

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Eesti keele kateeder

V. L ä ä n

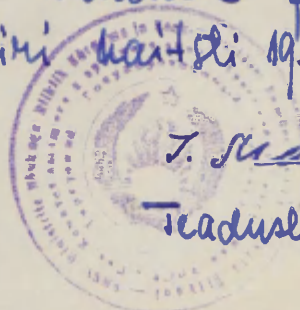
RINGHÄÄLING KODANLIKUS EESTIS (1924-1940)

(Ajalugu, arengujooned ja pärand)

Väitekiri filoloogiakandidaadi
teadusliku kraadi taotlemiseks

TKi Nõuogu otsusega 26. apr. 1968. a. on kiinnitatud
autorile väitekirjale Johannes p. Läänle filoloogika-
kandidaadi kraad. Väitekiri kaitsiti 19. apr. 1968. a.

Tartu 1967

J. Saar
Teaduslik sekretär

S I S U K O R D

	Lk.
TESSONA	1-2
SISSEJUHATUS	3-5
1. Ringhäälingu tekkelugu Ameerika Ühendriikides ja Lääne-Euroopas	6-14
2. Ringhäälingu teke NSV Liidus	14-18
3. Raadio teeb Eestis esimesi samme	18-21
4. Raadioklubid, -ühingud jm. organisatsioonid Eestis	22-24
5. Nõudmine ringhäälingu järele Eestis	24-25
6. Kokkuvõtteks	25-27
I peatükk ÜLEVAADE "RAADIO-RINGHÄÄLINGU" TEGEVUSEST	
1. "Raadio-Ringhäälingu" loomine	28-30
2. Katsesaated	30-35
3. "Raadio-Ringhäälingu" esimesed tegevusaastad	35-37
4. Avapäev - 18. detsember 1926	37-39
5. Kontsessioonilepingud	39-42
6. "Raadio-Ringhääling" otsib raadiojaamale kohta	42-44
7. O/Ü. liikmete omavahelised lahkhelid, rahulolematuse riigi radiopoliitikaga	44-47
8. Ringhäälingu riigistamine	47-48

II peatükk RAHVUSVAHELINE RINGHÄÄLING JA EESTI

1. Euroopa Ringhäälingute Liit 49-56
2. Tallinna raadiojaama lainepikkused 56-58
3. Tartu raadiojaama lainepikkused 58-61
4. Välissidemed 61-68

III peatükk SAATEKAVA

1. Saatekavakomitee 69-73
2. Saatekavast üldiselt
 - A. "Raadio-Ringhäälingus" 73-77
 - B. Riigi Ringhäälingus 77-81
 - C. Keeletunnid ja ajaviiteosa 81-84
 - D. Paralleele välismaaga 84-87
 - E. Statistika 87-90
 - F. Võrdlus tänapäevaga 90-92
3. Kas ringhäälingus oli tsensuur? 92-94
4. Ringhääling polnud erapooletu (poliitilised saated) 95-117
5. Informatsioon
 - A. Päevauudised 117-122
 - B. Reportaažid 122-126
 - C. Kommentaarid, koondsaated 126-127
 - D. Teated 127-128
 - E. Hinnang 128-130
6. Muusikasaated
 - A. "Raadio-Ringhäälingus" 130-143
 - B. Riigi Ringhäälingus 143-169
 - C. Repertuaarivõistlus 169-170
7. Kuuldemängud ja teater 170-203

8. Kirjandussaated	203-219
9. Laste- ja noortesaated. Kooliraadio	219-232
10. Põllumajandussaated	232-238
11. Spordisaated	238-253
12. Tervishoiusaated	254-255
13. Avalikud raadioõhtud	256-260
14. Reklaam	260-264
15. Tartu saatekava	264-267
16. Saateaeg	267-272

IV peatükk KUULAJASKONNA ARVAMUS RINGHÄÄLINGUST

1. Ankeedid	273-290
2. Kuulajate kirjad kodumaalt	290-299
3. Kirjad välismaalt	299-301

V peatükk KUIDAS, KUS JA KES TEGID SAATEID

1. Personal	302-330
2. Töö ringhäälingus	
A. "Raadio-Ringhäälingu" periood	330-337
B. Riigi Ringhäälingus	337-340
C. Töö reportaažiauto ("hõbehalli") abil	340-342
D. Tehnilise personali tegevus	342-344
E. Liinid	345-347
F. Saatekava sünd	348-352
G. Õppereisid	352-354
3. Ringhäälingu ruumid	355-359
4. Ringhääling Tartus	359-366

VI peatükk TEHNIKA JA SAATEJAAMAD

1. Tehnika progress	367-371
2. Kopli raadiojaam	372-373
3. Lasnamäe	373-375
4. Türi	375-378
5. Teised saatjad	379-381

VII peatükk JURIIDILISED JA FINANTSSUHTED

1. Ringhäälingualasest seadusandlusest	382-388
2. Abonementmaks ja raadioload	388-394
3. Raadiojänessed	394-399
4. Salasaatejaamad	399-403
5. Finantsid	403-407
A. Palgad	407-409

VIII peatükk RAADIOKUULAJATE ARV JA RADIOFITSEERIMINE

1. Kuulajate arv Eestis	410-416
2. Traatringhääling	416-420

IX peatükk RINGHÄÄLING JA TRÜKISÕNA

1. Ajakirjanduse ja ringhäälingu
vahekord	421-431
2. Raadioalasest kirjandusest	431-436
Kroonika	437-439
Kokkuvõtte	440-466
Lühendid	467
Kasutatud kirjandus	468-471
Isikunimede register	472-488

E E S S Õ N A

Käesoleva töö eesmärgiks on analüüsida Eesti ringhäälingu teket ning saatekava ja tehnilise baasi arengut kuni nõukogude korra taaskehtestamiseni 1940.a. juunis.

Meie ringhäälingu käekäiku aastatel 1926 (1924) kuni 1940 on jälgitud peamiselt žurnalistika ajaloo vaatevinklist. Ei ole ju senini teaduslikult põhjendatult hinnatud kodanliku Eesti ringhäälingu tegevust ja seda, milline mõju oli tal Nõukogude Eesti ringhäälingule (žanrid, personal, töövõtted). Seni on ringhäälingu ajalugu leidnud kajastust ainult kahes diplomitöös, neist ühes otseselt (S. Palu, Nõukogude Eesti raadio Suure Isamaasõja ajal, Tartu, 1958) ja teises vaid kaudselt (S. Tiits, Kultuuri-ala seadusandlusest kodanlikus Eestis, Tartu, 1958).

Hinnangu andmine pole sugugi lihtne, sest kodanliku perioodi ringhäälingut on raske iseloomustada. Arhiiv hävis 1944.a. märtsis "Estonia"põlemisel, loomingulised töötajad on kas juba surnud (Felix Moor, Jaan Rummo, Karl Kesa) või emigreerunud (Hanno Kompus, Ago Kask, Gert Helbemäe), ajakirjandus ei andnud toimumust alati objektiivset pilti, raadiosaated endast aga jälge ei jäta.

Õnneks on palju väärtuslikku materjali talletatud Toompeal asuvas keskarhiivis. Läbivaadatud 17 500 toimikulehte, siin-seal säilitatud käsikirjad, raamatud (122 000 lk.) ja perioodika (üle poole miljoni lehekülje) ongi käesoleva töö aluseks.

Palju väärtuslikku andsid vestlused raadioveteranidega. Tööst Eesti ringhäälingus rääkisid oma mälestuste põhjal n.-ö. mittekoosseisulised töötajad (Albert Üksip, Heino Mikkin, Tõnis Braks, Mari Möldre, Mihkel Kask, Ruut Tarmo) ja tehniline personal (Fred Olbrei, prof. Hans Võrk, Harri ja Valve Esop, August Lossmann, Voldemar Soome, Evald Mägi).

Tabeli koostamiseks ringhäälingu tekke kohta kogu maailmas tuli läbi töötada vastavat kirjandust 14 keeles. Nagu lubavad oletada kättesaadavad bibliograafiad ja UNESCO raadioosakonna väljaanded, pole sellist tabelit seni koostatud.

Kahtlemata on käesoleva töö puuduseks esiteks see, et ei olnud võimalus kontrollida ajakirjanduses avaldatud saatekava vastavust tegelikkusele, sest saatepäevikud on hävinenud (ringhäälingu omaaegse direktori F. Olbrei sõnade järgi oli kõrvalekalduumisi küll äärmiselt vähe). Teiseks ei võimaldanud käsikirjade puudumine analüüsida saateid sisuliselt, tuleb leppida olemasolevate retsensioonidega ja autorite ning saadete nimetustega raadiolehes. Kolmandaks on märgata lünk materjalides, mis käsitlevad n.-ö. loomingulist laboratooriumi. Puudu jääb just nn. telgitaguste avamisest, sündmuste peegeldamisest, mis ei leia kajastamist ametlikes väljaannetes.

Kõiki neid tegureid arvesse võttes saab üha selgemaks, et on viimane aeg kokku koguda ja süstematiseerida veel olemasolev kirjalik ning suuline materjal. Edaspidi polekski see enam võimalik (ainuüksi selle töö kirjutamise käigus on meie seast lahkunud A. Üksip, T. Braks, R. Tarmo ja mitmed teised, kelle elu või looming oli seotud ringhäälinguga).

S I S S E J U H A T U S

Raadio on elektromagnetiliste lainete maailmaruumi saatmiseks ja vastuvõtmiseks leiutatud seadis, mille abil antakse edasi ja võetakse juhtmeteta vastu kõnet, muusikat ja laulu. See elektrotehniline mõiste on tuletatud ladinakeelsest sõnast radio (kiirgan). Esimest korda kasutas seda sõna tänapäeva tähenduses prantsuse teadlane Edouard Branly 1890. aastal.

Raadiotehnikaga on seotud paljude kuulsate teadlaste (de Forest, Marconi, Alexanderson, Fleming, Armstrong, Poulsen jt.) tegevus. Raadio leiutamise au kuulub aga vene füüsikule Aleksander Stepanovitš Popovile. Esimesena maailmas viitas ta 1889.a. võimalusele kasutada elektromagnetilisi laineid traadita ühenduse pidamiseks. 7. mail 1895 (uue kalendri järgi) demonstreeris ta esimest korda vastuvõtjat, seepärast tähistataksegi Nõukogude Liidus iga aasta maikuu seitsmendat päeva raadiopäevana.

Popov leiutas antenni ja telegrafeeris selle abil 24. märtsil 1896. Meetodi telegraafisignaalide vastuvõtmiseks telefoni teel töötas ta välja 1899.a. Alusetult omistatakse raadio avastaja austav nimetus läänemaailmas senini ainuüksi itaalia leiutajale Marconile, keda Popov ennetas ligi kahe aastaga.

Tänu raadio leiutamisele on maailmas palju muutunud. Meie ellu on tulnud raadioamatöörism, - astronoomia ja -navigatsioon, radiofoonia, -fikatsioon ja -meteoroloogia. Raadio kasutamisel pole peaaegu piire - hästi tuntud mõisted on raadiolokaator, -relee, -sond, -peilingaator, -antenn, -kompass, -projektor, -saatja,

-altimeeter, -vastuvõtja, -majakas - seda loetelu võiks veel mitmekordselt pikendada. On tekkinud uued elukutsed: radist, raadiooperaator, -reporter ja -kommentaator; on tekkinud lühendidki: radar, radioola.

Raadio kasutusaladest on seni mainimata jäänud aga kõige massilisem ala - ringhääling. NLKP XXIII kongressil märgiti, et meie maal on üle 70 miljoni raadioaparaadi ja kuuldepunkti. See "ajaleht ilma paberi ja vahemaata" jõuab iga nõukogude kodanikuni. Kui raadiosaadete maht arvestada ümber ajaleheveergudeks, siis selgub, et raadio annab iga päev välja ümmarguselt 350 neljaküljelist ajalehte.

Kogu maailmas kuulatakse iga päev ligikaudu pool miljardit raadiovastuvõtjat. XX sajandi suuremaid leiutusi - ringhääling - on ka Nõukogude Eestis muutunud rahvahulkade poliitilise ja esteetilise kasvatus üheks tähtsamaks vahendiks. Mis siis on ringhääling?

Teatmeteos annab sellise vastuse: "Raadiotelefoni rakendamine kõnede ja muusikaliste ettekannete levitamiseks piiramatu arvuga kuulajaskonnale."¹ Seda definitsiooni kinnitab ka "Suur nõukogude entsüklopeedia".²

Sõna "ringhääling" lõi kahekümnendate aastate alguses eesti Postipeavalitsuse ülem H. Rikand. Enne Teist maailmasõda säilitati postimuuseumis ametimärkmete raamatut, kus oli sees tema palve keelemeestele: luua sõna, mis "raadiotelefoni kaudu laiali saadetava ringkõne, muusika, laulu e. ettekande üldmõistet välja

¹ "Ringhääling", Eesti Entsüklopeedia, Tartu 1936.

² Vrd. "Радио", Большая Советская Энциклопедия, Москва 1955.

ütteks, näit. ringhääling".¹ Kiri on dateeritud 22. novembrist 1923.

Arvata võib, et selle sõna loomisel lähtus Rikand tuntumatest vöörkeeltest. Tähendab ju saksakeelne "rundfunk" tõlkes ringraadiot ja inglisekeelne "broadcasting" levitamist. Enamik rahvusi on selle mõiste edasiandmiseks lähtunud sõnast "raadio": prantslastel on "radiodiffusion", lätlastel "radiofons", venelastel "paguobe paHue ", leedulastel "radijas", ungarlastel "radioadás", soomlastel "yleisradio".

Käesolevas töös kasutataksegi sõna "ringhääling". Vöörsõna "raadio" kui hoopis laialdasem mõiste leiab kasutamist vaid liit-sõnades ja organisatsioonide nimetustes, haruharva ka "ringhäälingu" sünonüümina.

1. Ringhäälingu tekkeloost Ameerika Ühendriikides ja Lääne-Euroopas

Veel enne seda, kui Aleksander Stepanovits' Popov oli leiutanud raadio ja aastakümneid enne seda, kui loodi ringhääling, te-gutses nii Euroopas kui ka Ameerika Ühendriikides nn. telefon-ringhääling ehk teatrafon. Telefoni teel anti abonentidele edasi muusikat, mõnel pool ka uudiseid, ooperi- ja draamaetendusi, bör-siteateid.

Alates 1881. aastast töötasid sellised translatsiooniparaadid Prantsusmaal, Ungaris, Saksamaal, Rumeenias, Ühendriikides, Hol-landis, Šveitsis, Taanis ja ka Venemaal.

Kulus veel hulk aega, enne kui hakati raadiotelefoniga katse-tama ringhäälingu mõttes. Kes on selle idee autoriks, seda on väga raske öelda. Puudub selgus isegi selle kohta, milline riik on ringhäälingu sünnimaaks.

Pole ime, et mitmed teatmeteosed, nagu "Der Große Brockhaus", "Latviešu konversācijas vārdnīca" (Rīga, 1938), "Larousse du XXe siècle", "Narodna enciklopedija" (Zagreb), "Enzyklopaedie des Islam", "Большая Советская Энциклопедия", "Lexikon" (Leipzig, 1958), "Magyar Lexikon" (Budapest, 1961), "Meyers Neues Lexikon", "Grande Dizionario Enciclopedico" (Torino, 1960), "Basin ansiklopedisi" (Istanbul, 1963) jt. lähevad küsimusest vaikides mööda.

¹"Postisarv" nr. 3 1940, lk. 55.

Erinevatest allikatest pärinevate andmete alusel tuleb esikohale seada A m e e r i k a Ü h e n d r i i g i d. Juba 1900.a. olevat R.A. Fessender kasutanud esimest korda "radiofoni" ringhäälinguülekaneks.¹

1906.a. tegi ta ka esimese raadiotelefonilise ülekande. Jõululaupäeval anti New Yorgist katseliselt kaks kõnet, üks laul ja üks viiulisoolo. Kuuldavust kontrollisid linna erinevatesse osadesse sõitnud spetsialistid ja mitmed laevaoperaatorid (inimhäält ja muusikat kuulati sellal kõrvaklappidega nagu morsetki.)²

Teisal on esimese ülekande kohana nimetatud Brant Rocki Massachusettsi osariigis: "Programmi moodustasid kaks muusikapala, poemi ettelugemine ja lühike vestlus. R.A. Fessenderi saadet kuuldi paarisaja miili raadiuses 50 kHz lainepikkusel".³ Saatja võimsus oli 1 kW.

Suuremast osast saate sõnadest saadi aru, muusikast aga mitte. See polnud muidugi katsetajate Fessenderi ja Alexandersoni süü, vaid tehnika küündimatus, sest enne raadiolambi leiutamist ei saanud saate heast kvaliteedist olla juttugi. Alles Esimese maailmasõja ajal arenesid vastuvõtjalambid sedavõrd, et nendega oli võimalik saateid kvaliteetselt edasi anda ja kaugelasuvaid saatejaamu kuulata.

Pikemat aega tegutses ringhäälingu valdkonnas tuntud ameerika teadlane Lee de Forest, kellele võiks anda peaaegu et "ringhäälingu isa" nimetuse. 1908.a. kandis Forest Eiffeli tornist üle ühe saate, mida kuulsid sõjaväelased ja Marseille'i amatöörid. Tegelikult oli ta juba eelmise aasta kevadel sooritanud esimese katsete seeria ja demonstreerinud ringhäälingut selleks, et näidata tema tulevikuperspektiive. Hiljem ta meenutas:

"Ma ei või muidugi nõuda, et mind nimetataks termini "ringhääling" (broadcasting - V.L.) ristiisaks. Olin siiski esimene, kes kasutas nii ilmekat terminit selle uue kunsti suhtes, mida ma ise hakkasin sellal looma."⁴

Ta mitte üksnes ei ennustanud sellal ringhäälingule suurt tulevikku, vaid etendas ka ise väljapaistvat osa ringhäälingu käekäigus.

1910.a. korraldas ta esimesena ooperi ülekande "Metropolitan Operast". Tehnika (saatja võimsus oli 0,5 kW) oli aga alles lapsekingades ja lauljate hääled olid vaevu eraldatavad.

Ülekande aja suhtes on ka teisi andmeid:

"1909.a. laulis Enrico Caruso vibreeriva membraaniga kõnetorusse, mis oli paigutatud ooperiteatri lavale New Yorgis; telefoniliin kandis laulja hääle Lee de Foresti laboratooriumi Harlemi jõe ääres. Forest võttis helid vastu ja andis esimest korda muusika eetrisse. Raadiooperaatorid laevadelt teatasid, et nad olid kuulnud Caruso laulust katkeid oma kõrvaklappidega."⁵

1916.a. alates annab Lee de Forest oma eksperimentaalse raadiotelefonijaama kaudu Bronxist (New York) eetrisse grammofoniplaadimuusikat ja teateid. Tegemist oli ühtlasi esimese ärilise reklaamiga ringhäälingu ajaloos, sest kuulajatele soovitati osta nii

¹ Vrd. S.W. Head, Broadcasting in America, Boston 1956, lk. 84.

² Vrd. G.A. Godding, La radiodiffusion dans le monde, Paris 1959, lk. 17.

³ "Broadcasting", Encyclopedia Britannica, London 1960.

⁴ S.W. Head, tsit. teos, lk. 102.

⁵ W. Abbot, Handbook of broadcasting, New York - London 1941, lk. 295.

Columbia plaadivabriku kui oma firma tooteid.¹

Saated jätkusid kuni USA astumiseni sõtta 1917.a. Juurde tulid ka loengud ja laulud.² Ometi jäi Lee de Foresti entusiastlik töö suurte maailmasündmuste varju ja 1919.a. keelas riiklik raadio-inspektor tal koguni tegutseda sel alal.

1916.a. sai ka Westinghouse'i korporatsiooni insener dr. Frank Conrad loa amatöör-ringhäälingujaamaga tegutsemiseks Pittsburghis. Conrad andis oma 8XK jaamaga edasi heliplaadimuusikat, sporditeateid ja vastuseks teiste amatööride nõudmisele enam-vähem regulaarselt n.-ö. saatekava. See oli juba pikk samm edasi. Tema informatsiooniline kava äratas suurt huvi ja sellest kirjutati ajalehtedes pikki artikleid. F. Conrad sai isegi tellimusi teatavatele paladele kaasamatööridelt (tänapäeva soovikontsert!).

Eeltoodu alusel peaks regulaarse ringhäälingu alguseks Ühendriikides lugema aastat 1916, olgu see seotud siis Foresti või Conrادی nimega. Teatavasti peavad aga mitmed teatmeteosed ("The Encyclopaedia Britannica" 1929, IV, lk. 210, "Raadioharrastaja tähtsaamat" 1930, lk. 59, "Iso Tietosanakirja" 1936, X, lk. 943, "The Encyclopedia Americana" 1944, XXVI, lk. 368, "Film Rundfunk Fernsehen" 1958, lk. 140) regulaarse ringhäälingu alguseks Põhja-Ameerikas aastat 1920.

Vahetult pärast Esimest maailmasõda oli Ühendriikides juba väga palju raadiohuvilisi. Ka kuulajaskond aina kasvas. Kõik see ei jäänud ärimeestele märkamata.

1920.a. septembris hakkas Horne'i kauplus Pittsburghis müüma raadiovastuvõtjaid. Westinghouse'i kompanii (ka Conrad oli selle organisatsiooni teenistuses!) omakorda nägi soodsat võimalust aparaatide tootmiseks. Ameerikas on palju leiutisi ja teaduse saavutusi jõudnud praktikasse alles siis, kui nendes hakati nägema äri. Ja nii oli ka ringhäälinguga.

2. novembril 1920 hakkas Westinghouse'i tehaste katustelt regulaarselt saateid andma KDKA raadiojaam (võimsus 50 W). Parajasti oli hoos presidendi valimiste eelne propaganda. Seega oli elanikkond ringhäälingust väga huvitatud. Esimene saade antigi eetrisse kahe presidendikandidaadi, Hardingi ja Cox'i konkurentsi tulemustest.³

Sellest päevast alates pole eetris päevakski lakanud ringhäälingusaated ja seepärast on omajagu õigustatud just selle kuupäeva nimetamine ringhäälingu alguseks. KDKA alustas saadete andmist kindlal kellaajal (21.30). Peagi avardas žanride valik (spordisaated, otsereportaazid kohtumistelt tähtsate isikutega), loodi esimene koosseisuline orkester, oli kindel lainepikkus (833 kHz).

Ringhäälingu ajaloo uurijate vahel pole üksmeelt isegi ühe maa piirides. San-Jose's (Kalifornia) asuv raadiojaam KQW olevat teinud esimese saate 1909.a. ja 1912.a. andnud perioodilist kava.⁴

1914.a. olevat suur Wainnamakeri kauplus New Yorgis saatnud grammofonimuusikat, teatades, et nad ei keela kellelgi oma saateid kuulata. 1915.a. kuuldi Havais ja San-Franciscos saateid, mis valmisid Arlingtonis (Virginia osariik).⁵

¹ Vrd. S.W. Head, tsit. teos, lk. 102.

² Vrd. G.A. Godding, tsit. teos, lk. 18.

³ Vrd. S.W. Head, tsit. teos, lk. 105.

⁴ Vrd. S.W. Head, tsit. teos, lk. 108.

⁵ Vrd. G.A. Godding, tsit. teos, lk. 18.

2ZK andnud New Rochelle'st (New York) regulaarselt muusikat 1916.a. Üks väljaanne kinnitab: "Mälestustahvel Wisconsinis ülikoolis teatab, et vanim ringhäälingujaam on WHA, mis alustas regulaarseid saateid 3. jaanuaril 1919. Rajajaks oli füüsika-professor Earle M. Terry."¹ Sealt võib lisaks lugeda, et alates 1902.a. on igat tüüpi raadiovastuvõtjad ja -saatjad leiutatud peaaegu eranditult USA-s.

Teisal väidetakse, et Detroidi amatöörjaam 8MK alustanud staabiilseid saateid kaks kuud enne KDKA-d ja et Detroidis olevat 1920.a. augustis alustanud regulaarselt tööd WWJ jaam.²

Kõik viimati toodud faktid pole aga kirjanduses rohkem kinnitust leidnud ja seetõttu ei saa neid ka 100%-liselt usaldada.

Vanimaks ringhäälingumaaks Euroopas pole mitte suurriigid, vaid Belgia. Juba 1907.a. tegid sel alal katseid Rudolf Goldschmidt ja Maurice Philippson. On võimalik, et esimeste regulaarsete ringhäälingusaadete au kuulub R. Goldschmidtile. Neist esimene oli hiljem Rahvusvahelise Ringhäälingute Liidu (UIR) Tehnilise Komisjoni esimees ja Brüsselis asunud Ringhäälingusaatjate Kontrollameti juhataja, teine konstrueeris kõrgsagedusalternatorit.

Esmakordselt andsid nad saateid üks kord nädalas 1913.a. lõpus. Kõik sündis oma algatusel, kuskilt toetust saamata, abonentmaksust rääkimata. Ainuüksi puhtteaduslikust huvist levitati traadita telefoni kaudu reeglipäraselt teateid, kõnesid ja muusikat. Saatja võimsus oli 2 kW.

1914.a. võisid terve Belgia ja põhjapoolne Prantsusmaa kuulata kaks korda nädalas antavaid saateid. Kuulajaskond oli aga väga piiratud, sest ühtki raadioosa müügil polnud. Seepärast võisid Brüsseli saateid kuulda ainult sõjaväe raadiojaamad ja üksikud entusiastid, kes olid ise ehitanud vastuvõtja.³ Esimene maailmasõda lõpetas need katsed.

28. märtsil 1914 alustas Belgias ajutiselt tööd veel Laekeni raadiojaam, sedapuhku kuningas Alberti initsiatiivil. Esimene saade pühendati Belgia kuninganna Elisabetile. Ja sellega andmed piirduvadki.⁴ Uuesti hakkab ringhääling Belgias tegutsema 24. novembril 1923.

Esimesed teated Saksamaa kohta on käesoleva sajandi algaastatest: "1904 - esimene traadita teel muusikaülekanne Grazis.

1913.a. veebruaris korraldas Hans Bredow (sünd. 1879) esimese muusikalise ringhäälinguülekanne".⁵

1904.a. kohta käivat fakti pole võimalik kommenteerida, sest ta ei leia kajastamist teistes SDV või SFV väljaannetes. Teise väite kohta on teada, et Telefunkeni vabriku direktor Bredow (hilisem riikliku ringhäälingu komissar) korraldas New Yorgis eksperimentaalseid ringhäälinguõhtuid.⁶ Ajaleheteadete järgi otsustades katsed õnnestusid.

¹ The world almanac and book of facts, New York 1960, lk. 539.

² Vrd. The Columbia Encyclopaediae, New York 1950, lk. 257.

³ Vrd. "Raadio" nr. 50, 10.XII 1936, lk. 1155.

⁴ "Raadio" nr. 16, 21.IV 1934, lk. 186.

⁵ Kleine Enzyklopädie, Leipzig, 1959, lk. 202.

⁶ Vrd. "Raadio" nr. 22 1931, lk. 271 (kuni 1931.a. juunini puudus väljaandel kuupäev).

Moned teoreetikud peavad ringhäälingu eelkäijaks telegraafi teel sõjateadete edasiandmist ja esimeseks muusikaliseks saateks 1917.a. toimunud ülekannet Saksa läänerindel. 1919.a. hakkas Königs Wusterhauseni võimas katsesaatja andma pühapäeviti saateid, mis kestis 1924. aastani.¹

Regulaarne ringhääling sai aga Saksamaal alguse alles 29. oktoobril 1923. Takistuseks oli Versailles rahuleping. Raadio kasutamise eraisikutel oli esialgul hoopis keelatud.²

Inglismaal alustas Marconi jaam saateid 1920.a. veebruaris. Kuuldavus oli üllatavalt hea. Vastukajasid tuli isegi Norrast, Pariisist, Itaaliast, Põhja-Atlandilt. Seda üllatavam oli postiametkonna poolt saadete keelamine.

Kuigi mõningad allikad peavad seniajani ringhäälingu alguseks Inglismaal 1920. aastal Chelmsfordis organiseeritud sõnalisi ja muusikalisi ülekandeid, algasid regulaarsed saated siiski alles 15. novembril 1922.³

Inglise ringhäälingut peetakse vanimaks Euroopas, üheaegselt alustasid tegevust Londoni, Birminghami ja Manchesteri raadiojaamad. Muide, esimese reportaazi tegi kirjanik Edgar Wallace.

Kui teistes riikides tuli kulutused üksikutel entusiastidel tavaliselt endil kanda, siis Hollandis ehitati - esmakordselt maailmas - riigi kulul spetsiaalne ringhäälingujaam PCGG. See leidis insener Idzerda eestvõttel aset 1917.a. Haagis. Kaks aastat hiljem, märtsis 1919, hakkas saatejaam andma muusikat ja keeletunde.⁴ Regulaarsed saated said alguse küll mitu aastat hiljem.

Üksikuid katseid tehti ka teistes riikides (näit. Monako prints oma jahtlaevalt juba 1913.a.). Ülevaate ringhäälingu arengut kogu maailmas annab järgnev tabel.

RIIK (MAA)	ESIMESED KATSE- SAATED	REGULAARSE RING- HÄÄLINGU ALGUS
Abessiinia	1935-36	1940-41
Abhaasi ANSV		apr. 1934
Aden		1954
Afganistan	1928	1941
Albaania	1932	1938
Argentiina	1920/21	nov. 1922
Armeenia NSV		nov. 1926
Aserbaidžaaani NSV		1926
Austria	1.VI 1924	1.X 1924
Bahrein		1955

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 18, 5.V 1929, lk. 1.

² Vrd. "Rundfunk", Meyers Lexikon, 1929.

³ Vrd. The Columbia Encyclopedia, 1935, lk. 1469.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 22 1931, lk. 271.

RIIK (MAA)	ESIMESED KATSE- SAATED	REGULAARSE RING- HÄÄLINGU ALGUS
Belgia	1913/1914	24.XI 1923
Birma	1936/37	1938(1939)
Bulgaaria		1929
Dagestani ANSV	nov. 1927	1928
E e s t i	16.I 1924	18.XII 1926
Egiptus	1928	1931
Elevandiluurannik	1941	1951
Fidži		1934
Gaana ^x		1935
Gabon		1959
Ginea		1958.a. lõpp
Gruusia NSV	apr.1925	okt. 1926
Gröönimaa ^{xx}	1921.a. suvi	1922
Haiiti		1926
Hiina		1927
Hispaania		7.XI 1924
Hollandi	märts 1919	27.VII 1923
Hongkong		1929
Iiri	1926 (1924.a. lõpp)	
India		juuni 1927
Indoneesia	1929	märts 1934 (1949)
Inglismaa	1919-1920	15.XI 1922
Island	1927	20.XII 1930
Itaalia		6.X 1924
Jaapan	1922.a. lõpp	22.III 1925

^x Kullaramnikul alustati sel aastal Briti saadete transleerimist.

^{xx} Gröönimaal on ainus informatsiooniallikas ringhääling, ajalehti pole.

RIIK (MAA)	ESIMESED KATSE- SAATED	REGULAARSE RING- HÄÄLINGU ALGUS
Jakuudi ANSV		1934
Jugoslaavia	26.I 1926	15.IV 1926
Kabardiini ANSV		1927
Kalmõki ANSV		25.VII 1957
Kamerun	1936	1941
Kanada	1920	1922-25
Karjala ANSV		1926
Kasahhi NSV	1922/23	1931.a. mai
Keenia ^x		1928
Kesk-Aafrika Vabariik		1958
Kirgiisi NSV		1934
Kolumbia		1929
Komi ANSV		okt.1931
Kongo (Kinshasa)	1936	1939
Kongo (Brazzaville)	1941	1959
Korea		veebr. 1927
Kreeka	nov. 1932	1935
Kuuba		1926
Kuveit		1951
Leedu	12.VI 1926	14.IX 1926
Libeeria		1959
Liibanon	1933	1937
Luksemburg		juuni 1931
Lõuna-Aafrika Vabariik		1922-1925
Lõuna-Rodeesia		1943
Läti	1922	1.XI 1925

^x Muidugi Briti võimude oma.

RIIK (MAA)	ESIMESED KATSE- SAATED	REGULAARSE RING- HÄÄLINGU ALGUS
Malaavi		1.XI 1963
Malgaši (Madagaskar)		29.IV 1931
Mali		1.VI 1957
Malta		15.III 1935
Mandžuuria		1934
Mari ANSV		1929
Maroko	1923	
Mauretaania		1957
Mehhiko		1923
Moldaavia		nov. 1930
Mongoolia	1934	1934
Mordva ANSV	.	jaan. 1934
Nigeeria	1936	1951
Niiger		1958
Norra	okt. 1923	15.XII 1924
Pakistan		1939
Palestiina	1929	30.III 1936 (1932)
Poola	1.II 1925	veebr.1927 (18.IV 1926)
Portugal		1929
Prantsusmaa	1921	1922
Põhja-Osseedi ANSV		1934
Qatar		1967
Rootsi	1921	1923
Ruanda-Burundi	1936	1961
Rumeenia	1925	nov. 1928
Saksamaa	1919	29.X 1923
Sambia	1934/35	1941
Sansibar	1936	1951
Saudi-Araabia		1940

RIIK (MAA)	ESIMESED KATSE- SAATED	REGULAARSE RING- HÄÄLINGU ALGUS
Senegal	1929	1939
Sierra Leone	1934	1936
Slovakkia		1926
Somaali	1936	1941
Soome	1923	1924
Šotimaa	1924.a. lõpul	
Sudaan	1936	1948
Šveits	1922	veebr. 1923
Taani	1922.a. sügis	1923
Tadžiki NSV	1.IX 1924	dets.1931
Tanganjiika	1936	1949
Tatari NSV		7.XI 1927
Togo		1953
Tšaadi	1954	1955
Tšehhi ^x		18.V 1923
Tšuvaši ANSV	12.III 1924	8.III 1932
Tuneesia	1933	1937
Turkmeeni NSV	nov.1927	7.XI 1928
Türgi	28.XII 1926	1927
Udmurdi ANSV		okt.1932
Uganda	1936	1954
Ukraina NSV	nov. 1924	1.III 1925
Ungari		1.XII 1925
USA	1900-1906	2.XI 1920

^x Tšehhidel rajasid ringhäälingu ajakirjanikud ja esialgul anti eetrisse vaid sõnumeid.

RIIK (MAA)	ESIMESED KATSE- SAATED	REGULAARSE RING- HÄÄLINGU ALGUS
Usbeki NSV		11.II 1927
Uus-Meremaa		1925
Valgevene NSV		15.XI 1925
Vietnami DV		3.IX 1945
Ülem-Volta		1959

Tabel sisaldab andmeid 117 iseseisva riigi, asumaa ja NSVL liiduvabariigi) kohta. Eestiga enam-vähem samal ajal alustas ringhääling regulaarselt tööd veel mitmes NSVL liiduvabariigis (Gruusia, Aserbaidžaan), Poolas, Kuubas, Mongoolias, Haitis ja Slovakkias. Seda aega tuleb rahvusvahelises mastaabis lugeda keskmiseks.

2. Ringhäälingu tekkest Nõukogude Liidus

Kui raadio leiutaja A.S. Popov poleks surnud juba 1906.a., võib-olla oleks temast saanud ka ringhäälingu rajaja meie maal. Teisi selle alaga tegelejaid oli aga väga vähe. Kuigi ka tsaari-Venemaal olid üksikud teadlased teadlikud, et elektronlampi saab kasutada elektrivõngete genereerimiseks, s.o. raadiotelefoniks.¹ Mahajäänud Venemaal polnud selle alaga tegelemiseks aga võimalusi. On teada vaid, et üks katsetajaid oli N.D. Papaleksi, kes sai 1915.a. hakkama raadiotelefonilise ühendusega Petrogradi ja Tsarskoje Seloo vahel.²

Nõukogudemaal leidis raadio kohe kasutamist kui poliitilise informatsiooni vahend. Juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestel päevadel anti revolutsiooni käik rahvale edasi raadio kaudu, sama teed käisid kõik tähtsad dekreedid. 7. novembril saatis ristleja "Auroora" raadiojaam maailmaruumi sonad: "Kõigile! Kõigile!" Nii algas V.I. Lenini koostatud üleskutse "Kõigile Venemaa kodanikele".

Ringteateid "Kõigile..." andsid edasi Hodonka (see sädesaatja töötas juba 6. okt. 1914 alates), Detskoselski ja Taskendi raadiojaam.

12. novembril 1917 levitas Petrogradi raadiosaatja sõnumit Rahvakomissaride Nõukogust, uuest, nõukogude valitsusest. Kogu maailm sai kuulda II nõukogude kongressist, rahudekreedist. Lenin kasutas raadiot ka teadete andmiseks armeele, rahudelegatsioonile Brest-Litovskis jne. Kuigi Lenini läkitused toimusid morsetähestiku

¹ Vrd. П.П. Месяцев и Н.С. Лившиц, Курс радиотехники, Москва 1960, lk.4.

² Vrd. A.D. Fortusenko, 50 aastat raadiot, Tallinn 1946, lk. 21.

abil, arvavad mitmed raadiokroonikud, et neid ei eralda midagi põhimõttelist ringhäälingust, seepärast võivad neid päevi lugeda isegi nõukogude ringhäälingu alguseks.¹

Nõukogude võimu suhtumist ringhäälingusse neil rasketel aastatel iseloomustab ka raadiospetsialistide ametiühingu loomine, mis aitas korraldada vastuvõtjate ja raadiokursusi uue kaadri kasvatamiseks.

Osa nõukogude autoreid on kas teadlikult või teadmatusest saagi püüdnud jätta prioriteeti ringhäälingu alal kodumaale: "Meil avastati ja tõestati praktikas võimalus anda raadio teel edasi kõnet ja muusikat./---/Nii sai meie maa ringhäälingu kodumaaks."²

Tundub, et siin on tegemist omaaegsete liialdustega, mille retsiidive leidub tänapäevalgi: "Ringhääling loodi XX sajandi 20-ndate aastate alguses. Esimesed ringhäälingukatsed algasid Nõukogude Liidus 1919.a., seega varem kui välismaal."³

Sellele väitele vaidleb vastu sõjajärelne "Suur nõukogude entsüklopeedia": "Süsteemilise ringhäälingu algus on Inglismaal ja USA-s 1921.a., Saksamaal 1923.a., NSVL-s 1924.a. Katsesaadet algasid meil 17. novembril 1922."⁴

Viimane väide näib olevat tõenäolisem, sest nii Malovi "Elektrotehnika kursus" (Moskva, 1959), Mesjatsevi "Raadiotehnika kursus" (Moskva, 1960), perioodika ("Говорит СССР" nr. 10 1935, lk. 34) kui ka UNESCO väljaanded räägivad 1920-ndatest aastatest.

Koguteos "60 aastat raadiot" annab täpse daatumi: 11. jaanuaril 1920 kell 22 anti Nizegorodist (Nizni-Novgorod, praegune Gorki) esimene saade eetrise. Laboratooriumi katsesaadet kuuldi 4 km kaugusel. Neli päeva hiljem anti saade Moskvale.⁵

G. Kazakov oma raamatus "Nõukogude raadio" räägib küll 1919.a. lõpust, kuid arvatavasti on tegemist sama sündmusega. Vladimir Iljitš Lenin andis neile raadiotehnika-alastele katsetele kõrge hinnangu ja määras ära tulevase ringhäälingu arengujooned. Sellest räägib tema kiri Bontš Brujevitsile:

"Mihhail Aleksejevits! /---/ Teie poolt loodav ajaleht, mille jaoks pole vaja paberit ja mis ei hooli kaugustest, kujuneb suursündmuseks. Luban Teile kõikvõimalikku abi selles ja taolistes töödes."⁶

17. märtsil 1920 järgneski valitsuse otsus võimsa 3,5 kW-se Moskva raadiojaama ehitamiseks.⁷ Lenini initsiatiivil rajati 1920.a. detsembris Nizni-Novgorodi linna esimene Nõukogude Ringhäälingu Uurimise Tehniline Instituut.

26. jaanuaril 1921 kirjutas V. Lenin Rahvakomissaride Nõukogu asjadevalitsejale:

"See Bontš Brujevits on kõigi hinnangute järgi suur leiutaja. Asi on ü l i m a l t tähtis (ajaleht ilma paberi ja juhtmeta), sest ruupori ja vastuvõtja abil, mida Bontš Brujevits on täiustanud nii, et saame kergesti sadu vastuvõtjaid, kuuleb kogu Venemaa

¹ Vrd. A.D. Fortušenko, 50 aastat raadiot, Tallinn 1946, lk.31.

² Г.Казакон, Советское радио, Москва 1955, lk. 14.

³ "Радиовещание", Маленькая Советская Энциклопедия, Москва 1959.

⁴ "Радиовещание", Большая Советская Энциклопедия, Москва 1941.

⁵ Vrd. 60 лет радио, Москва 1955, lk. 355.

⁶ V.I. Lenin, Kogutud Teosed, Tallinn 1955, XXXV, lk. 382.

⁷ Vrd. "Радиовещание", Большая Советская Энциклопедия, Москва 1955.

ajalehte, mida loetakse Moskvast".¹

Lenin palus teadlast abistada. Ühtlasi tundis ta muret, kuidas uus kultuurivahend jõuab massideni. 1920.a. 2. septembril sai posti ja telegraafi rahvakomissar Dovgalevski kirja, milles muuhulgas kirjutati järgmist:

"Palun Teid esitada mulle andmeid selle kohta, kas valmistatakse (ja kui palju) vastuvõtjaid, aparate, millega on võimalik kuulata Moskva kõnet. Kuidas on lugu ruuporitega, aparaatidega, mis võimaldavad kogu saalil (või väljakul) kuulata Moskvat?"

Ma kardan väga, et see asi jälle "uinus". Lubatud oli palju kordi ja kõik tähtajad on ammu möödas! Selle asja tähtsus meile (eriti propagandaks Idas) on erakordselt suur. Viivitamine ja hooletus on siin kuritegu.

Välismaal on see kõik juba olemas; see, mis puudu jääb, tuleb osta, ja seda on võimalik teha. Tõenäoliselt on kusagil olemas kuritegelik hooletus".²

See mõjus. Esimene valjuhääldaja seati üles 1921.a. juunis Moskva linnanõukogu rõdul, seejärel pealinna kuuel suuremal väljakul (Sverdlovi, Baumani, Serpuhhovi jt.), kust kindlatel kellaaegadel võis "ajalehte kuulata". Radiofitseeriti ka tähtsamad tehased. Tavaliselt kell 21 võis kuulata ROSTA "elavat ajalehte", vahetevahel ka ettekandeid ja populaarseid loenguid.

Märtsis 1921 pidas Lenin vajalikuks, et VK(b) X kongressil "vastuvõetust juba samal õhtul teatataks raadio kaudu kõigisse maailma nurkadesse".³

Isegi siis, kui suur mõtleja ja riigimees oli juba haigevoodis, jätkus tema hool ringhäälingu eest, 19. mail 1922 sai J.V. Stalin kirja, mida paluti käest kätte edasi anda ka teistele Poliitbüroo liikmetele. Seal oli öeldud, et elektriasjanduse eriteadlase prof. Ossadtsi ja Nizni-Novgorodi raadiolaboratooriumi juhtiva tegelase Bonts Brujevitši "ettekannetest nähtub, et meie tehnikas on täiesti võimalik teostada elava inimkõne üleandmist traadita raadioühenduse kaudu võimalikult kauge vahemaa taha; samuti on täiesti võimalik lasta käiku sadu vastuvõtjaid, mis suudaksid edasi anda Moskvast peetavaid kõnesid, ettekandeid ja loenguid sadadesse kohtadesse vabariigis, Moskvast sadade, teatud tingimustel aga tuhandete verstade kaugusele.

Ma arvan, et selle plaani elluviimine on meile tingimata vajalik nii propaganda ja agitatsiooni seisukohalt, eriti nende elanikkonna hulka, kes on kirjaoskamatud, kui ka loengute edasiandmiseks.

Sellepärast arvan, et mingil juhul ei tule olla kitsi ressursidega raadiotelefonide organiseerimise lõpuleviimiseks ja täielikult töökõlblike valjuhääldajate-aparaatide tootmiseks.

Teen ettepaneku vastu võtta määrus selle kohta, et erakordselt assigneerida kullafondist üle eelarve kuni loo ooo kuldrubla Nizni-Novgorodi raadiolaboratooriumi töö korraldamiseks, selleks et maksimaalselt kiirendada tema poolt alustatud tööde lõpuleviimist".⁴

¹ V.I. Lenin, Kogutud Teosed, Tallinn 1955, XXXV, lk. 415.

² Sealsamas, lk. 455.

³ V.I. Lenin, Kogutud Teosed, Tallinn 1955, XXXII, lk. 205.

⁴ V.I. Lenin, Kogutud Teosed, Tallinn 1955, XXXIII, lk. 325-326.

Olgu lisatud, et Keskkomitee Poliitbüroo, arutades Lenini ettepanekut, võttis 25. mail 1922 vastu otsuse raadiolaboratooriumi finantseerimise kohta.

Samal aastal hakati Lenini ülesandel ehitama maailma võimsaimat raadiojaama, mille konstrueeris Bontš Brujevits.¹ 12. augustil lastigi käiku Moskva Kominterni-nimeline saatja, mis oli tegelikult esimene iseseisev Nõukogude raadiojaam. Lenin tundis huvi ka Šabolovka raadiomasti ehituskäigu üle.² (Moskva esimene saatja oli vaid 5 kW-ne raadiotelefonijaam, mille valmistas Nizegorodi raadiolaboratoorium. See püstitati Hodõnka väljakule 1920.a. sügisel. Selle kaudu anti katseliselt kõnesaateid, mida kuuldi nii raja taga - Berliinis, Potsdamis jm. - kui ka kodumaal - Taskendis ja Tsitaas.³)

21. augustil kõlasid eetris esmakordselt sõnad: "Говорит Москва". Raadiojaam (12 kW), mis jättis kaugele seljataha New Yorgi (1,5 kW), Pariisi (5 kW) ja Königs-Wusterhauseni (5 kW), asus üsna Kurski vaksali lähedal.⁴

Mais 1922.a. alustati Nõukogude Liidus laiaulatuslikke kontsertide ülekannete korraldamiseks. 27. ja 29. mail kell 9-11 õhtul andis Nizegorodi raadiolaboratoorium eetrisse esimesed raadiokontserdid. Esinejateks olid kohaliku konservatooriumi professorid. Eeskava oli mitmekülgne - laulust viiulija klaveripaladeni. Kontserti olevat kuulda olnud isegi 3000 versta kaugusel.⁵

Sama ajakiri teatab analoogilisest kontserdist Kaasanis. Sügisel andis uus Moskva saatja ka esimese raadiokontserdi, mida kuuldi 1000 km kaugusel, ka välismaal. 15. septembril 1922 kirjutasiid pealinna ajalehed:

"Pühapäeval, 17. septembril kell 3 päeval kuulake lainel 3000 m esimest raadiokontserti, mida annab Posti Rahvakomissariaadi Kesk-raadiotelegraafijaam. Kavas on vene muusika".⁶

Moskvalased kuulasid Posti- ja Telegraafi Rahvakomissariaadi poolt organiseeritud kontserti kodudes, klubides ja väljakutel. Päeva puhul, mida paljud uurijad nimetavadki nõukogude ringhäälingu tõeliseks alguseks, meenutab prof. B. Ostroumov:

"Sellele kontserdile eelnesid mais-juunis katsed Nižni-Novgorodis./---/ Alustati laulmisega ruumis, et aga akustika oli halb, siis mindi poole saate ajal õue. Esinesid lauljanna N.A. Obuhhova, viiuldaja prof. B.O. Sibor, Suure Teatri solist B.M. Jevlahhova jt. Kavas olid Borodini, Glieri, Tšaikovski ja Rimski-Korsakovi helitööd. Vastukaja saatele oli ajakirjanduses väga hea. 7. nov. 1922.a. alates hakkas Moskva raadiojaam regulaarselt tööle".⁷

Vastavalt nn. uuele majanduspoliitikale (NEP) andis NSVL Rahvakomissaride Nõukogu 23. juulil 1924 välja määruse eravastuvõtjate soetamisest (nn. eetrivabaduse seadus). 2. oktoobril 1924 loodi juba aktsiaselts "Raadiosaade", mis valmistas ette programme, ehitas raadiojaamu, arendas raadioasjandust.

¹ Vrd. Энциклопедический словарь, Москва 1953, lk. 209.

² Vrd. Г.М. Давыдов, Говорит Москва!, Москва 1957, lk. 62.

³ Vrd. "РСФСР", Большая Советская Энциклопедия, Москва 1955.

⁴ Vrd. По Москве, Москва 1958, lk. 571.

⁵ Vrd. Советское радиовещание и телевидение № 10 1964, lk. 37.

⁶ М. Глейзер, Радио и телевидение в СССР, Москва 1965, lk. 24.

⁷ "Радио" № 9 1962, lk. 9.

Seniajani polnud saated aga iga päev kavas. Nõukogude pideva ringhäälingu algust saame lugeda alles 23. novembrist 1924, mil Lunatsarski pidas pika loengu ja hakkas ilmuma "Raadioleht".

Ühing "Радиопередача", mille osanikeks olid mitmesugused organisatsioonid, tegutses kuni 1928.a. juulini. Siis ringhääling riigistati. 1933.a. loodi spetsiaalne raadiokomitee, kes hakkas tegelema saatekavaga ja hoolitsema tehnilise külje eest.

3. Raadio teeb Eestis esimesi samme

Esimene raadioalane ehitus Eesti territooriumil oli olemasolevate andmete järgi Haapsalus (ehitatud 1910.a. paiku). See raadiotelegraafiijaam töötas ka Esimese maailmasõja päevil ja oli kuuldav isegi Nikolajevis.¹ Sõjaväele kuulusid analoogilised saatejaamad veel Narvas, Valgas, Rikholdi (Riguldi) vallas Läänemaal ja Saaremaa rannas.

Postiametkonnal olid tsaarivõimu ajal väikesed raadiojaamad Sael ja Ruhnus. Nagu sõjaväe omad, nii hävisid ka need Esimeses maailmasõjas.

Niisiis polnud kodanliku Eesti tsiviilvõimudel ühtki töökõlblikku raadiotelegraafiijaama, rääkimata raadiotelefonist. Sõjaministeeriumi aparatuuri ei saanud arusaadavatel põhjustel pikeemat aega kasutada rahvusvaheliseks suhtlemiseks, kuigi seda mõnda aega tehti.²

Sellal suutsid ettenägelikumad juba siduda raadiot ja žurnalistikat. Nii kirjutasid Posti-Telegraafi-Telefoni Peavalitsuse (edaspidi on kasutatud selleaegset lühendit Postel) ülem H. Rikand ja A. Braunverk (?) teedeministrile 5. novembril 1919 seoses plaaniga taastada "Esturi" (ETA eelkäija, asutatud 1919) vajaduste jaoks endine Haapsalu raadiojaam:

"Kavatsetakse küll ainult vastuvõtuojaama asutada, aga tuleb kogu üleüldisuse... iseäranis ajakirjanduse huvidele ikkagi mõelda ja saatejaam avada."³

Vajadus viimase järele üha kasvas. Kuid polnud selge, kuhu jaam tuleks ehitada. Üheks kohaks oli PAIDE, mille eest võitles Järvamaa telegraafi- ja telefonitehnik F. Viedebaum. Viimane tegi juba 5. septembril 1919 ettepaneku ehitada võimas raadiosädejaam Paidesse. Keskarhiivis on säilinud tema mahukas ettekanne, mis oma põhjalikkusega sarnaneb teadusliku tööga.⁴

Ajakirjanduses ilmus tollal mitmel korral märkusi seoses kavatsusega ehitada TARTUSSE raadiojaam. Ilmus ka esimene ulatuslikum artikkel raadiost ja isegi ringhäälingust (insener Evald Malteneki artikkel kandis märkust, et artikkel ilmub hilinemisega).

Kirjutis konstateerib, et seni on raadiot kasutatud ainult sõjapidamises, Tallinna kindralstaabi raadiojaama osalt ka diplomaatiliseks otstarbeks (Tartu rahuleping kirjutati alla 2. veebruaril 1920 kell 2 hommikul ja umbes tund aega hiljem teatas Moskva raadiojaam sellest Pariisi ja Taskenti).

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 47, l. 15.

² Vrd. "Riigi Teataja" nr. 100, 16.XI 1921, lk. 585-586.

³ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 47, l. 27.

⁴ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 47, l. 1-6.

Artikli autor leiab, et kui Tartu ülikool tunneb huvi vaid meteoroloogiliste teadete vastu, siis oleks võinud kasutada Tartus sõjaväe raadiojaama ja talvel ka Peipsi laevastiku oma. "Tähtsam oleks küll juba üleüldise informatsiooni otstarbel ehitamine, kuid vaevalt tohiks meie riik selleks otstarbeks nii suurt summat välja anda."¹

Soovitavaks peeti juba enne Tartu raadiojaama ehitamist, et mõni vaba vastuvõtja "presse" jaoks jääks ja agentuuride telegramme vastu võtaks. Telegrammide õigeaegse kättesaamisega oli toimetusel raskusi, sest sõjaväe raadiojaam Tallinnas oli koormatud ja seetõttu saadi mitmed uudised hiline misega alles välismaa ajalehtedest. (1918.a. novembrist kuni 1921.a. suveni, s.o. Tartu jaama tööle hakkamiseni, varustas ajakirjandust välisteadetega pealinna sadamatehastes asuv jaam. Raadiojaamas oli ööpäevane masinakirjutajate valve. Eetrist saadud informatsioon kirjutati kohe ümber ja anti edasi ETA-le).

x x x

Raadiojaam ehitati Tartusse ammu enne seda, kui keegi üldse hakkas mõtlema ringhäälingust. Juttu sellest on vaja aga teha, sest raadiotelegraaf oli ju raadiotelefoni eelkäijaks. On teada, et kodanlik valitsus otsustas 13. veebruaril 1920 toimunud koosolekul rajada ülikoolilinna raadiotelegraafijaam, mis pidi alluma Postelile.² Jaam otsustati sisustada kõige uuema tehnikaga, kuid see otsus jäi paberile.

Nähti ette, et raadiojaam toob telegraafile palju tööd igasuguste "väljamaa pressede" näol. Välisinformatsioon pidi minema meie telegraafiagentuurile ja sealt edasi ajalehtedele.³

Plaane peeti veel teistsuguseidki: näiteks, et ülikool astub raadio teel ühendusse teiste välismaa ülikoolidega või äsjaloodud raadioorganisatsioonidega. Kodanliku Eesti kehv majanduslik olukord ei võimaldanud neid plaane ellu viia.

9. aprillil 1920 alustas tähetorni juures ülikoolile kuuluvas elumajas tööd raadiojaam, mis sai vastu võtta ainult telegraafisignaale.⁴ Jaama peatöökaks jäi ilmateadete hankimine Euroopast ja viimaste operatiivne edasiandmine meie ilmajaamale Tartus. Oiget kellaaega võeti vastu Pariisist ja Nauenist.

Tartu raadiojaama piiratud võimalustele vaatamata ei saa öelda, et tal poleks mõju olnud meie ajakirjanduse käekäigule. Nagu selgub "Postimehe" kirjast 24. aprillil 1920, said nad juba esimestel nädalatel välissõnumeid kohalikust jaamast.

Seda, et raadio asus ajakirjandust abistama, tuleb muidugi tervitada. Et algul polnud kõik kooskõlastatud, siis segasid end peagi vahele välisministeeriumi informatsiooni- ja poliitikaosakond. "Postimehes" nr. 191 ilmus telegramm, mis polnud avaldamiseks ette nähtud, ja kohe tunti huvi, kas Tartus on üldse "raadiote" (s.o. sõnumite) väljavali jaid (s.o. tsensoreid), tõlki jaid jne.

¹ "Tallinna Teataja" nr. 73, 31.III 1920, lk. 6.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 47, l. 39.

³ Vrd. sealsamas, l. 42.

⁴ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 125, l. 2.

⁵ Vrd. sealsamas, s.-ü. 52, l. 210.

Õnneks saavutati 23. juulil 1921 Sõjaministeeriumiga kokkulepe, et raadiojaamu võib kasutada üldsuse huvides. Postel teatas:

"Välisriikide raadiojaamadest väljasaadetavad ajakirjanduse sõnumeid võib Tartu raadiojaam vastu võtta ja anda ajakirjandusele üle ilma postiametkonna vahendusega."¹

Sellal oli Tartu vastuvõtujaama tööväli kaunis lai. Ilmateadete kõrval Pariisist, Helsingist, Nauenist, Varssavist, Karlsborgist, Viinist jm. võeti vastu informatsioonilisi telegramme veel Budapestist, Liibavist, Sofiast, Posenist (Poznanist), Poldhust, Lyonist, Königs-Wusterhausenist, Riist, Kristianiast (s.o. Oslust), Ateenast, Roomast, Kopenhaagenist, Bordeaux'st, Leafieldist. Kuulati ka Nõukogude raadiojaamu nagu Petrograd, Moskva, Nikolajev, Saraatov, Taškent, Tšeljabinsk.

"Postimehega" oli sõlmitud leping, mille järgi toimetus maksab 45 000 sõna eest 3000 marka. "Postimees" sai eelmise päeva kroonika ja kommentaarid kätte kell 9 (peamiselt saadi neid Londonist). Juhtus sedagi, et sõnum jõudis veel sama päeva lehte.²

Tegelikult pidid ajalehed saama seda laadi kaastööd ETA kaudu, kel oli - esialgul 2500, hiljem 4000 marga eest kuus - ette nähtud eesõigus informatsiooni levitamisel.³ Tartus oli sellal ETA esindajaks Evald Mägi, kellest hiljem sai ringhäälingu filiaali juhataja ülikoolilinnas.⁴

Kuid ETA võttis nii aeglaselt Tartust materjale üle, et pealinna ajalehed ("Päevaleht", "Vaba Maa", "Tallinna Teataja", "Revaler Bote" - viimane maksis 1922.a. ka 3000 marka kuus) võt-sid ise Tartu raadiojaamaga ühenduse. Seda tegid ka "Sakala" ning kõik Tartu toimetused. Lisaks kasutasid raha eest kuni 1923. aastani börsiteateid ka Tartu Kaubanduspank ja Juudi Ühispank.⁵

1925.a. olid ajalehed nõus maksma "presseteadete" eest iga kuu järgmiselt: "Postimees" 6000 marka, "Dorpater Nachrichten" 4000, "Poslednija Izvestija" 5000 marka (viimase kirjasaatja ülikooli dotsent Sergei Stein sai radioteateid alates 6. juulist 1922 3000 marga eest kuus⁶). Kõrge hinna pärast oligi klientuur väike ja vist sellepärast jäigi 1926.aastaks ainult "Postimees" järele, kes tegutses kokkuleppel ETA-ga.

Samal ajal kandis riik kahju, sest väljaminekud moodustasid 20 850 marka kuus. Lahendus leiti sel teel, et koosseisu vähendati kahe inimese võrra. 1933.a. olid Tartu raadiojaamas tööl vaid Mihkel Tomson (ülem) ja Gustav Klementa (telegrafist).⁷

Juba 1921.a. märgiti, et raadiojaama tööd segavad röntgeniapa-raadid, ülikooli kliinikute mootorid ja pumbajaam. 30. detsembril 1922 viidi raadiojaama üle Jaama mõisasse. Sealt koliti 1930.a. septembris Kevade (praegu A. Kitzbergi) tn. 5.

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 56, l. 226.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 125, l. 2.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 52, l. 202.

⁴ Vrd. sealsamas, l. 227.

⁵ Vrd. sealsamas, s.-ü. 86, l. 29.

⁶ Vrd. sealsamas, s.-ü. 977, l. 103.

⁷ Vrd. sealsamas, s.-ü. 993, l. 6.

4. veebruaril 1941 läks Tartu raadiojaam üle ENSV Hüdrometeo Ametile.¹ Sõjas jaam hävis.

x x x

Pärast pikka arupidamist otsustati s a a t e j a a m ehitada HAAPSALUSSE, kus olid säilinud mastid, veevärk ja osa hooneid, samuti väärtuslik kaabliühendus pealinnaga. Ka oli asukoht välismaailmaga ühenduse pidamiseks soodne, sest selle oli rahvusvaheline komisjon välja valinud juba 1909.a.²

Ettenähtud 1922.a. augusti asemel sai jaam valmis küll alles 1923.a. lõpus, nii et pidulik avamine leidis aset koguni 8. ja 9. jaanuaril 1924 (ehitajaks oli saksa firma "Telefunken"). Muide, sellest sündmusest võtsid osa ka ajakirjanduse esindajad - pealinna viie tähtsama ajalehe reporterid.

Haapsalu raadiosaatja oli telegraafijaam, mis tegutses laine-pikkusel 2500-6000 m (tegelikult võis ta vastu võtta ka laineid 300-2400 m piires). Jaama võimsus oli 30 kW (antennis 10 kW, hiljem 15 kW), seega võis ta teoreetiliselt pidada ühendust isegi Aafrika, Teherani ja Taskendiga.³ Praktiliselt peeti ühendust Inglismaa, Rootsi, Saksamaa ja Taaniga.

15. märtsist 1924 hakkas Haapsalu raadiojaam Euroopa jaoks kolm korda päevas edasi andma Tartu meteoroloogiajaamast saadud ilmateadet.

Sama aasta 11. oktoobrist on pärit ETA kiri, milles palutakse luba kella 11-12 eetrissse saata informatsioonilisi telegramme Eesti kohta, kuid et tasu suhtes ei jõutud kokkuleppele, siis jäigi mõte teostamata.⁴

x x x

Sel ajal taotleti Tallinnas veel ühe jaama ehitamist, mille käekäik on tihedalt seotud Eesti Ringhäälingu ajalooaga. Insener Laurmann (Laurman) kirjutas 16. juunil 1924 Postelile:

"Sügisel saab aasta, kus ringhäälingujaam ülesseadmise järjekorda ootab, aga vastavate krediitide puudusel ei ole seni ajani olnud võimalik jaama hoonet ehitada./---/

Posti peavalitsuse majas Kreutzwaldi tänaval vabanesid neljandal korral kaks tuba, kuhu oleks võimalik esialgselt ühte ruumi saatejaama ülesseada ning teise tuppa studioruum sisse seada./---/

Teine tuba studiole vastavalt riide ja laastudega ära vooderdada. Muretseda üks mikrofon."⁵

Studioruumide sisseseade kulud lubasid Tartu Telefonivabrik ja Western Electric Company esindaja enda kanda võtta.⁶

Kõik see ei kuulu aga enam tehnilist osa käsitleva sissejuhatuse valdkonda. Seepärast tuleb jälgida, kuidas paralleelselt tehniliste tingimustega küpses ka vaimses sfääris taoline situatsioon, kus ringhäälingu loomine oli muutunud paratamatuks.

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 993, l. 43.

² Vrd. sealsamas, s.-ü. 57, l. 14.

³ Vrd. sealsamas, s.-ü. 125, l. 4-6.

⁴ Vrd. sealsamas, l. 104.

⁵ Sealsamas, s.-ü. 103, l. 138.

⁶ Vrd. sealsamas, l. 139.

4. Raadioklubid, -ühingud ja -ringid

Kodanliku Eesti raadioklubid, -ühingud jms. organisatsioonid olid juriidilised organid, kes ühelt poolt tegid raadioalast propagandat ja teiselt poolt võtsid enda peale kuulajate huvide kaitsmise. Klubide loomine sai võimalikuks ainult sel juhul, kui selle liikmed ei taotlenud poliitilisi ega ärilisi eesmärke (äriettevõtte ei saanud tavaliselt liige olla).

Esimene niisugune organisatsioon oli Eesti Raadio Klubi (esimees E. Laurman), mille põhikiri kinnitati juba 17. mail 1924. Klubi andis välja ühe numbri ajakirja "Eesti Raadio" ja organiseeris raadionäituse Tornide väljakul, millega tema tegevus piirduski. Ajakirja saatesõnas on öeldud:

"Eesti Raadio on esimene ja ainus ajakiri Eestis, mis raadio-tehnikale, iseäranis ringhäälingule kodumaad tahab rajada. Kuuväljaanne ilmub raadioasjaarmastajate väljaandel, mispärast tal ka igasugune äriline iseloom puudub."¹

Ja just ajakirja väljaandmisest tekkinud võlad viisid mitte üksnes väljaande, vaid koguni ühingu sulgemisele.²

9. aprillil 1926 asutati Tartus T.K. Raadioklubi.³ Klubi tegi raadioalast propagandat ja levitas ka rahvusliku ringhäälingu loomise ideed. Lisaks ajakirja "Raadio" väljaandmisele korraldati välismaa raadiojaamade ja hiljem ka Tallinna ühiskuulamist, peeti loenguid.

Ent juba 1925.a. alguses kutsus "Postimees" tartlasi raadioklubisse insener Kenni loengut kuulama ja raadioaparaadi demonstreerimist jälgima.⁴ Nagu ajakirjanduses avaldatud artiklitest selgub, asus see raadioklubi Noorte Meeste Kristliku Ühingu (NMKÜ) ruumides Vallikraavi tn. 23. Korraldati ülekandeid ja tantsuõhtuid r a a d i o m u u s i k a saatel. Nähtavasti tegutses NMKÜ raadioklubi 1924.a. alates, sest juba sama aasta 13. juunil sai klubi loa raadioaparaadi ülesseadmiseks.⁵

Lühemat aega tegutses Tartus raadioklubi "Sädehääling" (Kalda tn. 5). 16. oktoobril 1926 registreeritud klubi esimeheks sai ülikoolilinna ühe esimese raadioaparaadi omanik R. Koemets.⁶

Tartu eeskujul alustasid 1926.a. tegevust Tallinna (Pikk tn.6), Viljandi (Jakobsoni tn. 36), Paide (Suur-Aia tn. 19) ja Kuresaare (Kubermangu tn. 8) raadioklubid. Aastavahetusel 1926/27 lisandusid klubid Pärnus ja Narvas.

Valga sai esimese raadioaparaadi 1923.a. Vastuvõtja asus poeglaste gümnaasiumis. Ja nii löid koolipoisid siin esimese raadioklubi. Selle tegevus aga soikus paari koosoleku järel. Uus klubi registreeriti 16. novembril 1927.⁷

¹ "Eesti Raadio" nr. 1, 1924, lk. 33.

² Vrd. "Raadio" nr. 10, 9.XI 1926, lk. 156.

³ Vrd. "Raadio" nr. 1, 17.IV 1926, lk. 11.

⁴ Vrd. "Postimees" nr. 42, 12.II 1925, lk. 5.

⁵ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 4.

⁶ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 122-125.

⁷ Vrd. "Raadio" nr. 44, 24.XII 1927, lk. 545.

Suurejooneliselt oli mõeldud Eesti Raadiotarvitajate Ühing, mille põhikiri tutvustas ühingu eesmärgi järgmiselt:

"A) Raadioasjanduse edendamine ja kõigi raadioasjandusest huvitatute koondamine.

B) Raadiokursuste ja näituste korraldamine.

E) Eestikeelse raadiokirjanduse väljaandmine.

F) Raadiosaatejaamade asutamine ja kontsertide ning ettekan-
nete korraldamine."¹

Rahaliste raskuste tõttu lõpetab 22. märtsil 1927 asutatud ühing oma töö tegelikult sama aasta 27. septembril (ametlikult 6. märtsil 1932). Kuigi asutajate seas olid tõelised raadioentusiastid, nagu A. Põdrus, E. Laurman jt., ei olnudki mõeldav, et seitse tallinlast oleksid suutnud vabariigi ulatuses midagi ära teha. Asjahuvilisi üle riigi siiski oli, sest sooviavaldusi saabus Kohtla-Järvelt, Tartust, Türilt, Aegnast jm. Nagu selgus kirjavastusest H. Kiisale Tapal, oli kavas kõigi klubide koondamine üle Eesti, et kaitsta raadiohuviliste õigusi.²

Huvitav on märkida, et peaaegu sama (Raadiotarvitajate Ühingu) nime all tegutses 1935. a. veel teine organisatsioon, mis andis välja nädalalehte "RS" ("Ringhäälingujaamade Saatekavad") ja ajakirja "Raadiotehnika". Ühingul oli veel teine nimi - "Ühisraadio" - ja ta kujutas endast raadiotöösturite liitu (asukoht: Tallinn, Rataskaevu tn. 14).

"RS"-i võttis 1936. a. jaanuaris üle "Vaba Maa" kirjastus.

Pikemat aega oli ainsaks üleriiklikuks raadioorganisatsiooniks 27. oktoobril 1926 registreeritud Eesti Raadioühing, mille esimeheks oli populaarse raadioalase käsiraamatu autor E. Maltenek ja aseesimeheks F. Olbrei. Ühingu esindaja kuulus esimestest päevadest peale saatekavakomiteesse. Hiljem võttis ühingu funktsioonid üle Üleriiklik Eesti Raadioühing (ÜER).³

Eesti Raadioühingu juhatus asus Tallinnas, osakonnad Võrus, Narvas (muide, 1930. a. kontrollis osakond kuuldavust), Rakveres, Haapsalus, Tapal ja Põltsamaal. Neist esimene osakond reorganiseeriti küll 16. detsembril 1928 toimunud peakoosolekul Võru Raadioklubiks.⁴ Nõuti segajatevastast määrust ja 1934. a. kogus klubi allkirju Tartu saatja sulgenise plaanide vastu.⁵

Raadiohuviliste kollektiivid tekkisid ka väiksemates keskustes. Juba 1925. a. asutas avaliku elu tegelane A. Rohusaar Lehtse Raadio-Ringi.⁶ 1928. a. olid klubid Võhmas ja Tõrvas, ringid Kubjal ja Läänemaa seminaris, mitu ringi lõi maal ka Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus (ÜENU).

Raasiku Raadioklubi saatis 1929. a. avalduse Tallinna, küsides, miks raadioalased organisatsioonid on maksustatud kuulamise osas võrdselt kõrtsidega (40 krooni) ja palus alandada maksu 15 kroonile. Piirkonnas oli kuus kooli, kus puudusid aparaadid ja klubi oli koolides nõus demonstratsioone korraldama. O/ü. "Raadio-

¹ ORRKA f. 113, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

² Vrd. sealsamas, s.-ü. 5, l. 262.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 153.

⁴ Vrd. sealsamas, s.-ü. 259, l. 212.

⁵ Vrd. "Vaba Sõna" nr. 137, 21.VI 1934, lk. 7.

⁶ Vrd. "Raadio" nr. 1, 17.IV 1926, lk. 15.

-Ringhääling" sellele soovile vastu ei tulnud.¹

Paljud väikeste keskuste raadioklubid polnud elujõulised. Nii näiteks liitus Petseri Kesk (!) Raadio Klubi 1931.a. Rahvahariduse Seltsiga, kuid kolme aasta pärast likvideeriti ikkagi.² Sama saatus tabas ka Narva Raadioühingut.

x x x

Kahekümnendatel aastatel oli raadioklubide (ühingute) peamisi ülesandeid aparaatide kontrollimine, ilma milleta ei antud välja kuulamislubasid. Ringhäälingu tööle hakkamisel oli päevakorras võitlus parema kuuldavuse eest, mis lõppes alles Türi saatejaama valmimisega.

5. Nõudmine ringhäälingu järele

Raadioaparaat oli 20-ndate aastate algul suur haruldus ja asjahuvilistele korraldati spetsiaalseid demonstratsioone. Praegune tuntum reporter Valdo Pant teadis rääkida sellisest juhtumist restoranis "Grand Marina", kus mitusada inimest tahtsid oma kõrvaga kuulda seda imeriista. Vaatamata ponnistustele ei õnnestunud peale ragina midagi kuulda. Rahvas saadeti laiali põhjendusega, et "pole raadiokuulamise ilma".

Saksa raadiojaama Naueni kuulmine Tartus 1921. aastal oli selline sündmus, millele pühendati sõnum "Postimehes". Hiljem meenutati:

"Vilets oli see grammofoni- ja orkestrimuusika, kuid missugust määratut huvi pakkus igale raadiotelegrafistile selle kinipüüdmine monotoonse telegraafitöö piuksumiste ning surisemistest seast! Needki Naueni saatekatsete jälgijad olid eranditult kaitsevää raadiojaamade telegrafistid".³

Selles oligi asja tuum - tavalisel kodanikul oli raske pääseda vastuvõtja ligi, seda takistas seadusandlus. Rahva huvi demonstratsioonide vastu oli äärmiselt suur, kuigi tihti kuuldi vaid morsesignaale ja nõrka grammofonimuusikat (just nonda juhtus 1921.a. sügisel sojavää raadioroodu poolt korraldatud esmakordsel demonstratsioonil).

Alapeatükist "Raadio esimesed sammud Eestis" on näha, et kuidas raadiotehnika tase Eestis tõusis sedavõrd, et võis hakata mõtlema ringhäälingule. Nõudmine ringhäälingu järele oli olemas, kuid kodanlik valitsus ei kavatsenud selle täitmiseks astuda ühtegi sammu.

Raadiotehnikaalaste õpikute autor C.M. Freiberg motiveeris oma artiklit "Broadcasting" nii: "Peaks juba aeg kätte jõudnud olema, kus ka meie sellest palju pakkuvast ja kasulikust teaduse saavutusest osa peaksime saama... Nagu meie kõigist kultuurrahvastest maha oleme jäänud, nii on ka ette näha, et meie broadcastingus taha jääme."⁴

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 212, l. 243.

² Vrd. "Postimees" nr. 168, 22.VI 1934, lk. 6.

³ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 37.

⁴ "Agu" nr. 9, 1.III 1924, lk. 274.

H. Thomson kurtis veel 29. mail 1926: "Oma ringhäälingu asi ei edene, venib päevast päeva ja kuust kuusse. Tagajärg: rahvas pettub raadios, raadio kultuurtegurina on Eestis null."¹

Miks see nii oli? Freiberg vastab:

"Selles on süüdi mitmed asjaolud. Esiteks langeb katsetaja raske karistuse alla ja sellepärast ei leidu meil broadcastingi harrastajaid praktikante, teise sõnaga, vastuvõttejaama omanikke. Teiseks pole ajakirjandus, mis uuenduse läbiviimise soovitamise juures määratud tähtsat osa etendab, veel broadcastingit tutvustanud. Mujal riikides lagunes broadcasting just selle tõttu nii kiirelt laiali, et ajakirjandus tema tutvustamiseks appi tuli."²

Autor pani ette:

"Saate- kui ka vastuvõttejaamade omandamine ja nendega opereerimine käib riiklise kontrolli alla. Riik võiks seda õigust kontsessiooni näol mingisugusele ettevõttele edasi anda."³

Leidus teisigi asjatundjaid, kes olid samal arvamusel:

"Esimeseks ülesandeks Eesti raadio-asjaarmastajatele oleks oma ühingusse või klubisse koondumine... Valitsuse toetusel peaks see ühing organiseerima Eestis esimese raadiotelefoni üleandajaama, mille abil iga talumees võiks puhketundidel kuulata meie teatrite ja orkestrite ettekandeid."⁴

Sellal agiteeris Postel veel valitsust, millest räägib kiri teedeministrile lo. märtsil 1924:

"Ülitähtis oleks Eesti enda kapitaali mahutamine niisugusesse riikliselt ülitähtsasse alasse esiteks teadete eestipärase sisu ja teiseks selletõttu, et siin väljamaa ärimeeste poolt (otse Eesti publiku käest ilma reaalsete vastuväärtuste andmiseta sissevõetud) raha kodumaalt väljaviimine ära saaks hoitud.

Meil Eestis tuleb teha kõige suuremaid jõupingutusi, et mitte ajast maha jääda ning väljamaaga ligikaudseltki sammu pidada."⁵

See jutt oli määratud kurtidele kõrvaäele. Tuli talitada nii, nagu olid soovitanud eespool tsiteeritud autorid.

K o k k u v ö t e

Sissejuhatavast peatükist järeldub, et ringhäälingu tekkimise tingimused Eestis olid saanud küpseks kahekümnendate aastate keskpaigaks. Sellele oli muidugi suuresti kaasa aidanud ringhäälingu võidukäik kogu maailmas. 1926.a. suvel olid ringhäälingu poolt "vallutamata" aladeks Euroopas vaid mahajäänud Bulgaaria,

¹ "Raadio" nr. 4, 29.V 1926, lk. 49.

² "Agu" nr. 9, 1.III 1924, lk. 274.

³ Sealsamas, lk. 276.

⁴ N. Alekseev, Raadio-asjaarmastaja, 1924, lk. 44.

⁵ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 114, l. 64-65.

Rumeenia ja Kreeka ning väikeriigid Island, Albaania ja Luksemburg. Rahvuslik prestiiž nõudis meilgi ringhäälingu rajamist. Selleks oli eeskuju võtta kõige lähematelt naabritelt: NSV Liidult, Soomelt ja Lätilt.

Teiseks oli selleks ajaks tekkinud raadiotehnikat tundev rahvuslik kaader, kes oli võimeline käsitsema raadiosaatjaid ja vastuvõtjaid. Ja kui tööle hakkas telegraafisaatja, polnud raadiotelefoni - seega ka ringhäälingujaama töölepanek tehniliselt enam probleem.

Kolmandaks oli rahva seas tekkinud kindel nõudmine ringhäälingu järele. Kes nägi selles võimsat kultuurivahendajat, kes originaalset ajaviitemoodust, kes võimalust raha teenimiseks. Iga tahe pidid nende kõigi ühised jõupingutused vilja kandma. (See tõttu peab lõppkokkuvõttes positiivselt hindama ka osaühisuse "Raadio-Ringhääling" tegevust, eriti algperioodil, mil tuli alustada n.-ö. mitte millestki.) Mõjukat osa ringhäälinguidee viimisel rahva sekka etendasid arvukad raadioklubid, -ühingud ja seltsid.

Neljandaks oli oma sõna öelda riigil. Kahjuks oli just kodanliku vabariigi valitsus see, kes venitas nii kuulamislubade andmisega kui ka kontsessiooni sõlmimisega. Vähe oli riigikogus neid poliitikategelasi, kel oli perspektiivitunnet ja kes oskasid ringhäälingus näha poliitilist oraatorit. Ülejäänutel oli peaasi see, et ringhääling ei õõnestaks valitseva partei positsioone, muu vastu nad huvi ei tundnud.

Mainitud teguritest tuleb kõige olulisemaks pidada rahva seas

tekkinud nõudmist ringhäälingu järele, mis üksikute entusiastide eestvedamisel saabki teoks. Võrreldes teiste maadega tuleb meie eeldusi ringhäälingu loomiseks nigelateks pidada: intelligents jäi üritusest kõrvale, pidades seda ebasoliidseks "mänguasjaks"; ajakirjandus toetas ideed väga minimaalselt (mitte kartusest konkurenti soetada, vaid pigem vähiklikkusest). Seda hinnatavam on, et peagi edestatakse regulaarsete raadiosaadete poolest selliseid suuri riike nagu India, Hiina, Indoneesia, Türgi ja Egiptus.

I p e a t ü k k

ÜLEVAADE "RAADIO-RINGHÄÄLINGU" TEGEVUSEST

1. "Raadio-Ringhäälingu" loomine

Riik ringhäälingu vastu huvi ei tundnud. See nähtub kas või sellestki, et kui postivalitsus kavatses Tartusse ehitada ringhäälingujaama, siis valitsus selleks krediiti ei eraldanud. Selline suhtumine jäi püsima aastateks, ja nii läks algatus eraettevõtjate kätte.

Juba 27. septembril 1923 saatsid tallinlased A. Tamm, H. Oll-Reinson, J. Kartau, H. Torokoff, E. Tranberg, E. Rosenvald ja H. Normak ning tartlane E. Kikerpill ühise kirja tööstus-kaubandusministrile. Asjaosalised palusid luba asutada ringhäälingujaam ja kümneks aastaks ainuõiguse raadioaparaatide sisseveoks ning müügiks (muidu ei tasuvat asi end ära).

Need kaheksa meest lubasid lepingu allakirjutamisel ühe aasta jooksul raadiojaama ehitada, "mis tugev küllalt oleks üle Eesti riigi piiride muusikalisi ettekandeid, kõnesid, ettelugemisi jne. edasi andma. Selts peaks oma teenistuses igapäevase kindla eeskava sooritamiseks alaliselt muusika- ja laulukoorid, näitlejate gruped jne".¹

Uus kiri pandi paberile 19. novembril 1923 palvega võimaldada Fikk tn. 6 proovisaateid teha.

¹ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 114, l. 75.

Ei puudunud konkurendidki. Kontsessiooni ihaldasid ka a/s. "Tartu Telefonivabrik" ning ärimees ja pankur Anton Heilmann.

Valitsus ei kiirustanud "ja"-sõna andmisega ühelegi. Kirjavahetus kestis kuusid ja isegi aastaid. Otsustamisega ei saadud aga lõpmatult venitada.

15. jaanuaril 1925 oli raadiokomitee otsustanud, et "postiametkonna ringhäälingu saatejaama võib ettevõtjatele kontsertide ja loengute toimepanemiseks tarvitada anda".¹

Kiirustada tuli ka sellepärast, et 1925.a. kevadeks oli Eestis registreeritud üle 400 raadioaparaadi (registreerimata oli kindlasti rohkemgi). 8. aprillil 1925 kirjutas teedeminister valitsusele:

"Ringhäälingul on suur tähtsus riiklise propaganda tegemisel ja sellepärast on tarvilik postivalitsusele luba anda...".²

Vahepeal olid sündmused arenenud oma rada. 1. novembril 1924 registreeriti Tallinna-Haapsalu rahukogus osühing "Raadio-Ringhääling". Osühisuse asutajatena kirjutasid põhikirjale alla A. Tamm, H. Normak, H. Oll-Reinson, H. Torokoff, E. Rosenvald ja E. Tranberg, põhiliselt a/s. "Eesti Reisibüroo" ringkonnast.³

Kuidas viimastel tekkis üldse selline mõte, sellest pajatavad "Raadio-Ringhäälingu" esimese juhatuse esimees A. Tamm ja esimene asjaajaja-direktor H. Oll-Reinson järgmist:

"Elasime naabritena Pääskülas ja töötasime ka mõlemad Reisi-
büroos, nii sõitsime enamasti koos ja Tallinn-Pääsküla rongis

¹ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 13.

² ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 127, l. 14.

³ Vrd. Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 13.

me seda mõtet kaaluma hakkasimegi. Mõtte olid aga liikuma pannud 1924.a. kaubandus-tööstusnäitusel välja pandud esimesed vastuvõtuaparaadid. Millist huvi äratasid need uudsed, salapärased riistapuud, kuigi nendega vaevu midagi eetrist tabati!"¹

A. Tamm ja H. Oll-Reinson ostsid näituselt ühe Tšehhi vastuvõtuaparaadi ja hakkasid sellega demonstratsioone korraldama. Peatelefonidega kuuldi üsna hästi, valjuhääldajasse oli aga väga raske korralikku heli saada - pirises ainult.

A. Tamm, kes tol ajal oli riigikogu liige, püüdis eriti neis ringkondades oma ringhäälingu asutamise mõttele poolehoidjaid võita. Soodsa võimaluse pakkus selleks arutusele tulev raadioseadus, kusjuures Tamm oli aruandjaks. Paljud riigikogu liikmed käisid ka ringhäälingudemonstratsioone kuulamas, et asjaga kursis olla.

2. Katsesaated

Eespool tutvusime Haapsalu raadiojaama valmimisega.

Siit antigi 1924.a. 11. mail kell 9.35 eetrisse esimene eestikeelne raadiosaade. Selle organiseerijaks oli riigi raadiojaamade ülem Ernst Laurman (Laurmann). Tund ja 10 minutit kestnud saates esines Läänemaa Ühisgümnaasiumi õpilaste segakoor õpetaja Tigase juhatusel.²

Esimest raadiokontserti lainel 2500 m kuuldi Tallinnas, Pärnus ja isegi Väandras. Järgmistes saadetes 22. juulil 1924 ja 27. septembril 1925 olid kaastegevad vastavalt kammerorkester

¹ "Raadio" nr. 50, 10.XII 1936, lk. 1137.

² Vrd. Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 38.

ning muusika- ja lauluseltsi "Heli" koor C. Kreegi juhatusel. Mikrofoniks kasutati harilikku telefoniaparaadi mikrofoni.

Haapsalu raadiojaam ringhäälingkatsete aegu.

Tehniliste jõududena olid saatekatsetuste juures tegevad veel E. Vidrikson ja A. Simonson. Kui esimesed katsed leidsid aset Haapsalu raadiojaama hoones, siis viimase puhul on tegemist esimese ülekandega väljastpoolt raadiomaja. Nimelt asus "Kungla" seltsimaja paar kilomeetrit raadiojaamast eemal.¹

¹ Vrd. Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 38.

Haapsalu saatejaam oli raadiotelegraafijaam, millel puudusid modulatsiooniseade, mikrofon, selle eelvõimendajad ja ringhäälinguks vajalikud tehnilised vahendid. Lisaks oli ta telegraafitööga üle koormatud, nii et edasistest katsetest tuli loobuda.

1924.a. suvel oli ka Toompeal väikese võimsusega saatejaam tööle hakanud. Lühiajaliste katsete organiseerijaks Tallinnas oli üks Rootsi firma. H. Oll-Reinson ostis 1925.a. saateaparatuuri ära ja see monteeriti üles Reisibüroo ruumidesse Pikk tn. 6. Tehniline külg jäi pealinna ühe esimese raadiopioneeri C. Freibergi (juba 1922.a. ehitas ta detektorvastuvõtja ja 1924.a. Eesti esimese lampvastuvõtja; hiljem korraldas ta raadiokursusi) hoolde. "Halloomeheks" ja saadete koostajaks hakkas A. Tamm. Kümnekond aastat hiljem meenutati, et paari solisti seas oli tõenäoliselt ka H. Schütz. Kuulajaid oli esialgul poolesaja ümber, paljud neist helistasid peale igat saadet ja esitasid oma hinnangu.¹

Vahepeal oli Tallinnasse elama asunud ka E. Laurman, kes konstrueeris koos insener P. Buttega 20-vatilise saatja, millega anti katsesaateid Kreutzwaldi tänavas asuvast postitalituse hoonest.

"Nüüd võttis saatekatsetest osa juba vahepeal ilmalesündinud o-ü. R.-Ringhääling. Terve septembri ja oktoobri kuu jooksul 1925. aastal korraldati selle miniatüürsaatjaga kaks korda nädalas saatekavasid /---/. Mikrofoniks kasutati ühte imevärki, missugune veel praegugi Ringhäälingu varakambris asub ja mille asupaik kindlasti on tulevases ringhäälingu muuseumis (1966.aastal avatud sidemuuseumi see haruldus siiski ei jõudnud, sest ta

¹ Vrd. "Tallinna Post" nr. 35, 25.X 1935, lk. 10.

hävis sõjatules - V.L.).

Saatja töötas mitmesugustel lainetel looo ja 500 m vahelises piirkonnas. Sellise aparatuuriga teostati siis ringhäälingu 1925/26. aasta talvel kuni märtsikuuni, millal lõpulikult loobuti uuest mängukannist /---/. Esinejateks saatekavas olid enamalt jaolt asjaarmastajad konservatooriumi õpilased ja teised asjasthuvitatud. Vabariigi aastapäeval 1926.a. esines meie Pariisi saadik minister Pusta tema mikrofone ees prantsuskeelse kõnega. Jaama tõelisest ulatusest ei olnud täpselt teadlikud ei jaama ehitajad ega ka need härrad, kes mikrofone kõnelesid. Võib aga päris kindlasti oletada, et saadiku prantsuskeelne kõne Tallinnast palju kaugemale ei ulatanud...".¹

Viimases väites võib siiski kahelda. Nimelt olid ministrid K. Ast ja K.R. Pusta esinenud kõnedega Eesti kodanliku vabariigi aastapäeva puhul juba aasta varemgi (neist esimene eesti ja

Sellest majast, mis asub praeguse Raadiomaja kõrval, tehtigi 1925-1926.a. saatekatseid.

¹ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 39-40.

saksa ning teine prantsuse keeles). Tallinnas kuulati neid kõnesid kolmes saalis - "Grand Marinas", "Rekordis" ja NMKÜ-s. Ka eraaparaadid Tartus ja Tallinnas olevat kõned eetris kinni püüdnud. Isegi Riiast ja Helsingist teatati, et kõned ja neile järgnenud kontsert olevat kuulda olnud. Nii et nähtavasti tuleb ministrite esinemist lugeda isegi esimeseks välissaateks.¹

On olemas andmed, mis lubavad arvata, et ringhäälingukatsed algasid Tallinnas veelgi varem. Nimelt tehti 16. jaanuaril 1924 Tallinna ja Königs-Wusterhauseni vahel nn. kõneproov. Sakslaste saade ei õnnestunud, Haapsalus seda kuuldi, Tallinnas mitte.

Seejärel anti Posteli tehnikaosakonnast Haapsalu raadiojaama kaudu eetrisse nii kõnet kui ka muusikat. Kuidas Berliinis kuuldavus oli, pole teada. Insener P. Etruk kirjutas sel puhul:

"Vaja veel proovisi teha, asja üle lepib hr. Laurman Berliiniga kokku."²

Kaks päeva hiljem andis Königs-Wusterhausen uue saate Eesti jaoks, mis juhiti Toompeale otse valitsuse koosolekute saali. Kahjuks pole andmeid, kas meilt ka vastusaade organiseeriti.

x x x

Saatekatsete puhul Tallinnast oli "stuudioks" postivalitsuse varahoidja Voldti korter. Hiljem viidi see üle keldrisse, mis mingil kombel drapeeriti presenditükkide ja vooditekkidega.

Niisama primitiivne oli ka äärmiselt piiratud võimsusega saatja. Teerajajana uudsel alal tegi ta siiski ära suure töö

¹ Vrd. "Postimees" nr. 57, 27.II 1925, lk. 3.

² ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 125, l. 14.

(30. septembriks 1926 oli Eestis 1206 registreeritud kuulajat). Vastuvõtu demonstreerimiseks seati kinode fuajeedesse ja kohvikutesse vastuvõtjad üles, et inimesi ringhäälinguga tutvustada.

3. "Raadio-Ringhäälingu" esimesed tegevusaastad

Osaühisus "Raadio-Ringhääling" oli küllaltki aktiivne. Juba 5. veebruaril 1925 kirjutati raadiokomiteele (sellest komiteest lähemalt V peatüki esimeses alapeatükis) avaldus, milles sooviti saata oma esindajat raadiokomitee istungile.¹ Raadiokomitee lükkas küll selle ettepaneku tagasi, kuid entusiastide indu see ei jahutanud.

Nädal hiljem adresseeriti raadiokomiteele uus kiri, kus nõuti kõikide raadioaparaatide registreerimist Eestis. 11. märtsil 1925 tehti raadiokomiteele ettepanek, et raadiofirmad annaksid 5 % sissetulekust "Raadio-Ringhäälingule" kontsertide korraldamiseks. Vastutasuks pidid ainult need firmad saama loa raadiotarvete sisseveoks. Raadiofirmade käsutamiseks polnud aga seaduslikku alust.²

"Raadio-Ringhäälingu" põhikiri nägi osaühisuse eesmärgina raadiokontsertide korraldamist, raadiotarvete valmistamist ja müümist ning üldse raadioasjanduse arendamist. Et raadioettekanete korraldamine kujunes organisatsiooni põhitegevuseks, siis muudeti ka 1926.a. algul sellekohaselt põhikirja vastavat paragrahvi (mõiste "raadiokontsert" polnud küllaldane).

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 14.

² Vrd. sealsamas.

Esimene koosolek peeti 20. jaanuaril 1925. Koosolekul valiti esimene juhatus koosseisus: A. Tamm, H. Normak, H. Lell, A. Kapsi ja A. Kõva.¹ Kahe viimase mehe iseloomustamiseks olgu öeldud niipalju, et A. Kapsi oli firma "Philips" esindaja Eestis. Tema ärid asusid Tallinnas (Harju tn. 46) ja Tartus (Suurturg 12). Kõva oli firma "Telefunken" esindaja .

Peakoosoleku otsusega 10. juunist 1927 vähendati juhatuse liikmete arvu kolmele. Et Kapsist sai esimees ja Kõvast tema abiline, siis ongi nende tegelaste kaasalöömise motiivid selged: ä r i.

Kui ei oleks olnud oma ringhäälingut, poleks raadioaparatuur leidnud endale Eestis ka turgu. A. Kõva oli lisaks Tartu Telefonivabriku direktor ja just see asutus tootis hiljem Eestis kõige rohkem vastuvõtjaid.

Esialgu oli juhatuses kolmandaks liikmeks tõeline entusiast A. Tamm, kuid ta suruti peagi juhatusest välja rikkamate meeste poolt, nagu ta ise tunnistas 5. märtsil 1943.a. toimunud raadio-saates (hiljem sai temast Nõmmel kooliõpetaja).

Postivalitsuse direktorit G. Jallajast peeti selge peaga meheks, kes nägi ette ringhäälingu suurt tulevikku. Ta püüdiski neljal-viiel korral riigikogus läbi suruda riikliku ringhäälingu loomise mõtet, kuid "postipõllumeeste" veto tõmbas sellele ideele alati kriipsu peale.

Siis olevatki talle tulnud mõte anda asi eraühingu kätte. Kuid temagi oli seotud A/s. "Tartu Telefonivabrikuga."²

Ja et Jallajal mitte ainult kultuurilised taotlused mõttes

¹ Vrd. Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 13.

² Jutuajamine F.Olbreiga, lindistatud 17. aprillil 1964, säilitatakse Eesti Raadio fonoteegis.

polnud, seda näitab tema hilisem avaldus:

"Kõik riiklikult tähtsad sündmused ja vajalikud korraldused saab ringhäälingu kaudu ka siis teatada ja edasi anda, kui kas loodusjõud või vaenlane muud sidevahendid on purustanud."¹

Metropoliit Aleksander leidis ringhäälingu tähtsaima punkti olevat selles, et nüüd on ka kodus võimalik jumalateenistustest osa võtta.² Seega lähtusid juhtivad kodanlikud ringkonnad ringhäälingu rajamisel väga erinevatest seisukohtadest.

4. Avapäev - 18. detsember 1926

Laupäeval, 18. detsembril 1926 kell 19 oli planeeritud ringhäälingu pidulik avamine. Sõnavõttudega pidid esinema teedeminister A. Kerem, ajakirjanik A. de Vries (saksa keeles) ja "Raadio-Ringhäälingu" juhatuse esimees A. Tamm.

On teadmata, miks avatseremooniat muudeti, kuid ringhäälingu avas haridusminister J. Lattik, seejärel tervitasid teedeministri abi K. Jürgenson ja A. Tamm. Kohal viibisid osauhisuse liikmed, G. Jallajas ja teised külalised.³

Lahkuminevaid andmeid on täpse kellaaja suhtes. "Päevaleht" väitis kaks päeva pärast avamist, et tseremoonia algas kell 20.⁴ "RS" meenutas kümme aastat hiljem üllatava täpsusega, et Lattiku kõne olevat kestnud kella 19.15-st 19.50-ni, mil sai sõna Jürgenson.⁵ (Kui viimati mainitud ajaleht märgib esinejana ka Axel de

¹ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 55.

² Vrd. sealsamas.

³ Vrd. "Päevaleht" nr. 346, 20.XII 1926, lk. 1.

⁴ Vrd. sealsamas.

⁵ Vrd. "RS" nr. 49, 4.XII 1936, lk. 5.

Vriesi, siis "Vaba Maa" ei nimeta isegi Jürgensoni.¹⁾

Teised väljaanded (kaasa arvatud "Vaba Maa") kellaaega ei märgi ja raadioveteranid seda enam ei mäleta. Seepärast võib vaid väita, et meie ringhääling avati kella 19.15 - 20 paiku. Sellest momendist alates pole lakanud eetris päevakski eestikeel-
sed saated (kui mitte arvestada saatepausi 1941.a. 26. augustist kella 6.16-st kuni 7. septembrini kella 12-ni, mis tekkis seoses Nõukogude vägede lahkumisega ja Saksa okupantide saabumise-
ga; Leningradist hakati eestikeelseid saateid andma 10. septemb-
ril).

x x x

Põhilise osa avaprogrammist hõlmas muusika. Esimese palana kandis salongiorkester ette Fuciku avamängu "Marinarella" ja seejärel süüdi Tsaikovski balletist "Luikede järv". Prof. A. Lemba mängis klaveril Chopini "Noktürni" ja "Poloneesi", A. Arder laulis A. Kapi "Metsateel" ja K. Tärnpu "Tasa, tasa, tuulekene" ("Vaba Maa" märkis solistina ka prof. R. Böocket tsellol, kuid seda viidet teised ajalehed ei kinnita).

Kontserdi lõpetas orkester, kelle esituses kuuldi Urbachi fantaasiat "Mälestusi Griegist", Eberle fantaasiat "Wagneriana", Kulli popurriid eesti viisidest ja Verdi muusikat "Rigolettost". Konfereeris Aleksander Tamm. Muide, seda kava korrati ka ringhäälingu kümnenda aastapäeva puhul 18. detsembril 1936.

Avamise päevaks oli koosseisulise trio asemele kombineeritud suurem orkester, nii et 18. detsember läks osauhisusele maksma 20 000 marka. Seejuures esinesid solistid minimaalse tasu eest, kõnemehele hoopis tasuta.²⁾

¹ Vrd. "Vaba Maa" nr. 199, 21.XII 1926, lk. 8.

² Vrd. "Päevaleht" nr. 353, 30.XII 1926, lk. 5.

Esimese saate kuuldavus oli halb. Tartus näiteks ei kuulnud seda üldse.¹ Järgmine, 19. detsembri saade (nüüdsest peale algas kava regulaarselt kell 18) oli tehniliselt parem, seda kuuldi isegi Kuressaares, Lõuna-Eestis ja Narva-Jõesuus. A. Tamm pidas loengu "Kuidas levineb kultuur raadio kaudu", instrumentaaltrio esitas Mendelssohni helitöid, solistiksi oli Ella Masing (Elsa Maasik).

Igatahes ajakirjandus sündmusi vääriliselt hinnata ei osanud. Sõnum ringhäälingu avamisest oli näiteks "Päevalehes" võrdsustatud tähtsuse poolest teatega sellest, et firma "Radiofon" pani toimetuse ruumidesse üles raadioaparaadi "Ultradün"...

Esimesena hakkas saatekava avaldama "Vaba Maa", "Päevaleht" tegi seda alles 30. detsembrist 1926. alates. Muusikapalad olid kõik loetletud, lektor aga mitte; puudusid ka kellaajad.

x x x

Teatavasti 1926.a. abonentmaksu veel ei olnud, järelikult puudusid "Raadio-Ringhäälingul" ka sissetulekud. Aasta lõppes osahisusele 6000-kroonise puudujäägiga. Seepärast ei ole imestada, et programm oli minimaalne: kõne (esimesi lektoreid oli karskustege lane V. Ernits ja kaubandus-tööstusminister K. Kornel), päeva-uudised, muusika.

5. Kontsessioonilepingud

29. aprillil 1926 sõlmiti Teedeministeeriumi ja o/ü. "Raadio-Ringhääling" vahel esimene kontsessioonileping. Viieleheküljelsele dokumendile kirjutasid alla minister O. Amberg ja A. Tamm.²

¹ Vrd. "Postimees" nr. 345, 19.XII 1926, lk. 7.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 342.

Märgime ära olulisemad punktid lepingust.

Paragrahv 1 nägi ette, et ringhääling ise muretseb jaama sisse-seade ja vähemalt 0,75 kW võimsusega antenni ja annab need üle Postelile.

Paragrahv 2 kohustas Posteli üles seadma aparatuuri oma majas ja ringhäälingut sisustama stuudiot.

Paragrahv 6 fikseeris, et 10 % osaühisuse tuludest läheb riigile. Tsiteerin paragrahv üheksandat: "Teedeministril jääb õigus programmi kohta eritingimusi ringhäälingule ette kirjutada ja omalt poolt vajalisteks peetavate paladega programmi täiendada. Teedeministril on õigus ringhäälingu toimetamist mõjuvatel põhjustel tarbekorral ajutiselt seisma panna."¹

Paragrahv 10 oli mõeldud osaühisuse sissetulekute piiramiseks: kui puhaskasu oleks tõusnud üle 20 % (võrreldes mahutatud kapitaliga), siis see ülejääk oleks läinud riigile.

Paragrahv 11 kinnitas, et leping kestab viis aastat. Kuid juba 31. juulil 1928 uuendati leping.²

Riigile minevat maksude osa tõsteti 15 %-ni. Osaühisusele ei kinnitatud muid riiklikke ülesandeid kui ilma- ja jääteadete levitamine.

Paragrahv 9 nägi ette, et teedeministril oli õigus nõuda ajakohaseid täiendusi saatejaamades. Teiselt poolt ei võinud nende maksumus ületada ühel aastal saadavast brutosissetulekust 5 %.

Paragrahv 10 keelas tagavarakapitaliks eraldada aastas üle 10 %.

Paragrahv 11 ütles, et kui uut saatejaama ei ehitata, siis kestab leping vaid 29. aprillini 1931. Kui aga ehitatakse vähemalt

¹ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 342.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 225, l. 1-6.

3-3,5 kW-ne saatja, siis kehtib leping 29. aprillini 1934. Hiljem seda punkti täiendati järgmiselt:

"Üks aasta peale uue kontsessioonilepingu allakirjutamist peab uus 10 kW masinate võimsusega saatejaam valmis olema. Kaks aastat peale uue jaama valminist peab o/ü. "Raadio-Ringhääling" jaama võime kahekordseks tõstma. Kui jaam ettenähtud ajaks valmis ei saa, maksab o/ü. hanked seaduses ettenähtud trahvi."

See-eest kõlas § 12 nii:

"Riik ei anna kolmandatele eraisikutele ega ettevõtetele luba ringhäälingusaatejaamade sisseseadmiseks ja kasutamiseks abonentmaksu võtmise õigusega kogu Eesti Vabariigi piirides."

Ka seekord ei peetud tähtajast kinni: 30. aprillil 1930 tehti uus kontsessioonileping. Eelmise lepinguga võrreldes oli siin üks oluline erinevus. Nimelt oli kolmeliikmelises "Raadio-Ringhäälingu" juhatuses garanteeritud riigile üks, viieliikmelises kaks kohta (viimased täideti valitsuse poolt teedeministri ettepanekul). Ühtlasi nähti ette, et abonentmaksust jääb senise 15% asemel riigile vaid 5%. Selle eest lubas osahisus riigile tasuda oma aktsiaid: 1930.a. 10 000 kr., 1931.a. 20 000 ja 1932.a. 20 000 krooni eest.¹

Vahemärkusena olgu öeldud, et ega "Raadio-Ringhääling" neist lepinguist kuigi täpselt kinni pidanud ja ka riik vaatas sellele läbi sõrmede.²

1933.a. valmistas o/ü. "Raadio-Ringhääling" uue kontsessioonilepingu kava (uus leping oleks kehtinud 1. juulini 1939).

Onneks seda alla ei kirjutatud, sest nagu näitasid eelmise kuue

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 25-30.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 48, 29.XI 1931, lk. 1.

aasta kogemused, ei olnud "Raadio-Ringhääling" võimeline ajaga sammu pidama.

6. "Raadio-Ringhääling" otsib raadiojaamale kohta

Raske on tagantjärele öelda, kas "Raadio-Ringhääling" otsis tõemeeli raadiojaamale uut kohta või oli see mõeldud vaid rahulolematuse leevendamiseks. Arvestades seda, et 90 % plaanidest jäid teostamata, kipub vaekauss vägisi teise väite kasuks langetama.

Juba 1926.a. oli päevakorras küsimus, kuhu ehitada Eesti ringhäälingujaam: kas Tallinna või Tartu. Viimase kasuks rääkisid raadiotehnilised andmed, kuid siis oleks tulnud luua kaabelliin Tallinna teatrite, riigikogu jm. hoonetega. Tartus puudusid ka vastavad ruumid. Et Tallinnas saadi kasutada rannaraadiojaama ruume ning maste, oli kokkuhoiust lähtuval "Raadio-Ringhäälingul" otsustada lihtne: raadiojaam jääb pealinna.

Mõne aasta pärast aga selgus, et Koplis polnud ringhäälingujaama õige koht: Lõuna-Eestis saateid ei kuulnud. Raadiokomitee alamkomisjoni koosolekul 3. oktoobril 1927 esitati osauhisusele nõudmised:

1). "Raadio-Ringhääling" peab eraldama stuudiod kõrvalruumidest, kõrvaldama modulatsiooni puudulikkuse, intriigid teenistujate vahel, saatejaam viia üle uude kohta 1. jaanuariks 1929.

2). 1. aprilliks 1928 tuleb Tartusse rajada senise Tallinna jaama tugevusega releejaam.

3). Alles kahe eelmise punkti täitnise järel võib ehitada teisi jaamu.¹

Jällegi diskuteeriti koha üle ning jällegi tehti vale valik - uus jaam ehitati Lasnamäele. Ettenähtud võimsusega raadiojaama Tartusse aga ei püstitatud, vaid toodi üle Kopli vana 0,5 kW-ne saatja.

1931.a. paiku lasti käibele mitu plaani raadiokuuldavuse parandamiseks: 1) Kuressaarde ehitada 0,2 kW võimsusega saatejaam (maksumus 20 600 kr.), 2) Tallinna raadiojaam üle viia Tartu (11 200 kr.) ja Tartu oma Pärnu (26 500 kr.), 3) ehitada kaks abisaatjat, üks Jõhvi ja teine Pärnusse (kokku 47 000 kr.) ning vahetada Tallinna ja Tartu raadiojaamad.²

Abisaatjate idee polnud uus. Juba 1927.a. pakuti selleks välja Pärnu ja Jõhvi, kuid igat krooni arvestav osäühisus tegelikult ei kavatsenudki ehitada. 1929.a. tegi insener E. Laurmann ettepaneku: tõsta Lasnamäe võimsust või ehitada Pärnusse 0,7 kW-ne ja Narva 0,25 kW-ne abijaam (Soomes oli selliseid 7).³ Ka see ettepanek jäeti kõrvale.

Muide, 1934.a. kavatseti vene rahvusest kodanikele ehitada abisaatejaam Narva ja 1939.a. (Riigi Ringhäälingu ajal) koguni Narva ning Petserisse, kuid teoks see mõte ei saanud.

Et saatejaama üleviimine maa keskele oli möödapääsmatu, seda näitas isegi muidu koerana-kassina kaklevate "Raadio" ja "Raadiolehe" üksmeel 1932.a. Kandidaatidena esitati Paidet ja Tartut

¹ Vrd. ORRKA f.134, nim. 3, s.-ü. 11, l. 41.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 295, l. 60-62.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 110.

(ülikoolilinna raadiojaam oli hästi kuulda isegi Kuressaares ja Narvas).

Osaühisus tegi üleviimise ümber jälle suurt kära, kuid kõik jäi vanaviisi. Võib-olla mõjutas teadmine, et riik nagunii kontsessioonilepingut ei pikenda.

Kandideerisid ka Põltsamaa, Viljandi ja Tapa, kuid lõpuks võitis tulevase ringhäälingusaatja asukohana hoopis Türi. Seda juba Riigi Ringhäälingu päevil. Kui "Raadio-Ringhääling" oleks aga kodanliku aja lõpuni tegutsenud, poleks meie ringhääling tõenäoliselt mainimisväärset edasi arenenud.

7.0/ü. liikmete omavahelised lahkkelid, rahulolematust riigi- raadiopoliitikaga

Osaühisus ei kujutanud endast mingit tugevat kollektiivi, vaid üpris erinevate huvidega liikmeskonda. 1924.a. alates olid seitse aasta jooksul ühisuse liikmeteks 60 mitmesugust kultuurhariduslikku organisatsiooni (iseги kultuurikapitali sihtkapitalide valitsus), rääkimata üksikisikutest.¹

Eespool oli juba juttu sellest, kuidas juhtivald kohalt suruti kõrvale demokraatlike vaadetega A. Tamm ja kuidas aktiveerusid ärimehed Kõva, Kapsi, Seim, Tamberg, Haarmann jt. Ühed tulid, teised läksid, kuid kõik tahtsid ringhäälingu pealt teenida.

Positiivsena tuleb hinnata tehnikatundja Fred Olbrei kaasatõmbamist. Viimane sattus ringhäälingusse esmakordselt eksperdina

¹ Vrd. "Esmaspäevane Maamees" nr. 1, 21.XII 1931, lk. 14.

raadiojaamade ehituse alal, hakkas loenguid pidama ja valiti 29. detsembril 1927 juhatusse ainult 50-kroonise osatähega.¹

Viimati mainitud daatum kujutab endast üht paljudest kriisipäevadest, sest siis valiti uus juhatus. Selle sammu tingis endise juhatuse vastu tekkinud opositsioon.

Uus juhatus jagas ametid selliselt: esimees J. Luts, abi ja saatekava korraldaja K. Reinmann, tehnilise ala juhataja F. Olbrei, laekur ja majandusjuhataja A. Tamm ja kirjatoimetaja E. Seim.² Sellises koosseisus ei suudetud töötada aastatki.

"Üsna ootamatult tuli Osühisuse peakoosolekul 23. oktoobril 1928.a. juhatuse kriis, mille järgi 25. novembril samal aastal ärapeetud peakoosolekul valiti uus juhatus järgmises koosseisus: F. Olbrei, K. Reinmann (endised), A. Kõva, K. Tamberg ja J. Haarmann. Käesoleva aasta aprillis lahkus teenistusest ka Ringhäälingu senine asjaajaja hra Oll-Reinson, kelle asemele palgati vann. adv. abi hra Brandt."³

Sellist pereheitmist esines hiljemgi. Ühelt poolt põhjustas seda omavaheline hõõrumine, teiselt poolt küllaltki terav vahekord riigiga. Toepoolest, olukord, kus riik n.-ö. pesi käed ringhäälingust puhtaks, polnud normaalne.

"Ringhäälingu vägagi piiratud tuludest on tulnud õige tunduv osa ära anda riigile. Nii on R. Ringhäälingu möödunud aasta sissetulekutest, kogusummas ligi 120 000 krooni, tulnud ära anda riigile kontsessioonilepingu alusel ja mitmesugusteks riigimaksudeks üle 35 000 kr. ja ka käesoleval aastal on Ringhääling

¹ Vrd. "RS" nr. 49, 4.XII 1936, lk. 5.

² Vrd. "Raadio-Nädal" nr. 2, 8.I 1928, lk. 1.

³ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 15.

juba maksnud riigile õige suuri summe. Paljudes maades võime tähele panna vastupidist nähtust, nimelt, et riigivalitsus ringhäälingut selle suure kultuurilise tähtsuse pärast otsekoheselt või kaudselt aineliselt toetab."¹

Posteli direktor G. Jallajas tegi 17. veebruaril 1930 ettepaneku, et valitsus astuks ürituse toetamiseks kas või osanikuks.² Ta tõi eeskujuks Läti, kus sellal ainsa riigina Euroopas olid saatekava tegemine ja tehniline baas valitsuse käes - ja töötati edukalt. Valitsusele esitati materjale ka riigi osast USA, Norra, Saksa, Prantsuse jt. maade ringhäälingutes, kuid tulemusi polnud. Osäühisuse esimees K. Reinmann kurtis 19 kuud hiljem:

"Riik võtab Ringhäälingult nii kontsessiooni- kui ka muude riigimaksude näol väga suure osa tuludest, mõnel aastal üle 1/3. Seni on riik Ringhäälingult maksude näol saanud üle 14 miljoni sendi (tänavu üksi tõuseb maksude summa umbes 4 miljoni sendile); kui see raha oleks saadud kasutada meie raadioasjanduse arendamiseks, sellega oleks saadud palju ära teha. Eesti on ainuke riik Euroopas, kui mitte ilmas, kes kasutab ringhäälingut tuluallikana. Peale kultuurilise tähtsuse on aga ringhäälingul veel suur majanduslik ja ühiskondlik tähtsus."³

Kuigi võib arvata, et osäühisuse juhatuse süda valutab rohkem sissetulekute vähenemise kui ringhäälingu madala taseme pärast, tuleb nende väidetega nõustuda. Seda enam, et püüdes osäühisusest võimalikult suuremat kasumit välja pigistada, unustas riik

¹ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 16.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 225, l. 166.

³ "Raadio" nr. 43, 10.X 1931, lk. 461.

sageli raadiokuulajate huvid.

Mõni ime, et tekkis isegi rühmitus, mis nõudis ringhäälingu üleviimist haridusministeeriumi alluvusse.

8. Ringhäälingu riigistamine

1934.a. 30. juuni õhtul pidas "Raadio-Ringhäälingu" juhatuses esimees Jakob Loosalu eetris oma hüvastijätukõne - osaühisus lõpetas ligi kümme aastat kestnud eksisteerimise.

Ringhäälingu riigistamine 1. juulil 1934 ei tulnud kellelegi üllatusena, seda olid raadiokuulajad nõudnud juba aastaid. Mais oli see nähtavasti juba otsustatud.

"Möödunud kolmapäeval pidi vabariigi valitsuses arutusele tulema riikliku ringhäälingu põhimäärus. Valitsuses oli aga kiiremaid asju ees ja küsimuse arutamine ning otsustamine nihkus seega valitsuse koosolekuni."¹

Arvata võib, et sisuliselt otsustati ülevõtmine juba aasta varem. F. Olbrei kutsuti 1933.a. kevadel teedeminister O. Sternbecki juurde, nende vahel leidis aset pikem vestlus ringhäälingu arendamisest. Küllap oli see vestlus mõeldud tutvumisena tulevase Riigi Ringhäälingu juhiga.²

Olbrei ise ütles, ta olevat siiski olnud üllatatud, kui pakuti juhataja kohta. Kuigi kodanlikus Eestis oli sihipärane ohvitseride paigutamine juhtivatele kohtadele, ei läinud sõjaväest lahkumine nii kiiresti, seepärast sai ta selle ameti vastu võtta alles 10. septembril 1934.

¹ "Raadio" nr. 171, 2.VI 1934, lk. 229.

² Vrd. "RS" nr. 49, 4.XII 1936, lk. 5.

14. juunil 1934 teatas "Postimees" ametlikult valitsuse otsusest ringhääling riigistada. Motiive selleks oli:

"Meie praegune raadiojaam ei vasta enam nõuetele. Hoolimata sellest, et ringhäälingujaamu on mitu korda ümber ehitatud, seadiseid täiendatud, kogemusi omandatud ja rahvusvahelistel konverentsidel suudetud välja tingida võrdlemisi soodsad lained eesti jaamadele, jätab meie ringhäälingu kuuldavus ja ülekannete kvaliteet veel mõndagi soovida.

Ringhäälingu talitus võeti riigi kätte eesmärgiga - ehitada uus ja võimas saatejaam ning kõigiti viia ringhäälingu talitus uuema aja nõuete tasemele".¹

Riigi Ringhääling õigustas igati oma loomist. Polnud aga kerge tasa teha "Raadio-Ringhäälingu" ajal tekkinud mahajäämust. Sellised ülestunnistused nagu: "Oleme seni ikka veel üks mahajäänumaid riike Euroopas ringhäälingu alal"² ja "Eesti ringhäälingust on Euroopas kuulajate arvu poolest madalamad ainult Danzig ja Leedu"³ (F. Olbrei sõnad 1938.a. raadionäituse avamisel) ainult kinnitavad seda. Alates 1940. aastaks hakati saavutama rahvusvahelist taset ja jõuti naabermaadele järele.

¹ Valitsusasutiste tegevus 1918-1934, Tallinn 1935, lk. 264 ja 271.

² "RS" nr. 14, 2.IV 1937, lk. 1.

³ "Päevaleht" nr. 237, 2.IX 1938, lk. 5.

II p e a t ü k k

RAHVUSVAHELINE RINGHÄÄLING JA EESTI

1. Euroopa Ringhäälingute Liit

3. aprillil 1925 rajati Genfis kaheksa riigi poolt Union Internationale de Radiophone (lühendatult UIR), mis oli mõeldud küll Euroopa piirides tegutsevaks organisatsiooniks, kuid omandas ülemaailmse tähtsuse. 1929.a. nimetati organisatsioon ümber: Union Internationale de Radiodiffusion.

Euroopa (sisuliselt ka kogu maailma) mastapides esimese ringhäälingu lainejaotuse katse tegi UIR 1926.a. 14.detsembrist 1926 tunnustasid seda otsust 80 % meie maailmajao raadiojaamu.

NSV Liit plaani koostamisest osa ei võtnud ja seepärast ka ei tunnustanud. Eesti talle eraldatud lainepikkust (285,7 m) ei kasutanud (saatja oleks tulnud ümber ehitada, ka seganuksid Dortmund ja Köln), vaid võttis endale 408 m (753 kHz).

Kaos eetri kasutamisel aina suurenes, oli vaja kord maksmapanna. Selleks toimus 4. oktoobrist 25. novembrini 1927 Washingtonis ülemaailmne raadiokonverents, millest Eesti esindajana võttis osa Posteli ülem G. Jallajas. USA pealinnas jäid paljud küsimused lahendamata, paljud otsused kinnitamata. Samal ajal aga raadiosaatjate arv kogu maailmas aina kasvas.

Juba 27. veebruaril 1928 arutas meie raadiokomitee Tšehhoslovakkia Postiministeeriumi kirja, mis kutsus Euroopa maade valitsuste esindajaid nõupidamisele raadioasjanduse alal. Teele

saadeti jaatav vastus.¹

Tšehhoslovakkia valitsuse initsiatiivil korraldatud Euroopa ringhäälingukonverents leidis aset 4.-13. aprillini 1929. Esmakordselt võttis 27 riigi hulgas üritusest osa Nõukogude Liit. 133 osavõtja seas oli ka UIR (8 delegaati), vaatlejad Ameerika Ühendriikidest, Egiptusest, Palestiinast ja Indoneesiast.

Praha konverentsi eel pakuti Eestile UIR-i poolt katselaineiks 294,1 m. Et aga Eesti polnud UIR-i liige (konverentsist võeti küll osa), siis ettepanekut vastu ei võetud. Nagu osäühisus ise oma kirjas Postelile 8. novembril 1929 tunnistas, oli rahapuu- dus see, mis takistas meie ringhäälingut UIR liikmeks astumast.²

Sel ajal ei pidanud paljud raadiojaamad vastuvõetud otsustest kinni. Seetõttu oli ka Tallinna saatja kuuldavus päeval rahuldav, kuid õhtul halb. Juba 1928.a. osutus senine Genfi lainejaotuse kava puudulikuks ja seepärast pandi 1. jaanuarist 1929 maksma nn. Brüsseli lainejaotuse kava (selles Belgia linnas alustas siis tööd UIR laine pikkuse kontrolljaam, mis töötab seal praeguseni).

Üleminekuajaks määrati ajavahemik 13. jaanuarist kuni 30. juunini 1929. Olgu aga märgitud, et NSVL ei saanud Praha konverentsil, kus kinnitati Brüsseli plaan, nõukogude ringhäälingu arengu- guks vajalikke laine pikkusi. Ja üldse konstateeriti kolm aastat hiljem, et 40 % Euroopa maadest ei rakendanud ellu Praha nõu- pidamise otsuseid. Rääkimata sellest, et ülejäänud maailma jaoks kokkulepe puudus. Selle vea kõrvaldamiseks tuligi 1932.a. Mad- riidis kokku ülemaailmne raadiokonverents.

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 200, l. 173.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 3.

Enne seda, 1. juunil 1932, toimunud UIR-i aastaistungil (peakoosolekul) võeti uue liikmena vastu ka Eesti. Ometi polnud septembrikuus Hispaania pealinnas toimunud kvoorumil Eesti esindust (seal vastuvõetud konventsiooniga hiljem küll ühineti), sest polnud valuutat! Isegi liikmemaks (1000 Šveitsi franki) jäi võlgu. (Ainult tänu avalikkuse survele eraldas Eesti Pank hiljem vajaliku summa välisvaluutat, muidu oleks Eesti liikmesriikide hulgast kustutatud.)

Ometi oli meie ainsal ringhäälingujaamal juba olnud sekeldusi lainepikkuste pärast, seega esindajate kohalolek igati vajalik. Tegelikult oli elanikkonna seas algusest peale nurin Tallinna kuuldavuse üle. Kui 1926/27.a. näiteks juhuslikult kuuldi Peipsi ääres või Kuressaares eestikeelseid saateid, siis vääriski see kohe omaette artiklit ajakirjanduses.

1930.a. suvel segas Ostrava (Tšehhoslovakkia) Tallinnat ja viimane läks neljaks kuuks omavoliliselt üle Kurski lainepikkusele. Et üleminek end aga ei õigustanud (raadiojaamade ametlik lainepikkuste vahe oli 9000 perioodi e. 9 kHz, siin olid Bern ja Glasgow ainult 4500 perioodi kaugusel), siis mindi vanale lainepikkusele tagasi.

Sellal olid aga Torino (Itaalia), Falun (Rootsi), Košice (Tšehhoslovakkia) ja Limoges (Prantsusmaa) asunud endist Tallinna lainepikkust jagama. Kui rootslased andsid oma osa tagasi, siis ülejäänutega algas pikaajaline kirjavahetus.

Fašistliku Itaaliaga kestis diplomaatiline asjaajamine (alates 29. oktoobrist 1930) rohkem kui aasta. Ei mõjunud isegi see, et Tallinn asus Rooma lainepikkusele (441,2 m). Nüüd ähvardas

Tallinn, et asub 20. augustist 1931 Naapoli lainele.

Millegipärast seda ei tehtud ja Tallinna raadiojaam hakkas septembris saatma hoopis Milaano lainel 500,8 m. See mõjus ja detsembris sai Tallinn segamatult kätte oma 296,1 m laine. Vahe- tult enne Madriidi konverentsi vahetas Tallinn oma lainepikkuse Hilversumiga (Hollandi) ära, saades soodsa 298,8 m (1004 kHz).

UIR töö toimus nii alatiste organite kui regulaarselt peetava- te konverentside kaudu. Viimaste puhul tegutsesid veel tehniline, juriidiline, sidemete ja translatsioonikomisjonid.

Järjekordne Euroopa riikide konverents peeti 15. maist kuni 19. juunini 1933 Luzernis. Selle ringhäälingkonverentsi aluseks oli sama aasta veebruaris Brüsselis UIR-i tehnilise komisjoni (selle tööst võttis osa ka G. Jallajas) poolt väljatöötatud uus lainepikkuste jaotuskava (NSV Liit sellest osa ei võtnud). Ümber- jaotamine polnud aga kerge, sest kui 1925.a. oli Euroopas 40 ringhäälingusaatjat üldvõimsusega 40 kW, siis kaheksa aastat hil- jem oli neid juba 250 koguvõimsusega 2680 kW!

35 osavõtja seas ("eurooplaste" hulka loeti Egiptus, Palestii- na, Süüria-Liibanon ja Tuneesia, sest Aafrikas puudus sellal oma ringhäälinguorganisatsioon) olid ka Eesti ja Nõukogude Liit. Eri- nevalt neli aastat tagasi toimunud Praha konverentsist polnud enam tegemist telegraafialase administratsiooni esindajatega, vaid riikide täieõiguslike delegaatidega.

Eestit esindas Luzernis Posteli direktor G. Jallajas. Kui se- nised lainejaotuse kavad ei olnud Nõukogude Liidule kohustuslikud, siis nüüd oligi konverentsi peäülesandeks kaasa tõmmata nõukogude

ringhäälingut üldise Euroopa lainejaotuse kavaga, mis ka õnnestus.

Luzerni konventsioonile kirjutasid alla vaid 27 riiki, nende hulgas ka Eesti ja Nõukogude Liit. Ratifitseerijaid oli veelgi vähem, ainult 15 (Eesti alles 1935.a.). NSV Liit Luzerni konventsiooni küll ei ratifitseerinud, viis aga (mõningad erandid välja arvatud) selle tegelikult ellu. Kuid 24 riigi ühine deklaratsioon (sealhulgas ka ülalmainitud) väitis lisaks, et nad jätavad endale olukorra muutumisel "vabad käed".

Kuigi uut lainejaotuskava rakendati juba alates ööst vastu 15. jaanuari, loeti ametlikuks jõustumisajaks 1. juuli 1934. Tallinna uus laine pikkus, 410,4 meetrit oli hea, kuid segasid Sevilla ja Madrid (viimane sai uue laine, kuid jäi omavoliliselt Eesti lainepikkusele) ja seda aastate kaupa.

Väga tähtis sündmus leidis aset 1936.a. septembris. Rahvaste Liit kutsus Genfis kokku rahvusvahelise raadiokonverentsi konkreetsel teemal: ringhäälingu kasutamine rahu huvides. Juba kümme aastat tagasi oli UIR saatnud liidu peasekretärile kirja, milles avaldati soovi, et ringhäälingud, olenemata oma asutamise eesmärgist ja kuuluvusest, töötaksid üksmeele ja sõpruse vaimus.

Nüüd võtsid selle probleemi arutamisest Nõukogude Liiduga eesotsas osa 37 riiki. Eesti saatis kohale vaatleja. Puudusid aga need, kes tekitasid kõige rohkem rahvusvahelist pinevust - Saksa- maa ja Jaapan, lisaks astusid konventsiooni vastu kongressi käigus välja sellised fašistlikud riigid nagu Itaalia, Ungari, Portugal jt. Kongressist ei võtnud osa USA.

Konventsioon oli mõeldud rahu kindlustamiseks maailmas ja NSV

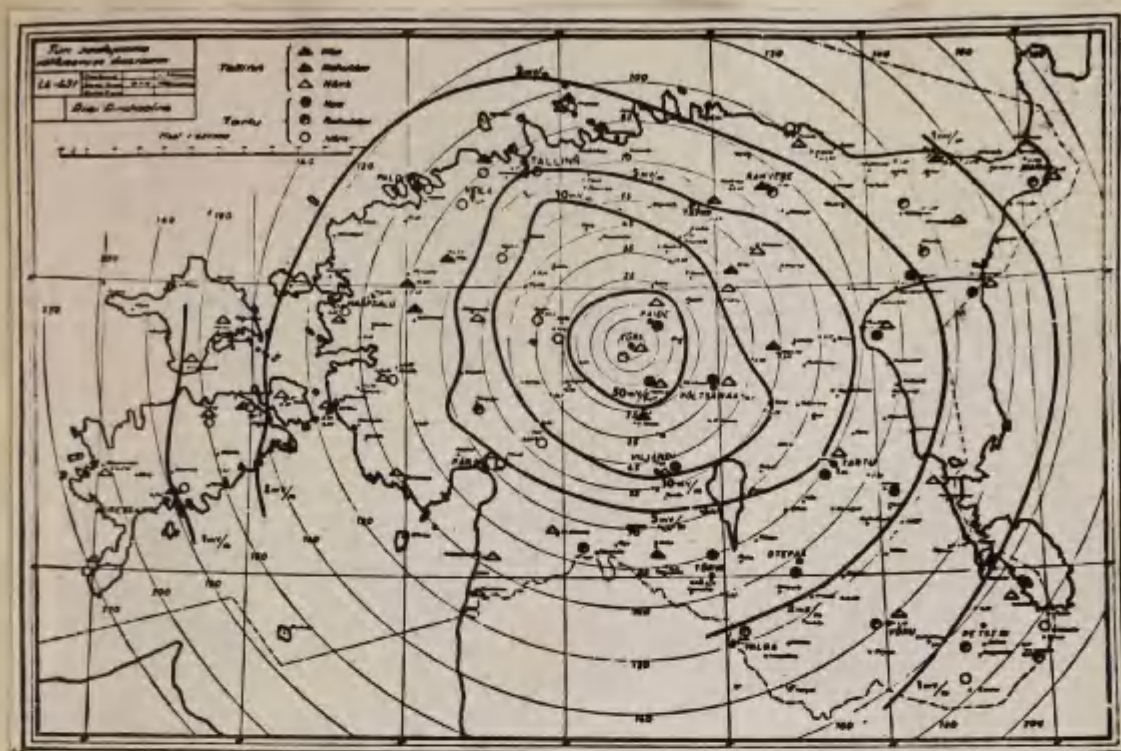
Liit kirjutas sellele muidugi alla. Seitsmenda riigina maailmas ratifitseeris konventsiooni ka Eesti. Konventsioon, mis keelas vaenulikud saated teiste maade suhtes, astus jõusse 2. aprillil 1938. Kahjuks ei olnud Genfi konventsioonil Teise maailmasõja eelõhtul enam mõjujõudu.

Rahvusvahelisi ringhäälingu konverentse peeti nüüd regulaarselt: 1936.a. Pariisis, 1937.a. Berliinis, 1938.a. Brüsselis. 1934.a. peeti lisaks veel UIR-i koosolekud Genfis ja Londonis; 1938.a. Nizzas.

1. veebruarist kuni 8. aprillini 1938.a. peeti Kairos ülemaailmne ringhäälingu konverents, millest 55 riigi seas ka Eesti ja NSV Liit osa võtsid. Peaaegu kõik Euroopa riigid kirjutasid konverentsi viimasel päeval alla protokollile, mis nõudis uue lainejaotuse konverentsi kokkukutsumist.

Tallinnal (1937.a. detsembrist Türil) selleks eriti vajadust ei olnud, sest teda kuuldi regulaarselt Soomes, Tšehhoslovakkias, Saksamaal, ebaregulaarselt Lõuna-Prantsusmaal, Hispaanias, Belgias, Tseilonil ja isegi USA-s ning Uus-Meremaal. Eesti meremehed kuulsid emakeelseid saateid Siberis, Kara merel ja Jenisseil, rohkem kui 3500 km kaugusel. Ka kodumaal oli kuuldavus hea (vt. diagramm).

Raadiosaatjate võimsuse suurendamine oli jõudnud sellel nikaugemale, et keskmiselt langes igale laineribale kolm saatjat. Samal ajal oli jagamatuid lainepikkusi fasislikul Saksamaal 12 ja Itaalia 7, Nõukogude Liidul kui suurima rahvaarvuga ja maa-alaga riigil Euroopas aga hoopis vähem.

Euroopa Ringhäälingute Liit pidaski nüüd Montreux'is seniajani pikkuse poolest ületamatuks jäänud konverentsi (seitse nädalat!). UIR ühendas sellal 20 Euroopa riiki ja USA (Euroopast ei kuulunud sinna vaid NSVL, Kreeka ja Türgi).

1. märtsist kuni 15. aprillini 1939 toimunud konverentsist võttis osa 31 riiki ja 9 koloniaalvaldust. Kui lisada juurde, et esindajad olid saabunud peale Ameerika Ühendriikide veel Venetsueelast, Haitist ja viiest rahvusvahelisest ühingust, siis näis, et kolmas lainejaotuse kava lõpuks ometi õnnestub.

Nüüd oli aga Euroopas juba 325 raadiojaama üldvõimsusega 8880 kW. Pole siis imestada, et ägedate vaidluste ja arutluste peale vaatamata üksmeelele ei jõutud. Kodanlike riikide ühisrinne jättis Nõukogude Liidu jälle ebasoodsasse olukorda, mistõttu nõukogude esindaja ei kirjutanud kokkuleppele alla. Eesti oli siiski 26 allakirjutanu hulgas.

Uus kava pidi maksma hakkama 4. märtsil 1940. Tallinn sai praktiliselt jagamatu laine 218,2 m (1375 kHz). Türi uueks laineks oli ette nähtud 403,2 m (744 kHz), mida ta pidi jagama oma senise partneri Sevilla ja Kairoga. Seega lõppesid Montreux'i vaidlused Eesti suhtes hästi.

Teise maailmasõja puhkemise tõttu jäi see kava tervikuna muidugi ellu viimata. Küll aga asus fašistliku orientatsiooniga Soome raadiosaatja Helsingis juba 1939.a. novembris peaaegu Türi lainepikkusele, viidates Montreux' konverentsile (selle otsustes niisugust omavolitsemist ette polnud nähtud!). Sõjaolukorra tõttu polnud Eesti protestil mingit mõju.

2. Tallinna raadiojaama lainepikkused

V õ i m s u s		
28. nov. 1926	440 m	2,25 kW (antennis 0,7 kW)
19. veebr. 1927	408 m	
1929	296,15 m	5 kW (1.sept.)
suvi-sügis 1930	401 m (747,5 kHz)	10 kW
14. nov. 1930	296,15 m	
2. juuni 1931	441,2 m (680 kHz)	
28. aug. 1931	500,8 m (599 kHz)	
27. okt.-dets. 1931	296,1 m (1013 kHz)	
1. apr. 1932	298,8 m (1004 kHz)	15 kW (18. märts)
1933		20 kW antennis
15. jaan. 1934	410,4 m (731 kHz)	

V ö i m s u s

1935/6

6,5 - 12 kW

15. dets. 1937 219,6 m (1366 kHz)
(vahetult enne seda 205,2 m -
1462 kHz) 1,2 kW

Kui o/ü. "Raadio-Ringhääling" alustas 1926.a. Kopli raadiojaamaga oma tegevust, ei oldud lainepikkuse valikul üksmeelel. Antenni 38 m pikkuse juures oli nn. omalaine üle 400 m. Leiti, et parim kuuldavus on lainel 408 m.

22. mail 1929 alustati uuest Lasnamäe saatejaamast katsetega lainel 295 m, sest Praha konverentsi otsusega oli meile antud 296 m. Kuuldavus oli halb.¹ Nii et kui 16. jaanuaril 1930 kontrolliti kuuldavust, siis eelistasid paljud raadiokuulajad 401-m-st lainet. Tuleb välja, et juba enne 1930.a. suve katsetas Tallinna jaam teistel lainepikkustel.² 1930.a. mais saabus Teedeministriumile isegi välismaalt kaebusi, et Tallinn töötab 401,3 m asemel 408 m, segades Berni ja Stokholmi.³

Kui nüüd liita siia juurde jagelemine itaallastega, siis on arusaadav nimetuse "Lendav eestlane" teke. Sellisel kemplemisel kannatas just kuulajaskond, sest kättemaksuks hõivatud Itaalia lainepikkused ei olnud samuti head.

Pärast uuele lainepikkusele üleminekut 15. jaanuaril 1934 paremust märgata polnud, sest lainenaabrid (Hispaania ja Ülem-Egiptus) segasid. Päeval sai veel hakkama, kuid õhtul, kui kuuldavaks muutusid ka Kiiev, München ja Stockholm, paljudes Eestimaa nurkades rahvuslikku saatjat ikka ei kuuldud. 1936.a. lisandus senis-

¹ Vrd. "Kaja" nr. 120, 25.V 1929, lk. 8.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 225, l. 154.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 49.

tele häirijatele Marseille' ja 1937.a. Palestiina saatja.

Kuuldavuse probleem lahenes alles 50-kW-se Türi raadiojaama valmimisega. Kuigi Türi lainel (410,4 m - 731 kHz) olid veel Madrid, Sevilla ja Ülem-Egiptus, nurinat enam ei olnud. Türi saatja võimsus oli niivõrd suur.

3. Tartu raadiojaama lainepikkused

T a b e l

1929.a. 581 m (517 kHz)	1930.a. kevad 285 m;	detsembrist 470 m (648 kHz)
1931.a. jaanuaris 470 m;	1. veebruarist 464,5;	septembris 466 m;
detsembris 578-579,13 m		
1932.a. 31. jaanuarist 441,2 m;	aprillis 501-505 m	(594 kHz); alates 23. dets. 1932 570 m
1933.a. aprillis 579 m		
1934.a. 15. jaanuarist 222,6 m (230 m);	septembrist 579,2 m	(512 kHz)
15.IV 1937.a. 580,3 m (517 kHz)		
Jaan. lõpp 1938.a. kuni sõjani 586 m (512 kHz)		

Kui Tartu saatja asutamine oli otsustatud, kavatseti talle lainepikkuseks anda 150 m, seejärel 285,7. Tallinnast saadeti 1928.a. sügisel UIR-ile kiri lainepikkuse saamiseks, vastust aga ei tulnud. Oktoobris ülesseatud katsesaatjale määrati seepärast lainepikkuseks 310 m.

Kui 1929.a. alustas tööd ajutine saatja, märgiti tema lainepikkuseks ometi 581 m (517 kHz). Nimelt võisid abisaatjad, mille võimsus ei ületanud 0,5 kW, ise endale valida lainepikkuse. Sellega on osaliselt seletatav ka edaspidine rändamine.

Tartu oma 0,5 kW-se võimsusega kostis tänu oma soodsale asukohale sisemaal 100 km kaugusele paremini kui Tallinna suur saatja 200 km taha. Rekordkauguseks tuleb lugeda vastuvõttu Moskvas, Lääne-Euroopas oli aga Tartu pikkadel talveöödel kogu aeg hästi kuulda. Teda peeti kuuldavuselt võrdseks Lahti suure saatjaga.

Kuid see hea kuuldavus saigi teiselt poolt rändamiste põhjuseks. Nii kaebas Prantsuse jaam Lyon la Dua 1930.a. detsembris, et Tartu on tema lainel ja takistab kuulamist Euroopas (466 m). Seejärel kurtis Zürich, et Tartu segavat teda 459 m-le.

Ja läks lahti "mustlaselu eetris" (vt. tabel). Pidi kogu aeg otsima paremat kuuldavust.

Kui "naabrid" - Prantsuse ja Naapoli jaam - suurendasid oma võimsust, tuli lahkuda 329,8 m lainepikkuselt, mille kasutamisel anti ekslikult saadet mõnda aega 331 meetril. Võru, Valga ja Viljandi kuulsid Tartut halvasti.

1932.a. kevadel katsetati 501-505 meetril, kuid segasid Brüssel (508 m) ja Gorki (502 m), siis prooviti 465,8 m. Nüüd tõstis Beromünster oma võimsust. Prooviti üle minna lainepikkusele 445,9m. Seal segasid jälle Stockholm ja Odessa, uueks lainepikkuseks valiti 529 m. Sel lainepikkusel oli aga kuuldavus nii halb, et koliti tagasi 329 meetrile.

Muide, viimane lainepikkus ja 579 m sobisid Tartule kõige paremini, ülikoolilinna raadiojaam oli kuuldav Pärnus, Petseris, Mõisakülas, Abjas, Tallinnas, Tarvastus, Rakveres, Viljandis, Krüüdneris, Taageperas, Wernlandis (Rootsis). Isegi Kuressaares ja Narvas kuuldi Tartut paremini kui Tallinnat, rääkimata Irboskast. 1933.a. oli kuuldavus üldiselt hea.

Kuid juba 1932.a. oli Rahvusvaheline Ringhäälingute Kontrolljaam Brüsselist teatanud, et Tartu segavat Roomat. Fasistliku Itaalia mõju oli nii suur, et pidime katsetama Norra, Soome jt. maade üldlainet (ehkki meid hakkas segama kohe tugev Inglise Rahvuslik Saatja).

Ja Brüsseli eelkokkuleppe (veebruar 1933) ning suvel Luzernis toimunud konverentsi otsuste järgi pidi Tartu lahkuma seni-
selt lainepikkuselt ja valima üldlainete seast sobiva - 500-600
ehk 200-300 m vahelt. Luzernis määrati ka, et Tartu võimsus ei
tohi kunagi kasvada üle 2 kW.

15. jaanuaril 1934 kell 4.45-4.50 hommikul mindi üle lainele
222,6 m. See oli rahvusvaheline üldlaine, samal pikkusel tööta-
sid veel Königsberg ja Bukarest. Kuuldavus oli väga halb isegi
Tartu- ja Viljandimaal. Algas kampaania Luzerni konverentsi ot-
suse vastu. Koguti allkirju, et minna tagasi vanale lainepikku-
sele 579 meetrit. Septembris 1934 see leidiski aset. Nüüd kuul-
di Tartut jälle hästi, mis kestis kuni Türi suure saatja valmi-
miseni.

Viimati mainitud lainepikkus jäi Tartule aastakümneteks. Tõsi
küll, väikeste variatsioonidega - 1933.a. 580,3 m, 1939.a.-st
kuni sõja puhkemiseni 586 m, okupatsiooni ajal 583,7 m (1942.a.)
ja 586 m (1944), 1957.a. 573 m. Muide, 1939.a. toimunud Montreux'i
konverentsi otsusega pidi Tartu likvideerima oma suure kuuldavus-
piirkonna, ent üleminek lainele 218,2 m jäi sõja tõttu ära.

x x x

Käesoleva ülevaate koostamisega oli suuri raskusi, sest and-
med on vasturääkivad. Ajakirjanduses avaldatud raadiojaamade
lainepikkused erinevad kuulajate kirjades toodutest. Viimased

omakorda ei lähe kokku saatekavas esitatud andmetega (kodanlikus Eestis trükiti saateajad koos vastava jaama lainepikkusega).

Kas ebaõigeid teateid avaldati teadlikult, et välismaale mitte tunnistust anda omavolitseemisest lainepikkustega, selle kohta puuduvad faktid.

Näiteks teatas "Raadio" 1933.a. suvel, et Tartut kuuldakse lainel 505 m. Tartu abisaatja juhataja Friedrich Marka kirjutas aga 1935.a.:

"Kuulajate kirjade järele Tartu saatja kuuldavus on 1933.a. 13. jaanuarist saadik püsinud heana ja ühetaolisena; ka laine on püsinud 23. detsembrist 1932.a. alates sama, seega nüüd juba üle kahe aasta. Iseloomustav sagedasele laine-vahetusele varematel aegadel on ühe kuulaja ütetus, et siis ei võinud kunagi teada, millisel lainel Tartu järgneval silmapilgul töötab."¹

4. Välissidemed

"Raadio-Ringhäälingul" enne 1931. aastat välissidemeid ei olnud ja ka edaspidi jäi meiepoolne osa tagasihoidlikuks. Sama aasta jaanuaris saabus Tallinnasse Soome ringhäälingu esindaja, kes pidas meie ringhäälinguga läbirääkimisi vastastikuste reportaažide korraldamise asjus.² Varsti pärast seda sõitsid külla reporter Rautio ja kaks tehnikut. M. Rautio oli Soome Ringhäälingus niisama asendamatu ja populaarne kui F. Moor meil (soomlane alustas oma karjääri aasta varem).

¹ Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 34-35.

² Vrd. "Raadio" nr. 7 1931, lk. 90.

14. veebruaril 1931 leidis aset esimene raadioülekanne Eestist, ja Soome ringhäälingu esimene reportaaž välismaalt. Põhjanaabrite raadiomehed võtsid intervjuusid linnapealt jt. tuntud tegelastelt, tutvustasid teatri-, kiriku-, muusika-, tänava- ja lõbustusasutuste elu. Eesti poolelt olid abiks Felix Moor ja Irina Lebas. Ülekanne kaablit mööda Helsingisse õnnestus.

Saadud eeskuju ei ergutanud tallinlasi, F. Moor jõudis reportaaži tegemisega Soome pealinna alles nelja aasta pärast (ülekanneid Soomest oli 1930.a. seitsmel korral ja 1931.a. kuuel korral, kuid 1-2-tunnilistes saadetes transleeriti muusikat ja spordireportaaže). Küll aga tähistati koos teiste Euroopa ringhäälinguorganisatsioonidega rahvusvahelist ühistegevuspäeva, Tallinna raadios toimus Tšehhi õhtu ja Praha omas eesti helitööde kontsert, kanti üle Belgia kuninga matusetalitus, Inglise kuninga ja Briti peaministri kõned, maailma majanduskonverents Londonist. Kalundborgi (Taani) raadiojaam transleeris ühe Tallinna õhtuse kava jne. Peeti ka võõrkeelseid kõnesid, algust tegid 1927.a. endine välisminister Piip ja lektor Kirotar. Kuid need saated olid juhuslikud. Lääne-Euroopas anti saateid Eesti kohta eetrisse tavaliselt vaid 24. veebruaril, kodanliku vabariigi aastapäeval.

Muide, ajavahemikus 1932-1934 võis kuulda raadiosaateid Eestimaast Austraalia, Läti, Leedu, Poola, Tšehhoslovakkia, Soome, Ungari, Prantsusmaa, Königsbergi ringhäälingus, ent ühtegi neist ei aidanud ette valmistada "Raadio-Ringhääling".

(Kuigi olukord Riigi Ringhäälingu päevil paranes, valmistati mitmed saated Eesti kohta Hollandi, Rootsi, Tšehhoslovakkia,

Saksa jt. maade ringhäälingus isegi siis ilma eestlaste abita.)

Vaimne eraldatus mõjub kultuurielus halvavalt, seepärast tuleb tervitada ringhäälingu riigistamist ka välissidemete tugevdamise seisukohalt. Juba 1934.a. septembris vahetati kontserte Soomega: Tallinna saadet transleerisid (maa- ja merealuse kaabli vahendusel) Helsingi, Lahti, Viiburi, Tampere, Turu ja Oulu. Novembris algasid vestlused väliseestlastest.

5. septembril 1935 otsustas raadionõukogu sõlmida kokkuleppe Itaalia ringhäälingu ja Saksa Reichs Rundfunk Gesellschaftiga kahe kunstniku (s.o. esineja) vahetamiseks. Kummalegi külalisele määrati tasuks loo krooni.¹ Pole teada, et itaallastega oleks vahetus toimunud, kuid lähemate Euroopa riikidega (Saksa, Läti, Leedu, Poola, Ungari) see toimus².

x x x

6.-8. augustini 1935 leidis Riias aset Balti riikide esimene ringhäälingukonverents, kus Eestit esindasid F. Moor ja F. Olbrei. Konverentsi kavas oli 16 punkti. Tähtsaimaks tuleb lugeda Rahvusvahelise Ringhäälingu Liidu töö arutelu. UIR-i tegevusele anti hea hinnang.

Selgitati välja ringhäälinguülekanneteks sobivad telefoniliinid Baltikumis. Kuigi kurdeti, et liinide kasutamine on väga kallis, otsustati siiski hakata vahetama saatematerjali (eelkõige planeeriti rahvuslike pidustuste ülekanded naaberriikide poolt). Konverents otsustas igati tihendada kontakti kolme ring-

¹ Vrd. ORRKA f. 1054, nim. 3, s.-ü. 47, l. 20.

² Vrd. "RS" nr. 19, 8.V 1936, lk. 3.

häälingu vahel.

Esimese ühise sammuna korraldati Riia 4. oktoobril 1935 nn. Balti kontsert. Teine niisugune kontsert anti eetrisse Tallinnast 20. oktoobril. Mõlemad kontserdid kandis üle kogu Balti riikide ringhäälinguvõrk.

8. novembriks 1935 jõuti niikaugemale, et anti Euroopa raadiojaamade jaoks ühine kontsert. Eestist esinesid koorid, Lätist orkestrid ja Leedust solistid. Üldse anti 1935.a. välismaale saateid 2 t. 15 min. ulatuses ja sealt (Rootsi, Soome, Inglismaa) organiseeriti lo ülekannet.

Riigi Ringhääling uuendas vahekorra ka soomlastega. 25.-26. aprillil 1936 peeti Helsingis Eesti-Soome esimene ringhäälingukonverents (Eestit esindasid F. Moor, F. Olbrei ja A. Lossmann). Konverents möödus hõimusõpruse tähe all. Hinnatav oli kultuuri-sidemete tihenemine.

Samal suvel korraldati ülekandeid Soome (ka Läti ja Leedu) ringhäälingule seoses Eesti kultuurikongressiga; juulis käis A. Karjus (tsello) esinemas põhjanaabrite ringhäälingus; oktoobris toimunud Narva pidustusi kandis üle nii Soome kui ka Rootsi ringhääling. Sel aastal oli välisülekandeid 7, kuid Eestist tehti ülekandeid 55 tunni ulatuses.

1937.a. aprillis oli soomlaste "peahallomees" Markkus Rautio külas Tallinna kolleegidel, viies kaasa saateid. 1938.a. aprillis seadsid soomlased mikrofonid üles Eesti üldlaulupeol (muusikasaadeteks ebasobiv kaabel takistas otseülekandeid, edaspidi otsustati selleks kasutada ultralühilainesaatjaid, kuid peatselt alanud sõja tõttu selleni ei jõutud, kuigi aparatuur oli

juba valmis; üks saatja pidi tulema Pika Hermannini torni, teine Helsingi Messuhalli).

Kuigi Eesti oli vähem aktiivne, rikastati siingi saatekava Soome mõningate pidupäeva- jms. kontsertidega.

Sidemed polnud katkenud ka teiste Balti riikidega. 12.-14. septembrini 1936 peeti Kaunases II ringhäälingukonverents. Sellele järgnesid kohe kontserdi, Leedu vabariigi aastapäeva aktuse, ooperi ja solistide esinemiste ülekanded Kaunasest.

Soome-Eesti II ja ühtlasi viimane ringhäälingukonverents peeti 1938.a. juunis Tallinnas. Eesti poolt võtsid osa lo administratiiv- ja loominguulist töötajat, Soome poolt 8 spetsialisti (nende seas ka praegune Soome ringhäälingu direktor J. Koski-luoma).¹

Fotomälestus Eesti-Soome II ringhäälingukonverentsilt (vasakul võrustajad, paremal külalised).

¹ Vrd. "Postimees" nr. 156, 11.VI 1938, lk. 5.

Nagu eespool juba mainitud, jõudis Riigi Ringhäälingu tase selleks ajaks arenenumatele naaberriikidele peaaegu et järele, mida konstateeriti ka konverentsil.

"Seejuures tähendati Soome esindajate poolt, et õppida on sugugi mitte üksi Eesti ringhäälingul Soome ringhäälingult, vaid kindlasti ka vastupidi, näiteks saatekavade koostamise alal, nii sisuliselt kui tehniliselt. Muuseas peavad soomlased p a r e m a k s s a a t e k a v a a j a v i i t e l i s t j a m ö n d a p i d i k a p ä e v a u u d i s t e o s a, peale selle olevat Eesti ringhäälingu saatekava väiksemast kuulajas-konnast hoolimata pikem kui Soome oma. Tehnilisel alal olevat Eesti ringhääling aga ees akude laadimise korralduse poolest."¹

Edaspidiseks võeti vastu kindel programm:

"Otsustati eelolevast sügisest alates hakata korraldama vahetuskontserte, kusjuures kummagi maa ringhääling korraldaks kaks kontserti, ühe tõsisema, teise ajaviitelisema. /---/ Edasi tunnustati soovitavaks sagedam reportaazhide korraldamine vennas-maa huvitavamatest kohtadest ja rahva elust. /---/ Peale selle tunnustati soovitavaks korraldada enam vastastikuseid ülekandeid rahvuslikelt pidustustelt jne. ning kooliraadio kavasse võtta vastastikku saated mõlema maa ajaloost ja maadeteadusest, peale selle ka Eesti kooliraadio kavasse võtta soome keele tunnid; Soome kooliraadio kavas on eesti keele tunnid juba olemas. K u n s t n i k e v a h e t u s t o t s u s t a t i j ä t k a t a, kusjuures kumbki maa võtaks teiselt aastas kuni 9 vahetuskunstnikku. Lõpuks tunnustati soovitavaks nii saatekava kui tehnilise ala juhtivaid isikuid peale seniste lühemate tutvumis-reiside hakata pikemaks ajaks, 1-2 nädalaks üksteise poole komandeerima, et teatava erialaga teises ringhäälingus põhjalikult tutvuda."²

Sellest kavast peeti kinni. 1938.a. oktoobris korraldati esimene ühine saade Petseri kloostrist, analoogiliselt tegutseti ka Soomes. Teine ühissaade Eestist sündis Tartus, kus F. Moor ja Soome saatekava juht mag. J. Koskiluoma kirjeldasid ülikooli ja üliõpilaste elu. Selline koostöö jätkus 1939.a. suveni.

13.-14. juunil 1938 peeti Tallinnas Balti III konverents. Otsustati veelgi enam tutvustada vastastikku kunstiloomingut ja

¹ "Postimees" nr. 156, 11.VI 1938, lk. 5.

² "Postimees" nr. 156, 11.VI 1938, lk. 5.

isegi korraldada vastastikuseid keelte lühikursusi (Eestis seda ei tehtud).

Kunstnike vahetamisel olid probleemiks tasunormid. Otsustati informeerida üksteist saatekava, tehnika jm. raadiouudistest.

Märkimist väärrib otsus kaitsta üksteise huvisid rahvusvahelises ulatuses ja nõuda ühiselt soodsamaid laine pikkusi. Kindlalt otsustati vastu astuda suurriikide heliplaaditööstusele, mis ka Balti riikides nõudis ränka tasu ettekantavate plaatide pealt.

1938.a. novembris organiseeris Riigi Ringhääling reportaáže Lätist ja 1939.a. veebruaris viibis F. Moor Kaunases. Leedu raadio näitejuht J. Gučius tegi samal ajal omakorda saateid Tallinnast. 1939.a. suvel viibis läti reporter K. Bundze kolm päeva Eestis (reportaážid Petserist, Oru lossist, Narva-Jõesuu suvituselust, setu ja vene küladest jm. "Eksootilistest" kohtadest).

15.-17. augustini 1939 peeti viimane, IV konverents Riias. Sügisel võttis Eesti "hõbehall" uuesti ette teekonna Lätimaale. Järgmise aasta juunis korraldati Pärnust üheaegselt reportaáže Eesti ja Läti Ringhäälingule, siis järgnes nn. Balti nädal.

x x x

Eelnevast nähtub, et Eesti välissidemed piirdusid üksnes lähimate kodanlike väikeriikidega. Nõukogude Liiduga mingit kontakti ei olnud. Isegi teise hõimuriigi, Ungariga, puudusid sidemed (1937.a. juulis käis Ungari Ringhäälingu juht küll Eestis külas, kuid see oli ka kõik).

1937.a. märtsis, kui UIR pidas Berliinis oma kongressi, otsustati seal hakata ulatuslikumalt ka reportaáže vahetama. Neist

plaanidest saatekavaalaseks koostöökse jäi Eesti kõrvale.

Eiirduiti vaid rahvusvaheliste ülekannete transleerimisega. UIR korraldas näiteks 3. jaanuaril 1937 uusaasta õnnesoovide vahetuse. Berliinist anti selleks igale rahvusele üks minut (15 sekundit teadustust ja 45 sekundit muusikaliseks ettekandeks) - seda saadet kandis üle ka Tallinn.

Omapoolseid saateid välismaalt organiseeriti vähe. Hinnatavad on vaid K. Kesa poolt 1939.a. valmistatud intervjuud väliseestlastega Viinis, Budapestis ja Varssavis.

Teise maailmasõja eel läbikäimine välismaaga vähenes tunduvalt. Seetõttu kahanes rahvusvaheliste ülekannete (peamiselt spordisaated ja eespool nimetatud üksikud reportaazid) hulk 1939. aastaks 8 t. 45 minutile eelmise aasta 18 t. 35 minutiga võrreldes (protsentides vastavalt 0,27 ja 0,57). Alanud maailmasõda viis nende arvu peagi miinimumini ja praktiliselt katkesid ka seni eksisteerinud sidemed.

III p e a t ü k k

S A A T E K A V A

1. Saatekavakomitee

Osühingu "Raadio-Ringhääling" ettepanekul moodustati 9. mail 1927 "Ringhäälingu Eeskava Järelevalve Komitee", mis hiljem nimetati saatekavakomiteeks. Esialgu kuulus sinna vaid kolm meest: muusikatundja (R. Kull ehk asetäitja J. Aavik), raadiokomitee (vt. lähemalt alapeatükist "Personal") esindaja (ins. P. Etruk) ja Eesti Raadioühingu esindaja (E. Maltenek).¹

Ajakirjandus nõudis, et komiteesse kuuluksid ka kuulajaskonna esindajad.² Selleni aga ei jõutud.

"Raadio-Ringhäälingu" asjaajaja pidi esitama saatekavakomiteele (mis oli ringhäälingust sõltumatu organ) kõik eeskava-plaanid. Üks kord nädalas vaadati läbi järgmise nädala saatekava. Koosolekust võisid osa võtta ka ringhäälingu esindajad ja orkestrijuhht. "Raadio-Ringhääling" maksis igale komitee liikmele istungi pealt 500 marka.

1928.a. oli saatekavakomitee juba 8-liikmeline: osühisuse poolt Moor, Reinmann ja Oll-Reinson, Teedeministeeriumist Laak, raadiokomiteest ins. Heinrichson, muusika asjatundjatena Aavik ja Schütz ning ajakirjanike esindajana Antson (kurioosum, sest A. Antson polnud sellal ega edaspidi Eesti Ajakirjanike Liidu

¹ Vrd. ORKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. II, l. 33.

² Vrd. "Raadio" nr. 20, 21.V 1927, lk. 249.

liige!).¹

25. augustil 1930 andis teedeminister saatekavakomiteele juhtnööre. Kõige tähtsamale lausele oli joon alla tõmmatud:

Saatekavakomitee 1928.a. Istuvad (vasakult paremale): J. Aavik, H. Oll-Reinson, K. Reinmann, H. Heinrichson, A. Laak. Seisavad: F. Moor, H. Schütz, A. Antson, (viimase pildilolija kohta puuduvad andmed).

"§ 6 Komitee otsused, mille kohta on avaldatud eriarvanine, esitatakse komitee esimehe kaudu teedeministrile otsustamiseks".²

"Raadio-Ringhäälingu" viiendal aastapäeval oli komitee koosseis järgmine: o/ü. juhatuse esimees K. Reinmann, Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi Kunsti ja Teaduse Osakonna direktor G. Ney, teedeministri abi K. Jürgenson, Sise-kohtuministeeriumi kantselei juhataja Treufeldt, konservatooriumi direktor prof. J. Tamm,

¹ Vrd. "Postimees" nr. 137, 21.V 1928, lk. 4.

² ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 83.

F. Moor, Talumajanduse Nõuandebüroo sekretär Saluste, Eesti Haridusliidu sekretär E. Vender, o/ü. abiesimees K. Tamberg, dirigent A. Krull, "Päevalehe" esindaja A. Grünthal (enne teda oli Eesti Ajakirjanike Liidu poolt J. Jaik) ja H. Mäe.¹ Esimesed kolm moodustasid juhatuse ja käisid koos igal laupäeval, kogu komitee aga kord kuus. Aastatel 1930-1934 peeti ühtekokku 172 koosolekut.²

Palju tööd oli komitee liikmetel ka Riigi Ringhäälingu alg-aastail: 1934.a. pidas juhatuse 19 ja komitee 2 koosolekut, 1935.a. vastavalt 42 ja 3 koosolekut. Hiljem need arvud vähenesid, sest saatekava oli juba välja kujunenud: 1936.a. - 33 ja 2, 1937.a. - 15 ja 2 koosolekut.³

21. novembril 1935 liitus saatekavakomiteega agar tsensuuri eest võitleja, siseministri asetäitja H. Kukke ja piiskopi palvel 1. veebruarist 1937 alates luteri usu kiriku esindaja.⁴ Riiklikku Propaganda Talitust esindas E. Kigaste.

1937.a. lõpuks oli vanast koosseisust jäänud saatekavakomiteesse vaid esimees G. Ney (Tallinna Rahvaülikooli Selts), abiesimehed K. Jürgenson ja K. Reinaste (Üleriiklik Eesti Raadioühing) ja E. Vender; uuteks liikmeteks olid propagandatalituse informatsiooniosakonna juhataja Ilmar Raudma (8. sept. 1937 alates), kirjanik Artur Adson (enne teda oli komitees Eesti Kirjanike Liidu esimees Ed. Hubel), Eesti Naisliidu esinaine Marie Reisik, helilooja J. Aavik, ajakirjanik O. Mänd "Posti-

¹ Vrd. "Raadio" nr. 53, 19.XII 1931, lk. 614.

² Vrd. "Raadio" nr. 29, 31.VIII 1934, lk. 284.

³ Vrd. ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 181.

⁴ Vrd. sealsamas.

mehest" (Eesti Ajakirjanike Liit), T. Kind (põllutöökoda), J. Vasar (Haridusministeerium), H. Kubu (konsistoorium) ja ringhäälingu esindajana H. Kompus.¹

Nagu selgub, kuulusid saatekavakomiteesse kodanluse esindajad. Põhiliselt sellisena säilis komitee liikmeskond peaaegu kuni 1940.a. juunipöördeni. Vaid I. Raudma asemele tuli 1938.a. K. Kadak ja selle asemel hiljem informatsioonikeskuse abijuhataja I. Tõrmaküla.

24. novembril 1939 palus Eesti Apostliku Õigeusu kiriku sinod, et ka nende esindaja istuks komitee laua taga. See ja teised analoogilised palved ei jäänud tähelepanuta. 22. mail 1940 muudeti Informatsioonikeskuse seaduse II osaga Riigi Ringhäälingu põhimäärust just saatekavakomitee osas.²

Senine komitee lasti lahti ja moodustati uus. Selle põhituumiku moodustasid Teede-, Sise-, Haridus- ja Välisministeeriumi ning ringhäälingu ja Informatsioonikeskuse esindajad. Neile lisaks olid esindatud veel 18 asutust ja organisatsiooni: insee-nerikoda, kaubandus-tööstuskoda, kodumajanduskoda, põllutöökoda, tööliskoda, ühistegevuskoda, Eesti Evangeeliumi Luteri usu Kiriku Konsistoorium, Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Sinod, Eesti Ajakirjanike Liit, Eesti Haridusliit, Eesti Kirjanike Liit, Eesti Lauljate Liit, Akadeemiline Helikunstnike Selts, Eesti Spordi Keskliit, Kaitseliit, NMKÜ Liit, Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus ja Ülemaaline Maanoorte Ühendus.

Praktiliselt saatekavakomitee sellises koosseisus töötada ei saanudki.

¹ Vrd. ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 46.

² Vrd. "Riigi Teataja" nr. 35, 26.IV 1940, lk. 237.

Kuid peab nentima, et saatekavakomitee tegutses küllaliski passiivselt. Osauhisuse perioodil lepiti saatekava kohta arvamustega, millised andis "Raadio-Ringhääling" komiteele edasi.

Saatekavakomiteel oli küll plaan luua oma kirjasaatjate võrk, kes teataks objektiivselt oma arvamuse saatekavast (mõeldi isegi raadioklubide ärakasutamisele)¹, kuid see projekt jäi paberile.

2. Saatekavast üldiselt

A. "Raadio-Ringhäälingus"

5. veebruaril 1926 saatis o/ü. "Raadio-Ringhääling" kirja Posteli ülemale, et niikaua, kui Eestis on alla 2000 abonendi, antakse raadiosaateid vaid kolm korda nädalas (kella 19-21), kusjuures kord nädalas kantakse "Estoniast" üle ooperi- või operetietendus. Alles siis, kui kuulajate arv tõuseb üle kahe tuhande, lubatakse raadiosaateid iga päev. Saatekavas garanteeriti viieliikmelise salongiorkestri kõrval iga päev vähemalt ühe solisti esinemine, üks kõne või ettelugemine, turu- ja ilma- teade, päevauudised, pühapäeval ka ülekanne kirikust.²

Õnneks ulatus juba samal aastal kuulajate arv 2000-ni, nii et kolmetunniline saatekava oli iga päev kindlustatud. Kuid kava taseme sõltuvus abonentide arvust (õigemini abonentmaksust laekuvast sissetulekust) säilis. See omakorda põhjustas ajakirjanduses etteheiteid, et saatekava ei teha sihikindlalt, vaid võetakse kavva kõik, mis ringhäälingule tasuta, peaaegu tasuta

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 6, 8.II 1931, lk. 2.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 51.

või "muidu sülle jookseb".¹

Rohkesti etteheiteid tehti sõnalise osa kohta. Kogemusteta Felix Mooril polnud üksi võimalik sõnalisele osale vajalikku tähelepanu pöörata, kuna tal lasus väga palju teisi kohustusi. Ka segas tema näitlejakutsumus, isegi raadiotööl olles kippus F. Moor veel lavale.

1927.a. peeti raadios 344 kõnet ja loengut.² Edaspidi kasvas see arv veelgi: 1932. ja 1933.a. anti ainuüksi stuudiost vastavalt 363 ja 427 pooletunnilist loengut. Nii "Raadio-Ringhäälingus" kui Riigi Ringhäälingus moodustasid loengud ja kõned liialt suure osa saatekavast - 8-12 %. Tänapäeva vaatevinklist ei õigusta end pikad, ühe isiku poolt esitatud traktaadid, kuid tollal täideti nii 40 % sõnalisest kavast. Puudusid ka tehnilised vahendid ja kaadrid, et vahelduseks pakkuda helilõike ja -taustu.

Kui tänapäeval pannakse mikrofon aktusesaali vaid 5-6 korda aastas, siis kodanlikus Eestis moodustasid sellised saated kuni 3,7 % saatekavast. Näit. 1930.a. oli kavas 17 (34 tundi), 1931.a. 19 (33 tundi) ja 1933.a. 32 aktust (üle 48 tunni). Alles kolm aastat hiljem hakati nende arvu vähendama.

Kui sõnaliste saadete populaarsus püsis põhiliselt uudsuse (esimestel aastatel loodi kõik žanrid), üksikute tugevate kaastööliste (Laur, Möldre, Moor jt.) ja avalike raadioõhtute tõttu, siis muusikalised saated rahuldasid rohkem. Kuid siingi oli kuulajatel pretensioone. Nuriseti, et eesti muusikat on vähe ja orkestril kehvavõitu repertuaar.

¹ "Muusikaleht" nr. 1 1933, lk. 12.

² Vrd. "Raadio-Nädal" nr. 11 1928, lk. 3.

Esialgu, kui ringhääling sai grammofoniplaate firmadelt tasuta, oli olukord enam-vähem rahuldav. Hiljem aga tuli heliplaatide kasutamise eest maksta ligikaudu 1000 krooni aastas. Siis kulus esialgne 300-plaadiline fonoteek kõigile ruttu pähe.¹ Hea vähemalt, et ringhääling sai kasutada kõige uuemaid, kahinata eksemplare.

1933.a. võeti orkestrisse muusikakooli õpilasi, osa vanu mängumehi lasti aga lahti (nende seas ka üleeuroopalise kuulsusega H. Anton). Ikka kokkuhoiu pärast.

Kolmekümnendate aastate algul kuulati Eestis rohkem kui teistes riikides välisraadiojaamu. Ühelt poolt põhjustasid seda eespool mainitud asjaolud, teiselt poolt poliitilised kitsendused.

"Igasugune poliitiline mõtteavaldus sumbutati ringhäälingu kavas, Isegi riigikogu koosoleku ülekandmine lõpetati niivõrd skandaalselt, et tahtmata pidid rusikasse tõmbuma raadiokuulaja käed kuuldes korduvat nõuet mikrofoni suhtes: "...viige see ära siit!" ja osutades selle järel äkilises vaikuses ning teadmatuses. Tolles õhkkonnas tundus selgena, et riigikogu otsus mikrofoni väljaheitmiseks tugenes erakondliste tülide sallimatuse põhimõttele. Raadiorahvas kaugemal pealinnast tahtis meeled kuulda kuidas elavad ja tegutsevad tema "valitud mehed" ja kõrged aukandjad ka igapäevases elus. Selle asemel serveeriti neile m.a. aga ainult paraade, pidusid, aktuseid."²

Maainimesed nurisesid, et saatekava koostamisel neid peaaegu ei arvestatud, kusjuures eriti ühekülgne oli pühapäevane programm: "Paratamatult lähed üle kommunamaa besboshnikute kuulamisele..."³ Sooviti kuulda nn. talurahvaõhtuid, s.o. ajaviitesaateid maarahvale.

¹ Vrd. "Muusikaleht" nr. 1 1933, lk.13.

² "Raadioleht" nr. 2, 12.I 1930, lk. 2.

³ Sealsamas.

Linnaelanikest raadiokuulajad nõudsid ülevaateid kunstielust, saateid merest ja meremeeste elust, reisikirju, propagandat era-kaubanduse kasuks jms. Olgu kuidas nende üksikute nõudmistega oli, kuid üldjoontes oli rahulolematust saatekavaga õigustatud, rääkimata halvast kuuldavusest. Seda imelikum oli "Raadio-Ringhäälingu" juhatuse ja saatekavakomitee rahulolu:

"Saatekava Komitee leiab, et praegune saatekava vastab abonentide enamuse soovidele."¹

See oli liigne optimism. Kuid eraringhäälingu tegevust hinnates ei tohi sattuda kritiseerimisega teise äärmusse. Tuleb arvestada, et isegi sellisena oli ringhääling rahvaülikooliks:

"Võiks mainida igasuguseid üldteaduslikke selgitusi, loenguid tehnika, majandusteaduse, raadio, ajaloo, filosoofia ja kasvatus-
teaduse, õigusteaduse jne. aladelt. Kõigi nende pärast oleks endaharimine raadiota palju, palju raskem ja ka palju suuremate kuludega seotud. Raadio oma laialdase kavaga võimaldab kultuurilist arengut, ühtlasi aga pakkudes ka teistele rahvastele ülevaadet endast."²

Saatekava juhuslikkusele vaatamata oli ringhäälingu kultuurikandja osa vaieldamatu. Seda kinnitab ka statistika nelja esimese tegevusaasta kohta. 6800 saatetundi sisaldasid üle 60 ooperi ja opereti, üle 400 lastetunni, 110 kontserdiülekanne, ümmarguselt 2700 loengut (kõnet), üle 200 reportaaži ja piduliku sündmuse (põhiliselt laulupeod, aktused, paraadid) ülekanne, üle 1600 stuudiokontserdi, üle 250 kirjandus- ja lugemistunni ning avaliku raadioõhtu.³

Ringhäälingu viiendaks aastapäevaks ulatus saadete kogumaht 8000 tunnini. Eespool toodud arvudele võib juurde liita veel üle

¹ "Raadio" nr. 1 1930, lk. 7.

² "Raadio" nr. 15, 13.IV 1933, lk. 125.

³ Vrd. "Raadio" nr. 1 1930, lk. 9.

300 loengu ja kõne, ligi loo lastetundi, paarkümmend õpiringi koosolekut jm. Esinenud lektorite ja kõnelejate arv ulatus 5 aasta jooksul sadadesse.¹

Tehes kokkuvõtteid "Raadio-Ringhäälingu" tegevusest hindas saatekavakomitee esimees G. Ney muusika kõrval ka sõnalist osa, eriti ajaloost (esinesid mag. E. Laid, dots. J. Vasar, A. Oinas), tähelepanuväärsetest isikutest (A. Üksip), majandusteadusest (dr. A. Massakas), sotsiaalküsimustest (H. Reiman) jm. alalt pakutavaid seeriaid.²

B. Riigi Ringhäälingus

1934.a. suvel ringhääling riigistati, Järgneva kuue aasta jooksul muutus hoolikamaks esitatava ja esinejate valik ning saatekava täitmine nii tehniliselt kui sisuliselt, saateajad olid otstarbekamad. Programm tervikuna paranes iga aastaga. Kuid nüüd seati esikohale hoopis ringhäälingu kui masside juhi ja suunaja funktsioon (muidugi kodanluse huvides):

"Raadio ülesandeks ei peaks enam olema teenida riiki tuluallikana, vaid laialdase propaganda- ja selgitustöö vahendina."³

Raadioseadustikus oli rohkem keeldusid kui suunavaid punkte:

"Saatekavad peavad olema koostatud täieliku erapooletuse alusel ja olema võimalikult väärtuslikud ning sisurikkad. Saatekavade koostamisel tuleb silmas pidada kõiki maksvaid sise- ja rahvusvahelisi seadusi ja kokkuleppeid autoriõiguste kohta. Keelatud on: 1) võtta saatekavasse ettekandeid või teateid, millised on riigi julgeoleku, avaliku korra, seaduse või kõlbluse vastased, või mis võivad solvata rahvuslikke või usulisi tundeid või sisaldada solvavaid ütelusi välisriikide suhtes; 2) ei tohi levitada programmiettekannete sees ehk vahel kaubanduslikku või muud puhtärilist reklaami, kui ettekanded

¹ Vrd. "Raadio" nr. 54, 24.XII 1931, lk. 628.

² Vrd. "Raadio" nr. 29, 31.VIII 1934, lk. 285.

³ "Raadio" nr. 22, 2.VI 1934, lk. 230.

algavad uuesti pärast rohkem kui ühetunnilist vaheaega, loetakse need uueks programmiks; 3) keelatud on edasi anda raadio-telegraafilisi või -telefonilisi teateid, millised on määratud kindlale adressaadile ja on isikliku sisuga. Saatekavad tuleb üle anda kindlatel kellaaegadel kindlaksmääratud lainetega, mis ette teatavaks tehakse kõigile./---/ Saatekava komiteel on õigus nõuda ettekannete kava muutmist, täiendamist ja ümberkorraldamist saatekava väärtuslikumaks tegemise otstarbel, kusjuures tuleb arvestada ringhäälingu ainelisi võimalusi silmas pidades tingimust, et kulud saatekava peale tehtaks ratsionaalselt."¹

Selliste nõuete alusel alustaski tööd Riigi Ringhääling. 12. septembril 1934 peetud koosolekul otsustas saatekavakomitee pearõhu panna haridusele ja teadusele.

Riigi Ringhäälingus planeeriti saatekava kolm nädalat varem. Praktiliselt otsustasid seda 5 inimest, kes käisid 1936.a. koos iga nädal: Riigi Ringhäälingu direktor F. Olbrei, Haridusministeeriumi esindajana kunstiosakonna direktor Koljo, teedeministri abi K. Jürgenson, raadioühingu esindaja K. Reinmann ja saatekava korraldaja F. Moor.²

Uue saatekava üldjuhina asus 1936.a. suvel ringhäälingusse tööle Hanno Kompus. Et tegemist oli suurt eruditsiooni omava inimesega, siis võitis saatekava nii sisuliselt kui ka süsteemilt.

See ei tähenda muidugi seda, nagu oleksid pretensioonid kohe lakanud. Leiti, et kultuurielu valgustamine on siiski juhuslik, et selleks on vaja võtta koosseisu asjatundjaid. Eeskujuks toodi Nõukogude Liit, kus raadiosaadetes osati üheaegselt anda propagandat ja kasulikku. Küsiti, et kui ajalehed suudavad pakkuda vestet, miks ei tee seda ringhääling.³

¹ "Raadio" nr. 39, 9.XI 1934, lk. 381.

² Vrd. "RS" nr. 19, 8.V 1936, lk. 3.

³ Vrd. "RS" nr. 6, 6.II 1937, lk. 6.

Ringhäälingu juhtkonna plaanipärane töö kandis siiski seda-võrd vilja, et 1930-ndate aastate lõpul sellised etteheited kadusid.

Suurt reformi alustati 1937/38 aastavahetusel. Lähtuti põhimõttest, et kuulajaskonda tuleb vaimselt arendada, kuid et selle sihi poole ei saa n.-ö. rinnaga trügida. Sellepärast püüti kuulajatele õpetlikku pakkuda rahvalikus vormis, kusjuures lähtuti nn. keskmisest kodanikust.

"Meie ringhäälingu juhtmõtteks on seega uuest aastast veel enam kui seni pakkuda rahvalikku ajaviidet. Teiseks tahetakse saatekava uuest aastast alates paremaks muuta. Selle väga ebamäärase sõna all mõeldakse saatekava pikendamist, sisulist mitmekesisdamist, otstarbekohasemat saateagade jaotust, hoolikamat ettekannete ja esinejate valikut ning lõpuks viimistletumat saatekava täitmist nii sisuliselt kui tehniliselt."¹

Kõigi sõnaliste ettekannete kestust piirati 20 minutiga, välja arvatud keele- ja lugemistunnid ning kuuldemängud. Loengute pikkuseks määrati 15-20 minutit, tihti isegi ainult 5 minutit. Kava täiendati uute saateliikidega, nagu hommikuti praktiliste nõuannetega perenaistele, kahe uue noortetunniga nädalal, uute saadetega põllumeestele jne. Loengutes püüti käsitleda võimalikult üldhuvitavaid teemasid ja seda mitte kuivalt, vaid vestluse vormis.

27. septembril 1936 oli alanud kodanliku Eesti ringhäälingu tähtsaim saatesari "Vainumaailma lätteil", mis kestis mitu aastat. Elavas vormis esitatud biograafiline sari algas Dantega, järgnesid Tšaikovski, Turgenev, Bizet, Strindberg, Verdi, Weizenberg, Grieg, Cezanne, Rossini, Rembrandt, Beethoven, Wilde, Bach.

¹ "Raadio" nr. 15, 30.XII 1937, lk. 3.

Hinnatavad on veel 13 loengust koosnev "Kodukasvatuse seeria" (esinesid prof. K. Ranul, mag. A. Elango, prof. A. Lüüs jt.); kodumaa taimestikust vestis botaanik dr. G. Vilbaste (Villberg) ja 1905.a. liikumisest ajaloolane V. Juhandi. Räägiti veel Eesti muinaskultuurist (dr. O. Loorits, F. Linnus, magistrid G. Ränk ja E. Laid jt.) ja eesti rahvusliku kunsti sünnist (eriti õnnestunud oli H. Kompuse saade A. Laikmaast).

Märgatav on hariduslik-kultuuriline suund, seda tänu saatekava üldjuhi Hanno Kompuse püüetele. Ta organiseeris nii ajaloolise (Riikliku Keskarhiivi sarjad "Spionaaž Eestis I maailmasõja ajal", "Eesti ohvitserid Põhjasõjas", O. Haveli "Antiikaja naine") kui kaasaegse kallakuga saatesarju (M. Kaljumäe "Uute linnade iseärasusi"; Haridusministeeriumi korraldatud "Lähtekohti vabaharidustöök", mis kestis 1937/38 ja lektoriteks olid sellised tuntud isikud nagu J. Aavik, H. Visnapuu, N. Ruus, H. Johani, A. Kolmpere jt.) Esimese suuna levitamisel oli eriti agar Eesti Rahva Muuseum, teise puhul kodumajanduskoda (viimase arvel olid ka ettekanded perenaistele).

Kõige enam olid lektoriteks ülikooli õppejõud. Kõrvale ei jäänud ka Tallinna, Tartu ja Nõmme rahvaülikoolide spetsialistid.

x x x

Omapäraseks saateliigiks oli nn. õpiringid. Tänapäeva kultuuriülikooli taoliselt jagati õpetust vabaharidusest (haridusliidu juhatuse liige E. Vender), ühistegevusest, kodaniku- ja ühiskonnateadvusest (advokaat A. Susi), kirjandusest, seltskonnakasvatusest, pedagoogikast. Teemaatikal mõnevõrra erinev

oli vaid põllumajanduse ning majandusteaduste õpiring (A. Tamman).

Õppetöö - esialgul üks kord üle kahe nädala - käis nn. koosolekute kaupa, mis kestsid tavaliselt 45 minutit. Kolmekümne date aastate lõpuks õpiringid kaotasid oma aktuaalsuse.

C. Keeletunnid ja ajaviiteosa

Järgnevates peatükkides leiavad lähemat käsitlemist nii muusikalised ja sõnalised (poliitilised, põllumajandus-, spordi-, noorte- ja laste-, tervishoiusaated ja kuuldemängud) ning segasaated (avalikud raadioõhtud ja reklaam). Käesolevas tutvume põgusalt ülejäänud osaga sõnalisest saatekavast, esmajärjekorras keeletundidega, milliseid organiseeriti nii erakui riikliku ringhäälingu päevil.

Esimene esperantokeelne saade oli 6. veebruaril 1927 (lektor Jõger).¹ 3. märtsist hakkas esperanto keele kursust andma insener Villem Vaher.² Ühtlasi avaldas "Raadio" õppijate abistamiseks vastavaid tekste. Edaspidi asendati õppetunnid esperantokeelse nädalakroonikaga (aastas 9 tunni ulatuses).

Viimasega tehti algust 28. septembril 1927. Uudiseid lugesid ette Eesti Esperanto Liidu juhatuse liikmed eesotsas esimees V. Vaheriga. Nagu saadud kirjad näitasid, kuulati kroonikat peale Eestimaa veel Lätis, Soomes ja Rootsis, kuid kuulajaid leidis ka kaugemal, nagu Inglismaal, Poolas, Ungaris, Jugoslaavias jm.³

¹ Vrd. "Raadio" nr. 9, 5.III 1927, lk. 112.

² Vrd. "Raadio" nr. 5, 5.II 1927, lk. 65.

³ Vrd. "Raadio" nr. 40, 8.X 1937, lk. 20.

Niisama head vastuvõttu leidsid 1932.a. sügisest Tartu Ülikooli juures tegutseva Akadeemilise Esperantoklubi organiseeritud kõneseeria. Välismaalastele tutvustati Eestimaad, tema ajalugu, keelt, muusikat, kirjandust, tööstust, kaubandust ja põllumajandust. Lektoriteks olid esperantistid G. Suits, A. Saareste, H. Kruus, P. Köpp, A. Kasemets jt.

1937.a. saadete maht kasvas - kroonikat anti iga päev (mõnikord isegi mitu korda päevas), 1940. aastaks oli see kavas jälle üks kord paari päeva jooksul.

1928.a. võeti esmakordselt kavva eesti keele tunnid (lektor Richard Kress). Kuid nad ei leidnud kuulajates vastukaja ja 1930.a. lõpuks asi soikus. 1935.a. katsetati uuesti (vähem kui kuus tundi aastas!) ja nüüd oli vastuvõtt parem. Edaspidi jäid eesti keele tunnid (8-16 tundi aastas) kavva kuni nõukogude ringhäälingu loomiseni.

Kirjanik Richard Janno hoolde jäi soome keele oskuse levitamise. Ta esines Tartu stuudios üks kord üle kahe nädala ja seda enam kui 10 aastat.

Lühemat aega (1930-1931) olid saatekavas ka saksa keele tunnid (pool tundi nädalas). Kuulajad hindasid neid kõige vähem.

Hoopis paremini võeti vastu inglise keele pooltunnid. Lektoriteks olid ülikooli õppejõud: esialgu W. Peters, 1934.a. alates aga tuntud lingvist J. Silvet. 1936.a. ilmusid tänu ringhäälingule keeltekursuse õpperaamatud, eraldi algajatele ja edasijõudnutele (1937.a. võttis nende harimise oma hoolde R. Seth).

Prantsuse keele õppijatele anti ringhäälingu kulul välja "La premier livre de francais." Nimelt võttis Riigi Ringhääling juba 1934.a. kavva prantsuse keele õppetunnid, lektoriks oli magister K. Kann kuni 1941. aastani. Prantsuse keele tundide arv kasvas pidevalt (paarilt tunnilt 16,5 tunnile aastas).

Keeltetunnid olid kavvas tööpäeviti (välja arvatud laupäev) kella 17-19 vahel. Suvel oli vaheaeg, tunnid algasid alles 1. novembril. Kui sai valmis Türi raadiojaam, loobusid Tallinn ja Tartu õppuste transleerimist, andes sellal muusikat - kuulajal oli valikuvõimalus.

x x x

Kõrvallikus Eestis täitsid ajaviite osa ühelt poolt kerge muusika kontserdid (selle mahu poolest oli Eesti teisel kohal Euroopas enne sõda), teiselt poolt avalikud raadioõhtud. "Raadio-Ringhäälingus" kasutati ka tunniajalisi muusikaülekandeid kinost (1931 - 1, 1932 - 5, 1933 - 5 korda). Tavaliselt oli filmioperettide puhul populaarse muusika kõrval kuulda ka võõrkeelset kõnet, nii et see saatevorm jäeti peagi kõrvale.

Alates 1937.a. omandasid suure populaarsuse laupäevaõhtud Aruväljal. Viimaste, meie mõiste järgi estraadiõhtute jaoks lõi stsenaariumid kirjanik Tõnis Braks. Prototüüpi Andresele polnud, kuju oli üldistus Läänemaa huumorimeelega taluperemehest.¹

Ajaviitesaadetest võib mainida veel vestlusi naaberriikidest, mis võeti kavva 1935. aastast alates. Soome ja Läti

¹ T. Braksi kiri autorile 26. juulist 1966.

tegid sedasama Eesti kohta, eesmärgiks oli soodustada turismi. 1939.a. omandasid saatekavas kindla koha raadiovestlused.

1938.a. sai alguse reisikirjelduste sari "Rännud laia maailma". Täpne teema öeldi alles saate alguses, mis kindlasti tõstis huvi. Ajaloolise kallakuga oli "Maailm mälestustes" (a 25 min.).

1. oktoobril 1939 algas menukas sari, mille iga kujunes küll napiks:

"Pühapäeva-õhtupoolik Raadiokülas". Seesugune pealkiri määrib ringhäälingu uut suurt ligi 2-tunnilist saadet pühapäeva-õhtupooliti. Saade on määratud eeskätt kuulajatele maal, pakub oma suuremas osas aga huvi linnakuulajatele. /---/ On mõeldud nii, nagu koguneks selle küla rahvas igal pühapäeva pärastlõunal kokku paaritunnilisele äraolemisele, millel pakutakse elavat, vaheldusrikast segaeeskava. Seal on kõigepealt, umbes pool kavast, lõbusaid muusikalisi ettekandeid: laulu, kandle-, lööspill- ja vahest ka pasunamängu, siis mõni naljalugu, vahest ka väike näidend, millel ei puudu oma õpetlik külg, ning lõpuks kõnesid, kirjeldusi ja teateid küla rahvast huvitavaist küsimusist."

D. Paralleele välismaaga

Et saatekavast õiget ülevaadet saada, on vaja seda kõrvutada teiste maade kavaga. Esimene võimalus on selleks 1927.a., kui avaldati andmed Saksamaa kohta. Kõrvutamine ei tule eestlastele kasuks: kahe kõige lihtsama ja suhteliselt odavama saate-liigiga (muusika ja loengud) täideti 96 % kavast! Sellal kui kirjanduslikke saateid, kuuldemänge ja noorsooettekandeid oli Saksa raadiojaamades 9,1 - 18,9 %, eraldati Tallinnas neile vaid 4 %.²

¹ "Raadioleht" nr. 39, 28.IX 1939, lk. 4.

² Vrd. "Raadio" nr. 35, 22.X 1927, lk. 431.

"Raadio-Ringhäälingu" tegevuse lõpuaastaks oli olukord pisut paranenud. Võrdluseks võib võtta Karjala ANSV, mille saatemaht oli suhteliselt lähedane meie omale. Meil anti 1933.a. päevas saateid 5 tundi 44 minutit, Karjalas 4 tundi 33 min. Kui Euroopa ringhäälinguorganisatsioonides oli muusikale eraldatud keskmiselt pool saatemahust (Eestis 2 t. 55 min.), siis Karjala Raadios oli see 1 t. 27 min., s.o. üks kolmandik üldmahust. Informatsiooni poolest oli hõimurahvas aga ees: meil oli seda päevas 40 minutit, neil 1 t. 10 min. Meie saatekava oli aga tunduvalt mitmekesisem (karjalastel puudusid keeletunnid, ülekanded välismaalt, avalikud raadioõhtud, võõrkeelsed saated).¹

Jutuajamises käesoleva töö autoriga väitis endine ringhäälingu direktor F. Olbrei, et kodanluse lõpuaastail oli Eesti saatekava enam-vähem võrdne naabrite omaga. Suurriikidega müüdi võrrelda ei saanud, sest materiaalne baas ja finantsilised võimalused (näiteks honorarid) olid sedavõrd erinevad.

Esimesed võrdlusandmed Läti kohta on kasutada 1932. aastast. Saatemaht oli lätlastel 3000 tundi Eesti 2047 vastu. Sellest oli neil 1454 tundi pühendatud tõsisemale muusikale.² Lätis oli juba siis oma ringhäälinguhoone (1938.a. oli neil 20 stuudiot!) ja tunduvalt suuremad koosseisud. 1936.a. tegeles neil saatekavaga kaheksa inimest meie ühe vastu. Lisaks sellele:

"Kava suhtes on lätlased juba selle poolest paremas seisukorras, et nad, õigemini nende diplomaadid pole kergemeelselt ühinenud Berni rahvusvahelise autorikaitse konventsiooniga. See asjaolu asetab neid kuuldemängude ja muusikaliste teoste suhtes otse ideaalsesse seisukorda, rääkimata teatrilavastusist ja teadusliku või tehnilise kirjanduse tõlkevõimalusist."³

¹ Vrd. Радио ежегодник, Москва, 1934, lk. 92.

² Vrd. "Raadio" nr. 15, 13.IV 1933, lk. 114.

³ "Raadio" nr. 28, 24.VIII 1934, lk. 278.

1935.aastaks moodustas Leedu saatekava 2144 tundi, Eesti oma 2709, Soome 3160, Läti oma oli ligikaudu Soome tasemel. Detailsemas lõikes olid proportsioonid (protsentides) sellised (tegemist on 1936.a. koostatud tabeliga):

	Leedu	Eesti	Soome	Läti
Sõnalised saated	44	26,5	29	37
sellest loenguid	24-30	10,6	13	20
päevauudiseid	15,3	7,2	8	10
Segasaated	17,6	21,5	20	18
vaimulik osa	9,2	8,6	7	4

Eesti saatekava jäi mahult maha põhja- ja lõunanaabrist, oli aga ees Leedust. 10 esimese aasta jooksul andis Tallinna ringhääling saateid 20 500 tundi, Leedu 18 850 tundi. Suvel töötas nende ringhääling ainult ühe tunni päevas.¹

Meie ringhäälingu saatekava sarnanes soomlaste omaga. 1932.a. oli Soome raadiojaamade emakeelne saatekava 1893 t. 38 min., 2047 t. 35 min., 1933.a. vastavalt 1943 t. 15 min. ja 2098 t. 5 min.² Kui juurde arvata rootsikeelsed saated, langeks võrdlus küll soomlaste kasuks (alles 30-ndate aastate lõpuks jõuti järele).

Sisuline külg oli aga kindlalt soomlaste kasuks. 1934.a. oli kuuldemänge Soomes 5 % (sellise protsendini pole Eesti kunagi jõudnud), ajaviite- ja humoristlikke saateid 8 %, segasaateid 8 %.³ Iganenud loenguvormi asemel kasutasid soomlased elavamaid: kui 1934.a. oli Soome ringhäälingus üle 1100 loengu, siis 1935.a.

¹ Vrd. "Raadio" nr. 50, 10.XII 1936, lk. 1164.

² Vrd. "Raadio" nr. 15, 12.IV 1935, lk. 114.

³ Vrd. "Raadio" nr. 4, 24.I 1936, lk. 76.

oli neid alla 900. Vahe täitsid rohked intervjuud, reportaažid, vestlused.¹

Suuremate riikide ringhäälingutega saab võrrelda vaid üksikutel aladel. Näiteks kõnesid oli 1937.a. Inglise raadios 7,8%, USA-s 8,6, Norras 11,8 ja Jugoslaavias 13,6 % sõnalisest saatekavast; meil oli see 11,38 %². Äärmuslikud olid Jaapan (27,3 %) ja Alžeeria (2,1 %).³

Muide, Jaapani saatekava oli üldse kummaliselt liigendatud: päevauudiseid 30 % (meil keskmiselt 7-8 %), reportaaze 9 % (meil 2-2,5 %) lastesaateid 7 % (meil 1,7-2,9 %), meelelahutuslik osa 19 % (selle alla oli paigutatud ka muusika, mis meil moodustas vähemalt poole saatekavast), ühiskonnateadused hõlmasid aga 35 %. Viimase alla kuulusid ka võõrkeeletunnid ja võimlemine 3 korda päevas (!).⁴

Eeltoodud võrdluste põhjal jääb mulje, et kodanliku Eesti ringhäälingu saatekava oli lõpuks küllaltki proportsionaalne ja kannatas üldjoontes võrdlust ka suurriikide raadiotöoga. Tulemus on seda huvitavam, kui arvestada erinevaid võimalusi.

E. Statistika

Alates Riigi Ringhäälingu moodustamisest on saatekava statistika korraldatud ühtsetel alustel. "Raadio-Ringhäälingu" kohta see aga puudub: igal aastal toodi andmed hoopis erineva süsteemi alusel, kusjuures esimeste aastate kohta see hoopiski puudus.

¹ Vrd. "Raadio" nr. 19, 7.V 1936, lk. 455.

² Vrd. "Raadio" nr. 40, 8.X 1937, lk. 20.

³ Vrd. "Raadio" nr. 25, 5.VII 1935, esikaas.

⁴ Vrd. "Raadio"nr. 234, 8.XI 1935, tagakaas.

On olemas vaid andmed saatekava mahu kohta aastas ja päevas.

	Päevas (tundides)	Aastas (tundides)
1926 (14 päeva)	2,46	38.45
1927	3.31	1284.35
1928	4.23	1607.05
1929	4.40	1707.20
1930	5.19	1941.05
1931	5.33	2025.50
1932	5.35	2047.35
1933	5.44	2098.05
1934	6.34	2400.28
1935	7.25	2709.35
1936	7.39	2801.45
1937	7.41	2807.05
1938	8.51	3227.40
1939	8.47	3204.10
1940	7.30	

Kodanliku võimu viimaseks aastaks oli planeeritud suurendada ringhäälingu saateaeg 9,5 tunnini päevas, kuid II maailmasõja algus takistas seda.

Huvitav on jälgida kolme peamise saateliigi arengut 15 aasta jooksul. Kui muusika osatähtsus püsis regulaarselt poole mahu piirides, siis ülejäänud osad muutusid pidevalt.

Termini "Segasaated" selgituseks vaid niipalju, et selle all mõeldi aktuste ülekandeid, kireva kavaga õhtuid - ka avalikke

raadioõhtuid, kooliraadiot, jumalateenistusi, hommikvõimlemist, reklaami jne. Seega kuulusid siia kõik need saated, kus esines segiläbi nii sõnalist kui ka muusikalist programmi.

	Muusikalised saated	Sõnalised saated	Sega- saated
1926	26	12.45	-
1927	780.05	353.20	151.10
1928	863.45	516.20	227
1929	845.30	643.45	218.05
1930	1050.25	674.35	216.05
1931	1053	654	318.50
1932	1034.35	668.15	344.45
1933	1054.10	650.10	393.45
1934	1217.42	671.53	510.53
1935	1403.45	718	587.50
1936	1430	813.50	557.55
1937	1419.15	881.10	506.35
1938	1749.40	828.40	649.20
1939	1688.35	872.05	643.30

Esimesel tegevusaastal oli muusikalisi saateid üle 60 %, sõnalisi umbes 25 % ja segasaateid ligi 15 %. 1928.a. vahekord muutub: üle 50 % muusikat, üle 30 % sõnalist ja ligi 15% segasaateid.

Sellised proportsioonid püsivad enam-vähem 1934. aastani, kuid segasaated kasvasid sõnaliste arvel peaaegu 25 %-ni. Järgmistel aastatel on kõik põhiliselt vanaviisi, kui mitte arvestada 3-4-protsendilisi kõikumisi.

Toompeal asuvas keskarhiivis on säilinud aastate kaupa tabelid Riigi Ringhäälingu saatekava kohta, mis võimaldavad detailsemalt jälgida saateliikide ja -vormide arengut aastatel 1934-1939.

F. Võrdlus tänapäevaga

Saatekava liigitus ja vormiline külg oli tänapäevaga võrreldes tunduvalt erinev. Näiteks ei tuntud kodanlikus ringhäälingus tööstussaateid. Praegu jaotatakse saatemaht kuue peatoimetuse vahel ning see on kasvanud enam kui kaks ja pool korda (Riigi Ringhäälingu kõrgpunkt oli 1938.a. - 3227 tundi saateid, 1966.a. oli Eesti Raadio saatemaht 8382, mis teeb päevas ligi 23 tundi). Ka ringhäälingu eesmärgid on muutunud.

Jagades saateaja kahe pealiigi vahel, näeme, et on tõusnud muusika osa: 70 % sõnalise 30 % vastu (muusikasaadete toimetuse koostab küll vaid 50 %, ülejäänud 20 % kuulub teistele toimetustele).

Sõnaline osa on jäänud vähemaks eeskätt keeltundide ärajätmise arvel. Esperantokeelseid saateid pole Eesti Raadio eetrisse andnud. Näiteks Tšehhoslovakkia ja Poola ringhääling teevad seda tänapäevani. Kahjuks on loobunud ka teistest keeltetundidest (kui mitte arvestada TRÜ saateid kaugõppijatele). Soome ringhäälingus on seevastu näiteks inglise keel kavas juba mitu aastakümnet.

Paljudele praegu populaarsetele saadetele tekkisid juba 30-35 aastat tagasi eelkäijad. Näiteks oli 1931.a. kevadises

	1934 (II pool)		1935		1936		1937		1938		1939	
	Kestus tundides	Osatähtsus saatekavast %	Kestus	Osatäht- sus	Kestus	Osa- tähtsus	Kestus	Osa- tähtsus	Kestus	Osa- tähtsus	Kestus	Osa- tähtsus
MUUSIKALISED SAATED												
Operid	8.45	0,68	22.35	0,84	25.20	0,9	33.50	1,2	31.40	0,98	18.50	0,59
Operetid	6.15	0,49	18.30	0,68	7.10	0,26	9.00	0,32	5.30	0,17	2.45	0,09
Vaimulik muusika	16.00	1,25	33.00	1,22	25.30	0,91	20.00	0,71	12.10	0,38	8.25	0,26
Sümfooniline muusika	45.15	3,53	83.50	3,10	70.20	2,51	48.20	1,72	56.00	1,73	67.35	2,11
Kammermuusika	37.45	0,61	18.40	0,69	18.05	0,65	10.10	0,36	11.05	0,34	14.10	0,44
Keelpillikontserdid	1.25	0,11	40.35	1,5	37.35	1,34	40.15	1,43	131.50	4,08	104.05	3,25
Ringhäälingu orkestri kontserdid	169.20	13,23	248.15	9,16	247.10	8,82	245.00	8,73	297.05	9,2	186.35	5,82
Puhkpillimuusika	6.20	0,49	23.25	0,86	23.40	0,85	18.30	0,66	11.30	0,36	11.20	0,35
Vanatantsumuusika	35.00	2,73	63.15	2,33	53.05	1,89	52.40	1,87	56.45	1,7	73.30	2,29
Tantsumuusika	34.45	2,72	86.50	3,2	100.55	3,6	91.05	3,24	97.40	3,03	82.55	2,59
Solistid	10.10	0,79	70.00	2,58	152.05	5,43	142.45	5,08	91.10	2,83	73.35	2,29
instrumentaal									47.20	1,47	33.45	1,05
vokaal									43.50	1,36	39.50	1,24
Koorid	13.00	1,41	39.10	1,44	35.10	1,26	28.30	1,02	20.35	0,64	22.50	0,71
Rahvusvahelised ülekanded			17.55	0,66	18.20	0,65	18.50	0,67	18.35	0,57	8.45	0,27
Kohvikumuusika					39.55	1,42	49.30	1,76	63.30	1,97	32.35	1,02
Ajaviitemuusika heliplaa- tidelt	340.57	26,64	658.15	24,29	579.35	20,69	577.35	20,58	846.35	26,23	980.40	30,61
k o k k u	699.57	54,68	1424.15	52,55	1433.55	51,18	1386.00	49,35	1749.40	54,21	1688.35	52,69
SÕNALISED SAATED												
Loengud (kõned)	130,20	10,18	316.30	11,68	324.30	11,58	319.30	11,38	264.45	8,21	207.40	8,35
neist üldsisulisi									140.55	4,37	136.10	4,25
" põllumeestele									66.30	2,06	55.50	1,74
" naistele									28.00	0,87	16.10	0,5
" vestlusi									29.20	0,91	59.30	1,86
Võõrkeelsed saated	4.40	0,36	9.15	0,34	9.00	0,32	14.55	0,53	13.55	0,43	15.25	0,48
Kuuldemängud	4.55	0,38	3.50	0,14	18.20	0,65	30.35	1,09	48.25	1,5	47.20	1,48
Lugemistunnid	14.55	1,17	31.15	1,15	52.00	1,86	43.55	1,56	69.20	2,15	66.00	2,06
Muud kirjandussaated	8.05	0,63	15.50	0,58	6.15	0,22	27.45	0,99	20.10	0,62	17.00	0,53
Päevauudised	105.35	8,25	193.30	7,14	216.15	7,72	199.35	7,11	181.25	5,62	241.50	7,55
Sporditeated									27.15	0,84	19.30	0,61
Praktilised lühiteated	35.10	2,75	63.55	2,35	54.35	1,94	76.15	2,73	84.00	2,6	86.25	2,7
Aktuaalsed "					4.00	0,14	26.05	0,93	8.30	0,26	12.05	0,38
Reportaažid	7.45	0,61	20.15	0,75	37.25	1,34	56.10	2,00	59.40	1,85	61.30	1,92
neist spordialased									21.30	0,67	17.30	0,55
muud									38.10	1,18	44.00	1,37
Keeletunnid												
eesti keel			5.45	0,21	15.25	0,55	16.15	0,58	8.55	0,28	7.45	0,24
soome keel	6.00	0,47	9.05	0,33	7.55	0,28	10.55	0,39			5.00	0,16
inglise keel	6.00	0,47	17.05	0,63	18.55	0,68	23.30	0,84	28.25	0,88	10.30	0,33
prantsuse keel	1,20	0,1	2.55	0,11	10.00	0,36	16.30	0,59	13.55	0,43	14.05	0,44
k o k k u	324.48	25,37	689.10	25,41	774.35	27,64	861.55	30,72	828.40	25,67	872.05	27,23
SEGASAATED												
Kirevad (ka avalikud) raadioõhtud	3.00	0,23	11.55	0,44	17.15	0,62	19.45	0,71	14.40	0,45	16.25	0,51
Muusikakursused(1939.a.male)					5.05	0,18	8.30	0,3	8.50	0,27	4.45	0,15
Aktused	47.25	3,7	93.45	3,52	71.35	2,55	56.20	2,01	60.20	1,87	38.30	1,21
Mudilassaated									17.00	0,53	21.15	0,66
Lastesaated	15.40	1,22	39.55	1,47	49.30	1,77	50.10	1,79	44.50	1,39	46.00	1,43
Noortesaated			8.15	0,3					21.20	0,66	26.45	0,83
Hommikuvõimlemine	29.00	2,27	103.35	3,82	101.40	3,63	101.15	3,61	86.30	2,68	86.15	2,69
Kooliraadio					9.15	0,33	18.55	0,67	26.50	0,83	34.10	1,07
Jumalateenistused	71.30	5,59	232.55	8,59	255.45	9,13	232.00	8,27	243.10	7,54	207.20	6,47
Reklaam heliplaatide taustal	83.48	6,94	105.50	3,9	83.10	2,97	72.15	2,57	54.20	1,68	76.10	2,38
Segakava stuudiost									71.30	2,22	71.50	2,24
Teatrisaated											14.05	0,44
k o k k u	255.23	19,95	596.10	22,04	593.15	21,18	559.10	19,93	649.20	20,12	643.30	20,08
KOKKU	1280.08		2709.35		2801.45		2807.05		3227.40		3204.10	

saatekavas uudiseks see, et ringhääling vastas raadiokuulajate küsimustele (tänapäevase "Päevakaja" kombel!). Lektorid andsid kuulajatele nõu põllumajanduse ja kodumajapidamise, tervishoiu, juura, tehnika, kunsti ja kirjanduse ning raadioasjanduse alal.

Teatavasti moodustavad praeguse saaterubriigi "Tööl, kodus, puhkehetkel" peasisu näpunäited perenaistele. Sellepärast võib selle eelkäijaks lugeda 1934.a. Maanaiste Keskse poolt organiseeritud pooletunnilisi saateid perenaistele. 1939/40.a. olid kolm korda nädalas kavas "Perenaiste 5-minutid".

Mitme saatesarja funktsiooni on üle võtnud "Päevakaja". Näiteks korraldati aastail 1937-1940 "Veerandtunnid lastevanemaile" ja 1938.a. alates sai ruttu populaarseks nn. mõtiskluste saade. Üks kord nädalas vesteldi lo minuti jooksul elulistel teemadel. Ilmselt on tegu kommentaariga, mille jätkajaiks tänapäeval - ja kvaliteedilt hoopis kõrgemas astmes - on Ott Kool, Ivar Trikkel, välispoliitikas Vambola Pöder, Albert Käär, Herbert Vainu jt.

3. Kas ringhäälingus oli tsensuur?

Osaühisuse ajal ei kontrollitud eetrisse saadetavat materjali. Pealegi oli saateaeg niivõrd lühike, et peale osaühisuse juhtkonnale isiklikult tuttavate inimeste ei lastudki teistel tavaliselt eetris esineda.

Riigi Ringhäälingus kontroll küll tugevnes, kuid ametlik tsensuur puudus. Võib oletada, et nõudmised, mis olid trükitud

esinemiskutsele, olid osaliselt tingitud kaudsest taensuurist:

"1. Kõigi loengute käsikirjad tulevad esitada meile läbi-vaatamiseks, võimalikult kahes eksemplaris: Tallinna stuudios esinemisel hiljemalt üks äripäev, Tartus stuudios esinemisel hiljemalt kolm päeva enne esinemist.

3. Meie poolt läbivaadatud ja võimalikult parandatud tekstist tuleb täpselt kinni pidada.

4. Esinemisel võib lektori isikutunnistus nõutav olla.

Mõne ülalnimetatud nõude mittetäitmisel ei saa meie esinemist võimaldada."¹

F. Olbrei kinnitab, et tsensuuri ei tuntud raadios isegi siis, kui J. Tõnisson kehtestas selle ajakirjanduses. Riigi Ringhäälingus olukord esialgul ei muutunud, millest räägib ka propagandatalituse kultuuriosakonna juhataja asetäitja H.Kukke (endine siseministri abi) kiri propagandajuhile 1935.a.:

"Senise korra järel pääseb Riigi Ringhäälingusse esinema ja kõnelema igaüks kokkuleppel saatekava korraldajaga, ilma et ettekande või kõne sisu suhtes teostuks mingisugust eelkontrolli. Ettekannete sisulise kontrolli puudus annab end eriti tunda ka välispoliitiliste ülevaadete juures, kus mitte alati ei ole arvestatud Eesti riigi välispoliitilist suunda ja sõbralikke suhteid kõigi maadega, vaid ühel ja teisel puhul on libisenud märkeid, mis võivad väljaspool tekitada arusaamatusi. Ka ettekandeis, mis puutuvad meie kultuurilisi ja rahvuskultuurilisi aktsioone, on vahetevahel avaldunud märkeid ja suhtumist, mis neid positiivseid aktsioone rohkem labastab ja halvab kui neile meeleolult kaasa aitab./---/ Ettekannete sisuliseks läbi-vaatamiseks on vaja korraldus, et kavad esitatakse Riigi propaganda talitusele läbivaatamiseks nii kaua, kui R.R. juures selleks vastav korraldus puudub. Teised riigid on kõrvaldanud need puudused pideva kontrolli abil."²

Eeskujuks toodi fašistliku orientatsiooni võtnud Soome, kus spetsiaalne isik (s.o. tsensor) kontrollis juba neli päeva varem kõiki sõnalisi saateid. H. Kukke tegi ettepaneku:

"Teostada ettekannete suhtes kontroll, millega oleks 1) kindlustatud nõuetele vastav saate tase ja positiivne suund ja 2) saate vormilise külje korrektsus" jne."³

¹ KM KO f. 174, nr. 2:14.

² ORRKA f.1093, nim. 1, s.-ü. 367, l. 13.

³ Sealsamas, l. 14.

Seni olid kuulunud kontrollimisele esperantokeelsed kõned. Eesti Esperantistide Liit saatis loengute tekstid Riiklikule Propagandatalitusele lo eksemplaris. Tegemist oli järeltse-
suuriga, sest näiteks J. Tärni poolt 16. veebruaril 1934 pee-
tud kõne tekst (rahvuskogu kokkukutsumiseks toimuvast rahva-
hääletamisest) saabus kontrollorganite kätte alles 19. märtsil 1934.¹

Nüüd hakati kontrollima isegi Tartu Ülikooli õppejõudude kõnesid. Ettekäändeks toodi, et tekstid lähevad võib-olla aja-
kirjanduses avaldamisele. Erandit ei tehtud isegi prof. Hans Kruusile, kelle loengu teemaks oli talupoegade elu möödunud sajandil (!). Ka tema esinemise teksti taheti näha siseminis-
teeriumi informatsioonitalituses.

Nähtavasti oli see kontroll aastate jooksul siiski küllalt fiktiivne, sest 1939.a. tuuakse esile raadionõukogu protokol-
lis loengute käsikirjade esitamise nõue, mis otseselt poliiti-
listel põhjustel pandi maksma aruandeaasta sügisel: "Erandi-
tult kõik lektorid peavad enne esinemist esitama oma loengu käsikirjad, mis tarviduse järgi nii sisuliselt kui keeleliselt parandatakse ja mille ära kirja järgi saatejuht ettekannet jälgib."²

Ehkki käsikirjade kontrolli põhjendati küll kunstilise kül-
je, küll keele huvides, ometi paistab selgesti läbi Pätsi va-
litsuse kartus saadete pärast, mis võiksid õnnestada tema
võimu. On muidugi ise küsimus, kui rangelt ringhäälingus pee-
ti kinni neist nõuetest. Üks on aga siiski kindel - tsensuur
(ehkki seda sõna kunagi välja ei öeldud) sisuliselt siiski
eksisteeris.

¹ Vrd. OREKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 254.

² ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, lk. 404.

4. Ringhääling polnud erapooletu (poliitilised saated)

Meie ringhäälingu kaks perioodi on eriti ilmekalt näha poliitilisest aspektist vaadatuna. "Raadio-Ringhäälingu" ajal ei kasutatud raadiot sihipäraseks ideoloogiliseks kasvatamiseks, nii nagu seda tehti edaspidi Riigi Ringhäälingus. 1932.a. väljaantud "Raadiomäärustikus" nähti isegi ette, et "saatekava peab olema erapooletu".¹

Lenini sõnade järgi teeb kodanlus kõik, "et leviks usk mitteklassilise rahvusliku kultuuri olemasolusse".²

Ka kodanliku Eesti kohta kehtivad need sõnad. Seega, kuigi "Raadio-Ringhäälingu" saatekava oli algul juhusliku iseloomuga, lõi ikkagi läbi parempoolne kodanlik tendents. See avaldus mitmesugustes hõimu- ja vabariigi aastapäevaaktuste ülekannetes, idealistliku filosoofia loengutes, reisimuljetes, reportaažides nn. "Kuldsüdamete" ballilt ja "Viieballilt"; välisülekandedki olid seotud eelkõige kuninglike isikute sünni, kroonimise ja surmaga.

Ei tutvustatud oma rahvusest tööinimeste elu, rääkimata tõest Nõukogude Liidu kohta.

Poliitiliste saadete koostamiseks polnud sellal spetsiaalseid koosseise, nagu see tänapäeva raadioorganisatsioonides on välja kujunenud. Osa kõnealuseid saateid soovitas kavva võtta saatekavakomitee, osa neist dikteeris F. Moorile ja teistele asjaosalistele juba nende kodanlik kasvatus. See keh-

¹ "Riigi Teataja" nr. 14, 13.II 1932, lk. 175.

² V.I. Lenin, Kogutud Teosed, Tallinn 1953, XX, lk. 8.

tib eelkõige natsionalismi õhutamisel. Nii läksid eetrisse loengud muistsest iseseisvusest, nn. vabadusõjast ja võidupühast, saated sõjaväest ja rahvuslipust, Välis-Eesti päevad, kodanlike organisatsioonide juubelid.

Ringhäälingu ankeetidest oli näha rahva elav huvi aktuaalsete poliitiliste sündmuste vastu. Kuid ülekandeid riigikogust välditi. Küllap kardeti telgitaguste mahhinatsioonide avalikuks tulekut. Ajakirjanik Paispool provotseeris küll oma artikliga "Kas riigikogu kardab avalikkust?" valitsusringkondi vastama, kuid tulemusteta.¹

Parteidevahelisse võitlusse ringhääling end ei seganud. Kui "Rahva Sõna" avaldas 1932.a. kevadel teate, et kokkuleppel "Raadio-Ringhäälinguga" annab Tallinna saatja edasi sotsialistliku partei kõnesid valimiste eel, tõstsid teised lehed kohe lärmi. Viimaks võivad niiviisi isegi kommunistid (!) mikrofoni ette pääseda. Seepärast nõuti, et otsene poliitika jäägu ringhäälingust eemale.²

Üha ägenev poliitiline kriis tekitas nüüd "Raadio" veergudel diskussiooni: kas ringhääling ei peaks siiski rohkem kajastama ühiskondlikke sündmusi? Keegi kuulaja kirjutas:

"Meil on seni toonitatud ringhäälingu absoluutse poliitilise erapooletuse vajadust, mõistes seda nõnda, et ringhäälingu saatekavas üldse ei tohi leiduda midagi, millel ühendust tänapäeva poliitikaga. Ja kui ringhäälingu läinud-aastane reklaami-kontsessioonäär möödunud kevadiste valimiste puhul muu reklaami hulka vastu võttis ka õige tagasihoidlikult koostatud valimiskuulutusi poliitilistelt erakondadelt, siis tekkis selle kohta ajakirjanduses juba protesteerivaid sõnavõtmisi. /---/ Kas ei peaks meie poliitiline elu ka ringhäälingu saatekavas endas kuidagi viisi vastupeegeldust leidma? Kui ei taheta ringhäälingus lubada konkreetset kihutustööd põhiseaduse muutmise

¹ Vrd. "Raadio" nr. 13 1931, lk. 190.

² Vrd. "Sõnumed" nr. 110., 19.V 1932, lk. 1.

poolt või vastu, siis vähemalt peaksid ringhäälingu saatekava mõned ettekanded selgitama objektiivselt seda, mida sisaldab hääletusele tulev põhiseaduse muutmise eelnõu praeguse põhiseadusega võrreldes, et kodanik-raadiokuulaja teaks, mille poolt või vastu teda hääletama kutsutakse. Raskem on juba küsimus, kuidas põhiseaduse muutmisele järgnevalt presidendivalimistel ringhääling oma kõiki kuulajaid rahuldavalt kaastegev saaks olla. Minu arusaamist mööda üks võimalus selles mõttes peaks olema küll väljaspool kahtlust. Nimelt: kui on suure hulga kodanikkude allkirjadega ülesseatud presidendi-kandidaadid, kelle ümber keeb valimisvõistlus, siis iga kandidaat ise (peale kommunistide kandidaadi muidugi) peaks ringhäälingus esineda võima ühe pooletunnilise ettekandega. Peaaegu võimata on aga küll riigikogu valimistesse puutuvatele küsimustele ringhäälingu saatekavasse aset leida. Nende ümber keeb ju võitlus erakondade vahel ja erapooletust kindlustada sellel alal on raske."¹

Seisukohal, et kommunistid tuleb ringhäälingust eemal hoida, asus ka tartlane P. Töldsepp.

Avara silmaringiga raadioentusiast J. Mikiver näitas oma kirjas, miks ringhääling oli seni olnud poliitiliselt passiivne:

"Püsivad endiselt mõjul need, kes arvavad, et ringhääling olgu ainult ajaviiteks, käsitagu vaid väikesel määral "erapooletut" teadust, mis kedagi ei puuduta, midagi liikuma ei pane, mida kuulaja nii ehk naa võib võtta, oma isikliku "mina" seisukohalt. Aga selgitada neid ürgseid nähteid, neid paratamatuid protsesse, mis meie elu juhivad... - vaadake, seda peetakse kuidagi ketserlikuks! Seda kardetakse puudutada, otsekui oleks tsaariaegne tsensuuri-hirm veel ikka veres. Kas pole see äärmiselt kurb nähe; seda kurvem veel, et iga päev võime kuulda, kuidas teistel rahvastel - lätlastel, soomlastel, sakslastel, eriti aga venelastel on julgust "härjal sarvist kinni" haarata, kuna meie poliitikud põgenevad mikrofoni eest."²

J. Mikiver puudutas veel üht väga olulist lõiku:

"Testi ringhääling on aga ometi teatava ilmavaate teenistuses hoopis halvemal kujul, kui seda oleks poliitiliste ilmavaadete võitlus. Nimelt iganädalased jumalateenistused ei ole ju midagi muud kui traditsiooniks saanud ilmavaate inertne teenimine!"³

Vaimulikud saated ei kujuta endast küll otsest poliitikategemist, kuid kahtlemata on usupropaganda ideoloogilise mõjutamise üheks vahendiks.

¹ "Raadio" nr. 2, 13.I 1933, lk. 11-12.

² "Raadio" nr. 3, 20.I 1933, lk. 19.

³ Sealsamas.

Jumalateenistuste ülekannetega alustas "Raadio-Ringhääling" juba 1927.aastal. Mõnelgi pühapäeval oli neid koguni kavas kaks, usupühade puhul tööpäevalgi. Neid reklaamis nii ringhääling kui ka kogu kodanlik ajakirjandus. Siia kuuluvad veel päästearmee saated, piiblitunnid, loengud hingedepüha, usupuhas- tuspüha jt. religioossete tähtpäevade puhul. Ajakirjandus nen- tis:

"Jumala sõna levitamise eest on hoolitsetud kaunis korrali- kult."¹

"Raadio" trükkis ära plaanid, millises järjekorras toimuvad Tallinna ja Tartu kirikutest ülekanded (neid oli isegi Põltsa- maalt jt. väikelinnadest). Järjekorra määrasid pastorite ja ringhäälingu ühised nõupidamised.²

"Eesti Kirik" tõi aastail 1935-1940 iga nädal rubriigis "Raadio" jumalateenistuste jm. ususaadete kavad.

Kui 1931.a. tehti statistikat Ameerika Ühendriikide 75 ja Euroopa 24 raadiojaama kohta, siis kõikus usuliste saadete maht neis 1-6 % vahel.³ Eestis oli see 1937.a. aga 8,27%. Samal ajal oli Norras usulisi saateid 6,5 % ja USA-s 1,5 %, Jugoslaa- via ja Inglismaa olid vahepeal.⁴

1938.a. moodustasid sõnalised ja muusikalised vaimulikud et- tekanded 12,3 % saatekavast. Usualaste saadete poolest sammus Eesti maailmas esireas; isegi Hollandi katoliiklik ringhääling jäi 11,1 %-ga tahapoole. Soomes oli vastav näitaja 10,1, Inglis- maal 3,3-5,4, Lätis 3,7, kirikukantsidena tuntud Itaalias ja

¹ "Raadio" nr. 11 1931, lk. 146.

² Vrd. "Sõnumed" nr. 287, 13.XII 1932, lk. 3.

³ Vrd. "Raadio" nr. 13 1931, lk. 187.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 40, 8.X 1937, lk. 20.

Poolas vastavalt vaid 3,1 ja 2,5 % (!), Prantsusmaal 0,4-1,4 %, Saksamaal 0,7 %. Ei ole siis midagi imestada, et kuulajad protesteerisid ja kirjutasid, et "raadiod vaikivad nagu komando peale kui jumalateenistus algab".¹

Usuliste saadete rohkus sundis isegi "Päevalehte" nende vastu häält tõstma.² Ka "Vaba Sõna" nõudis, et "piiblitunnid raadio saatekavast välja jäetaks!".³

Kui teised Euroopa raadiojaamad (sealhulgas ka Moskva) alustasid pühapäevast saatekava kell 6.15, siis "Tallinn ärkab alles kell 9.55 ning sunnib kuulajat igal pühapäeval mitu tundi jälgima jumalateenistust viletsa koguduselauluga ja keskmist intelligentsi mitte rahuldava jutlusega. Kogu Eesti rahvas peab ringhäälingu kaudu teada saama, et NN annetas kiriku hääks 25 senti ja et selle eest põlevad täna altariküünlad; A ja B kihlasid endid, BB lasi last ristida ja CC lahkus siit viletsast maailmast - sest pühapäevane Tallinna saatejaama kava sundis meest enesetappele! Aga ringhäälingu aktsionäärid hõõruvad käsi mitmetunnilise maksuta kava üle."⁴

Ei piirdutud ainuüksi luteri usu propageerimisega. Juba 1928.a. alustati Eesti ringhäälingus nn. "Vahitorni" saadetega, 1931.a. anti neid edasi inglise, vene, rootsi, soome ja eesti keeles.

"Vahitorn" oli ajakiri, mille väljaandjaks oli Rahvusvaheline Tõsiste Piibliuurijate Selts (tänapäeval tunneme selle reaktioonilise "piibli- ja traktaadiseltsi" liikmeid jehhovistide nime all). Kristuse peatse tuleku täpsetel ennustajatel oli osakond ka Eestis, kes finantseeriski raadiosaateid.⁵

"Välisjaamad ei tee endale dividendiraha usufanaatikute arvel, kuid Eestis kuulatagu igal pühapäeval kella 5-tee ajal segakeelisi pörguvalu manitsusi. See tund toob aga palju sisse ringhäälingu kassale ja selles peitub ju meie meeste pähuvi!"⁶

¹ "Päevaleht" nr. 287, 13.XII 1932, lk. 3.

² Vrd. "Päevaleht" nr. 156, 11.VI 1936, lk. 7.

³ "Vaba Sõna" nr. 147, 4.VII 1934, lk. 10.

⁴ "Muusikaleht" nr. 1 1933, lk. 12.

⁵ Eesti Entsüklopeedia, Tartu 1936, VI, veerg 1383.

⁶ "Muusikaleht" nr. 1 1933, lk. 12-13.

(Ka osauhisuse tegelased ise tunnistasid, et dividende saadi peamiselt reklaamist ja piiblitundidest.¹⁾)

Ajakirjanduses vilksatas arvamus, et küllap ringhäälingus on ka palju usklikke mehi, sellest siis vaimulike saadete rohkus. F. Olbrei seletuste järgi olevat jumala teenimised tüüdanud, kuid kirikuringkondade surve olnud väga tugev. Piiskopid panid oma tutvused mängu ja nii võetigi kavva igahommikused jutlused.

Ringhääling seostus esialgul vaid soovist võita juurde kuulajaid. Tulemuseks oli aga see, et rahva kultuuritaseme tõstmise asemel pakuti talle vaimupimedust.

x x x

22. augustil 1932 arutas saatekavakomitee, kuidas tõhustada propagandat:

"Eraldi peatuti küsimuse juures, kuidaviisi tuua ringhäälingusse sihtinäitavaid, autoriteetlikke selgitusi ka meie tähtsamate riiklikkude küsimuste üle, sest leiti, et ei ole kuidagi otstarbekohane, kui nii tähtis mõtete levitamisevahend, nagu seda on ringhääling oma umbes poolesajatuhandelise kuulajaskonnaga, seks kasutamist ei leiaks. Otsustati pöörduda Riigivanema ja Vabariigi Valitsuse poole ettepanekuga, et riiklikkude küsimuste kohta tarvilikukspeetava autoriteetse selgitusega ringhäälingus esineksid Vabariigi Valitsuse liikmed. K. Reinmann pidas soovitavaks, et ringhääling üldse järje- ja sihikindlalt hakkaks tegelema ühiskondlikkude, rahvuskultuuriliste ja riiklikkude probleemidega, mis aktuaalsemalt päevakorral".²

Kui eespool mainitud diskussioonist osavõtjate analoogiline nõudmine jäeti tähele panemata, siis saatekavakomitee otsus avaldas juba mõju. Küllap aitas selleks kaasa ka teravnev poliitiline situatsioon.

Kui viimane suurem kodanlike tegelaste (riigivanem, riigikogu esimees, välisriikide saadikud) esinemine oli toimunud

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 207, 31.X 1931, lk. 4.

² "Raadio" nr. 31, 27.VIII 1932, lk. 274.

1928.a., siis edaspidi sellist vahet enam ei tekkinud.

"Raadio-Ringhäälingul" oli kavatsus organiseerida ka sari saateid konstitutsiooniõigusest ja vaidluskoosolek põhiseaduse muutmise üle. Sõna pidid saama ka vabadussõjalased.¹ Tartu vapside orkestril lasti veel esineda, kuid kahel fašistlikult meelestatud juristil keelas valitsus esinemise, samuti vabadussõjalaste liidu lipuandmise aktuse ülekande Tartust. Ühel avalikul raadioõhtul esines selle asemel Mari Möldre ägeda vapsidevastase monoloogiga. Kõik see kokku andis põhjuse ülikoolilinnas ilmuvale eesti fašistide häälekandjale "Võitlus" alustada "Raadio-Ringhäälingu" vastu kättemaksuaktsiooni.

Kohe saabus osaühisuse juhatuselt õiendus, et saatekavakomitee oli küll üksmeelselt (!) soovinud anda sõna vapsidele, kuid Toompealt tulnud keeld. Põhiseaduse eelnõude selgitus, kõned ja aktus "Estoniast" võetud kavva üksnes valitsuse nõudmisel. Kõnede lõppu planeeritud kaks vaidlusõhtut olevat samuti kõrgemalt poolt ära keelatud.

Vaatamata sellisele lipitsevale vastusele jäid vapsid ikka "Raadio-Ringhäälinguga" opositsiooni. Muidugi ei anna see vastus veel alust arvata, nagu oleks ringhäälingu juhatus olnud meelestatud äärmiselt parempoolselt või isegi fašismisõbraliikult. Puudus lihtsalt oma poliitiline joon.

Kõdanlikele parteidele polnud omavahel üksmeelt, seetõttu ei saanudki ringhääling muutuda ühe rühmituse huvide kaitsjaks. Vastupidi, jälgiti hoolega, et üks või teine partei ei saaks kasu-

¹ Vrd. "Raadio" nr. 16, 22.IV 1933, lk. 132.

tada ringhäälingut oma huvides. Saatekavakomitee esimees G.Ney seletas, et seetõttu oli kava koostamine raske:

"Isegi majandusministri eelarve kõnesid Riigikogus polnud võimalik võtta ringhäälingu eeskavasse (mille kohta mitmelt poolt avaldati soovi), sest vastasrinna erakonna juhid nõudsid sel puhul ka oma arvustavate kõnede ülekandmist. Eriti tuli valvel olla möödunud aastal, kus kogu rahvas oli kaasa kistud poliitikasse, kus meeled olid üles köetud ja ärevil. Seal kippus poliitilise kihutustöö tendents nii mõnigi kord asjaliku sisuga loengusse või isegi kirikuõpetaja jutlusse."¹

Võrreldes Riigi Ringhäälinguga oli osatühisuse perioodil raadiol siiski rohkem objektiivsust. Näiteks andis välisminister Jaan Tõnisson 1932.a. uusaastakõnes hoopis erapooletuma pildi maailmakriisist ja majanduslikust kitsikusest Eestis, kui seda tehti mõned aastad hiljem.² Sama võib öelda riigivanema kt. J. Seljamaa 1933/34 aastavahetuskõne kohta. Siis veel räägiti sisepoliitikas tehtud vigadest ja majanduskriisi möödapääsmatusest, hiljem tehti hoopis teist juttu.³

x x x

Seni oli puudunud nii kodanlikel parteidel kui ka valitsusel huvi ringhäälingu vastu. Nad nägid raadios vaid kultuurivahendajat. Uus suhtumine tekkis kohe pärast fasistlikku riigipöört. Möödapääsmatuks muutus ringhäälingu riigistamine, sest muidu ei oleks raadiot saanud vajalikul määral rakendada Pätsi-Laidoneri fasistliku diktatuuri kindlustamisel. Pole juhus, et samal aastal riigistati Lätiski ringhääling ja ka Soomes oli ringhäälingureform.

¹ "Raadio" nr. 29, 31.VIII 1934, lk. 234.

² Vrd. ORRKA f. 1627, nim. 1, s.-ü. 12, l. 11-15.

³ Vrd. ORRKA f. 2046, nim. 1, s.-ü. 20, IV.

Riigi Ringhäälingu põhimäärus, mis hakkas kehtima riigivanema dekreediga 13. juunil 1934, kordas põhijoontes 1930.a. "Posti, telegraafi, telefoni ja raadioseadust" ja 1932.a. "Raadiomäärustikku", kuid ilma "erapooletuseta".¹ Põhimääruses olid sätted, mis nägid ette klikivalitsuse poliitika igakülgset populariseerimist raadiokuulajate hulgas.

Pärast seda, kui "Päevalehe" reporter oli 1934.a. sügisel ajanud juttu riigivanema ja siseministri abi H. Kukkega, avaldas kodanliku Eesti juhtiv ajaleht artikli, mille pealkirjad räägivad enda eest: "Raadioringhääling riikliku propaganda teestatusse. Valitsuse liikmed esinevad iga nädal või üle nädala. Propagandaameti juhataja korraldab informatsiooni päevauudiste korras."²

Ajaleht "Vaba Sõna" selgitas uut suunda ringhäälingus nii: see on "nn. valitsuspoliitiline propaganda, positiivne ja üldvajalik lüli riigitöös".³ Sellised olid Hugo Kukke sõnad ajakirjanikele, kui ta rääkis uusloomise ja uussündimise programmist, eesti rahva kuldsetest tulevikuaegadest...

Kogu selle ilusa jutu sees vilksatas ka ülestimulatsioon, et nüüdsest peale vaetakse hoolega sõnumeid, mida rahvale teatatakse ja et lojaalsus olevat ringhäälingu töös peamine nõue.⁴

23. septembril 1934 kanti riigikogust ringhäälingu kaudu üle peaministri asetäitja K. Einbundi ja majandusminister K. Selteri kõned. Esimene kõneles riigi poliitilisest ja teine majanduslikust seisukorrast.

¹ Vrd. "Riigi Teataja" nr. 52, 20.VI 1934, lk. 961-965.

² "Päevaleht" nr. 264, 25.IX 1934, lk. 5.

³ "Vaba Sõna" nr. 214, 19.IX 1934, lk. 10.

⁴ Vrd. sealsamas.

4. oktoobril avas H. Kukke ringhäälingus oma programmikõnega ministrite propagandakõnede seeria. Esialgul esinesid valitsuse liikmed poole tunni kaupa igal neljapäeval. Hiljem intervallid suurenesid, kuid seda soodsat ideoloogilist relva ei jäetud kunagi otsustaval hetkel kasutamata.

Aastatel 1935-1940 oli kõige agaram esineja riigivanem Konstantin Päts: ta astus mikrofone ette rohkem kui paarikümnel korral. Pätsi poolt rajatud Isamaaliit organiseeris tema raadiokõnede ajal üle maa ühiskuulamisi.

Teistest valitsusliikmetest oli tihedam side ringhäälinguga peaministril (eriti J. Uluotsal) ja selle asetäitjal (näiteks K. Eenpalu asus Pätsi järel teisel kohal raadios esinemisel), haridusministril (usinaim oli kolonel K. Jaakson) ja siseministril. Ringhäälingus esinesid enam kui ühe korra neil aastatel kokku 22 ministrit.

Sagedased külalised ringhäälingus olid ka piiskop H.B. Rahamägi, kaitseväe ülem J. Orasmaa, metropoliit Aleksander, kindral A. Tõnisson, naisorganisatsioonide juhid jt. kodanlikud tegelased.

Sõna ei võetud mitte ainult stuudiost - kohtuminister J. Miller laskis tuua mikrofone oma kabinetti, teedeminister O. Sternbeck kõneles oma korterist, haridus-sotsiaalminister N. Kann ja põllutööminister N. Talts tööruumidest.¹

Kodanlik ajakirjandus rõõmustas: "Eriti tervitatava uudisena võiks mainida meie riigitegelaste esinemisi mikrofonis. Samuti hakatakse laiades massides propageerima meie riigikaitse küsimusi heade kõnelejate poolt. Oma nõusoleku selleks on annud ülenjuhataja kindral Laidoner."²

¹ Vrd. ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 367, l. 1.

² "Raadio" nr. 33, 23.IX 1934, lk. 331.

Alates 16. oktoobrist 1934 oli teisipäeviti kavas poolletunniline loeng nn. riigikaitsest. Kavas oli 22 loengut. Lektoriteks olid kindralid J. Laidoner ja N. Reek, kolonel-leitnant J. Soodla jt. kõrgemad sõjaväelased.¹

Mingil määral ei vähenenud vaimulikud saated. Kui 1930.a. toimus 6 kirikust (Jaani, Pühavaimu, Kaarli, Toompea, Niguliste, Issandamuutmise) 126 ülekannet (184 tundi 40 minutit), siis aastatel 1934-1939 kõikus see 207-255 tunni vahel (tervelt 6,5-9,13 % saatekavast). Peale jumalateenistuste oli igal aastal kavas mitukümmend kirikumuusika kontserti.

1. jaanuarist 1936 võeti kavva hommikupalvused kirikutest (sellele eelnesid aasta varem palvused stuudiost), mis kestsid kuni nõukogude võimu kehtestamiseni. Konsistoorium nõudis, et usul oleks raadios kindel koht.²

Kõdanliku ringhäälingu lõpuaastail oli raadio-jumalateenistuste ja hommikupalvuste korraldajaks kirikuõpetaja Paul Kuusik.³ 1940.a. käis ta ringhäälingule peale, et kui näiteks jääb ususaade ära, siis leidku see aset õhtul. Ühtlasi taheti ka Tartust hommikupalvuste ülekandeid, sest kirikuringkonnad eelistasid viimaseid isegi jumalateenistustele.⁴

Ringhääling keeldus neid soove täitmast. Kuid mitte ateismist, vaid põhjusel, et kõik see oleks toonud kaasa lisakulusid.⁵

Jehhovistide saateid enam ei levitatud. Küll aga kanti üle jumalateenistusi Petseri kloostri Mihhaili peakirikust, ülempreester Nikolai jutlusi, leinateenistusi paavst Pius XI surma

¹ Vrd. "Vaba Sõna" nr. 233, 11.X 1934, lk. 10.

² Vrd. "Päevaleht" nr. 294, 25.X 1934, lk. 6.

³ Vrd. "Eesti Kirik" nr. 9, 9.V 1940, lk. 6.

⁴ Vrd. "Eesti Kirik" nr. 17, 25.IV 1940, lk. 3.

⁵ Vrd. "Eesti Kirik" nr. 25, 20.VI 1940, lk. 6.

puhul, metodisti kiriku 200 aasta juubelipidustusi, Eesti Baptistide Liidu aastapäevi. Sõna anti ka väiksematele usulahkudele.

x x x

Pätsi-Laidoneri klikk ei olnud rahvamasside mõjustamise se-
niste vahenditega rahul, sest 1935.a. asutati siseministeeriumi
juurde informatsiooni ja propaganda talitus. Selle üldjuhiks
sai ministri abi H. Kukke ja propaganda korraldajaks Hans (Ants)
Oidermaa.

Välismaalastele anti uue asutuse kohta järgmine informatsioon:

"Riiklik propaganda ja informatsiooni talitus aktiveerib
avaliku elu riikliku ja rahvusliku mõtteviisi süvendamiseks, /.../
ühtlustab ja korraldab töövõtjaskonna ja tööandjaskonna organisee-
rimist sotsiaalseks ühistööks. Ka eesti raadio hakkab kavakindla-
malt töötama eesti kultuuri arendamiseks omal alal."¹

Millised olid hilisema propagandaministri vaated, seda aitab
selgitada A. Oidermaa artikkel "Ringhääling ja riik":

"...ringhääling annab riigimeestele uuesti võimaluse isiku-
päraseks kontaktiks massidega ja seda laiemas ulatuses kui kunae-
gi varem. Viimasel ajal on seatud üles ka rahva ühendamise loo-
sung. Siingi on ringhäälingul täita oluline osa. Sest kui inimes-
tele üle kogu riigi ühel ajal antakse edasi üks ja sama mõte
või teade ning nad ühel ja samal silmapilgul nii linnas kui maal,
talutares kui tehases alluvad ühele ja samale muljele, siis
peab see kindlasti tekitama ka ühise elamuse, mis lähendab ja
ühendab."²

Sellega oli lülitatud ka ringhääling "rahvustervikluse" idee
teenistusse. Nõuti, et propaganda oleks jaatav, s.o. olemasole-
vat ühiskondlikku korda ja riiklikku korraldust toetav.³

1936.a. teeb A. Oidermaa artiklis "Ringhääling- esmajärguli-
ne riiklik tegur" esimesi kokkuvõtteid raadio osast propaganda-
töös:

¹ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 24, l. 45-44.

² Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 20.

³ Vrd. "Päevaleht" nr. 147, 1.VI 1934, lk. 2.

"Ringhäälingu kaudu oli levitatud riikliku tähtsusega informatsiooni, kantud üle riigijuhtide mitmesugustel koosolekutel peetud kõnesid ja üksikud ministrid aegajalt esinenud ka otse mikrofoni ees ning see oligi kõik. Pöördeliseks sündmuseks meie ringhäälingu ajaloo oli riigivanema uus-aastaläkitus, milles ta tegi teatavaks rahvuskogu kokkukutsumise. See oli esimene kord, kus meie riigijuht pööris otse ringhäälingu kaudu, kasutamata selleks samaaegselt ühtki teist vahendit. Rahvahääletuseelses selgitustöös on raadiot korduvalt kasutatud n.ü. üleriiklike koosolekute korraldamiseks, kus kohtadel üle maa sajad tuhanded kodanikud võisid kuulata riigijuhtide kõnesid".¹

Teatavasti valmistasid K. Pätsi võimule aidanud ringkonnad ette põhiseaduse reformi ja selleks kasutati hoolega ka ringhäälingut. 19. jaanuaril 1936 käsutati kõigisse maakonnalinnadesse ja Narva kokku omavalitsuse tegelased, koolijuhatajad ja õpetajad. 5000 kokkukäsitatut kuulasid Pätsi ja Laidoneri kõnesid, rääkimata tavalistest kuulajatest.

6.-22. veebruarini anti iga päev 15 minutit rahvahääletuseelset selgitust. Nii organiseeriti 2000 raadiokoosolekut, mis ei jätnud oma mõju avaldamata hääletuse käigule. Nüüd rutati "röömusõnumit" teatama:

"Viimase hääletuspäeva õhtul levitati umbes iga tunni tagant andmeid hääletuskokkuvõtetest. Nii kiiresti pole meil veel kunagi saanud üle maa teatavaks hääletustulemused. Informatsiooni kiirusest saame õige kujutluse, kui tuletada meelde, et ajalehtede kaudu oleksid hääletuse tulemused ülemaalisel ulatusel saanud teatavaks alles kahe-kolme päeva pärast".²

Ringhääling kandis üle ka uue põhiseaduse kehtimahakkamise pidustused (kaitseliidu rongkäik, Pätsi raadiokõne, reportaaži akti allakirjutamisest jne.).

1938.a. veebruaris toimusid uue riigivolikogu valimised ja jälle kasutati ringhäälingut: iga päev esinesid lo minuti jooksul riigivolikogu liikmekandidaadid. Erakonnad olid selleks

¹ "Raadio" nr. 10, 7.III 1936, lk. 218.

² "Raadio" nr. 9, 27.II 1936, lk. 196.

ajaks keelustatud ja kandidaatideks olid vaid Pätši poolt moodustatud põhiseaduse elluviimise nn. rahvarinde mehed.

x x x

Kodanliku ringhäälingu klassipalge hindamist raskendab käsi- kirjade puudumine. Seni on õnnestunud ajakirjandusest leida vähem kui 20 raadiosaate teksti, lisaks on Teatri- ja Muusika- muuseumis säilitatud paarkümmend raadioloengut. Eraldi raamatu- na avaldati 1936.a. vaid Pätši-Laidoneri poolt peetud raadio- kõned ülespuhutud pealkirja all "Tee Eesti rahva parema tulevi- ku poole".

Saadete pealkirjad ei ütle sageli midagi, näiteks Elvi Kesk- küla loengud Hispaaniast 1938.a. võisid olla väga erisugusest vaatevinklist kantud. Tänapäevalgi tunnustamist väärivate saa- dete kõrval olid ülekaalus aga ülekanded Isamaaliidu kongres- sidest, kodanlike vabariikide aastapäevadelt ja hõimuõhtutelt, reportaazid vabadussõja muuseumist ning nn. omakultuuri päeva- delt jne.

Keskarhiivis on säilinud ülevaated Eesti elust, mida propa- gandatalitus valmistas Riigi Ringhäälingu jaoks. Nimelt tegi Suomen Yleisradio 2. aprillil 1935 ettepaneku materjalide va- hetamiseks.¹ Meie ringhäälingul puudusid vastavad kaastöölised, seepärast hakkas põhjanaabritele neli korda aastas ülevaateid koostama propagandatalituse informatsiooniosakond.

Et nimetatud organ suunas küllaldasel määral kogu raadio- tööd, siis saab nende kirjatööde alusel kaudselt hinnata ka kodanliku Eesti propagandasaaateid.

¹ Vrd. ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 24, l. 1-2.

Silma hakkab usu esiletõstmise, tsiteeritakse piiskop H.B. Rahamäge. Luteriusuliste kõrval saab sõna ka Eesti apostliku õigeusu kiriku metropoliit Aleksander.

Hämmastab järjekindlus, millega püütakse anda Eesti majandusest tegelikkusele vastupidist pilti. 1935.a. kevadel väideti:

"Rahva elujärg näitab ... järjest paranemist. Tööpuudusest Eestis ei saa enam kõneldagi. Teatud halbtus seisab selles, et töölised ei lepi iga saadaval oleva tööga, vaid valivad."¹

Tegelikult "töölisklassi kibe nuhtlus - tööpuudus säilis ka nn. "majandusliku tõusu" ajal, kuigi vähemas ulatuses kui kriisiaastail. Tööpuuduse varjamiseks avalikkuse eest lõpetati 1934.a. tegelikult töötute registreerimine tööbörsidel ja töötud aeti laiali".²

Ja nagu rahva üle irvitamiseks kirjutati 24. juulil 1936: "On kerkinud kibe tööliste puudus. Kas mitte Poolast sisse tuua kaevandustöölisi?"³

1938.a. algul hõisati, et kui osavalt oli välja tulnud kriisist. Lauldi kiidulaulu kodanlikule majandusele ja nagu muuseas mainiti, et tööliste arv on langenud 60 000-lt 50 669-le.⁴

Põllumajanduses toetati kulaklust: "Suuremad põllumajapidamised arvati muutuvat vaesema rahva kurnajateks. Niisugused vaated hakkavad nüüd kaduma".⁵

Lõviosa ülevaadetest hõlmas fašistliku diktatuuri õigustamine, rahvavaenuliku poliitika ülistamine. Juba esimeses vahetussaates

¹ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 24, l. 16.

² Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 488.

³ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 30, l. 9.

⁴ Vrd. ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 45, l. 7.

⁵ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 30, l. 28.

lauldi hosiannat Pätsi riigipöördele ja nn. uuele demokraatiale. "Kõikjal märgatav tõus - ka rahva meeleoludes"¹ oli muidugi suur vale.

Kaitseliidu olemasolu põhjendati nii:

"Kuid enamlaste mässukatse 1. detsembril 1924 tõendas, et Eesti oludes on sellane kodanike endakaitsekorraldus siiski õige vajalik. Nüüd kutsuti kaitseliit uuesti ellu, kuid hoopis avaramal alusel".²

13.oktoobril 1936 tunnistati, et riigis valitseb diktatuur:

"Eestis on teatavasti parteiline elu ajutiselt katkestatud. See "vaikiv olek", nagu siin öeldakse, kestab veel edasi."³

Loomulik, et sellistes tingimustes "rahvuskogu valimised möödusid vaikselt ja rahulikult /.../ ei olnud lubatud elustada poliitilisi erakondi."⁴

Nüüd kiideti uut põhiseadust, peeti kodanliku vabariigi 20. aastapäeva, valiti esimest presidenti, Tallinna reidil võeti vastu fasisitliku Saksamaa ristleja "Hipper" ja nagu muuseas mainiti, et 1939.a. "septembris pikendati kaitseseisukorda veel üks aasta".⁵

Objektiivset ja terviklikku pilti välismaal Eestist nende saadete põhjal küll ei saadud. Vahetussaadete poliitiline ühekülgusus oli niivõrd märgatav, et isegi Soome ringhäälingu saatekava-juhataja dr. Eesa Enäjärvi-Haavio protesteeris selle vastu. Viimane oli põhjanaabritest parim Eesti olude tundja, kuid praktiliselt tema nõudmisi - rohkem juttu kultuuri- ja sotsiaalsetest oludest, üldse mitmekülgusust - riiklik informatsiooni ja propa-

¹ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 24, l. 18.

² Sealsamas, l. 23.

³ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 30, l. 15.

⁴ Sealsamas, l. 29.

⁵ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 45, l. 19.

talitus ei arvestanud.¹

See avaldub eriti ülevaadete rahvavaenulikus, voiks öelda isegi fasismimeelses hoiakus. 4. juulil 1935 kirjutati:

"Vapside üle mõistis kohut erapooletu kohus. Eesti kohus on olnud alati täiesti rippumatu ja Eestis ei ole kunagi lavastatud poliitilisi protsesse. Kuigi kohus leidis vapside süü olevat tõestatud, arvas ta siiski olevat õiglase vabastada süüdimõistetud karistuse kandmisest tingimusi, kui nad 3 aastat uusi kuritegusid korda ei saada".²

Niisiis Hitleri kannupoiste õigeksmõistmist võeti kui normaalset nähtust. Küüniline oli vale, et Eestis polevat lavastatud poliitilisi protsesse.³

Töolistelt püüti võtta õigus streikimiseks:

"Erilist tähelepanu väärrib töötulide lahenduse seadus. Vahekohtu otsus võidakse teha pooltele sunduslikuks. Kui töölised siiski hakkavad streikima või lahkuvad töölt vahekohtu tegutsemisel, siis /---/ streikijate kohta ei ole enam maksvad töökaitse seaduse vastavad normid. Sarnasel korral on keelatud streigi õhutamine ja isikud, kes seda teevad, langevad karistuse alla".⁴

Töörahvast suruti eemale poliitilisest elust ja seda õigustati nii:

"Ametiühinguliikumine peab muutuma kindlaks ja tugevaks nii, et see ei esineks vaenuliku osana rahva ühises tegevuses. Tööühingud võiksid tulevikus arutada ainult puhtmajanduslikke küsimusi".⁵

Näotu oli suhtumine lihtrahva haridustasemesse:

"Veidi raskem on haritlaste üleproduktsooni küsimus. Muidugi on ühelt poolt rahvahariduse kõrge tase hea asi, aga ei saa salata, et haritud proletariaat võib oma rahutu meeoleoluga muutada riigile kaunis tülikaks".⁶

Kilbile tõsteti "Isamaaliit" ja marurahvuslus. Siia alla käib

¹ Vrd. ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 30, l. 23.

² Sealsamas, l. 22.

³ Vrd. Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 439 ja 462.

⁴ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 24, l. 59.

⁵ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 30, l. 31.

⁶ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 24, l. 17.

inimeste ja kohanimede eestistamine, kurtmine rahva arvu liiga kasina kasvu üle:

"Narva linn võib aegamööda täiesti venestuda. Eestlaste siigivus läheb alla, kuna see venelaste juures üha tõuseb".¹

Isegi rassiküsimus ei jää puudutamata: "Eesti rahva soontes voolab rohkesti põhjarassi verd. Meid köidavad eriti põhjamaade rahvastega rohkesti rassilised sidemed".²

Kogu aeg räägiti Eesti riigi erapooletusest rahvusvahelisel areenil. Kuid samal ajal kiideti heaks sõjaliste kulutuste kasv, kaasa arvatud kahe allveelaeva ostmine Inglismaalt, kaitseliidu suurendamine loo ooo meheni, sõjaliste sidemete tihenemine Soomega, korraldused tagavarade loomiseks. Kui majanduslike ja strateegiliste ressursside loomine ning sõjaväeteenistuse pikendamise seoti Nõukogude Liidu poliitilise survega, siis pidi rahval selge olema, keda vaenlaseks pidada...

x x x

Kuigi kavas oli arvukalt otseseid ja kaudseid propagandasaa- teid, ei mindud ometi liiale. Oli ju igal raadiokuulajal veto- õigus nupukeeramise näol, ja seda arvestati.

Ringhäälingu juhtkond ise ei soosinud liialt parempoolseid elemente ja asus fašismi suhtes eitaval seisukohal. Vastavaist saatest äraütlemiseks leiti mitmesuguseid põhjusi. Nii näiteks kippus 24. veebruaril 1935 esinema Soome vabadusristi kavalier Sulo Nykänen, kes enda sõnade järgi oli "soome vaba-salga leit- nant Eesti Vabadussõjas, vabatahtlik Soome, Karjala ja Poola

¹ ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 30, l. 27.

² ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 24, l. 5 ja 7.

vabadussõdades". Ta kirjutas Riigi Ringhäälingule, et "kõne väljendaks sõprust sõjas" (!), kuid talle vastati, et saatekava on üle koormatud.¹

Kui 9. jaanuaril 1937 saabus aga sisult samasugune "patriootlik" kiri Heinrich Sirelilt (Roela postiagentuur, Leedimäe kauplus), kes soovis esineda nn. vabaduspäeval 15-minutilise kõnega Tartu saatja kaudu, siis saadeti talle juba asjalikum vastus:

"Käsikiri ei leitud üleriiklikuks esinemiseks sobiv olevat".²

Üldreeglina võib öelda, et fašistidele meie ringhäälingus sõna otseselt ei antud. Seda juhtus vaid üks kord. Nimelt esines 13. augustil 1934 esperantokeelse kõnega Austria valitsusnõunik Hugo Steiner. Kõne tõlgiti ka eesti keelde. Kuulajate pettumus oli aga suur, sest Steiner ülistas fašismi ja mõistis hukka senise demokraatia.³

x x x

Peale ministrite ja riigipeade olid ka teised lektorid kodanliku korra kindlad toed: ülikooli rektor teoloogiaprofessor J. Köpp, riigikogu liikmed A. Oinas, A. Rei ja K. Ast, hilisem fašistliku omavalitsuse juht H. Mäe, ajakirjanikud O. Mänd ja E. Laaman. Viimane alustas loenguid raadios juba 1927.a.

Laaman oli "spetsialist" Nõukogude Liidu alal, pidades loenguid Nõukogude välispoliitikast, viisaastakuist, Oktoobrirevolutsioonist ja muust - seda kõike muidugi läbi kodanluse prisma. Teistest objektiivsem oli Eesav Edvard Puuslik alias Evald Jalak.

¹ Vrd. ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 368, l. 4.

² ORRKA f. 1093, nim. 1, s.-ü. 373, l. 2-3.

³ Vrd. "Postimees" nr. 220, 14.VIII 1934, lk. 5.

F. Olbrei vestles vaid raadiotehnikast, J. Runno ja V. Mettus mitnesugustel kultuuri- ja hariduseteemadel. Kordagi ei pääsenud mikrofonide ette proletariaadi esindajad.

Pikaajalise otsimise peale õnnestus leida artikkel "Töölisküsimusi raadios".¹ See teatas 30-minutilistest tööliskoja poolt organiseeritud saadetest (pool tundi kuus!). Ja siingi olid kõnemeesteks tööliskoja nõunikud ja peasekretär Rebane, riigi majandusnõukogu liikmed, tööinspektorid ja haigekassade tegelased. Teemad muidugi olid valitud sellised (näit. tööliste olukorrast Rootsis, töö ratsionaliseerimisest, nn. tööliskonnast), mis ei puudutanud tõelisi päevaprobleeme.

x x x

Kodanlik propagandapaaratuur tundis pikka aega muret piiriäärsete vene rahvusest elanike pärast, kes kuulasid nõukogude raadiosaateid.

1937.a. juunis alustati ettevalmistustega venekeelseteks saadeteks. Tartu raadiojaamast oli plaanis kolm korda nädalas pakkuda sõnalisi (poliitilised ülevaated, päevauudised, ajaviide) ja muusikalisi saateid.

Nagu on näha riikliku propagandajuhhi kirjast 15. märtsist 1933 Riigi Ringhäälingule, ei läinud erisaadete korraldamine libedalt. Vajadust spetsiaalsete võõrkeelsete propagandasaadete järele põhjendati nii:

"Silmaspidades saadete olulist riigipoliitilist tähtsust, on tarvilik, et juba kõige lähemal ajal piiriäärsed elanikud, kes senini vastavasisulisel ja -keelse kava puudumise tõttu meie ringhäälingu asemel silmatorkavalt palju kuulavad piiri-taguste saatjate meie seisukohalt kahjulikke propagandasaa-

¹ Vrd. "Postimees" nr. 283, 19.X 1937, lk. 3.

võiksid rahuldust saada ka meie oma ringhäälingu saatekavast."¹

Riigi Ringhäälingu venekeelsete saadete mõju kujunes väga väikeseks, sest juba sama aasta sügisel kurtis Petseri maavalitsus nõukogude raadiosaadete üle, "mis ongi juba avaldanud teatavat mõju piiriäärsele noorsoole".²

x x x

Eesti raadiotegelaste poliitiline hoiak avaldub veel ühes detailis, välismaa raadiojaamade saatekavade avaldamises. Eesti raadiokuulajate seas valitses NSV Liidu saadete vastu suur huvi ja rahvas nõudis, et raadiolehed propageeriks ka neid. Seda aga ei tehtud, kuid Euroopa fašistlike riikide raadiojaamade kavad moodustasid 50 % kõigist meil tutvustatavatest. See ei olnud muidugi juhus.

Nõukogude programmidest toodi aastail 1930-1938 ära kas Moskva Kominterni, Leningradi või Kiiev-Kosiori muusikaliste saadete ajad. 24. veebruarist 1933 katkestati nende avaldamine ettekäändel, et kavad ei saabuvat kohale õigeaegselt.

Alles pärast nõukogude võimu võitu 1940.a. juulis taastati nõukogude raadiojaamade lainepikkuste ja saatekavade avaldamine.

Kui juba vaatluse all on raadioajakirjandus, siis peab kohe ütleva, et see aitas igati kaasa kodanlikule propagandale. Esiplaanile tõsteti näiteks Isamaaliidu keskjuhatuse esimehe O. Suursöödi või "Päevalehe" peatoimetaja K. Tammeri kõned, Kaarel Eenpalu jt. juubelid, samuti vastava poliitilise maiguga ülekanded välismaalt. x x x

¹ ORKKA r. 1093, nim. 1, s.-ü. 380, l. 9.

² "Postimees" nr. 130, 7.VII 1933, lk. 3.

1939.a. aprillis oli riigivolikogus arutusel Riigi Ringhääling. Kuigi propagandatalitus oli mõjustanud ringhäälingu tööd, tegid mõned riigivolikoguliikmed etteheite, justkui oleks ringhäälingu töös vähe tunda riigi kätt.

Ringhäälingu ametlik vastus oli selline:

"Riigi, resp. valitsuse mõju ringhäälingu juhtimises ja töös on kindlustatud ringhäälingu konstruktsiooniga.. Nõnda on raadiokogude alalisiks liikmeiks riigivõimu ja riigiasutiste esindajaina teedeministri abi ins. K. Jürgenson esimehena, riigisekretär K. Terras abiesimehena, majandusministri abi A. Keller, postivalitsuse direktor G. Jallajas ja riigikontrolli esindaja. Saatekava komitees on seltskondlike organisatsioonide ja asutuste kõrval riik esindatud Haridusministeeriumi, Propaganda talituse ja Konservatooriumi esindajate kaudu."¹

Kuid igal vähegi arenenud inimesel oli ilma ülaltoodud seletusetagi selge riikliku propaganda osa meie raadios. Lisaks muule oli alates 1939.a. novembrist igal pühapäeva hommikul kavas saade "Isamaa ilu hoieldes". Sõjaks valmistumist reetsid reportaazid manöövritelt ja õhukaitsenädalalt.

Ka kõige tavalisemale reportaazretkele anti tihti poliitiline värving. Kui "hõbehall" 1938.a. hilissügisel esimest korda Viljandis magnetofoniga lindistamas käis, ei tundud huvi mitte rahva töö ja elu, isegi mitte Mulgimaa rikkalike kultuurimälestiste vastu, vaid intervjuueriti maavenemat, linnapead, kohalike lehtede peatoimetajaid, käidi J. Laidoneri sünnipaigas, avapeol ohvitseride kasiinos jne.

Kõrgemal pool selle järgi saateid hinnatigi. Üks näide: "1938.a. lisandusid saated noortele ja mudilastele, teadmises, et raadio on kujunemas järjest tähtsamaks riikliku kasvatuses ja propaganda vahendiks".²

¹ "Raadioleht" nr. 15, 13.IV 1939, lk. 2.

² Valitsusasutiste tegevus 1937/38.a., Tallinn 1938, lk. 138.

Kõige selle teadlikult suunatud propagandatulva puhul tekitab küsimus: kui võrd see mõjustas inimeste maailmavaadet?

Arenenumat osa intelligentsist ei petnud väline butafooria ja suurte sõnade tegemine:

"Ideoloogilisel alal on meil tekkinud kaunis vastuolude rikas seisund. Üht osa intelligentsist ei rahulda olukord, et juhtivad ideed antakse ülalt alla ja et need kannavad ametliku iseloomu. Nurisetakse, et avalikkus ja ajakirjandus ei saa küllalt vabalt osa võtta poliitikast, rahvusliku ja ühise ideoloogia kujundamisest".¹

Paljud töölised ja haritlased valdasid vabalt vene keelt, olid oma hariduse saanud vene õppeasutustes, armastasid vene rahva progressiivse kultuuri loojaid. Seepärast kuulatigi vene- ja eestikeelseid raadiosaateid Nõukogude Liidust.

Kahjuks puuduvad täpsemad andmed nende saadete mahu, mõju ja kuulatavuse kohta. Üks on aga kindel: Moskva ja Leningradi saatjate heal kuuldavusel ja sealt levitataval informatsioonil oli oma osa 1940.a. juunipöörde ettevalmistamisel.

Mis aga puutub väitesse, nagu oleks Eesti ringhääling olnud apoliitiline, siis see ei vaja eeltoodu põhjal rohkemat kommenteerimist.

5. Informatsioon

A. Päevauudised

Vanimaks informatsiooniliigiks meie ringhäälingus on päevauudised, mida hakati levitama juba paar päeva pärast regulaarsete saadete algust. Esialgu anti uudiseid vaid üks kord päevas.

¹ Eesti Kroonika, Tallinn 1939, lk. 100.

Tänapäeval peetakse iseenesest mõistetavaks, et päevauudiseid antakse iga päev ühel ja samal ajal, kuid 30-ndatel aastatel selle vajadust veel ei mõistatud. Näiteks võib tuua kuu aega 1930/31 aastavahetusest.

Regulaarselt pakuti päevauudiseid vaid igal tööpäeval kell 15.30 (15 min.) ja kell 15.45 õiget aega. Kell 18.50 oli kavas päevauudiseid (10 min.), kuid väga sageli viidi need üle kl. 18.20, 18.30 või 18.35-le.

Esmaspäeviti kell 21 oli kavas esperantokeelne nädalakroonika (10 min.). Et saade oli mõeldud välismaalastele, siis seda aega ei muudetud.

Lisaks kergekäelisele saateaegade muutmisele kurtis 1930.a. "Päevaleht", et päevauudiste osa on puudulik ja et eriti öhtul pakutakse vanu uudiseid (ETA sai ometi sel aastal "Raadio-Ringhäälingult" 5800 krooni uudistega varustamise eest).

Neil päevil, mil ETA ei töötanud ning ajalehed ei ilmunud (s.o. suurtel pühadel) puudusid päevauudised ringhäälinguski. Seepärast oli näiteks 1930.a. uudiseid vaid 360 ja 1932.a. 357 korda aastas. Lausa kurioosne on fakt, et 1932.a. oli päevauudiseid kavas niisama palju kui jumalateenistuste ülekandeid, s.o. 167 tundi 45 minutit.

Ajakirjandus konstateeris, et ringhääling asendas juba oma viiendal tegevusaastal ajalehte, kuid ringhäälingu mõjujõudu kahandas uudiste ja teadete juhuslik valik.

Sellest paar näidet. (Õnneks puudus raadios kuritööde ja skandaalide rubriik, mis oli nii iseloomulik kodanliku Eesti ajakirjandusele).

1930.a. käisid Eesti üliõpilased Soomes. Milleks oli tarvis raadiokuulajatele lugeda ette sõnumeid sellest, kus tudengid käisid, momendil on ja kuhu veel lähevad?

Eestis kui ühes Lääne-Euroopa ja NSV Liidu vahel asuvas puhverriigis käis palju diplomaate. Ajalehed trükkisid välissaadikute kõnesid, mida ringhääling jälle sõna-sõnalt kordas. Et samal viisil talitati igasuguste kodu- ja välismaal peetud tervituskõnedega, siis nähtavasti püüti päevauudiste aega täita kõige lihtsamal viisil. Kroonulikult kuiva väljaande maiku tugevdas tähtsamate väliskülaliste saabumise puhul kogu saatjaskonna ja programmi (kus käib, mida teeb, sööb või joob ...) üleslugemine. See tekitas protesti. Standardsete tervitus- ja banketikõnede asemel nõuti poliitikas kompetentsete isikute sõnavõtte, ülekandeid riigikogust jne.¹

1931.a. teisel poolel tehti samm ühtluse poole sellega, et õhtupoolsed kellaajad jäid püsima ka pühapäeviti. Esperanto-keelset informatsiooni anti nüüdsest peale teisipäeva õhtuti kell 21.

Saateagade virvarr kestab edasi. 1931-1932. aastal muudeti päevauudiste esitamise aegu tervenisti kuus korda. Seda "mängu" kellaaegadega ei püütudki põhjendada, raadiokuulaja pidi leppima muudatustega kui paratamatusega.

1. novembrist 1932 muutuvad ajad pisut stabiilsemaks, kuid mitte lõplikult. Lausa imestama paneb raadiokuulajate kannatlikkus ja teiselt poolt "Raadio-Ringhäälingu" mõistmatus -

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 42, 12.II 1931, lk. 2.

selliselt küll kuulajaid juurde ei võidetud. Seda enam, et päevauudiste operatiivsus oli väga juhuslik: kui näiteks 1931.a. veebruaris Eestis leidis aset valitsuskriis, teatas Helsingi raadiojaam sellest poole tunni möödudes. Eesti oma ringhäälingus jätkus agronoomi jutt, sest uudiste andmine polnud niipea ette nähtud.¹

Oli siiski ka erandeid. Nii näiteks 1932.a. teatas esimesena riigikogu valimistest ringhääling. Tallinna raadiojaam töötas 3 tundi erakorraliselt. Teise näite toob A. Tammann:

"Helsingi lennupäeval sündis raske lennuõnnetus. Olin sündmuskohal ja ruttasin asjast kohe teatama Eesti Telegr. Agentuurile, ETA-le. Sealt tuli bülletään otsemat teed Tallinna ringhäälingusse ja hra Moor kuulutas sellest ilmale laiali. Hiljem seletasid mitmed Helsingi eestlased, et nemadki suurest lennuõnnetusest esimese teate saanud Tallinna ringhäälingu kaudu".²

Riigi Ringhäälingus pöörati päevauudistele rohkem tähelepanu.

1. aprillist 1936.a. võeti kell 22.30 (hiljem 22.55) kavva uus päevauudiste saade. See sisaldas kokkuvõtet päeva tähtsamatest uudistest kodumaal. Berliini olümpiamängude ajal oli päevauudiste esitamise ajaks 22.40, et leida ruumi ka sporditeadetele. Enam päevauudiste aegu oluliselt ei muudetud.

Oluline samm informatsiooniteenistuse paremustamiseks tehti 31. mail 1937 - esimest korda hakati päevauudiseid andma ka hommikuti, kella 7.20-st - 7.25-ni. Sellal oli päevauudiste maht teiste saadetega võrreldes normaalne - 7,11 %. Samal ajal moodustasid uudised USA saatekavast 4,7, Jugoslaavias 7,2, Inglismaal 14,5 ja Norras 18,6 %.³

¹ Vrd. "Rahva Sõna" nr. 28, 5.11.1931, lk. 3.

² "Raadio" nr. 4, 23. I 1932, lk. 52.

³ Vrd. "Raadio" nr. 40, 8.X 1937, lk. 20.

Pinevuse kasv Euroopas ja elanikkonna kasvav huvi aktuaalsete sündmuste vastu sundisid ringhäälingut 1938.a. 1. jaanuariks reorganiseerima sellealased saated (tähtsamaid uudiseid korrati pärast hommikukontserti, kõiki aegu muudeti ja uudiste saateaega pikendati päevas 5-10 minuti võrra, pühapäevane päevauudiste maht kolmekordistus).

Aktuaalse informatsiooni kulu kasvas 1939.aastaks 5000 krooni võrra. Eriti suurenes 1938.a. ETA-le makstav tasu telegrammide eest.

Seoses maailmasõja puhkemisega kasvas rahva seas järsult huvi välismaiste päevauudiste vastu. "Raadiolehes" trükitakse Nõukogude Liidu (Moskva ja Leningrad), Prantsusmaa, Saksamaa, Inglismaa ja Soome ringhäälingu päevauudiste ajad ja raadiojaamade lainepikkused.

. x x x

Kui "Raadio-Ringhäälingus" käis päevauudiste "tegemine" nii, et loeti lihtsalt uudiseid ette suurematest lehtedest mõni tund pärast ajalehe ilmumist, siis Riigi Ringhääling organiseeris oma kirjasaatjate võrgu. Viimased andsid iga päev kindlatel kellaaegadel päeva jooksul kogunenud uudised telefoni teel stuudiosse (muide, enam-vähem käib see töö selliselt tänapäevani), päevauudiste toimetaja vaatas need läbi, kärpis või täiendas ja andis teadustajale ettelugemiseks.

Välismaiste uudistega varustas ringhäälingut ETA, kes oli otseühenduses Euroopa suuremate teadetebüroode ja -agentuuridega. Võrreldes ajalehtedega kuulsid raadiokuulajad uudiseid

päeva võrra varem.

Kolmekümnendate aastate lõpul, kui poliitiline situatsioon muutus lausa tundidega, helises ringhäälingu telefon alatasa. Helistati isegi teistest linnadest, et saada kõige värskemad informatsiooni. Eks see näitas Riigi Ringhäälingu päevauudiste autoriteeti.

Seejuures oli sellealane personal väga väike, vaid kolm inimest: toimetaja, kaugekõnede vastuvõtja-stenografist ja masinakirjutaja.

x x x

Uudiseks olid 1939.a. erisaated meremeestele. Saatekavakomitee otsustas merel viibivatele eestlastele korrata hommaikuses välisuudiste osas veelkord tähtsamaid kodumaiseid uudiseid. Kokkuleppel postitalitusega (teateid võttis vastu iga postkontor) anti üle ka isiklikke sõnumeid meremeestele.¹

Päevauudised olid 1939.a. lõpus kavas kell 7.20, 18.40, 21.45 ja 22.55. Huvitaval kombel oldi jäänud 1927.a. valitud aegade juurde: siis olid päevauudised talvel kl. 18.30, suvel 21.30 (ka 21.40 ja 21.50), sügisest peale 19.00.

Türilt hakati 1940.a. tööpäeviti kell 23.05 andma inglisis- ja saksakeelseid päevauudiseid. Märtsis lisandus neile prantsus- ja rootsikeelne nädalakroonika.

B. Reportaažid

Reportaažide ainsaks tegijaks oli F. Moor, kel puudusid algul vastavad kogemused. Esimene reportaaž jõudis eetrisse 19.

1

Vrd. "Raadioleht" nr. 20, 18.V 1939, lk. 2.

veebruari 1928. Sel aastal oli neid kokku 5, 1929.a. 6, 1930.a. 7 (12 tundi), 1932.a. 19 (24 tundi), 1933.a. 14. Kõrgmomendiks oli 1931. aasta, mil 34 tunni 20 minuti jooksul anti eetrise 22 reportaazi, neist 8 väljastpoolt Tallinna. Sel aastal kuuldi esmakordselt ka 1. mai pidustustest.

Reportaažide temaatika moodustasid ühelt poolt riiklike sündmuste (paraadid, juhtivate kodanlike tegelaste matused, riigijuhtide sõidud, kaitseliidupäevad, näitused, rongkäigud, nn. Eesti nädal) kirjeldamine, teiselt poolt n.-ö. neutraalsete teemade käsitlemine: reportaažid jaanipäevalt, sünnitusmajast, Piritalt, haiglast, Petseri kloostri katakombidest jm. (Viimane reportaaž meeldis Moorile endale kaua aastaid kõige enam.¹)

Millal oli esimene intervjuu, seda polegi õnnestunud välja selgitada (esimese poole aasta jooksul igatahes mitte); Felix Moor on oma päevikus üles märkinud vaid 22. oktoobril 1936 toimunud intervjuu olümpiaatleetidega², kuid ei ole mõeldav, et neid eelmise lo aasta jooksul üldse ei olnud.

Riigi Ringhäälingus reportaažid võtavad tasahilju vedu. Arvuliselt on neid 1936.a. F. Moori nimel 30 - Tallinnast, Viljandist, Albust, Tartust, Narvast, Kävast ja Kohtla-Järvelt. Kuid endiselt nendib ajakirjandus, et naabrid on Eestist ees. Nõutakse lühiintervjuusid tänavalt, otseülekandeid sadamast ja tehastest, kunstinäitustelt, muuseumidest, teatrist jm.³

1938.a. sügisel sai valmis "hõbehall" ja reportaažide hulk kasvas järsult. F. Mooril polnud nendega kuigi palju aega tege-

¹ Vrd. "Tallinna Post" nr. 43, 25.X 1935, lk. 1.

² Vrd. ORRKA f. R-1705, nim. 1, s.-ü. 22, l. 2.

³ Vrd. "RS" nr. 15, 9.IV 1936, lk.1.

leda, reporteriteks olid peamiselt Karl Kesa ja Jaan Rummo (harva ka Paul Viiding, Eino Pillikse ja Ago Kask).

Felix Moor 1931.a. Kiritalt reportaazi andmas.

Reportaazi tehti kohtadest, kus seni raadiomees oli haruldaseks külaliseks olnud, nagu Kehras, Ulilas, Petseris ja Viljandis, aga käidi ka Tartu lõikuspeol, Tallinna lennuväljal, F. Moor võttis koos K. Kesaga ette reportaaziretke Riiga. Soome Vabariigi aastapäeva tähistati "Mikrofonimatkaga piki Soome lahe põhjapoolset kallast". Aasta viimaseks reportaazisarjaks olid F. Moori

lood üliõpilaselust pealkirja all "Mikrofon Tartu peal".

Reportaažide tegemine polnud tollal nii lihtne nagu tänapäeval: "Pisimagi reportaaži puhul peab olema väljas 3-4 ametniku - mitte üksi sündmuste ajal, vaid enamasti tuleb palju tunde varem tarvilisi ettevalmistusi teha. Suurte sündmuste puhul, nagu oli viimane üldlaulupidu, algasid ettevalmistused ülekanadeiks juba mitu nädalat enne laulupidu ning laulupeo-nädalal endal oli kogu tehniline ja saatekava-personal, mõnikümmend inimest, varahommikust hilisööni palavikuliselt ametis."¹

Silmas pidades huvi, mis valitseb reportaažide vastu, otsustati IV ringhäälingukonverentsil edaspidi hakata rohkem korraldama reportaaže naabermaadest.

Lätist antigi sari saateid. Reportaažide kõrval Liivimaalt ja Siguldast oli kavas ka saade "Eestlased lätlaste maal", kus J. Rummo ja A. Kase kõrval oli esimest korda reporteriks Karl Laane.

Kodanliku Eesti pikimad reportaažisõidud tehti 1939.a. suvel. Esiteks oldi mitu nädalat Vilsandis, Kuresaares, Jaagarahul ja teistes Saaremaa kuulsamates kohtades. Nõuandjatena olid kaasas vastava ala eriteadlased. Seejärel oldi nädal aega Tartumaal (meeslaulupäev Tartus, D.O. Wirkhausi mälestamistalitus Väägveres, helipildid matkaradadelt) ja nii sama pikka aega Pärnumaal (laulupidu, Tahkurand, linna juubel, suplusrand, Vastsemõisa, Tori). Puutumata ei jäänud peaaegu ükski Eestimaa osa - "hõbehall" viibis Petseri laulupeol ja Narvas, Setu külas ja Kundas, Oru lossis ja Irboskas, J. Liivi sünnipaigas ja Narva-Jõesuus, põhjarannikul ja Haapsalus, läänerannikul ja põlevkivikaevanduses,

¹ "Raadioleht" nr. 13, 30.III 1939, lk. 4.

Rakveres ja põllumajanduskoolides.

1939.a. juuni keskel püstitati kodanliku aja rekord: ühe nädala jooksul oli eetris 11 reportaazi (järgmisel jälle vaid 4). Suur osa reportaazidest hoidus käsitlemast teravamaid päeva- probleeme (selle asemel külastati suhkruvabrikut, Taevaskoda, päästejaama, muusikamuuseumi, põllumajandusnäitust, Kohtla-Järve kaevandusi). Teine osa oli reaktsioonilise kallakuga: reportaazid Läti poolfasistliku noorsoo-organisatsiooni liikmete mazpulkide pidustustelt, Kuremäe kloostrist, ringreisilt koos presidendiga Saaremaal ja seejärel Tartumaal.

C. Kommentaariid, koondsaated

Uueks informatsioonivormiks oli 1936.a. oktoobrikuust alates "Aktuaalne veerandtund" (kl. 21.30), kuid tema iga ei kestnud üle kahe aasta. Kindlalt püsisid kavas aga nn. välismaa ringvaated, mida koostas ajakirjanik H. Rahamägi. Kord kvartalis oli veerandaasta ülevaated Soomest või mõnest Balti riigist.

1938.a. alates hakati rohkem tähelepanu pöörama sisepoliitilistele ringvaadetele. Nende peatoimetajaks oli propaganda-valitsuse juht Oidermaa. Kommentaatoriid olid iga kord erinevad. Välispoliitilised vestlused olid kolmapäeva õhtul, neid toimetas 30-ndate aastate lõpul Artur Grönberg. Majanduslikud ringvaated olid saatekavas neljapäeviti umbes kell 19.45.¹

1939.a. augustis toimunud Balti riikide IV ringhäälingukonverentsil otsustati tihendada ka informatsiooni vahetamist:

¹ Vrd. "Raadio" nr. 52, 30.XII 1937, lk. 3.

"Ülevaateid naabermaade oludest sel kujul, nagu neid seni on vastastikku avaldatud, ei täida mitmesugustel põhjustel oma ülesannet ning tulevad seepärast likvideerida. Senised üldised ülevaated otsustati asendada erialalistega, näiteks poliitikast, majandusest. Kui vähegi võimalik, tuleks neid illustreerida heliülesvõtetega, näiteks piltidega tähtsatest sündmustest, silmapaistvate isikute esinemisest".¹

Teine maailmasõda oli Eestist veel kaugel, kuid tema hingust oli juba tunda. Reportaažide kõrval õhukaitsest võeti kord nädalas kavva ülevaated sõjarindelt. "Raadioleht" tõi ära vastavad kaardid. Kommentaatorid H. Tammer, H. Rahamägi jt. tõi ära mõlema sõdiva poole andmed ja jätsid järeldused raadiokuulaja teha.²

1. oktoobril 1939 võeti kavva "Päevamärkmik", milles igal päeval (kell 21.40) pühendati viis minutit aktuaalsete sündmuste kajastamiseks. Selleks kasutati kommentaare, usutlusi, pisireportaaze, väljavõtteid ajalehest või ajakirjast, uusi heliplaate jm. taolist.

D. Teated

Esialgu ei moodustanud teated iseseisvat osa saatekavast. Alles paar aastat peale regulaarsete saadete algust hakati neid levitama kell 18.30, kuid tihti ka kl. 18 (isegi 17) ja 18.15 - jällegi polnud järjekindlust.

Erandiks on ilmateade, mis leidis trükitult esmakordselt koha saatekavas 10. juulil 1927, kuid arvatavasti oli ta varemgi eetris. Ilmateadet anti Tartust kell 20.00-20.05 (seda transleeris Tallinna raadiojaam, hiljem ka Türi), ent siingi puudus järjekindlus - ilmatedet võis kuulata ka kl. 19.40 (isegi 19.00

¹ "Raadioleht" nr. 34, 24.VIII 1939, lk. 2.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 52, 29.XII 1939, lk. 5.

ja 19.15), 20.30 ja 20.35. Kõik need ajad kehtisid tööpäevadel, pühapäeviti olid jälle teised plaanid, mis muidugi ei tee au "Raadio-Ringhäälingule."

1927.a. novembrist alates anti Tallinna raadiojaama kaudu edasi ka jääteateid. Esialgul väljaspool saatekava kolm korda päevas.¹ Tavaliselt kestsid need jaanuarist maikuuni. Ringhääling sai tasuks 3500 marka kuus. (Alates 1934.a. anti kevadeti igal öhtul kell 20 teateid ka maanteede seisukorra kohta).

1930. aastal oli laupäevaõhtuti kavas lo-minutiline ülevaade järgmise nädala huvitavamatest saadetest.

Lühemat aega olid kavas ka ametkondlikud teated, alates 1931.a. detsembrikuust asendas seda reklaam.

Alates 1936.a. detsembrist võis Tallinna saatja kaudu kuulda igal hommikul pealinna turuteateid (välja arvatud pühapäeval). Seniajani olid kõik teated õhtupoolikul kavas, alles 1937.aastal anti ka ilmateadet ja õiget aega hommikuti (muidu teatati õiget aega naaberriikide eeskujul kell 19 ja 22).

E. Hinnang

Informatsioonisaadete nõrkuse põhjuseks "Raadio-Ringhäälingu" perioodil oli kogemuste puudumine, loominguliste töötajate vähesus (sisuliselt lasus kogu sõnaliste saadete raskus F. Moori õlgadel) ja nende saadete tähtsuse alahindamine.

Läti Raadios oli näiteks 1933.a. informatsiooni hankimiseks eriline osakond, kus töötas 15 ajakirjanikku. Hiljem töötas neil ainuüksi päevauudiste toimetuses lo inimest.

¹Vrd. ORPKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 200, l. 116.

Soome ringhäälingul oli oma aparatuur heliplaatide tegemiseks, mis võimaldas reporterit saata kõikjale. Soomlased vähendasid iga aastaga loengute hulka ja suurendasid intervjuude ning reportaazide arvu.¹

(Uudistega tegeles Soomes ainult telegraafiagentuur, kes andis nii kodu- kui välismaiseid päevauudiseid otse oma stuudiost.²)

1935.a. moodustati Soome ringhäälingus spetsiaalne reportaazide osakond. Osakonnajuhatajate kõrval tegutsesid koosseisuline sekretär ja mittekoosseisulised reporterid, hiljem kasvas personal veelgi. Võrdluseks: 1935.a. jaanuaris andis Felix Moor eetrisse 2, veebruaris 3 ja märtsis 2 reportaazi, soomlastel olid vastavad arvud 22, 32 ja 34 (!)³

Kuigi saatekavakomitee oli pärast Riigi Ringhäälingu moodustamist otsustanud saadetes tähtsaima koha anda ametlikule informatsioonile, ei olnud esialgu muutust märgata. Murrang toimus alles 1936.a. paiku (nagu edaspidi näeme, oli just selle aastaga seotud kõige suurem edasimineku Eesti ringhäälingus).

1940. aastaks olid informatsioonisaated omandanud vajaliku koha saatekavas. Kuigi näiteks päevauudised moodustasid 1934.a. 8,25 % ja 1938.a. vaid 5,62 % kogu saateajast, oli edasimineku ajaliselt suur (1/3). 1931.a. anti päevauudiseid eetrisse 160 tundi, 1939.a. aga 241 tundi 50 minutit (tänapäeval 763 tundi!).

Üldse moodustas informatsioon aastatel 1933-1939 sõnalisest kavast lõviosa, s.o. 45-48 %. Kuigi Eesti Raadios on see alla 20 %, ei saa ajaliselt neid võrreldagi: 1933.a. moodustasid

¹ Vrd. "Raadio" nr. 19, 7.V 1936, lk. 455.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 20, 18.V 1939, lk. 3-4.

³ Vrd. "Raadio" nr. 20, 14.V 1936, lk. 476.

informatsioonisaated kokku 251 tundi, nüüd on aga ainuüksi "Päevakaja" 292 tundi aastas. 1965.a. oli informatsioonisaadete kestvus 1266 tundi, mis teeb päevas ümarguselt 3,5 tundi. Põhiliselt informatsiooni sisaldavad ka saated väliseestlastele ja soome- ning rootsikeelsed saated. Näiteks 1966.a. oli neid 993 tundi, mis teeb päevas kaks ja kolmveerand tundi.

6. Muusikasaated

A. "Raadio-Ringhäälingus"

Besti ringhäälingu ajalugu algab muusikaga. Esimesed katsed tehti 1924.-1925.aastal muusikasaadetega ja ka 1926.a. detsembris alustati muusikaga. Väga tähtis oli just see, et pakuti head, tõsist muusikat. Näiteks olid esimese kümne päeva jooksul kavas Mendelssohni, Tšaikovski, Sarasate, A. Lemba, Godard'i, Kreisleri, Skrjabini, Beriot' jt. tuntud heliloojate tööd. Selleline tõsine joon püsis ringhäälingu programmis ka edaspidi.

Esimeses raadiostuudios, suurus 6 x 6 sammu, Pika ja Vaimu tänava nurgal polnud võimalik orkestrile mõeldagi. Sellepärast alustati 1927.a. veebruaris ülekannetega "Estoniast".

Esimene katse tehti 6. veebruaril, mil ette teatamata kanti üle operett "Modell". Eetris oli kuulda nii etteütteleja kui ka lavatagune jutt.¹ Ka järgmine toimus väljaspool saateaega (kl. 14.30): "Estoniast" anti eetrisse P. Tšaikovski ooper "Padaemand".²

Esimene ametlik ülekanne toimus 1927. aasta 5. märtsil kell

¹ Vrd. "Kaja" nr. 32, 3.II 1927, lk. 4.

² Vrd. "Raadio" nr. 6, 12.II 1927, lk. 70.

1930.¹ Transleeriti B. Granichstaedteni operett "Orlov". Kolme järgneva kuu jooksul kanti ette P. Knepleri-B.Jenbachi operett "Paganini", G. Verdi "Aida", I. Kalmani "Tsirkusprintsess", Thomasi ooper "Mignon" ja L. Falli operett "Lõbus talupoeg".

Muusikalist programmi rikastasid edaspidi nii ooperid kui ka operetid. Näiteina olgu toodud Kalmani "Silva", Wagneri "Lohengrin" (1927), Aava "Vikerlased" (1928), Lemba "Kalmuneid" (1929), Mussorgski "Boriss Godunov" (1930), Wagneri "Tannhäuser" (1931), Lehari "Tsarejevitsš" (1932), Offenbachi "Hoffmanni lood", Kalmani "Bajadeer" ja Verdi "Rigoletto" (1934). Ülekanded olid võimalikud vaid seetõttu, et ringhäälingu orkester mängis "Estonia" etendustel koos teatri omaga.²

1930.a. oli muusikalavastuste ülekandeid 11 (35 t. 20 min.), sealhulgas "Estoniast" 4 ooperit ja 1 operett, "Vanemuisest" aga vastupidi; üks ooper kanti ette heliplaatidelt. 1931.a. võis kuulda nelja ooperit (13 t.), 2 operetti (6,20) ja 2 näidendit (5.10).

1932. aasta on kõrgpunktiks: kanti ette 15 ooperit (neist 3 "Estoniast") ja 7 operetti. Ooperite kuulajaskond polnud aga eriti suur, sest "Estonia" juhtkond ei lubanud - sissetulekute vähenemise kartuses - saatekavateadetes ülekandeid märkida. Ooperite ülekannete arv "Estoniast" oli piiratud, sest tavaliselt oli autoriga sõlmitud lepingus punkt, mis keelas ringhäälinguülekande.³

¹ Vrd. "Raadio" nr. 3, 26.II 1927, lk. 98.

² Vrd. "Muusikaleht" nr. 9 1931, lk. 224.

³ Vrd. "Raadio" nr. 15, 13.IV 1933, lk. 116.

1933. aastal oli kavas lo ooperit (29 tundi). Sama maht jäi ka püsima Riigi Ringhäälingus, kuid pearõhk asetati heliplaadidelt esitatavatele ooperitele, kuna need olid parema kvaliteediga.

x x x

Täiesti uue muusika tutvustamise vormina võeti 1. aprillil 1927 kasutusele kontsertloeng. Enne J. Haydni oratooriumi "Loomine" esiettekannet pidas A. Tamm ringhäälingus loengu, lauluga illustreerisid seda muusikalist suurvormi E. Masing (Maasik), K. Viitol ja H. Kubu.¹

Suur pöud oli sellal algupärastest helitöödest, ehkki ringhääling pidas mitme heliloojaga läbirääkimisi.²

Rahvusliku heliloomingu tutvustamiseks korraldati 14. oktoobril 1927 esimene eesti helitööde õhtu. Ringhäälingu oma orkestrile lootna ei saanud jääda, sest isegi koos lisajõududega ulatus selle koosseis vaid 12-liikmelise salongi orkestrini (ainult koos "Estonia" orkestriga suudeti avalikkusele midagi paremat pakkuda). Seekordse õhtu sisustasid instrumentaal- ja vokaalsolistid Sällik, Valk, Lüdigi-Sinkel ja Keltjanov-Teras.³

Saatekavakomiteesse kuulusid muusikaspetsialistidena järke mööda konservatooriumi professor J. Tamm, H. Schütz, A. Krull, R. Kull ja J. Aavik. Viimane koostas esialgu üksi ja kommenteeris ajakirjanduses muusikasaateid, juhatades vajaduse korral ringhäälingu orkestritki. Hiljem läks kommentaatoriamet A. Krulli ja A. Üksipi kätte.

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 90, 1.IV 1927, lk. 7.

² Vrd. "Raadio-Nädal" nr. 8, 19.II 1928, lk. 2.

³ Vrd. "Raadio" nr. 33, 8.X 1927, lk. 408.

Esimestel aastatel otsustas saatekavakomitee jagada muusikalise osa nii: pühapäeva õhtupoolikul rahvalik orkestrikontsert, esmaspäeval kerge ja teisipäeval tõsisem muusika, kolmapäeval operett, neljapäeval heliloojate õhtu (tavaliselt üks pikem töö), reedel klassikaline ja laupäeval vanatantsumuusika. Tantsumuusikat kanti üle "Estonia" valgest saalist ja "Gloriast".

Lisaks oma orkestrile (1927.a. mängis orkester siiski 2348 pala!) esines ka sõjaministeeriumi oma. Nimelt saavutati 1927.a. kokkulepe, et sõjaväe puhkpilliorkester mängib ringhäälingus üks kord nädalas tasuta.¹

Väike muusikastuudio "Estonia" teatrimajas, mille seinad, lagi ja põrand olid parema akustika saamiseks kaetud riide ja vaipadega, nõudis suurt oskust muusikariistadega ümberkäimisel. 1928. aastal seati orkester üles järgmiselt: 6 m kaugusel mikrofonist asetsesid dirigent ja esimene viiul, veidi kaugemal keelpillid ja harmoonium, pisut veel kaugemal puupillid, kontrabass ning klaver. Tagaseina ääres seisis trompet ja tromboon.

Solistidel oli see kaugus individuaalne - nõrgemad laulsid lähemal, "ässad" Ots, Viitol, Tiedeberg aga 6 m kaugusel. Samas ruumis asus veel suur Columbia grammofon, mis andis kolm korda nädalas (teisipäeval, reedel, laupäeval) muusikat eetrisse. Päevas esinesid tavaliselt kaks solisti.² Et solistide tasu oli suhteliselt hea, siis esinejatest puudus ei tulnud.

x x x

Orkestri väiksuse tõttu langes muusikalise osa pearaskus solistide õlgadele. Aastail 1926-1931 esines "Raadio-Ringhää-

¹ Vrd. "Raadio" nr. 27, 27.VII 1927, lk. 334.

² Vrd. "Postimees" nr. 137, 25.V 1928, lk. 4.

lingus" üle 170 solisti (arvestamata välismaalasi), kokku 1800 korda; 1931.-1934.a. umbes sada, seega kogu meie eliit.

Naislauljaid oli rohkem kui mehi. Populaarsemad olid Milvi Laid, Helmi Einer, Olga Mikk-Krull, Lully Wirkhaus, Paula Brehm-Jürgenson, Ida Aav-Loo ja Terese Rei, tenorid Karl Ots ja Konstantin Savi ning bariton Karl Viitol. Oma karjääri alustasid sellal "Eesti Carusoks" hüütud Martin Taras ja Artur Rinne.

Meestelaulu oli tänapäevaga võrreldes üldse vähem, kollektiividest esinesid vaid Krügeri meeskvarlett ja Tallinna Meestelaulu Seltsi meeskoor. Mõnevõrra aitasid seda pöuda vähendada estoonlased Heino Uuli, Arnold Vaino ja Arnold Wisman.

Koorid esinesid väga vähe eelkõige seetõttu, et "Estonia" võttis esinemise puhul neilt erakordselt kallist üüri.¹ Ülekaal oli segakooride käes, omavahel konkureerisid EMO (Estonia muusikaosakonna), ÜENÜTO (Ülemaalise Eesti Noorsoo Ühenduse Tallinna osakonna), Tallinna ja Nõmme rahvaülikoolide seltside segakoorid, dirigendid vastavalt J. Aavik, E. Aav, T. Vettik ja K. Leinus.

Rohkesti oli keelpillientusiaste. Raadios esinesid regulaarselt Kirillovi mandoliini kvintett, tsellistidest A. Karguse trio ja A. Vaksmanni kvartett, vanim Eesti mandoliinimängijate orkester A. Kruppi juhatusel, N. Adamsoni balalaikakvintett.

Orkestritest aitasid saatekava täita Kalevi malevkonna puhkpilliorkester A. Habermanni juhatusel ja kaitseministeeriumi puhkpilliorkester G. Rederi taktikepi all.

¹ Vrd. "Muusikaleht" nr. 9, 1931, lk. 224.

Kuigi naislauljad olid ülekaalus, moodustasid mehed solistide üldarvust 57 %. Seda just instrumentalistide arvel. Peaaegu kõik ringhäälingu orkestriliikmed olid võimelised esinema solistidena. Seda tegidki viiuldajad H. Schütz, H. Anton, H. Palm, R. Merkulov, A. Saat ja A. Mill, trompetist N. Kubli, kontrabassimängija B. Kotsensky, flöödimängija A. Sepp, klarinetist K. Kukk, oboemängija M. Prokofjev, metsasarvemängija A. Treunuth, tsellist A. Karjus, tromboonimängija E. Tigane ja pianistid - hilisemad dirigendid P. Nigula ja O. Roots.

Teistest tuntumatest instrumentaalsolistidest võib mainida tsellomängijaid A. Vaarmanit ja prof. R. Bööcket, organisti M. Lüdigit, pianiste prof. T. Lembat, B. Lukki, V. Padvat ning tulevast heliloojat Eugen Kappi. Üks staažikamaid kaastöölisi kasvatati kaheksa-aastasest viiuldajast Evi Liivakust, kes esines ringhäälingus kuni 1940. aastani.

Paljud raadiokuulajad eelistasid väikesele orkestrile head grammofonimuusikat.¹ Seepärast pole inestada, et heliplaatide osa meie ringhäälingus oli suhteliselt väga suur.

Euroopas oli meist ees vaid Prantsusmaa, kus selleks kulutati 25,6 % saateajast. Eestis oli 1931.a. vastav protsent 20,7. Võrdluseks võib tuua veel andmeid teiste Euroopa riikide kohta: Bulgaarias - 20,5, Norras - 18, Saksamaal - 16,8, Jugoslaavias - 13,1, Austrias - 12,5 ja Tšehhoslovakkias - 10 %.²

Eriti hinnatav on maailmakuulsate ooperite ettekandmine enamasti Milaano "La Scala" esituses. Ainuüksi aastatel 1930-

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 10, 8.III 1931, lk. 2.

² Vrd. "Raadio" nr. 35, 1.X 1932, lk. 306.

1933 võisid kõik muusikahuvilised nautida Bizet "Carmeni", Leoncavallo "Pajatsite", Rubinsteini "Deemoni", Wagneri "Parsifali", "Tannhäuseri" ja "Siegfriedi", Gounod' "Fausti", Rossini "Sevilla habemeajaja", Verdi "Rigoletto", "Aida" ja "Trubaduuri", Puccini "Madame Butterfly", Giordano "Andre Chenieri", mitmete Mascagni ooperite helindeid, mõndagi enam kui kord.

Kuulajate vahel tekkisid lahkeliid. Ühed nõudsid heliplaatide osatähtsuse suurendamist ja isegi orkestri kaotamist (!), et sel teel ka raadiomaksu vähendada.

Muusikateadlase Ed. Visnapuu arvates peitus viga eelkõige orkestris, mis oli kurvameelne ja polnud tasakaalus. Orkestrandid polnud selles süüdi. Võimeid meestel oli, kuid neid ei osatud lihtsalt kasutada. Ka noodid ei olnud sellisele väikesele koosseisule sobivad.¹

Lisaks muutis stuudio oma halva akustika tõttu muusika n.-ö. surnuks. Üksikud pillid kõlasid üksteisest eraldatuna. Akustilise vea kõrvaldamine ei sõltunud muidugi muusikutest.

Õnneks leidis kuulajate seas inimesi, kes said aru, et gramofoniga siiski kunstimaitset ei kasvata: "Veel kord, heliplaat ei suuda iial asendada elavat inimest. Kogu saatekavast on olnud ja jääb kõige huvitavamaks osaks orkestri mäng".²

Muusikalise kava koostamisel püüdis ringhääling lähtuda rahva soovidest. Kuid nii ankeedid kui ka kuulajate kirjad olid äärmiselt vasturääkivad: Rohkem vanatantsumuusikat! Rohkem eesti helitöid! Rohkem koorilaulu! Rohkem rahvalikku muusikat!

¹ Vrd. "Muusikaleht" nr. 11 1932, lk. 231.

² "Raadio" nr. 39, 29.X 1932, lk. 341.

Rohkem sümfooniat! Mitte džassi, kuid ka mitte rasket muusikat!

Peaaegu esimestest kuudest peale algas ringhäälingus siia- maani kestev võitlus kerge ja tõsise muusika pooldajate vahel. Et "Raadio-Ringhäälingu" sissetulekud sõltusid kuulajate arvust, siis tuldi vastu mõlemale poolele. Arvustaja Rasmus Kangro-Pooli arvates maksti lõivu just esimesele voolule ja seetõttu pidas ta ringhäälingu muusikalist programmi nõrgaks. Üldistus on vaieldav, sest kriitik lähtus ajakirjanduses avaldatud ühe kuu (1930.a. oktoober) programmist. Nii leidis ta vaid umbes 40 süiti ja avamängu, 15 pala ooperi- ja balleti- muusikat.¹

Kriitik ei arvestanud seda, et enamik ooperi, operettide, sümfoonia- ja koorikontsertide ülekandeid leidis aset nii, et neid saatekavas välja ei kuulutatudki. See toimus vastavate kokkulepete põhjal "Estoniaga" ja teiste kontserte korraldavate organisatsioonidega. N.-ö. ootamatute saatekava muudatus- tena anti edasi enamik operette ja paremate kooride kontser- did, samuti kõik-"Estonia" sümfoonia- ja rahvaliku muusika kontserdid.²

Eesti muusikat oli saatekavas vähe. Kuid ringhääling polnud selles süüdi, et häid algupäraseid helitöid oli nii piiratud arvul, et nende kordamine ähvardas muutuda tüütavaks. Seetõt- tu domineeriski raadios välismaa muusika. Samal ajal maksti suuri summasid noodikirjanduse ostmiseks välismaalt (1930.a. kulutati solistidele 370 krooni ja nootidele 3000 kr!). Selle

¹ Vrd. Muusikalehe Jõulualbum, Tallinn 1930, lk. 270-272.

² Vrd. "Raadio" nr. 3 1931, lk. 22.

raha eest oleks kodumaelgi midagi uut suudetud muretseda või orkestreerida. Süüdi oli ka kultuurkapitali helikunsti sihtkapitali valitsus, kes andis igal aastal tuhandeid kroone välja uute helitööde eest, mis nõudsid sajaliikmelist orkestrit. Suurima muusikapropagandisti - ringhäälingu - vajadusi ei arvestatud.¹

Igal aastal saabus ringhäälingule abonentidelt tuhandeid kirju. Kõige rohkem ütlemist oli muusika suhtes. Rõhuv enamik neist nõudis kerget kava. Õnneks oli ka vastupidiseid arvanusi:

"Olevat palju "vene värki". Aga muusika üteldakse olevat ju rahvusvaheline. Sama vene muusikat pakub terve Euroopa, tihti veel rohkem kui Eesti saatjad. Viimastes domineerib vist küll kõige rohkem saksa muusika. Nõutakse, antagu eesti muusikat. Aga paljukese seda on? Kui antaks iga päev ainult eesti muusikat, siis varsti küll ükski eestlane enam ei tahaks kuulata omamaa jaamu. Sest üks ja sama peaks siis korduma igapäev, ja see tüütab ära."²

Hinnata tuleb 1931.a. oktoobris alanud "Muusikalist matka ümber maailma". Kaks korda nädalas tutvustati 4 mandri (välja arvatud Ameerika) maade muusikat. Reis algas ja lõppes Eestis, tutvustati ka vene ja ukraina muusikat. Iga maa kohta trükiti eelnevalt "Raadios" vastav kommentaar koos kaardiga. Ka enne kontserti peeti lühiloeng antud rahvast, tema eluolust jm. Muusika esitamiseks kasutati nii "Raadio-Ringhäälingu" orkestrit kui ka heliplaate. Selliselt tutvuti 36 maa heliloominguga.³

1931/32.a. hooajast on tervitatav veel 16. septembril alanud muusikateoreetilised õpingud. Igal kolmapäeval andis Arkadius Krull 30 minuti jooksul raadiokuulajatele sellealaseid algteadmisi.

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 330, 3.XII 1930, lk. 2.

² "Raadio" nr. 5, 3.II 1933, lk. 40.

³ Vrd. "Raadio" nr. 42, 3.XI 1931, lk. 450.

Kerge muusika alalt on märkimisväärne 1931.a. sügisel alanud saateseria kuulsamatest orkestritest, nagu Dajos Béla, "Jack Hylton and his Orchestra" jt.

1932/33.a. hooaja tähtsamaid muusikasaateid tutvustas saatekavakomitee nii:

"Pakkuda iga kahe nädala tagant muusika-ajaloolisi õhtuid "Collegium Musicumilt" Tallinna konservatooriumi juures ja samuti iga kahe nädala tagant heliloojate õhtuid Tallinna konservatooriumilt. Peale selle, umbes neli korda hooaja jooksul, antakse kammermuusikaõhtuid nii tõsise eeskavaga ja nii küpses ettevalmistuses kui see meie oludes võimalik. /---/ Peeti veel soovitatavaks, et ringhäälingu orkester lisajõudude abil korraldaks hooaja jooksul mõned õhtud keelpillideorkestri ettekandeid, mis laialistele kuulajate hulkadele väga nauditavad ja milliste kostvus ringhäälingus samuti väga hea. Opereid otsustati hooaja jooksul üle kanda 12, kaasa arvatud operid "Estonia" näitelavalt. Otsustati võimaldada Eesti Lauljate Liidule tuleva aasta üldlaulupeo laulude näitlikku ülekandmist ringhäälingus, et sellega kaasa aidata ülemaalse Eesti laulupeo paremale ettevalmistamisele."¹

Ringhäälingu positiivsete tegude kontosse tuleb kanda ka IX (1928), X (1933) ja XI (1938) üldlaulupeo ülekanded ja kahe viimase puhul veel nendeks ettevalmistamine. X üldlaulupeo tunnid algasid ringhäälingus pühapäeviti juba 11. jaanuaril 1931. Teateid saateagade kohta tõi "Raadio" ja "Raadiolehe" kõrval ära ka "Muusikaleht". Aastas selliseid saateid oli 10-15 tundi.

Puhkpilliorkestritele peeti harjutusi ringhäälingu kaudu 15. jaanuarist 19. märtsini 1933. X laulupeolt kanti üle kõik kolm suurt üldkontserti kestusega üle 15 tunni. Mitmes linnas seati kuulamiseks üles valjuhääldajad.²

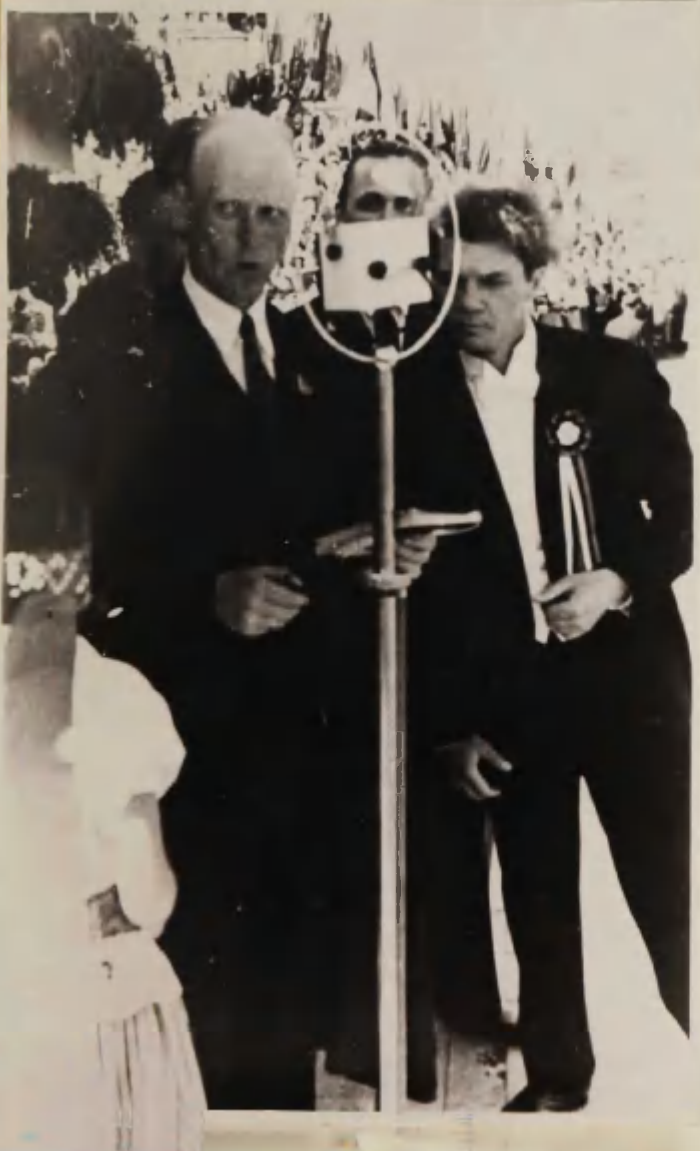
Üldlaulupidude vaheajal kanti üle kõik maakondlikud laulu-

¹ "Raadio" nr. 31, 27.VIII 1932, lk. 274.

² Vrd. "Raadio" nr. 20, 19.V 1934, lk. 219-220.

Riigi Ringhäälingu orkestri juhiks aastatel 1934-1939 oli prof. Raimund Kull (paremal). Koos F. Mooriga tuli neil tihti arutada ka muusikalist saatekava.

Alates 1928.a. on ringhääling kandnud üle kõik Eesti laulupeod. Enamikku neist kommenteeris F. Moor. Temast paremal on maestro Juhan Simm.

päevad ja ülemaalsed meeslaulupäevad. 1938.a. transleeriti ka Läti IX laulupidu.

Ringhäälingus tegeldi intensiivselt muidugi ka vaimuliku muusikaga. Prof. Topmani eestvedamisel, kes ise oli hea organist, anti näiteks 1931.a. hooajal 15 kirikumuusika õhtut, ikka kaks korda kuus. Tavaliselt toimusid need esmaspäeviti Jaani kirikust. Raadios esines ka kihelkonnaköstrite koor. Vaimulikke kontserte reklameeriti laialdaselt ja sel teel maksis ringhääling jälle lõivu usupropagandale. Tavaliste kontsertide kavas olev orelirepertuaar oli vaimulik, sama võib öelda NMKÜ meeskoori esinemise kohta. Pasunakoorid esitasid kirikumuusikat selleks, et maal lood selgeks õpitaks. Enamik oratooriume ("Judas Makkabüs", "Kolgatale", "Hiob", "Elias") oli vaimuliku sisuga.

Kirikumuusika kontserdid jätkusid Riigi Ringhäälinguski, isegi nn. Balti kontsertidel 30-ndate aastate teisel poolel esines vaimulik muusika. Ei unustatud ka vene kiriku muusikat.

Prof. Topmani auks peab ütlema, et 1930-ndate aastate esimesel poolel (lisaks koorilaulu juhatamisele studios) oli ta kõige aktiivsem muusikategelane raadios, eelkõige lektor. 1932/33.a. pidas ta seeria loenguid muusika ajaloost.

Loengutega eesti muusikast esines peale prof. Topmani "Estonia" direktor Anton Kasemets. Viimane rääkis põhiliselt aga esperanto keeles, illustreerides esinemisi heliplaatidega.

Albert Üksip kirjutas raadioajakirjanduses muusikast eelretensioone. Temast sai edaspidi kodanliku perioodi populaarseim vestleja muusikast:

"Muusikaliste vestlustega on A. Üksip ringhäälingus õige sa-
geli esinenud, peamiselt sümfooniakontsertide puhul ja heli-
loojate sünni- ja surmapäevadel. Peale selle on kolme heliloo-
ja kohta olnud terve sari vestlusi, millede jooksul tutvustati
raadiokuulajaid heliplaatidelt ka nende loominguga. Niisuguseid
sarju on olnud Beethoveni, Tšaikovski ja möödunud hooajal Sibe-
liuse kohta. Nagu A. Üksip tähendab, on ta oma muusikalistes
vestlustes püüdnud iseenda arvamust võimalikult vähe esile tuua,
ja toetub peamiselt autoriteetide uurimustele, neid raadiokuu-
lajatele stiilselt suupärasemaks tehes."¹

A. Üksip kommenteeris 30-ndate aastate lõpul kõiki tähtsa -
maid muusikasarju ja -seeriaid, lõi isegi kuuldepilte heliloo-
jatest. (Riigi Ringhäälingu perioodil olid kommentaatoriteks
vähemal määral veel noored muusikateadlased K. Leichter ja E.
Visnapuu, helilooja R. Päts ja "Estonia" lavastaja E. Uuli.)

"Raadio-Ringhäälingu" muusikasaadetest on hinnatavad veel nn.
eesti heliloomingu tunnid (Türnpu, Läte, Eller, Lemba jt.). Üks
korraldajaid oli Gustav Ernesaks, kes ise ka vestles.

Lisaks eelnimetatuile abistasid sel perioodil saadete koosta-
misel veel Eesti Akadeemiline Helikunsti Selts ja Akadeemiline
Noormuusikute Selts. Esimene neist lõi 1933.a. Eesti esimese
puhkpillikvinteti, mis hakkas ka raadios esinema.

Omamoodi kokkuvõtteks muusikalistest saadetest eraringhäälin-
gu ajast võiksid olla kellegi T. (Topman?) ülistav artikkel
"Raadiohooaeg" ja J. Mikiveri "Vana raadiokuulaja mõtiskelusi",
Esimene kirjutas:

"Muusikalise saatekava täitmisele on püütud koondada kõik
saadaolevad parimad jõud. Konservatooriumist kantakse üle kõik
suuremad õpilasõhtud. Edasi saame sealt süstemaatilise kava jär-
gi korraldatud muusikaajaloolisi ja muusikateaduslisi õhtuid,
milliste väärtuslikke ettekandeid saadavad konservatooriumi
õppejõudude seletused. Paremat teed tõsise muusikalise hariduse
juhtimiseks rahvahulkadesse Eestis ei ole olemas ja ei saa seda
kuskilt otsida ka meie ringhääling. Et ka omaltpoolt võimalust

¹ "Raadioleht" nr. 34, 24.VIII 1939, lk. 8.

mööda täiendada seda parimat, mis pakub "Estonia" sümfoonia-orkester, on muretsetud suurem kogu maailma kõige suuremate ja kuulsamate orkestrite ettekandeid heliplaatidel, milliseid pakutakse tõsise muusika saatekava mitmekesisustena. Mis puutub aga puhkpillidemuusikasse, siis siingi pakub ringhääling parimat: järjekindlaid ettekandeid kaitseministeeriumi puhkpillide-orkestrilt Tallinnas ja teise diviisi puhkpillide-orkestrilt Tartus. /---/ "Estonia" solistid on alalisteks esinejateks ringhäälingu saatekavas. Samuti on ringhäälingus esinenud meie parimad operist väljaspool seisvad vokaalsolistid (Clanman-Nõmtak, Taras, Jõks jt.), nii et oma rahvusest solistide tagavara siin viimseni on püütud ära kasutada."¹

Raadiokuulaja Loksalt oli kriitilisem:

"Ankeetide puhul oleme näinud, et enamik vastajaid on ikka tormi jooksnud vanale tantsumuusikale. Ringhääling tegi sellest otsesed järeldused ja pakub tänapäevani seda külarätsepalikku vemmalvärssidega rohkelt võrtsitatud lõbu, korrates liigagi tihti üht ja sama, sest plaatide tagavara pole ju väga suur. Tõele au andes peab ju küll ütleva, et ega neil eesti tantsuplaatidegi muusikalisest küljest viga ole. Muusika on mõnel vägagi hea, ainult võimatu labased kaaslaulud teevad neid intelligentsemale kuulajale vastuvõtmatuks."²

B. Muusikasaated Riigi Ringhäälingus

Helide vahetõenäosus jäi endiseks, muusika soodustas aastatel 1930-1940 saatekavast stabiilselt 50-55%. Selline suhe püsis kogu maailmas, nagu näitab statistika 75 USA ja 24 Euroopa raadiojaama kohta - Euroopas 58,51 %, Ameerikas 52,96 %.³

Läbimõeldum programm ja orkestri suurendamine lubasid Riigi Ringhäälingus loota muusikasaadetelt senisest enam. Saatekavakomitee oma 1934.a. 12. septembril toimunud üldkoosolekul otsustas panna rohkem rõhku muusikalise hariduse levitamisele ning arendada kuulajaskonna arusaamist väärtuslikust muusikast. Vormiliselt uut esialgu plaanis ei olnud, kui mitte arvestada soovi-

¹ "Raadio" nr. 32, 16.IX 1933, lk. 261.

² "Raadio" nr. 32, 21.IX 1934, lk. 326.

³ Vrd. "Raadio" nr. 13 1931, lk. 187.

kontserte ja ajaviitemuusika süstematiseerimist heliloojate, vormide, rahvuste jm. järgi.¹ Oigesti märgiti, et tõsise muusika pakkumine eeldab ka kuulajaskonna vastavat ettevalmistust.

Asuti propageerima eesti uemat muusikat. Lauljate Liit korraldas 1934.a. sügisel iga kahe nädala tagant meie heliloojate kontserte koos sissejuhatavate kontsertidega. Osaliselt oli eesti muusikat ka erakordselt menukas heliplaadikontsertide sarjas "Huvimatki sümfoonilisse muusikasse".

Riigi Ringhäälingul oli tunduvalt parem finantsiline seisukord kui tema eelkäijal. See mõjutas ka muusikalisi saateid. Kui seni oli salongorkestril raskemate palade esitamine üle jõu käinud ja paljud rahvuslikud helitööd n.-ö. sahtlis seisid, siis nüüd hangiti uusi muusikariistu (eelkõige harfid ja 40 000-kroonine klaver) ning loodi sümfonettorkester. Sellised 24-liikmelised orkestrid olid ka Soome ja Leedu ringhäälingul. 1935.a. läks orkester üksi maksma 43 000 krooni.

Samal aastal maksti uute grammofoniplaatide ja nootide eest 5000 krooni. Oietati algas fonoteegi laiendamine juba 1933.a., mil soetati originaalset mustlasmuusikat ja idamaade rahvamuusikat. Komplekteerimisel arvestati ka kuulajate kirju ja hangiti neid plaate, mida Eestis müügil ei olnud. See oli hädavajalik, sest keskelt läbi moodustasid heliplaadid 50 % muusikalistest saadetest.

1939.a. hoiti studios nr. 1 kõrgemates kappides ümmarguselt 4500 grammofoniplaati 7000 muusikapalaga. Fonoteegi läbikuulamiseks oleks kulunud vähemalt 30 ööpäeva. Konkreetse pala leid-

¹ Vrd. "Raadio" nr. 31, 14.IX 1934, lk. 315.

miseks olid plaadid jagatud kappidesse žanriliste ja vormiliste tunnuste järgi, kusjuures igas kapis oli vastav nimekiri kõigi andmetega iga plaadi kohta. 1940. aastaks koostati heliplaadikogu kartoteek.

Kogu sisaldas 20 ooperit, komplekti "2000 aastat muusikat" (muinaskreeklaste helitöödest tänapäevani), indiaanlaste, arabia, abessiinia ja idamaa (jaapani, siiami, hiina, indoneesia jt.) muusikat, samuti ümmarguselt 200 eesti pala. Viimased pärinesid põhiliselt oma "heliplaadivabrikust" ega vastanud täiesti kõigile nõuetele, kuid aitasid ikkagi vähendada kriisi eesti heliplaadimuusikast.¹

Sümfooniade (kõik Beethoveni ja Sibeliuse omad ning valitud sümfooniad teistelt suurtelt meistritelt) ja laulukorüfeede häälte säilitamises peitus ja peitubki heliplaatide suur väärtus. Kuidas muidu oleks saanud kuulda selliseid lauljaid nagu Caruso, Saljapin, Gigli, Robeson, Scipa, Korjus, Leander, Dietrich, Negri, MacDonald, Eggerth, Kiepura, Galli-Curci ja Tibbett, viiuldajaid Fritz Kreislerit ja Yehudi Menuhhinit, laulusekstetti "Comedian Harmonists".

Kõige olulisem oli heliplaatide osa sümfoonilises muusikas. Esitasid ju klassikat tänapäevani tuntud kollektiivid: Philadelphia sümfooniaorkester (dirigent Leopold Stokowski), Londoni filharmoonia koor ja orkester, New Yorgi sümfooniaorkester (Arturo Toscanini), Doni kasakate koor, Minneapolise sümfooniaorkester (Eugene Ormandy), Berliini filharmoonia ja Bostoni sümfooniaorkestrid jt.

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 14, 6.IV 1939, lk. 4.

Igat plaati võis mängida 80-100 korda, siis muutus kahin segavaks ja heliplaat kanti maha.

x x x

1934.a. sügisel avaldas "Raadio" järgmise kuulutuse:

"Saatekava komitee otsuse kohaselt korraldatakse katseliselt igal nädalal pool tundi heliplaadimuusikat vastavalt kuulajate soovele. Kõigil kuulajail on võimalik sellel n.n. soovikontserdil lasta mängida oma lemmik helitöid."¹

Tegelikult oli soovikontserte küll varemgi, sest paljude kontsertide kavad koostati kuulajate kirjade põhjal.² Kuid alates 4. novembrist 1934 läksid nad eetrisse just soovikontserdi nime all ja seda vormi hakati nüüd teadlikult juurutama. Soove püüavasteks katseteks said esitada ainult need, kel abonentmaks oli tasutud.

Soovikontserdi muutusid väga kiiresti populaarseteks. Nii tuli juba 1935. aastal anda nädalas eetrisse 2-3 kontserti. Selles osas jõuti ette Ungarist, Saksamaast, Lätist, Soomest.

Kuulajad nõudsid kõige rohkem eestikeelseid laule, siis filmimuusikat jamseejärel kergeid orkestripalu. Kuid ei puudunud soovid ka väärtuslikuma muusika kohta - neid oli tublisti üle kolmandiku, kusjuures esikohal oli balleti- ja ooperimuusika. Järgnesid prelüüdid, rapsoodiad, viiuli- ja klaverisoolod. Leidsid neidki, kes soovisid kuulata sümfooniaid otsast lõpuni. Soovikontsertide populaarsusest elanikkonna hulgas räägib see- gi, et mõni raadiokuulajaist saatis ühe korraga soove 2-3 tunniks.³

¹ "Raadio" nr. 31, 14.IX 1934, lk. 315.

² Vrd. "Tallinna Post" nr. 4, 28.I 1934, lk. 3.

³ Vrd. "Raadio" nr. 16, 1.IV 1935, tagakaas.

Lisaks tavalise pikkusega soovikontsertidele tehti kaks korda aastas erandeid:

"Jõulu- ja lihavõttepühade ajal on traditsiooniks kujunenud 2-3 tunni pikkused soovikontserdid, mille kava pole välja kuulutatud ja millele soove võetakse vastu kontserdi päeval telefoni teel ja ka kirjalikult."¹

1938.a. jõulude eel võttis ringhäälingu keskjaam kahe tunni jooksul vastu 300 kõnet, keskmiselt 2,5 kõnet minutis!² Enamik sooviavaldajatest tahtis kuulata muidugi ajaviitemuusikat. Linna- rahvas oli tunduvalt aktiivsem - 75 % sissetulnud kirjadest pärinesid Tallinna, Tartu, Nõmme, Pärnu, Viljandi, Valga ja Rakvere elanikelt.³

Soovikontsertide koostajale F. Holmile saadetud kirjadest nähtub, et rahva seas leidis küllaltki palju labaste lorilaulude pooldajaid. Ringhäälingu juhtkond eesotsas direktor F. Olbrei- ga alustas selle vastu kohe võitlust, eelkõige kuulajatega, kes saatsid oma soovid anonüümselt. Ärimehed tootsid ja turustasid selliseid plaate "Eesti algupärase ja rahvapärase" muusika sil- di all. Sellepärast ei suutnud ringhääling neist kohe lahti ütelda ja diskussioonid kestsid kodanliku aja lõpuni.

Olbrei pahandas: "...nõuavad eesti muusika nime all rahvalik- ku muusikat, mille "rahvuslik" ilme peab väljenduma ainuüksi ettekande labases, olgu see siis kas külapillimeheliselt moonu- tatud meloodiaga ja rütmiga, või ettekantuna primitiivseil muusi- kariistadel, nagu seda on lõõtsapill või muud sarnased. Seesugu- sele raadiokuulajale muutub saksa "reinländer" ja Waldteufeli valtser külamoosekandi ettekandes selgeks "eesti muusikaks" sa- muti, kui läbi nina lauldud eestikeelne vemmalvärsiga "ilusta- tud" fokstrottgi, eesti autori loodud sümfooniline helipilt on aga "plärin". Rahjuks on need viimasesse kategooriasse kuuluvad raadiokuulajad kõige suuremad "rahvuslased", kes saadavad kaebe- kirju ringhäälingu peale rahvaesinduste ja vabariigi valitsuse

¹ "Raadioleht" nr. 4, 26.I 1940, lk. 51.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 14, 6.IV 1939, lk. 5.

³ Vrd. "Raadioleht" nr. 4, 26.I 1940, lk. 51.

liikmetele, korjavad allkirju kollektiivsetele protestidele jne."¹

1940. aastaks olukord siiski paranes. Ringhäälingu jõupingutused olid kannud vilja:

"Rõõmustaval kombel on suurenenud nõudmine eesti muusika järele ja vähenenud nõudmine kahtlase väärtusega "rahvaliku" muusika ja lorilaulude järele".²

x x x

Vajadus mitmekesistada muusikalisi saateid viis 1935. aastal nn. Balti ja Euroopa kontsertide korraldamisele. Ühtlasi organiseeriti saateid Lääne-Euroopast. Eesti raadiojaamad kandis esimest korda Euroopa kontserdi Soomest üle 8. jaanuaril 1935, järgmine oli Prahast 3. märtsil 1936 ja kolmas Inglismaalt 8. detsembril 1936.

Seni olid kolm Balti väikeriiki tutvustanud üksteise heliloomingut vaid vabariikide või ringhäälingute aastapäevadel, nüüd tegutseti plaani alusel. Teadustamine käis prantsuse ja saadet andva riigi keeles (need, kes transleerisid kontserti, teadustasid viimasel juhul sel ajal oma keeles). 1936.a. lõpuks oli Balti kontserte antud Lätist ja Eestist 6 ning Leedust 4.

Tihedamat muusikalist kontakti takistas asjaolu, et ei eesti, leedu ega läti helitööde, eriti orkestripalade noote polnud peaaegu sugugi trükitud avaldatud, eksisteerides vaid käsikirjades.

"Konverentsil otsustati nüüdsest peale hakata üksteisele saatma oma heliloojate paremate tööde partituure, mille järele siis saaja ise üksikud hääled välja kirjutab. Peale selle saadetakse üksteisele järjekindlalt kõik oma muusika heliplaadid. Vahetuskontserte otsustati eeloleval hooajal korraldada 9, kusjuures iga kuu üks maa annab järjekorras oma kontserdi. Kontser-

¹ "Raadioleht" nr. 1, 6.I 1939, lk. 3.

² "Raadioleht" nr. 4, 26.I 1940, lk. 51.

tidel antakse edaspidi mitte ainult tõsist, vaid ka kergem muusikat."¹

Nii otsustati Balti riikide IV ringhäälingukonverentsil Riias. Ühtlasi saadeti muusikajuht O. Roots tutvuma Läti noodikoguga.

Lisaks eeltooduile transleeris Eesti ringhääling ka teisi kontserte Soome, Läti, Leedu (harva ka Poola) ringhäälingu tarbeks. Nii levitati eesti heliloomingut (A. Kapp, R. Tobias, E. Tubin, H. Eller, J. Aavik, V. Kapp; R. Päts, E. Oja, A. Lemba) peamiselt Riigi Ringhäälingu ja "Estonia" sümfooniaorkestri, prof. A. Lemba, T. Kuusiku ja konservatooriumi segakoori esituses.

Soome-Eesti I ringhäälingukonverentsil 1936.a. otsustati hakata vahetama nende orkestripalade partituure, mis pole trükitis avaldatud ja kanda üle tähtsamad kontserdid.²

Eesti-Soome esimese vahetuskontserdi andis Helsingi raadiojaam eetrisse aga alles 6. novembril 1938. (Varssavist kanti üle ka sümfooniakontsert, nii et esmakordselt meie ringhäälingu ajaloos oli ühe nädala jooksul kaks välisülekanne.)

Tallinn vastas kontserdiga nädal hiljem. 3. detsembril anti eetrisse juba esimene ühine kirev kava.

Kasutati ära ka muud võimalusi eesti muusika propageerimiseks rahvusvahelises ulatuses. Kui Rahvusvaheline Ringhäälingute Liit (UIR) korraldas 1936.a. ühissaate "Noorus laulab üle piiride", võttis Eesti sellest edukalt osa.

31.märtsil 1938 leidis aset esimene ülekanne Ameerika Ühendriikidesse. Nimelt saatis Ameerika ringhäälingusaatja "Õhukool" Eestisse kirja, kus paluti transleerida rahvalaule Tallinna koolide lastekooride esituses. Riho Päts koostas veerandtunnise ka-

¹ "Raadioleht" nr. 34, 24.VIII 1939, lk. 2.

² Vrd. "Raadio" nr. 18, 30.IV 1936, lk. 411.

va M. Härma, K.A. Hermannini ja R. Pätsi lauludest, mille esitasid õpilaskoorid. Saade anti Berliinini edasi traadi teel ja sealt edasi lühilainesaatjaga.

Lisaks ametlikele vahetuskontsertidele kandis Eesti üle enamiku eri riikide nn. Euroopa kontsertidest ja ka nn. maailma kontsertidest 30-ndate aastate lõpul.

Teine võimalus eesti muusika tutvustamiseks Euroopas ja oma saatekava mitmekesistamiseks oli solistide vahetus. Juba 1923.a. esines Tallinna stuudios Soome rändurkanneldaja Olli Suolah-ti. Soomlased jäid edaspidigi kõige arvukamateks külalisteks meie ringhäälingus (esitenor Thure Bahne, pianist Kosti Vaha-nen, koloratuursopran Eva Virtanen, bariton T. Björkmann jt.).

Põhjanaanabrite kõrval esinesid Riigi Ringhäälingus veel leedu-lased, eriti riigiooperi solistid, lätlased, inglased, saks-lased, ungarlased, prantslased, rumeenlased, itaallased ja teiste rahvaste esindajad. Lisaks sellele kutsuti peaaegu kõik Tallinnat külastanud väiksemad ja suuremad kollektiivid (näit. Praha meeskoor, Oslo naiskoor) esinema ringhäälingusse.

Erandi moodustasid sellised kuulsused nagu Fjodor Šaljapin. Viimane nõudis lühiajalise esinemise eest sellist hono-rari, millega oleks saanud sisustada poole aasta saatekava.

Omakorda käisid pianistid Artur Lemba, Leonid Milk ja Olav Roots Riias, sopran Ida Aav-Loo, harfimängija Silvia Tobias ja O. Roots Kaunases, Marta Runge Prahast, lauljad Paul Lüdigi ja Tooni Kroon Soomes, tsellist August Karjus Poolas ja Soomes, mitmed kunstnikud veel Ungaris ja Saksamaal. Viiuldajale Hubert Antonile korraldas Riigi Ringhääling 1935.a. esinemi-

sed Berliinis, Varssavis, Kaunases ja Riias.¹

x x x

Viimase nelja aasta jooksul esines kodanliku Eesti ringhäälingus umbes 260 solisti, neist 150 olid vokaalsolistid, kelledest naissoost oli ligi 2/3. Tänu instrumentaalsolistidele, kellede seas mehi oli kaks korda rohkem kui naisi, oli tasakaal siiski olemas.

Populaarsemaid esinejaid on aga väga raske kindlaks teha, kandidaate on sedavõrd palju. Jättes kõrvale nimed, mis said tuntuks juba "Raadio-Ringhäälingu" ajast, võib "vanast kaardiväest" mainida veel lauljaid nagu Marta Runge, Aleksander Tamm, Mari Lang, Teo Puks, Els Vaarman-Kaljot, Vootele Veikat ja Paula Virgas, instrumentaalsoliste Voldemar Uustalu, Paul Indra elektriorelil ja eelkõige Ludvig Juht.

Maailma kuulsaim kontrabassimängija sai Ameerika ringhäälingutes oma esinemiste eest kuninglikku tasu, kuid mängis 1939.a. septembris kodumaal olles Eesti ringhäälingus peaaegu tasuta. Kahjuks pole tookord heliplaadistatud palad säilinud.²

Keskmise põlvkonna moodustasid lauljad Ia Uudelepp, Arno Niitof, Ants Eskola, Eedo Karrisoo, Paul Härm (viimane koostas ka kirevaid õhtuid ja kirjutas kuuldemänge), Melitta Vennikas ja Aarne Viisimaa. Viimane oli 1940. aastaks esinenud ringhäälingus 150 korda, rääkimata heliplaatidest.

Tuntud olid viiuldajad Hubert ja Zelia Aumere, Carmen Prii, Herbert Laan, pianistid Karin Prii, Priit Veebel ja nüüd heli-

¹ Vrd. "Raadio" nr. 35, 11.X 1935, lk. 278.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 38, 22.IX 1939, lk. 10.

loojana tuntud Aado Velmet (muide Edgar Arro mängis mitmel ringhäälingu kontserdil orelit!).

Vanatantsumuusikat pakkusid 1937.a. loodud ansambli "Lõbusad velled" kõrval J. Lehmus akordeonil, Kandle-Juss ja Kandle-Kai. Nende nimede all peitusid Ustus Toomendi - kandlemängija staaž üle 35 aasta - ja Pilvi Toomendi.

Noorema põlvkonna moodustasid tollal nined, kelledest paljud on hästi tuntud Nõukogude Eesti ringhäälingus: Tiit Kuusik, Jenny Siimon, Hugo Lepnurm, Olga Lund, Vladimir Alumäe, Elsa Avesson, Bruno Lukk, Ott Raukas ... See nimekiri lõpeks alles siis, kui oleksid üles loetud kõik need, kelle nimi on kirja pandud eesti muusika ajaloos. Ringhäälingu kiituseks võib öelda, et ta püüdis alati valida kunstnike seast parimaid.

Helilooja Gennadi Podelski on väitnud, et tema tõi Eestisse sellise neegrite muusikariista nagu bandžo. See väide ei pea paika, sest juba 1927.a. esines bandžosolist A. Vaarman, edaspidi mängisid raadios sel muusikariistal N. Veelman, M. Männiste ja P. Ivanov. Paul Ivanov lõi koguni bandžode kvarteti.

Muide, Ants Eskolat tunti 30-ndate aastate lõpul rohkem opereti- kui draamanäitlejana. Šlaagreid käis ta heliplaadile laulmas esialgul Kopenhaagenis, kus asus "His Masters Voice" esindus. Tema esituses nõudsid raadiokuulajad "Viljandi paadimeest", "Une-Matit", "Tipa-tapat", "Päikeselisi päevi" ja lõbusat laulu "Paula, sul on poisipea".¹

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 41, 13.X 1939, lk. 8.

Mis puutub kollektiivide esinemisse, siis toimus aastatel 1933-1940 järsk tõus koorilaulu kasuks. Esinesid Tartu Akadeemiline (dirigent Richard Ritsing) ja Tallinna linnaametnike ning politseinike meeskoor (Alfred Karindi), "Raudami" (K. Leinus), Tallinna Rahvaülikooli Seltsi (T. Vettik), Jaani ja Kaarli kiriku (A. Karindi), Tallinna töölismuusika ühingu (N. Goldschmidt) ja ÜENÜTO segakoor ning Tallinna Naislaulu Seltsi naiskoor (kahte viimast juhatas G. Ernesaks).

1933.a. aprillis esines esimest ja viimast korda ka ringhäälingu enda koor Vardo Holmi (enne eestistamist Fromhold Holm) juhatusel. Kahju, et esinesid peaaegu eranditult ainult pealinna koorid.

Levinum kui tänapäeval oli keelpillimäng. Ringhäälingus esinesid Kirillovi mandolinistide kvintett (juba 1936.a. andsid nad 150. kontserdi), trio "Capriccio", Tallinna Kammermuusika Seltsi kvartett ja orkester (juhatas Adolf Uarik), Mihhailovi trio, G. Medvedjevi balalaikaorkester, Mustvee trio; ringhäälingu muusikamehedki moodustasid oma keelpillikvarteti.

Orkestritest võib mainida Tallinna garnisoni ja Tallinna politseiametnike puhkpilliorkestrit. Neist esimene oma 57 mehega oli Eesti paremaid. Tallinna garnisonis teenisid aega ka H. Aumere, V. Holm, H. Lepnurm, V. Alumäe, R. Avasalu ja teised helikunstnikud.

Tuntumaid laulunelikuid oli kaks: Kalju Raagi nn. rahvuslik segakvartett ja meestest koosnev "Boheem-kvartett".

Endiselt viireles aga ringhäälingu sümfooniaorkester. Klassikalistest teostest suudeti ette kanda vaid lihtsamaid, raskemad

tuli paratamatult heliplaatidelt anda (1937.a. olid Tšaikovski sümfooniade sarjast orkestrile jõukohased vaid kaks esimest).

Kuid just tänu grammofonile said Eesti raadiokuulajad enam kui üks kord nautida Beethoveni, Tšaikovski, Haydni, Mozarti ja teiste suurmeistrite sedöövleid. Jätkus ooperite esitamine heliplaatidelt "La Scala" tähtede esituses (Mascagni "Talupoja au", Puccini "Boheem", Verdi "Othello", Berliozi muusikaline draama "Fausti needmine").

1937.a. novembris võeti vastu otsus pakkuda kuulajatele igal nädalal vähemalt üks ooperietendus. Eetrist kandusid kuulajateni Mozarti "Don Juani" (ooper esitati kahel päeval), Tšaikovski "Jevgeni Onegini" ja "Padaemanda", Dargomõžski "Mäkinieiu" helid.

Estoonlased kandsid ringhäälingus ette nii kodu- kui ka võõramaiseid töid: Aava "Vikerlased", Tšaikovski "Mazepa", Donizetti "Don Pasquale", Lemba "Kalmuneid", Bizet "Carmen", Puccini "Boheem", Smetana "Müüdnud mõrsja", Moniuszko "Halka" ja Auberi "Fra Diavolo".

See on repertuaar, mille üle võinuksid uhkust tunda maailma suurimad ja vanimad ringhäälingud. Kanti ette ka teisi muusikalisi suurvorme nagu Liszti "Faust-sümfoonia", Delibesi muusika balletile "Sylvia", H. Elleri kõik sümfooniad, Mussorgski süit "Pildid näituselt", Johannes Jürgensoni kantaat "Suurel reedel", Rimski-Korsakovi "Šeherezade", Johannes Hiobi oratorium "Suitsev Siinai", Evald Aava ja teiste heliloojate kantaadid.

Kerge muusika sõpradele esitati Lehari operett "Eeva", Benesi "Haljal aasal", O. Straussi "Viimne valss"; "Estonia" jõududega loodi ka lustmängud "Vana Adam", "Pärlipüüdja" ja mitmed teised.

Vaikides ei saa mööda minna John Pori orkestrist. Rida aastaid esines ta igal laupäevaõhtul kella 22.15-23-ni ringhäälingus (täpsemalt "Estonia" valges saalis). Orkestris oli 8 meest, kes mängisid vajaduse korral 20 instrumendil. Peale tantsuviiside mängiti veel ajaviitemuusikat.¹

Et kuulajad nõudsid rohkem originaalesinemisi ja vähem heliplaate, siis esinesid ringhäälingus veel mitmed kerge muusika kollektiivid nagu Priit Veebeli, "Gloria" (Kurt Strobel) ja töölismuusika ühingu 18-liikmeline džässorkester. 1940.a. alustas esinemisi "Kuldne 7". Neile kuulus kodanliku korra lõpuaastail laupäevaõhtu kella 22-24-ni.

Kahe muusikaliigi vahepeal asusid kohvikuansemblid. Neist tuntum oli "Corso" kvintett (hiljem trio), mis alustas esinemist 1936. aastal. Kui ringhäälingu orkester oli juulikuus puhkusel, asendas teda igal suvel "Corso" trio (Harry Heltjanov klaveril, Jakob Aalak tšellol, Jakob Šumjatšev viiulil). Kodanliku võimu lõpuaastail esines "Corso" keskelt läbi 2-3 korda nädalas, suvel rohkemgi. 1940.a. märtsiks oli trio andnud 250 iseseisvat raadiokontserti. Repertuaar sisaldas ligi 1500 pala, sest mehed olid mänginud kokku üle 17 aasta. Algul mängiti samanimelises kohvikus, hiljem jätkati esinemist "Corso" nime all, kuigi kohvikut enam polnud.²

¹ Vrd. "Raadio" nr. 23, 7.VI 1935, esikaas.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 28, 29.VII 1939, lk. 8.

Alates 27. juulist 1937 hakati kontserte üle kandma ka pealinna nooblimast kohvikust "Kultas" (praegune "Moskva"), kus kapelli juhatas endine ringhäälingutöötaja H. Schütz. Kolm korda nädalas mängisid raadios "Corso" ja kolm korda "Kultase" muusikandid (talvel kaks korda - teisipäeval ja neljapäeval).

1938.a. lisandusid neile veel ülekanDED kohvikust "Harju", mängis ka "Palace'i" trio. Raadiokuulajatele tundus see siiski liig, nõuti kohviku- ja kõrtsimuusika vähendamist. Oli ju lärm alkoholitarbimisega kohvikutes õhtuti nii suur, et see segas muusikat. Ka leiti, et John Pori orkestri esinemine kahel päeval (laupäeval ja pühapäeval) järjest on liiga palju.¹

x x x

Raadio muusikasaadetes oli nõrgaks kohaks lastelaul. Seda oli vähe. Lastetunniski mängisid ja laulsid tihti täiskasvanud, kuigi Tallinna koolides oli tugevaid muusikalisi kollektiive.² Teised riigid (Nõukogude Liit, Soome, Saksamaa) rakendasid aga edukalt lapsi.

Muusikasaadete toimetaja F. Holm kirjutas küll juba 1935.a., et "on moodustatud lastekoor, kes sagedasti esinenud ja kelle liikmed - lapsed üksikultki esitanud deklamatsioone, laule ja instrumentaalsooloseid".³

Hiljem polnud sellest koorist midagi kuulda. Küll aga jäädvustati Tartus, Tallinnas ja Viljandis lastekontserte. Kui ringhääling lindistas 13-aastase Valdeko Viru kompositsioone, siis vaevalt küll Viljandi koolipoiss isegi uskus, et temast

¹ Vrd. "Postimees" nr. 302, 7.XI 1938, lk. 4.

² Vrd. "Päevaleht" nr. 108, 21.IV 1937, lk. 4.

³ Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 28.

saab "Vanemuise" kontsertmeister ja helilooja.

Alles kodanliku ringhäälingu viimasel tegevusaastal hakkas helilooja R. Päts lastele laule õpetama.

x x x

Üritus, mis suure kultuurilise kõlajõu kõrval omandas pisut poliitilise värvingu, oli laulude õppimine ringhäälingu kaudu. Ühelt poolt tugevdati nii armastust laulu vastu, mis hiljem sai tuntuks nime all "eestlased - laulev rahvas". Teiselt poolt propageeris ringhääling ka kodanlikku natsionalismi õhutavaid laule.

Vajadus sellise ettevõtmise järgi aga oli, sest:

"Tähelepanelik jälgija võib märgata meie lauluharrastuses teatavaid lünki, nimelt ei lähe meie laiema üldsuse aktiivne lauluharrastus mitte sama eduteed kui meie koorilaul, vaid näitab pigemini kogu aeg vähenemise tendentsi. Kui veel mõnikümmend aastat tagasi osati ja taheti laulda kõikjal, kus rahvast oli, siis nüüd on vähenenud nii oskus kui tahe. Meie lauluarmastus kipub üha enam piirduma kuulamisega ega taha enam väljenduda laulus endas. Ja kuigi meil laulu harrastatakse, siis enamikus ikka võõrast - olgu see siis vanema põlve saksa laul, keskpõlve vene mustlasviis, noorsoo inglise ja saksa šlaager või mudilaste võõra Miki soomeline merehüda Pirital."¹

Lihtsamate ühe- või kahehäälsete laulude sõnad trükiti ära "Raadiolehes". Nüüd selgus, et vajalikke laule on väga vähe ja Riiklik Propagandatalitus kuulutas välja ühislaulude võistluse.²

Kodumaa-aineliste laulude õppimine algas Riigi Ringhäälingus 1936.a. detsembris. Korraldaja F. Holm valis repertuaari Reimani, Zeigeri, Võrgu, Tautsi ja teiste kaasaegsete heliloojate laulud. Rahvas seas valitses "laulukooli" vastu suur huvi, mida näitasid ka arvukad tänukirjad.

¹ "Raadioleht" nr. 8, 23.II 1940, lk. 115.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 8, 23.II 1940, lk. 121.

Esimene seeria lõppes 21. veebruaril 1937, teine algas sama aasta 6. juunil. 1938.a. mais korraldati nn. isamaalike laulude õppimine igal pühapäeval kell 8.45.

1940.a. oli viimane ühislaulude õppimine, mida organiseerisid Gustav Ernesaks ja Juhan Aavik. Ühislaulu õpiti neljapäeviti ja pühapäeviti. Neist on tänapäevani rahva lauluvarasse jäänud paar A. Lätte laulu ja mitmeid rahvalaule.

x x x

Muusikas a a d e t e k o o s t a m i s e l tuli arvestada kõigepealt iganädalasi kindlaid saateid - näiteks vana ja moodne tantsumuusika. Ka pikemad muusikasarjad leidsid kohe oma kindla koha nädala saatekavas. Kuid sellised saated moodustasid ikkagi ainult õige väikese protsendi. Ülejäänud saatemahu täitsid solistide, kooride, orkestrite ja igasuguste ansamblite kavad.

Pidi arvestama seda, millal oli ühel või teisel solistil aega esineda ja milliseid laule tema repertuaar sisaldab. Seejärel paigutati solistide palad ühte "jadasse" kooride, orkestrite või kvartetide esinemistega. Oli vaja arvestada, kas kõik mahuvad stuudiosse (otsesaated vajutasid tööle oma pitseri). Tuli lahendada sada pisiküsimust: kas kavad sobivad ühte? kas ajalisel annab kava välja? sellel ansamblil on hea kava, ei tahaks mitte paigutada liiga varasele ajale, siis on vähe kuulajaid, kuhu ta küll sobiks?

Heliplaatide kontserdi puhul tuli appi võtta kogu fantaasia ja kombineerimisoskus. Alati pidi olema tagavaraks uusi saateid,

uusi ideid.

Palju harrastati n.-ö. kombineeritud saateid nagu "Kontrastid" (vaheldumisi esinesid bass ja sopran, kontraalt ja tenor), "Värviline muusika" ("Sinine valss", "Punane saatan"), "3/4 taktis" jne. Teemaatilised kontserdid olid tavaliselt seotud loodusega: "Kuuvalgel", "Metsas", "Meri tormis ja tuulevaikus", "Täna algab sügis" jne.

Orkestri kontserdid koostati kolm nädalat varem. Kui Raimund Kull ja Priit Nigula said teada kontsertide kestuse, asus kumbki koostama nende kontsertide kava, mida ta isiklikult juhatab. See oli keeruline töö. Tuli arvestada nii aega kui ka üldtoimetaja soove.

Iga üksiku pala kestus oli sekundi täpsusega ajastatud. Kui ringhäälingule saabusid uued noodid, siis tehti kõigepealt kindlaks pala pikkus (1939. aastal oli Riigi Ringhäälingul noote juba üle 3000). "Raadio-Ringhäälingus" oli kontsertide koostamine suhteliselt lihtsam, sest seal sisulisele ühtlusele rõhku ei pandud. Peamine nõue oli, et kontsert kestaks täpselt ettenähtud aja. Et Riigi Ringhäälingu orkestrikontserdid said palju komplimente - eriti just Soomest - tänu oma ühtlasele ja viimistletud sisule, osutab see orkestrijuhtide heale tööle repertuaari valikul.¹

Pikema aja peale ette planeeriti juubelite tähistamine, muusikaliste seeriade või sarjade korraldamine, kusjuures lähtuti printsiibist, et saated oleksid võimalikult mitmekesised. Aastate lõikes on märkimisväärsed järgmist.

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 11, 16.III 1939, lk. 7.

1934

Juba 1932.a. nõudsid kuulajad hommikukontserte, sest "Raadio-Ringhäälingul" olid kõik muusikalised saated õhtupoolikul.¹

Alles Riigi Ringhäälingu ajal jõuti selleni. Kella 7-7.05 oli äratusmäng heliplaadilt, kontsert jätkus kella 7.20-8.30-ni.

1936

Veebruaris saavutati esmakordselt, et võidi kaks päeva järjest pakkuda ainult eesti muusikat, ilma ühtki pala kordamata.

Oktoobris taaselustati torupill.

Aasta tähtsaimaks ürituseks oli aga see, et hakati heliplaadistana eesti muusikat. Esmajärjekorras võeti plaatidele paljude solistide esinemisi ja ka orkestripalu, seejärel võeti käsile rahvamuusika.

"Möödunud teisipäeval algas ringhäälingus vana rahvamuusika ülesvõtmine heliplaatidele. Rahvaluule arhiivi ja muusikamuuseumi algatusel ning riikliku propaganda talituse ainelisel toetusel võetakse plaatidele kokku 30 pillimehe ja leelutaja lood. Igast loost valmistatakse kolm plaati, millest ühe saab arhiiv, ühe muuseum ja ühe Riigi Ringhääling; viimane kasutab plaate rahvamuusika-kontsertideks. Teisipäeval mängisid plaatidele Tori viiuldajad Männi Mart ja Lepiku Mihkel ning Mustla torupillimängija Torupilli Jaan. Kõik kolm on üle 60 a. vanad taadid."²

Nii valmistati 25 kahepoolset plaati, ühtlasi uuendati ka mõned varem fonograafiga tehtud ülesvõtted rahvamuusikast. Edaspidi heliplaadistas ringhääling üliõpilaslaule, Tartu meeslaulu-päeva jm., kuid ainult oma tarbeks. Nii et 1939.a. kurdeti:

"Riigi Ringhäälingu heliplaatide kogusse on läinud korda koondada aastate jooksul ainult 80 eesti heliplaati, mis küll enamikus esitavad vaid eesti kunstnike ettekandeid, kuid üsna vähe eesti autorite helitöid. Samasugune on lugu orkestri literatuuriga. Riigi Ringhääling on hankinud oma kogusse kõik vähegi

¹ Vrd. "Raadio" nr. 14, 2.IV 1932, lk. 138.

² "Raadio" nr. 20, 14.V 1936, lk. 461.

ettekandmiseks kõlvulikud helitööd, milledest osa küünib vaid keskpärase tasemeni, kuid sellepeale vaatamata pole veel jõutud 150 palanigi üle 2000-numbrilises noodikogus. Kui keegi võtaks vaevaks loetleda ringhäälingu saatekavadest, mitu heliplaati sisaldab meie igapäevane saatekava, siis, jättes välja kõik muusikalised taustad kuuldemängudes ja tantsumuusika ülekanded restoranest, saame äripäevade kohta arvu 35-45 ning pühapäevade jaoks 60-75. Niimoodi jätkuks meil eesti muusika tagavaradest ainult 4-5 päevaks, kahjuks on aga aastas 365 päeva!"¹

Ringhäälingu juhtkonna eestvõtmisel asuti olukorda parandama. Riik ega ükski teine organisatsioon toetust ei andnud, ehkki kulud olid üle 16 000 krooni.

1937

Maikuu demonstreris Hugo Lepnurm Eestis esmakordselt elektrirelit.

6. oktoobril algas "Instrumentaalkontsertide sari", mis kestis 1938.a. kevadeni. Ligi 30 kontserdist anti kaheksa oma jõududega, ülejäänud läksid eetrisse heliplaatidelt.

15. oktoobril alustati sarjaga "Beethoveni klaverisonaate". Et kavas olid kõik 32 sonaati, siis kestis sari mitu hooaega; iga 3-4 nädala tagant toimus ühe sonaadi ettekanne.

Peale nende oli kolme nädala tagant kavas üks kammermuusika saade.²

1938

Et raha kokku hoida, kahandati solistide esinemise aega 91 tunnile mulluse 143 vastu. Selle arvel kasvas heliplaadimuusika maht 578 tunnilt 847-le, rohkem levitati ka odavaid ettekandeid kohvikutest.³

14. detsembril oli eetris esimene saade sarjast "Mälestuste helindid". Igaüks võis oma mälestustega, mis olid seotud muusi-

¹ "Raadioleht" nr. 1, 6.I 1939, lk. 4.

² Vrd. "Muusikaleht" nr. 10 1937, lk. 221.

³ Vrd. Valitsusasutiste tegevus 1938/39.a., Tallinn 1939, lk. 142.

kaga, rikastada saatekava. Soovi korral toimus see varjunime all.

Kui avasaates kasutati tuntud isikute (näiteks kirjanikud H. Heine, T. Hardy, A. Munthe) assotsiatsioon, siis edaspidi jätkus kohalikku materjali -lühikese ajaga laekus 70 kirja. Saatesarja toimetaja Paul Viiding aga kurtis temaatika üksluisuse üle: õnnetu armastus, lapsepõlv ja nn. vabadussõda. Paljust kirjadest võis järeldada, et mõnigi oli oma lemmikpala kuulamiseks välja mõelnud vastava loo.¹

Ühe sellise saate koostamiseks tuli ära teha suur töö. Kui mälestuste palad olid välja valitud, need sisuliselt ja keeleliselt rühmitatud, alles siis algas saate käsikirja koostamine. Aega võttis seegi, et paljud muusikaliste mälestuste saatjad ei teadnud oma lemmikhelindi õiget nime, vahest ainult mõne katkendi laulusõnadest. Lüngad aga tuli täita.

Kui muusikapalade nimestik oli koos, selgus järsku, et mõnd soovitud helindit fonoteegis ei olnud või oli näiteks ainult klaverietteandes, kuulaja mälestusepisood nõudis aga viuli- või koguni puhkpilli esituses. Siis lasti kas orkestril või solistil pala ette mängida ja plaat "lõigata". Jälle töö, millest tuli juba mitmel inimesel osa võtta.

Läbitöötatud käsikirjas märgiti, kuidas muusikaline illustatsioon sõnalist ettekannet saadab: kus muusika jääb taustaks, kus see kõlab soolona. Käsikiri paljundati, sest seda vajasisid ju sõnalise osa esitaja (või oli neid koguni mitu), tehnik, kes hoolitses heliplaatide eest, samuti teadustaja ja saatejuht

¹ "Raadioleht" nr. 10, 9.III 1939, lk. 3.

lülituspuldi taga.

Enne pärisaadet oli proov, kus mõnigi kord tuli teksti kärpida. Pärast diskussiooni saate teostajate ja korraldaja vahel ohverdati midagi ja osa lükati edasi järgmiseks korraks. Alles pärast teist peaproovi oli saade ettekandmiseks küps.¹

1939

Jaanuaris korraldati ringküsitlus "Milline on Teie armsaim helind", kusjuures muusikapala pikkus ei tohtinud ületada veerand tundi. Küsitlusele reageeriti üllatava elevusega - laekus 1500 postkaarti.

Raadioabonendid soovisid kuulata 683 erinevat pala. Nende soovide alusel koostati 25 "Lemmikhelindite kontserti". Enamik raadiokuulajaid (730) soovis kuulata ajaviitemuusikat (345 pala), 328 inimest tahtsid tõsist muusikat (139), 306 tantsumuusikat (117) ja 126 ainult eesti muusikat (82).

Ankeet andis hea võimaluse rahva muusikatundmise ja huvide tundmaõppimiseks. Eestlaste lemmikheliloojaks enne sõda oli üllatuslikult Franz Schubert. Tema "Lõpetamata sümfoonia" ja "Ave Maria" said vastavalt 54 ja 31 häälega kaksikvõidu, neljas oli "Vaikselt anuvad mu laulud" (28).

Johann Straussi "Ilusal sinisel Doonaul" sai 25, F. Liszti "Ungari rapsoodia nr. 2" 21 ja Schumanni "Unistus" 20 häält. Esimese lo seas olid veel igavesti mees Teike "Vanad sõbrad", šlaagerid "Mulgimaa" ja "Rootsi valss" ning kuplee "Rikas ja vaene". Napilt jäi välja Griegi "Solveigi laul".

Et kõik soovid moodustasid ajaliselt kokku üle 50 tunni,

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 13, 30.III 1939, lk. 3.

siis oldi Beethoveni sümfooniate soovijatele sunnitud "ei" ütlemata.

1. oktoobril oli ringhäälingul midagi uut pakkuda: algasid rahvalikud sümfooniakontserdid. Igal teisipäeval kanti ette üks programm maailmaklassikast. Kõige rohkem oli kavas Tšaikovski, Mendelssohni ja Schuberti helitöid.

"Sarja, mis koosneb kokku 25 kontserdist, on koondatud valik suurte meistrite kõige tuntumaid ja kõige kergemini mõistetavaid sümfoonilisi teoseid. Ringhääling tahab selle üritusega sobitada sidemeid oma kuulajaskonna laiemate muusikahuviliste ringide ja sümfoonilise muusika vahel. Oma seletustega on abiks seesugune teejuht muusika võlumaadele kui A. Üksip."¹

Esmakordselt pääsesid raadiokuulajad ise mikrofoni ette oma lemmikpalu esitamata. Selleks koostati aeg-ajalt saateid "Raadiokuulajad esinevad".

15. mail 1939 hakati heliplaadistama eesti heliloojate teoseid Riigi Ringhäälingu orkestri (kuu aega kestnud plaadistamise ajal puudusid saatekavast orkestrikontserdid) ja parimate solistide esituses. Heliplaadistati ligi 150 pala.

Iga autori teostest püüti võtta paremik ja iseloomustavam. Nii tulid heliplaadistamisele kantaadid, koorilaulud, soololaulud, instrumentaalansamblid kui ka solistid ja kammermuusika. Kogu see töö osutus võimalikuks ainult tänu autorite ja solistide vastutulelikkusele, kes selle töö tegid puhtast armastusest asja vastu, leppiões minimaalseima tasuga.²

Igast palast valmistati sada plaati, sest firma Skandinavisk Grammophon Aktieselskab vähemaga ei leppinud. Kahjuks need plaadid Eestimaaale ei jõudnud, välja arvatud proovieksemplarid. Teine maailmasõda tuli vahele. Nüüd on tuhandeid plaate

¹ "Raadioleht" nr. 39, 23.IX 1939, lk. 5.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 13, 13.V 1939, lk. 5.

turustatud emigrantide seas, peamiselt Rootsis.

x x x

Naaberriikidega võrreldes andis Eesti ringhääling muusikat rohkem. 1935.a. oli Soomes vastav protsent 51, Lätis 45, Leedus 37,7, meil aga 52. Seepärast kuulati ja hinnati Soomes eesti saateid väga.

Nimetatud asjaolu on seda imelikum, et naabritel olid muusikalisteks saadeteks hoopis soodsamad tingimused. Soomlastel oli juba 1935.aastal 27-liikmeline orkester, Helsingi linnaorkestriga ühendamisel saadi 90-liikmeline süüfooniaorkester. 3500-numbrilisest noodikogust moodustasid oma helitööd ühe seitsmendiku (Eestil oli neid sellal vaid 25!)¹ 1936. aastal moodustati veel Sibeliuse-keelpillikvartett. Helsingi arvukatest kooridest ja orkestritest rääkimata kanti üle ka Turu, Viiburi ja Tampere kollektiivide kontserte. Eestis selline võimalus puudus. Soome ringhäälingul oli oma koor ja kvartett.²

Lätis oli 1935.a. orkester isegi 42-liikmeline, mida juhataksid kolm dirigenti. Noodikogu sisaldas 3600 helitööd, millest 500 olid algupärandid.

Alatise soliste oli Läti Raadiol kasutada üle 500! Lätlastel oli ka 26-liikmeline raadio segakoor.³

Isegi Leedu oli võimaluste poolest meist ees. Seal oli 1936. aastal 36-liikmeline orkester ja kaks dirigenti (12 meest rohkem kui Riigi Ringhäälingul), peale selle veel dzässorkester.

¹ Vrd. "Raadio" nr. 30, 6.IX 1935, lk. 232.

² Vrd. "Raadio" nr. 19, 7.V 1936, lk. 435-436.

³ Vrd. "Raadio" nr. 29, 30.VIII 1935, lk. 225-226.

Lepingu alusel Leedu riigiooperiga sai ringhääling teha teatrist kõiki ülekandeid.¹

Seda hinnatavamad on Eesti ringhäälingu pingutused anda rahvale palju ja mitmekülgseid heatasemelisi muusikalisi saateid.

Rahvusvaheline Ringhäälingute Liit avaldas 1937.a. statistikat ka teiste tuntumate raadiojaamade kohta.² London Regional pakkus muusikat koguni 72,6 % saatekavast, Ljubljana 62,7 %, NBC (USA) 53,7 % , Oslo 48,8 % , teised vähem. Kerge muusika protsent kõikus 23-24 % ümber, meil oli ta aga kahjuks suurem.

"1938.a. kestes moodustasid puhtmuusikalised saated 54,21 prots. kogu saateajast; sellest ajast kulutati tõsisele muusikale (ooperid, vaimulik-, sümfooniline- ja kammermuusika, rahvusvahelised ülekanded, keelpillide ansamblid ja RR orkester) kõigest 17,28 prots. kuna ajaviitemuusika täitis tervelt 36,93 prots., s.o. enam kui kaks korda rohkem aega anti ajaviiteli- sele muusikale kui tõsisele."³

Seda imelikum oli, et 1938.a. kevadel riigivolikogus ringhäälingu töö arutamisel leidsid mõned volikogu liikmed muusikasaated liiga "raskepärased" olevat (!). Muusikaõpetajate kongressil tehti vastupidine etteheide; eetris on liiga palju kerget muusikat.⁴ 1939.a. oli Eesti kerge muusika poolest fašistliku Itaalia järel teisel kohal Euroopas.

x x x

Muusikapropagandat tegi ka raadioajakirjandus. Eskätt keh- tib see "Raadio" ja "Raadiolehe" kohta, kus regulaarselt kom- menteeriti Eesti ringhäälingu muusikasaateid ja avaldati n.-ö. kroonikat.

¹ Vrd. "Raadio" nr. 45, 5.XI 1936, lk. 1032 ja 1051.

² Vrd. "Raadio" nr. 40, 3.X 1937, lk. 20.

³ "Raadioleht" nr. 15, 13.IV 1939, lk. 2.

⁴ Sealsamas.

1935.-1937.a. avaldas "Raadio" rubriigi "Nädala tähtsamaid muusikasaateid". See sisaldas päevade kaupa järgmisi alajaotusi: ooper, sümfooniakontsert, orkestrikontserdid, tantsumuusika, orel- ja koorikontserdid, kammermuusika solistid (ooperimuusika), operetid (operetimuusika), oratooriumid. Et Tallinna raadiojaama saateid oleks teiste Euroopa raadiojaamade seast kergem leida, oli kasutatud erinevat šrifti.

Sanal aastal alustas "Raadio" toimetus kaasande "Väike muusikaleksikon" avaldamist. Sellele anti raamatu kuju, nii et soovi korral sai lehed välja lõigata ja kokku köita. Avaldamist põhjendati järgmiselt:

"Kokkupuuteil muusikaga, mis on muutunud eriti tihedaks tänu ringhäälingule, kohatakse sagedasti mõisteid ja oskussõnu, mille tähendust ei tunta või tuntakse ainult umbkaudselt. Samuti esineb kontsertide eeskavades, ringhäälingu saatekavades, heliplaatidel jne. muusikalisi võõrsõnu, mida igakord ei osata õieti hääldada. Tahame seepärast siin oma lugejatele appi tulla."¹

Muusikaliste saadete arvustusi ja hooajareklaami tõi ära ka "Muusikaleht".

x x x

Kolmekümnendate aastate lõpul andis Riigi Ringhääling regulaarselt edasi umbes 60 helilooja muusikat. Kui teistel aladel vene ja nõukogude kultuurisaavutustest tihti vaikiti, siis siin oli olukord hoopis teine.

Populaarseim helilooja Eesti ringhäälingus oli Pjotr Tšaikovski, eriti "Romeo ja Julia" ning "Itaalia capriccio". Palju esitati ka Rimski-Korsakovi, Skrjabini, Glinka, Rahninovi, Glazunovi, Arenski, Borodini, Kalinnikovi, Ljadovi

¹ "Raadio" nr. 45, 5.XI 1936, lk. III.

ja Mussorgski töid. Virk vene muusika propageerija oli töölis-
muusika ühing.

1936.a. korraldati nõukogude helitööde kontsert ja see ei
jäänud viimaseks. Eestis olid populaarsed D. Šostakovitši ja
S. Prokofjevi sümfoonilised teosed. 1939.a. lavastas "Estonia"
Ivan Dzeržinski ooperi "Vaikne Don", mille ringhääling koos
E. Uuli saatesõnaga üle kandis.

Muusikateadlane Harri Kõrvits on kinnitanud, et nõukogude
muusikat propageeris 30-ndate aastate teisel poolel Eestis
ainult Tallinna ringhääling.

Lääne-Euroopa heliloojaist oli kahtlemata menukaim Beetho-
ven, Chopin, Liszt, Brahms, Schubert, Grieg ja Mozart. Eesti
heliloojatest esitati teistest enam Artur Kapi, Juhan Aaviku
ja Artur Lemba helitöid. Kaasaegsetest heliloojatest võitsid
juba siis populaarsuse Gustav Ernesaks, Eugen Kapp, Eduard
Tubin, Heino Eller ja Alfred Karindi.

Vahetult enne 1940.a. juunipööret avaldas maestro Juhan
Simm trükisõnas oma muljeid raadiost. Ta nentis, et ringhää-
ling on küllaltki hästi rahuldanud nii kerge kui ka tõsise
muusika sõpru. Samal ajal kiitis ta ringhäälingu püüdu võidel-
da madala maitse pooldajate vastu. Rahvusliku muusika tugevne-
mist ja levikut pidas J. Simm just ringhäälingu teeneks.¹

Need ongi punktid, millega kodanliku Eesti ringhääling on
teeninud järgnevate põlvete kiituse. Kui siia juurde lisada
veel eesti muusika heliplaadistamine, siis võib täie kindlu-
sega väita, et just muusikalised saated olid Eesti ringhää-
lingu tugevainaks küljeks ja et just sel teel anti suurim pa-

¹ Vrd. "Tänapäev" nr. 5 1940, lk. 105.

mus rahva kultuuritaseme tõstmisel.

C. Repertuaarivõistlus

Nagu juba eespool öeldud oli ringhäälingul eesti muusikaga suuri raskusi. Et seda pöuda vähendada, kuulutas raadionõukogu 5. septembril 1935 välja orkestritööde võistluse, milleks eraldas loo krooni (kuuldemängude võistluseks anti poole vähem).¹

Esimesele võistlusele esitati 26 tööd. Eesmärgiks oli saada head kerget (mitte tänapäeva, vaid n.-ö. klassikalises mõttes) ajaviitemuusikat, millest oli kõige suurem pöud. Saadi aga modernseid ja enamikus raskepäraseid helitöid.²

Züriisse kuulusid Tallinna Konservatooriumi direktor prof. J. Aavik, prof. A. Topman, Riigi Ringhäälingu orkestrijuhid R. Kull ja F. Nicolay, ringhäälingu direktor F. Olbrei.

I auhind otsustati anda Evald Brauerile (250 kr) "Capriccio", II auhind (200 kr) Herman Kännule "Improvisatsiooni", III auhind (150 kr) Eduard Ojale "Sümfoonilise fantaasia" ja IV. auhind (125 kr) Paul Karbile "Eleegia" eest.

Võitjateks osutusid noored heliloojad (sünd. ajavahemikus 1904-1906), kelledest said hiljem tuntud muusikategelased. Peale nimetatute osteti veel 8 helitööd (autoriteks olid Joh. Hiob, Joh. Jürgenson (J. Jürme), Fr. Mihkelson (Mihkelsoo) ja teised muusikahuvilistele mitte võõrad nimed).

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 47, l..20.

² Vrd. "Raadio" nr. 4, 24.I 1936, lk. 74.

1936.a. eraldati uute helitööde saamiseks jälle looo krooni, finiš oli sügisel. Seda võistlust väljakuulutades rõhutati vajadust rahvaliku, massidele arusaadava muusika järele. Sooviks oli saada meloodilisi orkestripalu, kuid eesmärgile ei jõutud: osa töid ei olnud algupärased, osa aga liiga raskepärased.

"Raadio" andmetel laekus võistlustele 17,¹ "Postimehe" andmetel 19 helitööd.² Auhindu välja ei antud, vaid paremad tööd lihtsalt osteti ära.³ Tulevikus oli plaan määrata teatav summa oma orkestriliteratuuri täiendamiseks ja rohkem võistlusi enam ei korraldatud.

Sellest on muidugi kahju, sest võistlused töid siiski elevust muusikalisse tegevusse. F. Olbrei sõnade järgi oli see heliloojatel kodanlikus Eestis peaaegu ainus võimalus oma tööde eest raha saada.

7. Kuuldemängud ja teater

I

1.

15. jaanuaril 1924 andis Londoni ringhääling eetrise Richard Hughesi kuuldemängu "Hädaohu komöödia" ("A Comedy of Danger"), mis oli ühtlasi esimene kuuldemäng kogu maailmas.

Esimene saksa kuuldemäng - Rolf Gunoldi "Kummitus" - oli loodud E.T.A. Hoffmani teoste motiividel ja etendus 21. juulil 1925.⁴ Nõukogude maal tehti kuuldemänguga esimene katse 1927.a. mais - B. Lavrenjovi "Tuul ehk jutustus Vassili

¹ Vrd. "Raadio" nr. 46, 12.XI 1936, lk. 1055.

² Vrd. "Postimees" nr. 311, 17.XI 1936, lk. 2.

³ Vrd. "Raadio" nr. 25, 25.VI 1937, lk. 18.

⁴ Vrd. Film, Rundfunk, Fernsehen, Frankfurt a.Main 1958, lk.162.

Guljajevist".¹ Õigemini oli see küll näidend helitaustaga.

x x x

8. oktoobril 1927 toimunud traditsioonilisel Tallinna kirjanike esinemisel mikrofoni ees avaldati Eestis esmakordselt mõtte luua algupäraseid kuuldemänge (raadionäidendeid). Kirjanike valik langes E. Vilde "Pisuhännale", kuid sellest sai siiski teine eesti kuuldemäng. Esikteose au kuulub August Tammani näidendile "Koidik", mis jõudis eetrisse 24. veebruaril 1928.

Artiklis "Eesti algupärane ilukirjandus 1923.a. kirjutas H. Raudsepp sellest näidendist, kui kroonupatriotismist kantud "paraadnäidendist", millel kunstilised väärtused puuduvad.²

Seega oli tegemist n.-ö. riikliku tellimusega, millele langes poliitilistel kaalutlustel kuuldemängude ajaloo alustamise au Eestis. Ka edaspidi võeti kavva selliseid nii sisult kui vormilt nõrku teoseid: Konstantin Romanovi "Juuda rahva kuningas" (alamateta jäänud valitseja halamine!), mitmed Albert Kivika, Gert Helbemäe jt. tööde järgi koostatud kunstivaesed saated.

Lavastajal ja enamiku kuuldemängude peategelasel Felix Mooril oli raske: puudusid vastavad ruumid, originaalsed kuuldemängud, summad ja isegi raadiospetsiifikaga tuttavad näitlejad.

Kokkuhoiu mõttes valis ta ettekandmiseks sellised palad, kus oli vähe tegelasi. Katkendi Tammsaare draamast "Juudit" esitasid Erna Vilmer (Juudit), Ants Lauter (Olovernes) ja Felix Moor (Tundmatu); Failleroni komöödia "Süütav säde" kandisid 1931.a. novembris ette Ly Lasner, Mari Möldre ja F. Moor;

¹ Vrd. M. Глейзер, Радио и телевидение в СССР, Москва 1965, lk.45.

² Vrd. "Eesti Kirjandus" 1924, lk.185.

15. detsembril 1931 anti eetrisse "Härä Lambethier", kus oli vaid kaks tegelast: E. Vülmer ja A. Lauter.

Muide, kaks viimast näitlejat debüteerisid kuuldemängus alles 6. veebruaril 1930, selleks oli Andrejevi "Inimese elu".¹ Nende kõrval olid "Raadio-Ringhäälingu" perioodil agaramad kuuldemängutegijad veel varalahkunud Hilda Gleser, Hugo Laur ja Albert Üksip. Viimane võttis mikrofoni ees esinemist väga tõsiselt ja mängis meeleldi kaasa. "Üks kord kuuldemängus mängimine tähendab 20 korda samas osas "Estonias" esineda," leidis A. Üksip.²

Hoopis tuntumaks sai Üksip raadiodramaturgina. Tema töötlusel ulatusid raadiokuulajani sellised näidendid, nagu Ibseni "Nora", Schilleri "Maria Stuart" ja "Wilhelm Tell", Grillparzeri "Sappho", Shaw "Pygmalion", Bernsteini "Varas", Hauptmanni "Michael Kramer", Owen-Vernoni "Mister Wu", Vane'i "Manalasõit", isegi Mälgu "Vaese mehe ututall" jne. Üksip dramatiseeris kuuldemänguks ka romaane ja novelle. Ta valis teoseid, kus oli vähe tegelasi ja kuulaja sai erinevate tämbritega näitlejaid kergesti eristada (Üksipi ja Moori hääled sobisid teineteisega). Üksip ei pidanud õigeks mõningate tänapäeva kuuldemänguautorite talitusviisi, kus tegevusest võtab osa 20-30 inimest.

Üksip ise arvas, et esiktöökä ringhäälingule oli vähetuntud vene kirjaniku Grigori Gay ühevaatuselise näidendi "Mesilinnuke" kohandamine kuuldemänguks 1928.a. paiku.³ Ainus kuuldemäng, mille tekst on säilinud tänapäevani, on "Tunnike raadiostuudios"

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1930, lk. 4.

² "Raadioleht" nr. 34, 24.VIII 1939, lk. 8.

³ Helilindistatud jutuajamine 2. juulil 1966, säilitatakse Tartu studios.

(kahasse Fred Olbreiga). Autorid nimetasid teda "üheks hele-koledaks ja kurblik-tõsiseks elupildikeseks."¹

Albert Üksipi enam kui 50 kuuldemängu iseloomustabki see, et nad olid peamiselt teiste autorite teoste instseneeringud või kirjutatud kahasse (3 tööd koguni kolme peale). Sellisena on ta jäänud seniajani produktiivseimaks Eesti kuuldemänguautoriks. Muide, A. Üksip organiseeris raadios 1933.a. ka Öpiringi mood-
sast lavatööst.

Rahulolematus eraühingu käes oleva ringhäälingu vastu rahva seas aina kasvas: nõuti nii saadete hulga kui ka kvaliteedi pa-
randamist. Kõik need protestid käisid ka kuuldemängude kohta, millede tase oli ikkagi madal ning peale selle oli neid liiga vähe (seda näitasid ka 1930-1932.a. ankeetide vastused). Lahen-
dus võis tulla vaid ringhäälingu riigistamisega, mis sündiski 1934.a. suvel.

Kuid mitte kohe polnud tulemusi näha. Esimene Riigi Ringhää-
lingu kuuldemäng esitati alles 27. septembril 1934. A. Adsoni
näidendi järgi loodud kuuldemängus "Lauluisa ja kirjaneitsi"
mängis A. Lauter Kreutzwaldit, E. Villmer Koidulat ja Jannsenina
esines P. Pinna. Järgmine kuuldemäng oli alles 3. novembril.
Kurt Goetzi komöödia "Koer ajus" kandsid ette A. Lauter, H. Laur,
A. Üksip ja Netty Pinna.

Kuulajad polnud rahul: "Just kuuldemängud on sellised ülekan-
ded, mida jälgitakse huviga, kuid neid pakutakse kahjuks vähe.
Sügisel, hooaja alul, tehti kuuldemängude korraldamisest kaunis
palju juttu, kuid asi pole nihkunud kuigi palju paigast. Jaanua-
ris pole näiteks kantud üle ühtki kuuldemängu."²

¹ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 23.

² "Raadio" nr, 5, 5.II 1935, lk. 34.

Kvantitatiivne tõus oli edaspidi siiski märgatav. Kui 1928.a. kanti ette vaid 4 kuuldemängu, 1931.a. 5 (siia võib juurde lisada veel 4 operetti 4 tunni 5 minuti ulatuses), 1932.a. 1 kuuldemäng ja 3-4 operetti, siis 1935.a. oli esimesi juba 24. Kodanluse lõpuaastail eraldati kuuldemängudele vähemalt poolteist protsenti aasta saatekavast (1938.a. 48 tundi 25 minutit ja 1939.a. 47 tundi 20 min.).

Ometi polnud sellest küllalt, et konkureerida naabritega, rääkimata arenenumatest ringhäälingumaadest. Lätlastel oli näiteks 1935.a. ringhäälingu raamatukogus üle 1000 kuuldemängu. Ühes kuus lavastati keskmiselt 7 sõnalist ja 2-3 muusikalist kuuldemängu. Kuuldemängude võistluselegi laekus 83 tööd.²

Soomlased kuulasid nädalas tavaliselt kahte kuuldemängu, ühte soome ja teist rootsi keeles. Neist oli enamik algupärandid.² Kuuldemängude ettekandmiseks olid erilised stuudiod, heliefektide ja -taustade loomiseks kahesajaplaadiline fonoteek.³

Ungaris kanti aastas ette isegi 131 kuuldemängu.⁴ Ainult leedus oli olukord veelgi halvem. Seejuures oli leedulastel kavas palju religioosseid kuuldemänge.⁵ Ka Riigi Ringhäälingu kuuldemängude kavas, eriti usupühade ajal oli palju vastavasisulisi kuuldemänge.

Lisaks usulis-müstilistele kuuldemängudele esitati kõrgemalt poolt teadlikult operettide ja muu kergesisulise levitamise nõue. Kolmevaatuseliste operettide "Valsi unistus", "Onupoeg",

¹ Vrd. "Raadio" nr. 29, 30.VIII 1935, lk. 224.

² Vrd. "Raadio" nr. 30, 6.IX 1935, lk. 232.

³ Vrd. "Raadio" nr. 20, 14.V 1936, lk. 476.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 24, 17.VI 1937, lk. 4.

⁵ Vrd. "Raadio" nr. 45, 5.XI 1936, lk. 1032; "Raadiolent" nr. 5, 2.II 1939, lk. 3.

"Bajadeer" jt. lavastused olid mõeldud vaid raadiokuulajatele ja neid kanti ette stuudios.

Ülearune oleks neist otsida midagi kasvatuslikku, kuid lavastused tulid suhteliselt odavad ja see oli nende ettekandmise peamiseks põhjuseks. Näiteks esinesid 1934.a. teisel jõulupühal K. Savi kombineeritud ühevaatuselises operetis "Ninanips" (Fritz Vebele muusika) vaid Milvi Laid, Felix Moor ja Konstantin Savi ise.¹

Selliste operettide lavastamine lõppes 1935.a. veebruaris. Kuid asemele tulnud nn. lustmängud (Arnold Bachi "Vana Adam" ja "Hooldaja" jt.) ei olnud sisukamad. Ega ilmaasjata ei kirjutanud saatekava peatoimetaja H. Kompus: "Alles oma algastmel püsisv ala on kuuldemängud. Rääkimata sellest, et meil otse mikrofoni ees ettekandmiseks määratud ja seepärast selle omaduste ja erinõuetega arvestavad teosed peaaegu täiesti puuduvad, esitab kuuldemäng ka näitlejaile teisi nõudeid, kui teatrilava."²

Seda mõistsid ka paljud näitlejad, Näiteks esines Juhan Tõnopa paljudes kuuldemängudes ja lugemistundides (ta armastas esitada M. Metsanurga ja E. Vilde loomingut). Seniajani mäletab vanema põlve rahvas teda kui Aruvälja Andrest. Viimane oli peategelaseks Tõnis Braksi kuuldemängudes "Laupäevaõhtud Aruväljal". J. Tõnopa leidis, et:

"Mikrofon võimaldab palju enam süvenemist kui laval, sest siin on näitlejal võimalus kogu oma väljendusvõime ja oskus, kogu oma miimika ja žestid panna häälde."³

Ka Liina Reiman esines mikrofoni ees suure loomingulise pingega. Näiteks "Sappho" puhul lõi ta raadios hoopis teise kuju

1. Vrd. "Raadio" nr. 45, 21.XII 1934, lk. 434.

2 "Postimees" nr. 67, 9.III 1937, lk. 2.

3 "Raadioleht" nr. 37, 14.IX 1939, lk. 8.

kui teatris:

"Tuli uuesti süveneda ja koordineerida kõiki omi tundmusi. Kõike tuli panna häälde. Seejuures peab hääl kõlama võimalikult puhtalt, sest igasugused kõhatused, mis laval mängides tunduvad loomulikena, mõjuvad mikrofonil ees esteetiliselt häirivalt, kui nad just kuuldemängu autoril pole käsikirjas ette nähtud."¹

2.

1935.a. alguses kuulutati välja esimene kuuldemängude võistlus (esimene auhind 500 krooni), mis aga ei andnud soovitud tulemusi.

Samal aastal sai ringhääling endale uued ruumid: "Estonia" raamatukogu kolis teisale ja vabanenud pind jäi kuuldemängude stuudioks. 1936.a. ehitati ruum akustiliselt ümber ja sellest ajast peale sündis siin suurem osa kuuldemängudest. Samal aastal sai ringhääling oma käsutusse ka nn. Sinise saali ja selle eesruumid "Estonias".

1936.a. algas August Gailiti novellide järgi loodud Niper-naadiseeria, kus esmakordselt äratas tähelepanu Kaarel Karm. Esimese neist - "Pärlipüüdja" - seadis kuuldemänguks A. Särev, kes oli ühtlasi ka sarja lavastajaks. Tähelepanu äratasid veel O. Lutsu "Kevade" ja eriti L. Koidula "Kosjakaskede" järgi tehtud kuuldemängud.

Kui nende lugude tegelaskonnaks olid Draamastuudio näitlejad, siis Kitzbergi "Püve talus" oli tegelasi niihästi "Estoniast" kui ka Draamastuudiost; Enn Vaiguri näidend "Kraavihallid" oli aga Tallinna Töölisteatri näitlejatele esimeseks kuuldemänguks.

Rahvas võttis hästi vastu Aino Kalda teose järgi loodud

¹ "Raadioleht" nr. 37, 14.IX 1939, lk. 8.

kuuldemängu "Bernhard Riives". Kirjanik ise helistas Soomest sel puhul ringhäälingusse ja tänas tehtud töö eest eriti lavastajat F. Moori.

Uha rohkem laienes raadiotööst osavõtivate näitlejate pere: Ants Eskola, Els Vaarman-Kaljot, Sergius Lipp (loomahäälte imitaator) ja Arnold Vaino. Viimane proovis 1936.a. oma võimeid ka lavastajana, kuid üldtuntuks sai ta lastele "karuna", mudilastele "onu Peetrina" Paralepa-perest ja täiskasvanutele peategelaseks E. Laidsaare kuuldemänguseerias kapral Pensionist.

"Arnold Vaino on seisnud mikrofoni ees kaugelt üle paarisaja korra. Vainot oleme kuulnud lugemistundides, kuuldemängudes. Kuid ta on meile ka laulnud vanu, armsaid laule ja mänginud suupilli. Tuntud on Arnold Vaino kapral Pensionina. Kunagi ühes kuuldemängus kohtasime teda koos truude saatjatega saunas. Saunaga seotud helid olid kõik nii loomulikud, et ajasid segadusse paljud raadiokuulajad. Tegelikult oli lugu siiski nii, et "Kalma" saunas heliplaadistati ainult taust, kuna kuuldemäng ise mängiti maha illustreeritud stuudios ja kapral Pension, alias Arnold Vaino, vihtles mikrofoni ees - särgivarrukais."¹

Ainus koosseisuline lavastaja kuni kodanliku võimu lõpuni oli Felix Moor. Tänu temale on olemas ka suur osa eesti kuuldemängude nimestikust. Nimelt pani F. Moor äärmise täpsusega kirja 20 aasta jooksul tehtud töö.

F. Moor lavastas ajavahemikul 24. veebruarist 1923 kuni 22. juunini 1940 253 kuuldemängu täiskasvanutele, ise esines ta osalisena 113 korral. Alates 25. detsembrist 1929 lavastas ta lastele ja noortele 307 kuuldemängu ja täitis neis 156 osa.²

F. Moori võib pidada ka esimeseks, kes meil kuuldemängu teoreetiliste probleemide kohta sõna on võtnud. Neid on ta avaldanud artiklis "Mõtisklusi kuuldemängust":

¹ "Raadioleht" nr. 24, 15.VI 1939, lk. 8.

² ORRKA f. R-1705, nim. 1, s.-ü. 23-24.

Peategelane Leo Martin (vasakul) ja Oskar Põlla esitamas
1940.a. kuuldemängu "Nils Holgerssoni seiklused".

Kuuldemänguproov:
(vasakult paremale)
Ants Jõgi, Marje Pa-
rikas, Felix Moor ja
Teet Koppel.

"Kuuldemängu-vorm on ringhäälinguriigis täieõiguslik kodanik, sellele ei vaidle vist keegi vastu. Selles vormis saab edukamalt ja mõjukamalt edasi anda puht kunstilist, õpetlikku, kasvatuslikku jne. sisu./---/ Kuulajale, kellele tema alatise elukoha tõttu teater on kättesaamatu või raskesti kättesaadav, kuuldemäng kahtlemata aitab kustutada teatrinalga, olgugi mitte täiel määral. Milles peitub siis õieti vahe?... Pidagem meeles, et teatris rakenduvad töösse inimese kaks tähtsaimat meelt - nägemine ja kuulmine. Kuuldemängus aga ainult üks - kuulmine. /---/ Kuuldemäng on väga pealetikkuv. Ta sunnib ennast jälgima just siis, kui ta on saatekavas. Näidend püsib teatri mängukavas pikemat aega. Ei õnnestunud meil ühel õhtul teda vaatama minna, jääb meile ikkagi teadmine, et ta etendub mõnel teisel päeval jälle. Kuuldemäng võib aga kordamisele tulla alles aasta-paari pärast. Eks selles töigas peitu ka kuuldemängutegelaste kurbloomisus, kui väljenduda tagasihoidlikult. Iga vähegi tõsisem saade nõuab suurt ja vägagi jõudupingutavat ettevalmistust, ja seda kõike vaid - üheks korra. Kuulajale jääb muidugi nähtamatuks "kulisidetagune" pingeline ettevalmistustööde ajal.

Vaadelgem pisut lähemalt oma elamusi ja püüdkem neid võrrelda teatrist saadavatega. Eeldagem, et oleme enne teatrietendust tutvunud näidendiga. Lugemisel saime endale juba teatava ettekujutuse tüüpidest, me kujutleme neid sellistena nagu nägime neid kerkimas oma "vaimusilma" ette./---/ Kui aga laval esinejate liha ja veri ei vasta meie oma kujudele, kas me siis ei ole pisut pettunud. Kuuldemängus on see oht välditud./---/ Mida siiram on näitlejate ettekanne, mida enam muusikaline taust aitab süvendada antud meeleolusid ja mida enam kuuldeefektid manavad meile realistlikku keskust, seda kiiremini me hakkame "nägema" kõiki tegelasi ja ümbrust, kus nad liiguvad ja tegutsevad. Tähelepanevad sealjuures on see, et igalühel meist üksikult on täiesti oma kujud ja ümbrus, mis vaevalt ühtub teiste omadega. Ettekanne on nagu tõukejõuks, mis vallandab kõidikust meie fantaasia, et see saaks aktiivselt kaasa looma hakata koos esinejatega. Selletõttu võiksimegi öelda, et teatris me oleme enam-vähem passiivsed vaatlejad, ringhäälingus aga aktiivsed kuulajad.

Näitleja seisund raadioteatris on aga paraku vastupidine publiku omale./---/ Tihe kontakt saaliga, elava nähtava publikuga aitab palju kaasa heaks kordaminekuks. Peale selle on näitlejale laval tõhusaiks abimehiks kostüüm, grimm, dekoratsioon, valgustus jm. Kuuldemängus kõik asjaloendatu puudub. Näitlejal pole aimugi, kui palju on tal kuulajaid./---/ Laval näitleja esineb kogu oma inimlikus olemuses, peale hääleliste võimiste on tema käsutada žest ja miimika kõige laiemas mõttes. Kuuldemängus on näitlejal ainsaks väljendusvahendiks hääle, mida abistab näitejuht helitaustadega. Näitleja peab suutma kogu oma tunnete ja elamuste skaala mahutada häälele. On kindel, et see nõuab vastavat tugevat ettevalmistust, head häälelist kooli. Mikrofon on väga tundlik. Ta reedab iga pisemagi eksimuse, vääratuse, komistuse. Laval on võimalik mõnd juhuslikku libastust tagantjärele heaks teha. Vääratust mikrofoni ees on aga raske parandada. Mis on öeldud, seda enam tagasi võtta ei saa. Kahtlemata nõuab mikrofoni ees esinemine väga ranget häälelist ja häälduslikku distsipliini ja suurt ossa süvenemist.

Ringhäälingu näitejuht peab alati arvestama häälega. Kii mõnigi näitleja, kes laval edukalt esineb noorte osades, ei saa samu osi mikrofoni ees selle tõttu täita, et teda nägemata mõjub ta häälel oma tuseduse tõttu pisut vanainimeselikult. Võime aga üpris hästi kujutella, et mõni soliidseis aastais härra, kellel on kõrge ja hästisäilinud hääle, võib mikrofoni ees "südameid murda"./---/

Helitaust on kuuldemängus suure väärtusega. Ta aitab tõhusalt manada täielist illusiooni paigast, kus tegevus hargneb. Laval on võrdlemisi raske saavutada täielist illusiooni nagu sünniks tegevus liikuvast rongist, lennukist, autos, hobusõidukist, mõnel veekogul jne. Ringhäälingus on see aga täiesti mõeldav. Olgu ainult helimeistrid leidlikud.¹

F. Moor jättis targu mainimata, et kuuldemängude ühekordne esitamine tegi tüli mitte üksnes näitlejatele, vaid ka ringhäälingule - kordamisel tuli esinejatele uuesti maksta töötasu, rääkimata organiseerimis- ja esitusraskustest. Kolmekümnendate aastate teisel poolel hakati seetõttu kuuldemänge ka heliplaandistama. Põhiliselt jäädvustati kergesisulisi lugusid - näit. J. Selja "Viljandi paadimees", K. Goetzi "Koer ajus".

x x x

1937.a. asus Riigi Ringhääling piirama kõigi sõnaliste saadete mahtu, jättes nende maksimaalseks pikkuseks 20 minutit. Erand tehti muidugi kuuldemängule. Nagunii moodustasid viimased nn. segasaadetest pisima osa: kui 1935.a. oli nende kaal saatekavas 1,66 %, siis jumalateenistusi ja hommikupalvusi oli 3,6 %, reklaami 4 % jne.

Kuuldemängude päevaks oli kodanlikus Eestis nagu tänapäevalgi põhiliselt neljapäev ajavahemikus kella 19-22 (lõpuaastail kl. 20.30). Suvel kuuldemänge ei esitatud.

1937.a. talvehooaeg avati 21. septembril, kusjuures eesmärgiks oli anda eetrisse iga nädal üks kuuldemäng täiskasvanutele

¹ "Raadioleht" nr. 12, 23.III 1939, lk. 4-5.

ja üks lastele. See plaan enam-vähem täideti.

30. septembril 1937 esitatud Ants Kobrulehe "Mehed" (tegelased A. Teetsov, F. Moor, H. Laur ja O. Põlla) on teadaolevatel andmetel esimene eesti kuuldemäng, mis kirjutati just nimelt ringhäälingu jaoks (eelnevad olid kas dramatiseeringud, opereetid või tõlked).

Et see kuuldemäng ei jäänud autoril viimaseks, oleks huvitav teada, kes peitub selle pseudonüümi taga. Felix Moor mainib oma nimekirjas kord William Tominga nime koos A. Kobrulehega, kuid kas need on identsed, pole kindel (F. Olbrei arvates võis autoriks olla ka Ants Vilepill). Niisama segane on lugu Mart Mardikaga. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi pseudonüümide kartoteek annab Mardika vastena Voldemar Öuna nime. Viimane pole kuuldemänge kirjutanud, küll aga tegi seda Mart Öun, kelle pseudonüümiks on Enn Ird. Võib-olla on tegemist Öunade ühistööga?

Varjunimede all armastasid teisedki autorid kuuldemänge luua. Hästituntud Aruvälja-lood olid Heinilt alias Tõnis Braksilt. Kaktuse nime all kirjutas mitu lugu Edgar Sein, Tuulenõelana esinesid Marta Sillaots ning Enn Paikre, Felix Tuli pseudonüümi taga peitus tuntud Soome dramaturg Hella Vuolijõe. Kes oli aga Ogalik, on siiani teadmata.

3.

Ajakirjanduses ilmus artikleid, milles nõuti eesti kirjandusklassika kohandamist kuuldemängudeks. Eeskätt käis see E. Bornhöhe "Villu võitluste", E. Vilde "Mahtra sõja", "Külmale maale" ja "Tabamata ime", A.H. Tammsaare "Tõe ja õiguse",

A. Kitzbergi "Libahundi" ja "Tuulte pöörises" kohta.¹

Need nõudmised olid igati õigustatud, sest kodanliku ringhäälingu programm oli kahepalgeline. Nimelt sisaldas kuuldemängu-repertuaar ühelt poolt ideeliselt ja kunstiliselt tüsedaid töid. Nii esitati raadiolavastused H. Ibseni "Per Gynti" (E. Griegi muusika), A. Kivi "Seitsme venna", J. Galsworthy romaanide "Üle jõe" ja "Esimese ja viimase", G. Hauptmanni "Helga" (E. Kapi muusika), H. Vuolijoe "Vastumürgi" ja teiste klassikaliste teoste põhjal. Hästi võeti vastu ka viimati mainitud autori "Hulkuri valss", mille soome keelest tõlkis Niina Murrik. Peaosa, Kraavihalli, mängis K. Karm ja ka teised osalised olid väga tugevad - L. Reiman, M. Leet, H. Laur, M. Luts, A. Jõgi, M. Parikas ja M. Kamp.

Teiselt poolt oli kavas palju usulis-müstilisi kuuldemänge (1936.a. jõulude ajal tervelt 9!) ja neid, mis ülistasid nn. Vabadussõda: A. Kivika "Nimed marmortahvlil", J. Jaigi "Kui oodati võitu", A. Kobrulehe "Vastu pidada, vastu pidada lõpuni", B. Kangermanni "Kapral Salu" ja "Need, kes vabastasid kodumaa", M. Saari kuuldepildid "28. november 1918", sari "Eesti tee iseisivate rahvaste peresse", A. Tammani "Koidikul", L. Haarla "Märgutuled" jt.

Tavaliselt olid need kunstiliselt saamatud tööd täis natsionalismi, hurraapatriotismi ja antikommunismi. Nähtavasti ei olnud need kuigi populaarsed, mistõttu kuulajad nõudsidki klassika instseneeringuid.

¹ Vrd. "RS" nr. 6, 5.II 1937, lk. 2.

4.

21. novembril 1928 oli kõige noorematel raadiokuulajatel hea päev: kella 18-18.30-ni oli kavas esimene kuuldemäng lastele. J. Kuulbergi jutu "Kui konnal kõht valutab" seadis raadiole A. Sunne. Peategelaseks olid F. Moor (seletaja) ja E. Liiger (Leevike). Alates 25. detsembrist 1929 võttis ka selliste kuuldemängude lavastamise oma hoolde väsimatu Felix Moor. Hiljem abistasid teda Tallinna Noorsooteatri näitejuht August Sunne, Ants Lauter jt. kogunud näitlejad.

Et lastele ja noortele kuuldemänge lavastada, lõi F. Moor 1929.a. lõpus künneliikmelise lastegrupi (sellest grupist on võrsunud ka Eesti NSV teeneline kunstnik Ellen Liiger).

Kõige rohkem kirjutas lastele ja noorsoole kuuldemänge kirjanik Marta Sillaots. F. Moori andmetel oli aastatel 1937-1943 neid 23. Originaalsed kuuldemängud olid "Salme ootab pühi", "Matkamehed", "Esimene päev maal", "Jõulud", "Juta ja Miku suur reis" jt. eesotsas populaarsete Trips-traps-trulli seiklustega; laste lemmikteoseid, nagu J. Verne'i "Saladuslik saar" (3 seeriat) ja J. Jerome'i "Kolm meest paadis" (5 seeriat), kohandas ta samuti kuuldemängudeks.

Oma lastenäidendid seadis kuuldemängudeks ka Johanna Kitzberg.

Kui rajati kooliraadio, leidsid kuuldemängud neis kohe koha. Esitati Jüri Parijõe enda seatud "Laevapõisi päevilt", August Mälgu "Läänemere isandad", Tammsaare "Tõde ja õigus" I osa (Särevi dramatiseering), L. Koidula "Säärane mulk", H. Visnapuu "Maa-alused" (Riho Pätsi muusika) jt. Kuuldemängud olid kavas

kindlal kellaajal (13.00-13.30 või 13.40), nii et lapsed teaksid oodata oma lemmiksaadet. Hiljem toimus saade hommikupooliti (kella 11-12 paiku).

Õpilastele korraldatud ankeet näitas, et kuuldemängud olid noorsoo hulgas kõige populaarsemad (kuigi esimese kümne aasta jooksul oli eetrisse pääsenud vaid 85 lastele määratud kuuldemängu).

1938.a. said alguse inglise- ja saksa keelsed kuuldemängud, mis õpetasid õiget võõrkeelset hääldamist (seda peaks tanapäevalgi silmas pidama!). Jüri Variste seadis raadiole muinasjutu "Snow White and 7 Dwarfs" ("Lumivalgeke ja 7 põialpoissi"). 20. veebruaril 1939 esitati Gotthard Wloka "Familie Storch auf Sommerfrische" ("Kureperekonnd suvitamas"), kus esinesid Tallinna saksa koolide õpilased näitejuhtide Hugo Schwarz ja Bruno Hamanni käe all. Saatel oli eestikeelne sisuseletus ja see oli mõeldud koolidele, kus õpiti võõrkeelena saksa keelt. Samal semestril oli eespool mainitud näitejuhtidega kavast veel kuuldemäng "Knüppel aus dem Sack!" ("Vemmal kotist välja!") ja vana-Grimmi muinasjutt "Die Zauberbergeige" ("Võluviivul") Walter Blachetta seades. W. Shakespeare'i "The Merchant of Venice" ("Veneetsia kaupmees") oli mõeldud muidugi koolidele, kus õpiti võõrkeelena inglise keelt.

Sarjast "Jätkame soome keele õppimist" anti eetrisse Anni Sahlsteini lastenäidendi järgi "Lauri-pojan seikkalut" ("Lauri-poisi seiklused").

5.

Tööst kuuldemänguga kui raskeima saateliigiga võib saada ettekujutuse artiklist "Kuuldemängu tee eetrisse":

"Estonia" teatrimaja kõrgeimal korral on seatud sisse kolm ajanõuetele vastavat kuuldemängu-stuudiot. Esimene stuudio on hariliku akustikaga tuba, kust saadetakse eetrisse kõik need stseenid kuuldemängust, mille tegevustik toimub normaalse suurusega tubades (ruumipuuduse tõttu töötasid seal isegi saadete ajal P. Viiding ja F. Moor - V.L.), teine ruum on suure akustilise kõlavusega ja siit saadetakse maailma võlvialustes, salakäikudes, trepikodades, suurtes saalides jne. rulluvad stseenid. Kui astud aga kolmandasse studiosse, siis tundub sulle, nagu oleksid sattunud hoopis vabasse loodusesse. Kui kuuldemängus esimene pilt mängib suures saalis, teine lahtisel rõdul ja kolmas väikeses toas, siis peavad näitlejad kihutama ühest studiosst teise. Ruumide kõlaline erinevus on saavutatud toa seinadele isesuguste vineerplaatidega-kassetidega, millistesse on lõigatud veel kitsad pilud. "Vaba looduse" stuudio seinad on aga kindlalt vooderdatud kõla hajutava riidega. Kassetid on täidetud mineraalvatiga./---/

Jälgime nüüd pisut meie kuuldemängude lavastaja Felix Moori tööd. Pärast sobiva käsikirja leidmist on tähtis küsimus, mis sugustele näitlejatele usaldada vastavad osad. Siin tuleb eelkõige arvestada hääli. Heasüdamlik osa nõuab pehme häälega näitlejat jne. Tuleb arvestada ka kuuldemängus ette nähtud osalise vanust ja seda, kas näitleja hääl vastab ka vanusele. Kõige keerulisem on lugu siis, kui kuuldemängus tuleb ette mõni poiss. Nagu vastavad kogemused on näidanud, sobivad säärasesse ossa kõige paremini pisut madalamate häältega naisnäitlejad - näiteks annab Reet Aarma, kes juba teatris mängib edukalt poisi, õige hea poisi ka mikrofoni ees. Ent säärast "pettust" teostatakse peamiselt lastekuuldemängudes, kuna muidu hoitakse võimaluse korral kinni "õigest soost".

Nüüd tuleb mõelda kuuldemängu helilisele taustale: vastav muusika, mitmesugused heliefektid nagu lennuki pöörin, autopasuna röögatus, hobustekapjade plagin, torm, lained - kõike võib minna vaja ühes kuuldemängus, et suurendada kuuldemängu mõju, et saadet müüa loomutruumaks ja haaravamaks. Heliefektid ei tohi seejuures tunduda otsituna.

Seejärel algavad "kõvad proovid" - nagu Felix Moor neid nimetab. Esimesed proovid on lugemisproovid, kus tutvutakse tekstiga ja osaga ning milles lavastaja annab vast. näpunäiteid. Karmim on juba mikrofoniproov. Siin mängivad näitlejad mikrofoni ees ja lavastaja kuuleb oma režiikabiinis valjuhääldajast nende häält nii, nagu ta läheb eetrisse ja sealt lugematute kuulajate kõrva ja südamesse. Mikrofoniproov avastab iga pisemagi valehääldamise, valerõhu, kõhatuse ja pausi. Pärast mikrofoniproovi selgitab siis lavastaja igale näitlejale tema vead, kus stseenis tuleb häält tasandada, kus kõvendada jne. Teisel mikrofoniproovil ei tohi need vead muidugi enam ette tulla.

Mikrofoniproovil kõlavad kaasa ka kõik kuuldemängus vajalikud heliefektid. Felix Moor istub režiilaua taga ja nihutab vastavaid käepidemeid edasi-tagasi, lastes domineerida kas ühel või teisel helil. Helide segamise näol võib saavutada palju uusi efekte ja ta on moodsas kuuldemängus lihtsalt vältimatu. On saateid, milliste illustreerimiseks kasutatakse 20 ja rohkemgi eri efektiga heliplaate. Sel juhul valitseb režiiruumis saate ajal elav tegevus. Tehnik asetab lavastaja näpunäiteil kiirelt ühe plaadi siia - teise sinna kettale. Tihti on vähe 3-est kettast ja tuntuks tungivad tarvidust 4, 5 ketta järele. Juba tuleb plaat kettalt võtta ja sinna asetada uus. Tihti kasutatakse üht heliplaati ainult lo sekundit. Ütleme, et iseloomustav koht heliplaadil, mida saates tahetakse kasutada, asub just heliplaadi keskel. Sel juhul mõõdetakse enne vastav koht heliplaadilt välja, milleks tuleb jälgida ainult heliplaadi mängimise ajal vastavat osutit valgustatud skaalal. Kui näiteks soovitud koha algul osuti skaala näitab 120°, siis märgib tehnik endale kraadide arvu üles ja saate seab nii, et nöel puudutab heliplaati täpselt 120° juures - niisiis soovitud kohal.

Praegu on ringhäälingul kasutada üle paarisaja heliplaadistatud hääle ja efekti. Siin leidub igasuguseid loomahääli sea rõhkimisest kuni lõvi möirgamiseni, tormi undamist, automotoori käivitamist, lennuki pöminat, vankri sõitmist munakividel jne.jne. Siiski näeb kuuldemängu käsikiri teinekord ette helisid, mida ei leidu meie heliefektide arhiivis. Ühes kuuldemängus oli vaja heliliselt kanda üle tuliste süte sulpsumist vette. Iseloomustav sisin saavutati seega, et elektrikolb kasteti mikrofonis ees vette. Lainete tasast loksust saavutati kõige toetruumalt, kui mikrofonis ees loksutati pudelit, mis sisaldas hapupiima.

August Mälgu novelli järele dramatiseeriti "Vanakurja vakk", mis möödunud nädalal tuli mikrofonis ees teistkordselt ettekandele, nõuab mõjuvat tormilise mere tausta. Kui nimetatud kuuldemäng aastaid tagasi meie ringhäälingus tuli ettekandele, siis ei jäänud F. Mooril muud üle, kui sõitis ühel tormisel sügispäeval tehnikute ja heliplaadistamise aparatuuriga Kadrioru randa, kus jäädvustati heliplaadidele vägevate lainete loksust. Tol korral saadud tausta kasutatakse ka nüüdki.

Peale muu mõõdetakse veel mikrofoniproovi stopper käes, sest kuuldemäng ei tohi minutitki ületada temale ettenähtud aega.¹

Veidi veel tööprotsessist. Esimestel proovidel loeti teksti laua taga ühe koha peal istudes. Kui aga mikrofon tööle rakendati, siis tuli ümber grupeeruda. Igas ruumis asus üks mikrofon ja üks valjuhääldaja, viimase kaudu jagas näitejuht režiiruumis korraldusi.²

Tehniline baas võimaldas tollal korraga kokku mängida viit heli. Tihti tajus kunstlikult saadud heli kuulaja kõrv loomuli-

¹ "Raadioleht" nr. 40, 6.X 1939, lk. 8.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 9, 1.III 1940, lk. 140.

kumana kui tõelist, näiteks rahva sumin raudteejaamas võeti "Estonia" fuajeest. Kodanliku perioodi lõpuks saadi siiski korralik helitaustade fonoteek.

Kuuldemängutegelaste pere suurenes kolmekümnendate aastate lõpuks selliste näitlejatega, nagu Maie Suurallik (nelja aasta jooksul oli tal ümmarguselt sadakond 10-12-aastaste poisikeste rolli), Marje Parikas (sportlaste ja dramaatiliste osade täitja), Johannes Kaljola, Voldemar Alev. Viimast hinnati eetris rohkem kui laval. Ta luges ette "Kalevipoega", mängis Frederic Chopini, Pjotr Tšaikovski ja Edvard Griegi osasid samanimelistes kuuldemängudes ning nimiosa Ibseni "Per Gyntis", samuti mitmetes kuuldemängudes lastele.¹

6.

Kui 1939.a. aprillis arutati riigivolikogus ringhäälinguprobleeme, siis lasus põhiraskus kuuldemängudel.

"Meie algupäraste kuuldemängude produktsioon ei suuda kuidagi sammu pidada nõudlusega selle saateliigi järele. Ringhääling saab ikkagi valida ainult selle hulgast, mida autorid pakuvad. 1938.a. kestes on ringhääling esitanud, kõrvale jättes kuuldemängu vormis kooliraadio saated, mida on arvult 14, kokku 134 kuuldemängu. Neist 70 pedagoogilise iseloomuga saadet noorsoole, 16 följetonistlikku groteski (Aruvälja ja Pensioni lood), 25 ajaviitelist rahvatükki, kus esinevad autorid, nagu Adson, Gailit, Kitzberg, Agapetus, Aleksis Kivi, Molnár, Maughan, Verneuil j.t. ja 23 tõsist ja nõudlikuma iseloomuga kuuldemängu, mis enamasti olid ümbertöötatud sääraste autorite töödest, nagu Aino Kallas, Tammsaare, Kivikas, Aleksis Kivi, Blaumanis, Ibsen, Hauptmann, Sudermann, Birabeau jne.²

Selle aasta töödest on mainimisväärne veel Hipernaadi-seeria. Sari algas "Parvepoistega" ja lõppes 27. oktoobril "Seeba kuni-gannaga". Nii noorte kui vanade hulgas leidis harukordselt head

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 40, 6.X 1939, lk. 8.

² "Raadioleht" nr. 15, 13.IV 1939, lk. 2.

vastuvõttu Mait Metsanurga "Ümera jõel".

Kuid ajakirjanduses kurdeti ikka, et repertuaaris on liiga palju alaväärtuslikke palasid. "Päevaleht" väitis, et ringhääling ei talu kriitikat ja tegevat endale illusioonidega. Friedrich Soomuste oma artiklis "Prosit, ringhääling!" analüüsis kuuldemängu "Vilistlane Tõnis Vaino tudengirahva maiöööl".¹ Nimelt oli raadiokuulajale sellest kuuldemängust jäänud mulje, nagu oleks voolanud Tartus aina viin ja õlu, kõlanud "prosit" ja tärisenud rapiirid... Ringhäälingule heideti ette joomakommete propageerimist, labasust ja magedust. Et kõlblikke originaalteoseid Eestist on vähe tulemas, siis tehti ettepanek kasutada rohkem häid dramatiseeringuid.

Ringhäälingu juhtkond oli teadlik, et kuuldemängude vähene valik käsikirjade nappuse tõttu tingis üldise taseme nõrkuse. Olukorra leevendamiseks korraldatigi 1939.a. suurejooneline kuuldemängude võistlus. Käsikirja ulatuseks määrati 50 kuni 70 tuhat täheruuni, kusjuures ettekande kestus ei tohtinud olla alla 45 ja üle 70 minuti. Žüriisse kuulusid kirjanikud Erni Hiir, Paul Viiding, Artur Adson ja kuuldemängude toimetajana Felix Hoor.

Ringhäälingu dramaturg Paul Viiding pidas võistlust õnnestunuks. Kokku tuli 156 käsikirja. Esimene auhind (300 krooni) anti Gert Helbemäele ajaloolis-dramaatilise kuuldemängu "Maria-viiul" eest, kaks II auhinda (ä 200 krooni) said Aleks Kaskneem töö eest "Ohvrid" ja Erik Laidsaar töö eest "Mõök ja ader", kaks III auhinda läks Gert Helbemäele "Auguste Caroline" ja

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 113, 2.V 1939, lk. 4.

Ellen Niirmanile "Vaibunud tuulte" eest. Kuigi auhinnatud töödes erilisi tippe ei olnud, tõlgiti neist mõned isegi võorkeeltesse ja leidsid tee välismaa ringhäälingusse.

Pisut võitjatest. G. Helbemäe tuli ringhäälingusse 30. märtsil 1937 kui lastekuuldemängu "Lunikellukeste sünd" autor. Pisut enam kui kolme aastaga jõudis ta raadiole kirjutada veel 27 kuuldemängu. Tema tugevamaks küljeks oli hea looduse ja kultuuriajaloo tundmine.

Kuigi G. Helbemäe kuuldemängud olid pisut sentimentaalsed ja vanamoelised, tuleb siiski hinnata kuuldemänge Chopinist, Tšaikovskist, Schubertist (kõigi kolme puhul kasutas ta illustratsiooniks nende muusikat), Rembrandist. Kunstniku elust oli ka kuuldemäng "Naine, kes arvas, et armastab".

Tavaliselt kestsid tema kuuldemängud tund aega ja ka tegelaste arv polnud suur. Näiteks tõsise sisuga "Lööklaulus", millele kirjutas muusika Boris Körver, esinesid vaid E. Vaarman, F. Moor ja M. Parikas. Ise ta oma kuuldemänge ei lavastanud, vaid tegeles rohkem saadete koostamise ja montaažiga.

Aleksander Kaskneem oli enne seda ringhäälingule saatnud kuuldemängu "Kapten opereerib ise", mis jõudis kuulajateni aga alles 1940.a. mais. 26 aasta jooksul kirjutas ta kokku kümme kuuldemängu.

Erik Laidsaare kohta niipalju, et tema 20 kuuldemängu seas moodustasid paremiku kapral Pensioni lood. 1937.a. vana-aastaõhtust alates kuulus kapral Pensionile kahtlemata Eesti populaarseima kuuldemängukangelase nimetus. Looaõdur Müblikut mängis Ants Eskola, reamees Sookaela Juhan Tõnopa ja veltveebliit

Sergius Lipp-

Laidsaar oli kohalikest autoritest Tõnis Braksi kõrval peaaegu ainuke, kes kirjutas laupäevaõhtuteks originaalseid humoriga küllastatud kuuldemänge. Selle žanri menule aitas suuresti kaasa heade näitlejate mäng (näiteks kuuldemängus "Meister ja selgid" Laur, Karn, Tõnopa, Koppel, Kogger ja Kamp).

Üllatav oli kiirus, millega valmisid auhinnatööd: Laidsaar kirjutas "Mööga ja adra" (sellest sai hiljem ka esimene venekeelne kuuldemäng) kahe päevaga, Niirman tegi oma elu esimese ja eelviimase kirjatöö valmis ühe päevaga (ja saatis isegi läbi lugemata teele!). See muidugi ei jätnud mõju avaldamata ka nende kvaliteedile.

Tõnis Braks alustas "Päevalehele" Aruvälja-vestete kirjutamist 1935. aastal. Felix Moor palus seejärel peagi teda neid materjale ringhäälingu jaoks kohandada.¹

Kodanliku perioodi lõpuaastail muutusidki populaarseteks "Laupäevaõhtud Aruväljal". Aruvälja Andrest mängis Juhan Tõnopa, kes "35-aastase olemuse peidab 60-aastasesse hääldesse", nagu ta ise tähendas. Kõige raskem oli näitlejal oma keelepruuki muuta - Tõnopa oli mulk, Aruvälja peremees aga pesueht läänlane. Näitleja sai selle ülesandega suurepäraselt hakkama.²

Braksi "Aruvälja pühadenalja", "Aruvälja omad laadal", "Kuidas Aruvälja rahvas Kurepalu rahvamajas lihavõtte viimasel pühal peol käis" ja mitmed teised lood tabasid õige laupäevaõhtuse tooni, sellest ka nende menu. Õhtud, kus siis esinesid "oma

¹ T. Braksi kirjast autorile 26. juulist 1966.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 37, 14.IX 1939, lk. 8.

rahvas, külalised ja segakoor", leidsid nii head vastuvõttu, et neid hakati peagi imiteerima (V. Luhasoo "Laupäevaõhtu Raiksaarel", T. Braksi enda "Laupäevaõhtu Ciekülas").

Teistest seni mainimata produktiivsematest kuuldemänguautoritest peab mainima Kaarel ja August Korsenit. K. Korsen on 20 aasta jooksul kirjutanud vähemalt 17 kuuldemängu, tema noorema venna arvel on neid kaks.

1939. ja 1940.a. olid uuteks autoriteks Tarmo Meriste, Valve Saretok ja Juuli Rõõmusaar.

7.

Üheks põhjuseks, miks kuuldemängudega ei saanud rahul olla, oli kindlasti isoleeritus välismaailmast. Nii näiteks peeti 1939.a. St. Moritzis rahvusvaheline kuuldemängude konverents, millest kodanlik Eesti osa ei võtnud.

Enne Teist maailmasõda jõuti Balti riikide IV ringhäälingu-konverentsil saavutati küll kokkulepe kuuldemängude vahetamise suhtes:

"Nii meil kui kogu maailmas on alaline puudus headest kuuldemängudest. Pealegi seisavad kuuldemängud peaaegu eranditult käsikirjades, nõnda, et neid on raske kätte saada. Kuuldemängude repertuaari rikastamiseks otsustati konverentsil seepärast hakata vahetama nendegi käsikirju. Iga ringhääling valiks oma repertuaarist paremaid kuuldemänge ja saadaks neid naabritele, kes neist siis valiks, mis sobib."¹

Mainimisväärt tegudeni aga sel alal ei jõutud.

8.

Kuulajad kurtsid, et peaosaliste hääled muutuvad juba liiga tuttavateks. Nõuti, et ringhääling valiks rohkem osatäitjaid provintsiteatritest, mis mõjuks värskendavalt. Et seda ei tehtud

¹ "Raadioleht" nr. 34, 24.VIII 1939, lk. 2.

(kõrvale jäi isegi "Vanemuine"), oli kahtlemata meie ringhäälingu veaks. See-eest kõik pealinna tuntumad sõnakunstnikud löid vähenal või suuremal määral kaasa kuuldemängudes. Sellest ajast võib mainida Oskar Põllat ("intrigant"), Jüri Kokre (hea lõvi-hääle initeerija), Jaan Mürki (peamiselt lastesaateis) ja nn. kova häälega meest Eduard Türki. Noor näitleja Harri Paris sai peaosad "Tiberius" ja "Rembrandt".

Töölisteatri näitlejad esitasid "Kauka jumala". Mogri Märti mängis Aleksander Teetsov, Marit - Ann Tamm, perepoega - Johannes Romot, tüdart - Lensi Römmer, teenijaid - Hilda Sooper ja Olli Vares, kaupmeest - Alfred Rebane. Sama teatri jõududega läks eetrisse ka kuuldemäng "Karjapoiss lööb sekka".

Varem "Estonias" mängitud R.C. Sheriffi näidend "Teekonna lõpp" õnnestus ka kuuldemänguna. Osalised olid A. Lauter, K. Karm, H. Laur, A. Eskola, A. Üksip, S. Lipp.

Ekslikult Eesti raadio viiesajanda kuuldemänguna väljakuulutatud (tegelikult oli seda 24. veebruaril 1940 A. Kaskneeme kuuldepiltide põimik "Per aspera ad astra") Artur Sikemäe "Umnikus" mängisid kahe pealinna juhtiva teatri näitlejad - L. Lasser, V. Alev, S. Reek, O. Põlla, L. Tui ja A. Talvi. (Sikemäe seadis kuuldemängudeks ka J. Galsworthy "Esimene ja viimane" ja "Tume õis" ning kirjutas meie ringhäälingu seitsmesaja viieküm-nenda kuuldemängu "Udu hajub").

9.

Viimase kodanliku perioodi raadiohooaja kohta võib lugeda asjatundlikust artiklist "Raadioteater" möödunud hooajal. Märkmeid ja mõtteid kuuldemängudest", mis on ühtlasi omamoodi hin-

nanguks sellealasele tööle Riigi Ringhäälingus:

"Hooaja jooksul anti täiskasvanutele 66 etendust - hulka arvatud ka Raadiokülas esitatud kuuldepildid. Noortele, lastele ja mudilastele - kooliraadio kuuldemängud kaasa arvatud - on antud 103 etendust. Kogusummas lavastati möödunud hooajal seega 169 mitmesugust kuuldemängu ja seda pisut enam kui 300 päeva jooksul! See on enam kui ülepäeviti, sealjuures peaaegu mitte üht etendust kordamata!

Arvestagem meie ringhäälingu abonentide keskmiseks arvuks lõppenud hooajal kaheksakümmend tuhat - tegelikult oli neid rohkem - ja arvestagem, et ainult 25 % raadioaparaatide omanikest kuulas meie raadioteatri saateid, siis saame - arvestades tagasihoidlikult kaks kuulajat ühe aparaaadi kohta - meie raadioteatri mööduva hooaja kuulajate koguarvuks ligikaudu s e i t s e m i l - j o n i t i n i m e s t!

Meie seitse kutselist teatrit andsid eelmisel hooajal 91 uuselavastust ning kordasid vanadest lavastustest 52, seega kokku 143 lavastust. Raadioteatril oli vastav arv 169! Vaatajate üldarv mainitud teatrite poolt korraldatud 1335 etendusel oli 636.943, tähendab, enam kui 10 korda väiksem kui raadioteatril!

Raadioteatril - kandudes üle maa kaugemaissegi kolgastesse, kuhu muidugi ei satu ühegi teatri lava - on määratu tähtsus kogu rahva teatrikasvatuses ja rahva teatrihuvi rahuldamises. Tal on kasutada meie pealinna teatrite parimad näitlejad - soodustus, mis pole kättesaadav ühelegi teisele teatrile. Võides esinejaid valida ligi sajapealisest näitlejate perest, on saavutatav suurim hääleline mitmekesisus ja vaheldavus, mille tõttu näitlejad ei lähe nii ruttu "vanaks". Seepärast on ka mõistetav, miks pole raadioteatrile oma kindlat truppi loodud. /---/ Meie teatriarvustus raadioteatri vastu seni pole ilmutanud nimetamisväärset huvi. Meie ajalehtede arvestuserubriigis on arvustatud küll meie pisikeste provintsiteatrite lavastusi, kuid raadioteater - vaatamata tema määratule tähtsusele - on jäänud kahe kõrva vahele!"¹

10.

Tehes kokkuvõtet eesti kuuldemängu arengust aastail 1926-1940, tuleks meil tagasivaatavalt rõhutada järgmist.

Kuuldemängu kui üht osa raadio ideoloogilise töö programmist ei saa kuidagi lahutada kodanliku raadio üldpoliitilisest mõttest. Seetõttu on arusaadav "neutraalse" jandi, tühiste opereti ja seikluslugude esinemine, hurraapatriootiliste ning usuliste teemade käsitlemine kuuldemängudes. Teisalt tingisid ärilised kaalut-

¹ "Raadioleht" nr. 25, 20.VI 1940, lk. 387.

lused odava "kauba" pakkumist, millega samal ajal apelleeriti vähearenenud kuulaja väikekodanlikule maitsele.

Kuid oma paremas osas toetas kuuldemäng progressiivse, humanistliku kunsti traditsioone, eeskätt eesti, vene ja lääne-euroopa klassika lavastuste näol, kus kaastegevad olid meie parimad näitlejad. Just seda osa peame eesti kultuuriloos hindama. Seda osa nõudis ja toetas ka progressiivne kriitika ning enamik kuulajaskonnast. Teiseks. Vaadeldud perioodil loodi Eesti kuuldemängu kui uue kirjandusžanri traditsioonid ning eeskätt raadiorahva ning näitlejate poolt ka selle žanri teooria alged, mis on arvestatavad tänapäevalgi. Kuuldemängudega jõuti 1940. aastaks tasemele, mis väärrib neis oludes hindamist.

1964.a. tuli aga iga päeva peale keskmiselt 37 minutit kuuldemängusaateid, mis aasta kohta teeb üle 227 tunni. See on saavutus, millest ligi 30 aastat tagasi ei juletud isegi unistada.

II

Nagu eespool nägime olid peamised teatrijõud kaasa haaratud kuuldemängude tegemisele (siinjuures jätame kõrvale selle tohutu panuse, mille Eesti teatrid andsid solistide ja ooperite-operettide näol ringhäälingu muusikalisele kavale, ja vaatleme ainult sõnalist osa). Sellepärast oli otseseid teatri- saateid väga vähe.

Üks esimesi lektoreid "Raadio-Ringhäälingus" oli näitejuht Paul Sepp; 1930-ndate aastate alguses pidas teatriajaloolane Artur Sikkenberg teisipäeviti loenguid sarjast "Ekskursioon teatri minevikku", hiljem vestles Hanno Kompus ooperist ja koostas saa-

teid näitlejate juubeliteks (1934.a. oktoobris näit. 50-aastasest P. Pinnast). "Estonia" direktor Anton Kasemets rääkis nii esperanto kui eesti keeles (ka Artur Adson pidas 1934.a. esperanto keeles loenguid meie teatrist). 1931.a. tähistati "Estonia" teatri 25 aasta juubelit ja 1938-ndal "Estonia" maja 25 aasta juubelit.

1935.a. aprillis tähistati raadios esmakordselt teatripäeva (esimene teatripäev oli Tallinna Töölisteratris, kus mängiti "Kauka jumalat"). 30-ndate aastate lõpul lisandusid teatrirevüüd, milledega tegeles Gert Helbemäe.

Kogu kodanliku aja jooksul valmistatud teatrireportaazidest on heliplaadistatult säilinud vaid üks. F. Moor kirjeldas lo. novembril 1936 ettevalmistusi esietenduseks "Estonias". On aga teada, et kui külastati Viljandit, siis räägiti "Ugalast", Tartu puhul "Vanemuisest" jne. Teatritest oli kõige rohkem saateid just hooaja alguses, kusjuures eelistatud olukorras olid muidugi pealinna teatrid.

1936. aastaks algatas ringhääling läbilõigete andmist tuntud ooperitest ja operettidest, mida võib kaudselt lugeda ka teatripropagandaks. Miks teatrietendusi endid vähe üle kanti, see selgus Riigi Ringhäälingu juhtkonna seletusest valitsusele:

"Otseülekandeid teatrietendusilt ei saa pidada soovitavaks nii sisulistel kui tehnilistel põhjustel. Teatrietendus sisaldab hulga n.ö. kuuldelisi tühikuid, mille kestel laval võib toimuda tähtsaid miimilisi stseene, mida teatripublik näeb, mis aga raadiokuulajatele jäävad tühjaks, s.o. olematuks. Ka ei ole võimalik näitlejat laval mikrofoniga jälgida, mis tõttu kõne kuuldavus ja arusaadavus on tihti häirivalt koikuv. Oma uue "Teatri saadete" sarjaga püüab RR siiski oma kuulajaid viia kontakti pealinna teatritega, heliplaadistades mikrofonikõlbulikke stseene igalt uult esietenduselt. Kui teatrietenduse tähtsainaks tegu-

riks on näitleja, siis see, et RR oma kuuldemängudes küllaliski sagedasti kasutab "Estonia" teatri näitlejaid, peaks asendama otseülekandeid nimetatud teatrilt, milleks eriti avaldati soovi riigivolikogus."¹

1939.a. jaanuarist alates tutvustati teisipäeviti korraldatavates "Teatrisaadetes" näidendite lavastamist ja anti ülevaateid uudislavastustest.

Nende näitlejate arv, kes võtsid ringhäälingutööst aktiivselt osa, oli kahekümne ümber. Mitmekülgse amplituudiga oli Ruut Tarmo, kel tuli aastakümnete jooksul olla näitlejaks ja näitejuhiks ühes isikus, ettelugejaks kirjandussaadetes (ta ise armastas kõige rohkem lugeda Rollandi "Jean Christoph'i" ja Tammsaare jutte). Ta mängis Liblet Lutsu "Kevades" ja sulast Raudsepa "Mikumärdis", peaosalist Ch. Dickensi "Jõuluöö imes" (G. Helbemäe instseneering) jm. raskeid rolle.

Ruut Tarmo koostöö ringhäälinguga algas juba siis, kui stuudio asus veel Pikal tänaval. Tavaliselt Tarmo laval ei närveerinud, kuid esmakordne mikrofoni ees lugemine (Moor kutsus teda lugemistundi) ja pisikeses diktoriruumis valitsenud põrgupalavus viisid ta tasakaalust välja. Hiljem ei juhtunud seda aga enam kordagi, ehkki tihti tuli esineda väga raskes situatsioonis, 1940.a. tuli näiteks mängida Gogoli "Revidendi" järgi kohandatud kuuldemängus. Moor pidi mängima peaosalist Hlestakovi, kuid millegipärast ta ei tulnud. Et saadet mitte ära jätta, mängis R. Tarmo ka seda osa. Hiljem kiitis linnapead mänginud P. Pinna: "Suurepäraselt tehtud! Miks sa seda osa varem ei mänginud?!"²

Kui Tarmo oli juba aastaid lugenud eetrisse J. Liivi, E. Enno ja Fr. Tuglase luulet, Mälgu, Kivikase ja Lutsu proosat, esine-

¹"Raadiolent" nr. 15, 13.IV 1939, lk. 2.

²Helilindistatud jutuaamine R. Tarmoga 25. juulil 1966, säilitatakse Eesti Radio Tartu studios.

nud deklamaatorina ja lavastajana laupäevaõhtustes ajaviitesaadetes, alles siis kuulis ta esmakordselt oma häält heliplaadilt. Talle tundus enda hääl ebameeldivana - teistele aga meeldis.

Kolmekümnendatel aastatel kandis ringhääling üle enamiku M. Möldre esinemisi "Estonia" nn. Valgest Saalist. Ajakirjandus nentis, et:

"Eks Mari Möldre ju seda rahva "petmise kunsti" oska väga hästi. Tegi ta ju nii tõetruult ka raadiokuulajatele hästitunud Tootsi, et paljud ei teadnud aimatagi, et kuraasika hääle taga peitub hoopis nõrk naisterahvas."¹

Materjali esinemiseks sai ta seltskonnas liikudes ja ajakirjandust hoolikalt läbi töötades. Teinekord aitas juhuski. Kord enne järjekordset esinemist kutsus Pinna näitlejanna lava taha ja tutvustas teda ühe kodanliku valitsuse liikmega. Paarkümmend minutit tagasi oli Toompeal lõppenud valitsuse koosolek, kus arutati tollal palju kõmu tekitanud metsalaastamise lugu. Mari Möldre sai teada kõik telgitagused ja kasutas selle kohe ära. Milline oli juhtivate riigitegelaste hämmastus, kui nad tavaliselt pärast koosolekut "Estonia" Valges Saalis istudes kuulsid Joosep Tootsi pajatamas pool tundi tagasi lõppenud valitsuse koosolekust üksikasju!²

Rahva seas oli sellistel aktuaalsetel lugudel muidugi tohutu menu - Joosep Toots andis pihta pastoritele, majaomanikele, riigiametnikele jt. avaliku elu tegelastele. Tegenist oli poliitilise sisuga vestete ja följetonidega, milledest paljud olid isegi valitsusevastased. 25 aastat hiljem Mari Möldre meenutas:

"Oraator Joosep Toots esines raadios fašismivastase kõnega. Selle järellained löid kõrgele üle minu pea kokku. Esiteks pani

¹ "Raadioleht" nr. 31, 03.VIII 1939, lk. 8.

² Helilindistatud jutuaajamine M. Möldrega 25. juulil 1966, säilitatakse Tartu stuudios.

sisekaitseülem mind kuueks kuuks musta nimekirja, s.t. keelas raadios esinemise ära. Teiseks sain ma 67 kirja - töolistelt, üliõpilastelt, isegi voodis lamavatelt haigetelt. Kirjutasid ka Hispaania kodusõjas viibivad eesti vabatahtlikud."¹

Traditsiooniliselt ilmus Joosep Toots igal vana-aasta õhtul "Draamateatri" lavale ja ka mikrofoni ette, kuni 1940. aastani.

Mari Möldre esines ka ühes esimestest kuuldemängudest - nimelt Claudeli "Vahetuses", mida enne mängiti Draamateatris ja millest 1930.a. veebruaris tehti kuuldemäng. Selles esinesid veel Lasner, Tarmo ja Türk. Ühtlasi oli Mari Möldre üks viljaka- maid ilulugejaid. Ta oskas Tuglase ja Gailiti novelle ning Twaini humoreske esitada nii elavalt ja tegelasi nii reljeefselt joonistada, et tundus, nagu oleks esinenud mitu lugejat.

Mari Möldrel oli teiste näitlejate ees veel see eelis, et ta võis ringhäälingus ka laulda. Martin Taras leidis näiteks, et tõlgitsuse poolest võiksid isegi ooperilauljad temalt eesku- ju võtta. Meeleolulauludest laulis M. Möldre kõige rohkem B. Kör- veri omi (G. Helbemäe sõnad) ja S. Lipu tõlgitud saksa laule.²

Peale Mari Möldre esinesid ringhäälingus regulaarselt veel viis näitlejannat. Marje Parikas ja Olli Ungvere tegid kaasa nii lastele kui ka täiskasvanutele määratud kuuldemängudes. Meeta Luts oli ühtviisi tugev kuuldemängudes (tal jäid osad lugedes niivõrd pähe, et tekstitaamatut polnud esinemise ajal peaaegu vajagi) ja lugemistundides. Talle endale meeldis lugeda laste- jutte ning Tuglase ja Koidula loomingut.

Eespool oli juba juttu Ruut Tarmost, kes luges eetrisse häs- ti karakterseid või siis jälle psühholoogiliselt tugevaid pala-

¹ Mari Möldre, Eesriie avaneb, Tallinn 1963, lk. 254.

² M. Möldre, tsit. helilint 1939, ...

sid, mis võimaldasid tüüpe luua. Temaga koos (eriti luulepöimikutes) esines sageli Mare Leet, kelle amplituudiks olid lüürilised stseenid. Deklameerimise puhul tundis ta end imehästi:

"Luuletusi armastan ma kõige meelsamini raadios lugeda. Sinu ümber asub kummaline vaikus, sa ei kuule ühtki sosinat, mis sind häirib - lihtsalt ideaalne ümbrus luuletusse süvenemiseks. Mikrofoni ees pead palju vaiksemalt kõnelema, kuid selle eest häälede panema rohkem nüansse."¹

Liina Reiman debüteeris kuuldemängus Enn Irdi tükis "Veelkord" alles 5. jaanuaril 1939,² kuid see ja järgmised osad sama autori kuuldemängudes "Ennäe inimest" ja "Katedraalv Grillparzeri tragöödias "Sappho", Schilleri draamas "Maria Stuart" jt. tegid talle ruttu nime ka raadiomaailmas. Tegelikult oli tutvus mikrofoniga hoopis vanem:

"Esimest korda oli muidugi hirmus ärev. Pidin ette lugema A. Alle luuletusi - sellest on nüüd neli aastat tagasi. Mäletan, et ma isegi riietusin sarnase pidulikkusega, nagu esineksin laval. Kartus väikese mikrofoni eest on siiski mulle sisse jäänud, nii et ma enne kuuldemängu saatet olen alati pool tundi varem kohal."

"Aga kuidas te üldse suhtute mikrofoni ees esinemisse?"

"Teen seda suure huviga. Harilikult piinab asjaolu, et saad nii vähe proove teha ja kardad, et vahest seetõttu võib kuulajale tunduda, nagu loeksid lihtsalt maha. Aga samas jälle pead tunnistama, et nendel vähestel proovidel on teinekord ka omad head küljed. Olen tihti teatris tähele pannud, et sa ei saagi enam kätte seda tooni, mis omasid esimeste proovide ajal. Puudub see värskus ja haaravus. Selles suhtes polegi vahest kuuldemängude proovide vähesus halb, kuid eelduseks on siin ikkagi, et osa peab meeldima."³

"Eesti Draamateatri" näitleja Aino Talvi esines esmakordselt ringhäälingus 1936.a. Kui esimesed katsed Nipernaadi-lugudes olid edukalt läbi tehtud, usaldas Felix Moor talle juba vastutusrikkaid osi kuuldemängudes (Anna - "Kõrboja peremehe", Nadežda von Meck - Tšaikovski saates, peaosa G. Helbemäe "Maria-viulis").

¹"Raadioleht" nr. 3, 12.I 1940, lk. 44.

²Vrd. "Postimees" nr. 4, 5.I 1939, lk. 4.

³"Raadioleht" nr. 5, 2.II 1940, lk. 75.

Teistest näitlejannadest tegid vähemal määral kaasa veel A. Üksipi abikaasa Albina Kausi ja Reet Aarma (luges A. Kitzbergi jutte ja oli lastesaadetes Peep Täitsamees). Muide, R. Aarma loeb praegu nii luulet kui ka proosat "Ameerika Hääle" eestikeelsetes saadetes.

Meesnäitlejatest olid peale eespool nimetatute tuntumad esinejad veel Karl Ader (luges kõige enam J. Aho jutte) ja Eduard Türk. Kuigi viimane leidis, et ringhäälingus esinemised on alati omajagu konstrueeritud, luges ta meelsasti eetrisse S. Lagerlöfi ja R. Rohu jutte. 1936.a. alustas näitlejana oma tööd ringhäälingus Leo Martin, kes nüüd on kuuldemängude peamine lavastaja Eesti Raadios.

x x x

Näitlejate kaastööl oli kaks külge: ühelt poolt täideti sel teel suur osa ringhäälingu kunstilisest programmist; teiselt poolt aitas raadio samal ajal tõsta näitlejate meisterlikkust.

Mikrofon andis näitlejale võimaluse end avaldada väga mitmekülgset. Juhan Tõnopa oli üks neist, kes ei langenud mikrofoni ees šablooni ja lähtus sellest, et iga uus looming ei tohi sarnaneda eelmisega. Ringhäälingus oli seda kergem teha kui laval ja seetõttu arvas J. Tõnopa ise, et raadios on tal isegi rohkem kunstilisi õnnestumisi olnud. Noortele näitlejatele jagas ta selliseid näpunäiteid:

"Pooldan seda, et näitlejad mikrofoni ees esinedes unustaks loo ž-liselt teksti, mis neil on käes. Tekst olgu vaid abinõuks, mis publiku kõrvus situatsiooni edasi viiks, kuid näitleja käes ta olgu ainult abinõuks, millele ehitada üles oma looming. Ka

näitleja žest ja miimika peab mikrofoni kaudu ulatuma kuulajani."¹

Kui heliplaadistati üht stseeni "Niskamäe naistest", siis oli Liina Reimanile pörutavaks elamuseks kuulata oma häält: "Mitte kuidagi moodi ei tahtnud seda häält omaks tunnistada ja mõtle sin ikka, et aparaadis peab olema mingi viga."²

L. Reiman leidis, et oma hääle kuulmine on heaks õppetunniks näitlejale, kuna ta seejärel võib parandada oma hääldamise vigu. Samal seisukohal oli M. Parikas. Ta kinnitas, et ringhääling aitab tal vältida vuristamist, mikrofoni ei võimalda kiiret kõnelmist. Heliplaadistamised võimaldasid ennast kontrollida ja täiustada.³

Ka M. Luts hindas kõrgelt tööd raadios: "Kuuldemängus on osa areng palju kiirem, palju episoodilisem ja täpsem./---/ Kuuldemängus, mis tihti koosneb lühikestest piltidest, tuleb runnete väljendustes olla äärmiselt täpne just selle tõttu, et puuduvad ettevalmistavad stseenid."⁴

Näitlejad suhtusid mikrofoni ees esinemisse väga tõsiselt. Üksi, ilma pealtnägijateta tahtsid studios esineda sellised kogeenud näitlejad nagu Ly Lasner, Erna Villmer, Sergius Lipp; isegi Ants Lauter ei tahtnud, et "halloones" juures seisaks. Helmi Einer oli nõus vaid siis esinema, kui ta ei näe mikrofoni.⁵ Hugo Lauri ja publiku lemmikut Mari Möldret publik aina innustas. Igas olukorras ideaalseks esinejaks oli ka varalahkunud Hilda Gleser.

x x x

¹ "Raadioleht" nr. 37, 14.IX 1939, lk. 8.

² "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1940, lk. 75.

³ Vrd. "Raadioleht" nr. 25, 22.VI 1939, lk. 8.

⁴ "Raadioleht" nr. 7, 16.II 1940, lk. 102.

⁵ Vrd. "Tallinna Post" nr. 9, 4.III 1934, lk. 5.

"Suuresti on aidanud meie lugemiskultuuri tõsta R.R. lugemistunnid ja luulepöimikud. Meil on aastate vältel kujunenud ringhäälingu man küllaltki suur lugejate kaader, kes publikut peale kirjandusliku huvi süvendamise teenivad veel ilmeika lugemise arendamise eeskujudena."¹

Nii kirjutas Karl Ader, kes oli juba siis tuntud silmapaistva deklamaatorina. Et saada ülevaadet sõnakunstnike tegevusest ringhäälingus, selleks korraldas ajakiri "Teater" 1940. aasta kevadel üheksale näitlejale ankeedi.

Moor, kui eeskätt mikrofonideklamaator arvas: "Kahtlemata on mikrofoni ees esinemine suhteliselt raskem kui publiku ees. Deklamatsiooni aitab mõjule pääseda ka miimika ja see langeb mikrofoni ees täiel määral ära. Viimase ees esinedes peab hääle olema palju vaiksem, olgugi et auditoorium on suurem."²

Tarmo leidis, et mikrofoni ees võib isegi transsi sattuda, see aga ei segavat: "Hiljuti heitis üks kirjanik deklamaatorile ette, et nad esinevad raadios liig pateetiliselt, kuid luule iseendast kui kirjanduslik vorm on pateetiline."³

Tõnopa kaotas 30-minutilise lugemistunnis küll neljaks kuuks hääle, kuid see ei kõigutanud tema heatahtlikku suhtumist ringhäälingusse:

"Mikrofoni ja publiku ees esinemisel on see vahe, et raadios tuleb paremini teha. Palja poseerimise ja teksti mahalugemisega pole midagi teha. Kuid see on ülesanne, milleni ei küüni enamus raadioesinejaid."⁴

Piisab neist kolmest tsitaadist, et näha näitlejate tõsist suhtumist ringhäälingus esinemistesse ja ühtlasi sellest tulevat kunstilist edu. Ajakiri "Teater" tegigi kokkuvõtte: "Tänu raadiole on deklamatsioon siiski jälle leidnud tee meie kodudesse. Ringhääling on kahtlemata suur sõnakunsti edustaja."⁵

¹ "Teater" aprill 1940, lk. 117.
² Sealsamas, lk. 120.
³ Sealsamas, lk. 122.
⁴ "Teater" nr. 4 1940, lk. 122.
⁵ Sealsamas, lk. 120.

Niisuguse kõrge hinnangu teenis ringhäälingu ja teatri koostöö ainuüksi ühest aspektist lähtudes. Kõige tähtsam on aga see, et ringhääling tegi kogu rahvale kättesaadavaks parimad sõnakunstnikud ja et tänu ringhäälingule loodi uus kunstilise sõna vorm - kuuldemäng.

8. Kirjandussaated

1.

Esimene teadaolev kirjandussaade Eesti ringhäälingus toimus 23. jaanuaril 1927, seega regulaarsete saadete algusest pisut üle kuu aja hiljem. Karl Ast-Rumor pidas pooletunnilise loengu, kuid kas ta oli esimene kaastööd tegev kirjanik, pole võimalik öelda. Ajakirjanduses avaldatud saatekava oli äärmiselt napisõnaline: "Kõne kell 6" (s.o. kl. 18), ja oligi kõik.

K. Ast-Rumor esines esimestel kuudel keskmiselt iga kahe nädala tagant, tema nimi toodi saatekavas siiski ära. Ka tutvustati Felix Moori, kes alates 1927.a. veebruarist esines kord kuus deklamatsioonidega.

30.-31. märtsil ja 2. aprillil 1927 olid kavas haridusliidu esindajate kõned kirjandusest; 1. aprillil olid mikrofoni ees Ast-Rumor ja agronoom Voitka (viimane rääkis põllumajanduslikust kirjandusest), päev hiljem tegi kirjanduskriitik Bernhard Linde ülevaate uutest raamatutest. Kõik need üritused olis seoses kirjandusnädalaga, mida propageeris ka ringhääling.

Üks esimesi lektoreid oli Nigol Andresen, kes 15. veebruaril 1923 pidas loengu antiikdraamast.

"Raadio-Ringhäälingu" nelja esimese tegevusaasta jooksul jõudsid eetrisse üle 250 kirjandus- ja lugemistunni ning avaliku raadioõhtu.¹

Peab ütleva, et mõnelgi kirjanikul oli neil aastail eitav suhtumine raadiosse, mis tulenes ringhäälingu saatekava nõrkusest ning viletsast tehnikast. Nii oli see näiteks Mait Metsanurgaga², kes siiski ei keeldunud esinemast 14. oktoobril 1927 peetud esimesel kirjandusõhtul. Ta luges ette katkendi ühest oma novellist. Erni Hiir esitas samal õhtul katkendi poeemist "Pimesikumäng" ja Aleksander Antson tragöödiast "Lapsed". Siitpeale sai tavaks korraldada kirjandusõhtuid üks kord kuus.

Esimene nn. vestekirjanike õhtu peeti 29. oktoobril 1927. Esi-nesid August Alle, Karl August Hindrey ja Mos Kiito (ajakirjanik Oskar Gustavson).³

Teisel õhtul (10. novembril) tutvustas Eduard Vilde raadio-kuulajatele oma uut jutustust "Asunik Woltershausen". Marie Under, Artur Adson ja Johannes Sütiste (siis veel Schütz) lugesid oma luuletusi.⁴

Kolmas õhtu oli 3. detsembril. Johannes Semper ja Betti Alver kandsid ette oma novelle ja A. Antson katkendi filosoofilisest draamast "Vangid".⁵ Antson oli kirjanikest kõige aktiivsem ringhäälingu kaastööline, kuuludes 1927.a. septembrist saatekavakomiteessegi ja pidades loenguid A.H. Tammsaare, J. Oksa jt. kirjanike

¹ Vrd. "Raadio" nr. 1/2 1930/1931, lk. 9.

² Vrd. "Külvaja" nr. 13, 26.III 1927, lk. 114-115.

³ Vrd. "Raadio" nr. 35, 22.X 1927, lk. 430.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 41, 3.XII 1927, lk. 504.

⁵ Vrd. "Raadio" nr. 37, 5.XI 1927, lk. 454.

loomingust.

"Ta oli esimene referant ja esineja Eesti ringhäälingus 1926/1927. Vaatamata sellele, et Antson sai kuulajaskonnas korraldatud ankeedi vastustes väga palju soosivaid hääli, kõrvaldati ta peatselt sootuks ringhäälingutöö juurest." Nii on Antsoni tegevust ringhäälingus kommenteerinud tema abikaasa.¹ Antson sai 1927.a. korraldatud ankeedi põhjal tööpoolest 6,8 % raadiokuulajate häältest, kuid nähtavasti ei olnud tema progressiivsed vaated vastuvõetavad osaühisusele "Raadio-Ringhääling".

(Pärast tema lahkumist vähenes mõneks ajaks kirjandussaadete arv ringhäälingus. Saatekavakomitees istusid küll järgemööda J. Jaik, A. Adson ja Eesti Kirjanike Liidu esimees E. Hubel, kuid saated olid plaanitud ja puudus sisuline suunitlus.)

Neljas kirjandusõhtu 1928.a. jaanuaris algas katkendiga K.Ast-Rumori uuest draamast "Valge naine", millele järgnesid A. Kivika fantastilised miniatuurid ja M. Jürna uus novell "Üks armastus".²

Veebruaris kandis ringhääling "Estoniast" üle veel A.H. Tammsaare 50. sünnipäeva juubelipidustused. Avasõna ütles E. Wilde, kaastegevad olid näitlejad P. Pinna ja A. Lauter.³ Muide, Tammsaarele pühendatud õhtu oli ühtlasi Eesti ringhäälingu esimeseks ülekandeks väljaspool stuudiot.

Viies kirjandusõhtu, kus esinesid J. Mändmets, H. Visnapuu ja J. Jaik, jäi selles sarjas ka viimaseks.

Mitmeks aastaks minetasid kirjandusõhtud oma tähtsuse. 1930.a. oli kirjanduslikke segaõhtuid vaid 8 (ajaliselt küll 20 tundi).

¹ "Keel ja Kirjandus" nr. 12 1960, lk. 750.

² Vrd. "Raadio-Nädal" nr. 3, 15.I 1928, lk. 3.

³ Vrd. "Raadio-Nädal" nr. 8, 19.II 1928, lk. 3.

1932.a. korraldas Eesti Kirjanike Liit 5 kirjandusõhtut (kokku 13 tundi 25 minutit). Tartust kanti üle "Looduse" ja Eesti Üliõpilaste Seltsi kirjandusõhtud.

Riigi Ringhäälingus oli kirjandusõhtute funktsiooniks peamiselt sõnameistrite tähtpäevade meelepidamine. Eesti kirjanikest tähistati J.W. Jannseni, L. Koidula, F.R. Faehlmanni, A. Kitzbergi, M. Eiseni, K.E. Söödi, A. Haava, A. Adsoni, E. Särgava, O. Lutsu jt. sünnipäeva, väliskirjanikest A. Kivi, E. Zola, F. Cooperi, K. Hamsuni ja paljude teiste juubeleid, tagaplaanile jäi vaid vene kirjandus.

1936.a. õnnestus Fr. Tuglase viiekümnenda juubeliaktuse ülekanne "Estoniast". Els Vaarman andis kirjaniku loomingut niivõrd hästi edasi, et köitis ka neid kuulajaid, kes muidu kirjanduse suhtes olid ükskõiksed.

1938.a. tähistati A.H. Tammsaare kuuekümnendat sünnipäeva. Esmakordselt esines mikrofoni ees juubilar ise.

2.

Kirjandusõhtute kõrval oli peamiseks saateks 30 minutit kestev l u g e m i s t u n d. 1930.a. oli saatekavas 44 lugemistundi (21 tundi 50 minutit), 1931.a. 51 tundi (25.15), 1932.a. 43 tundi; 1933.a. organiseeriti 67 lugemis- ja autoritundi.

Saade oli 1930/1931.a. pühapäeviti kell 14. 1931.a. lõpust valiti kellaajaks 19.30, kusjuures lugemistunnid vaheldusid nn. autoritundidega. Nende saadete populaarsusest räägib artikkel "Ilukirjandus ringhäälingus":

"Laialisemad, vähem lugevad ringkonnad jälgivad kõige suure-

ma huviga kirjanduslikke lugemistunde, sest peab ju mentima se-
dagi, et kirjandus lihtkuulajale on arusaadavam kui kontsertmuu-
sika /---/- Ringhäälingu kaudu kuulatakse teost heas ettekandes,
mis annab kuulajale teatud pala deklamatsioonikunstiga tihenda-
tuna, mille tõttu kuulaja seda kuuleb värvides, mida ta ise vae-
valt oleks leidnud raamatu ridadelt."¹

Lugemis- ja autoritunnid olid kavas kodanliku perioodi lõpu-
ni (esimesed põhiliselt pühapäeviti, 1938.a. aprillis isegi kaks
korda nädalas). Tabelist näeme, millise osa saatekavast need tun-
nid moodustasid (viimase aasta tendents vähenemisele on seotud
alanud Teise maailmasõjaga).

1930.a.	44 korda (21 t. 50 min.)
1931.a.	53 -- (26.15)
1932.a.	62 --
1933.a.	67 --
1934.a. II pool	1,17 % saatekavast (14 t. 55 min.)
1935	1,15 % (31,15)
1936	1,86 % (52)
1937	1,56 % (43.55)
1938	2,15% (69.20)
1939	2,06 % (66)

Kuigi tutvustati Euroopa klassikat (Zola, Aho, Baudelaire,
Lagerlöf ja paljud teised), puudus kontakt teiste ringhäälingu-
tega. IV Balti ringhäälingukonverentsil otsustati küll, et "iga-
ühele saadetakse kõigepealt valik klassikat ning siis järjekind-
lalt parimad uudisteosed. Ühenduses ligilisatud ülevaadetega on
ni kõigi kolme maa raadiokuulajatel võimalus olla kursis naabri-

¹ Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 44.

te kirjanduseluga".¹ Otsuse täitmiseks tegelikult aga midagi ära ei tehtud.

Kodanliku ringhäälingu viimasel aastal võisid raadiokuulajad nautida lugemistundides F. Tuglase, O. Lutsu, K. Merilaasi, A. Mälgu (autori ettekandes), M. Underi, E. Hiire, H. Talviku ja paljude teiste eesti kirjanike loomingut.

Hea võimaluse pikema aja jooksul esitatud kirjandusteostega tutvumiseks pakuvad F. Moori säilinud päevikud.²

Ajavahemikus 12. veebruarist 1927 kuni 29. märtsini 1940 esines Felix Moor 37 korral deklamatsioonidega - rohkem kui ükski teine. Kuigi avaluuletuseks oli Mór Jókai "Luuletaja armastus" F. Liszti muusika taustal, on edaspidi peaarõhk eesti luule tutvustamisel.

43 kavas olnud kirjanikust oli välismaisi autoreid vaid 11. F. Moori lemmikuteks olid G. Suits, H. Visnapuu, M. Under, K.E. Sööt, L. Koidula, J. Liiv, J. Sütiste, J. Kärner ja E. Hiir - seega eesti luuletajate paremik. Välismaalastest olid kõige rohkem esindatud hõimurahvaste kirjanikud (ettekantud luuletuste arvult küll hoopis R. Tagore).

Veel suurem oli Moori panus lugemistundides: 16. veebruarist 1927 kuni 24. juunini 1940 oli tema arvel 165 esinemist. Kuigi eesti kirjanduse osa oli siin luuletustega võrreldes pisut väiksem (83 kirjanikust 53), moodustas see siiski 64 % lugemistundide programmist. Siia tuleks lisada veel kuus nn. rahvuslikku õhtut.

¹ "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1939, lk. 2.

² Vrd. ORRKA f. R-1705, nim. 1, s.-ü. 19 ja 20.

Lugemistundide kavas olid novellid, katkendid romaanidest, humoreskid, jutustused, artiklid, poeemid, följetonid, laastud, muistendid, vested, reisikirjad, miniatuurid - seega kogu proosažanride skaala.

Meie sõnameistritest olid armastatumad E. Vilde, P. Vallak, O. Luts, M. Metsanurk, A. Gailit, A.H. Tammsaare, A. Kivikas, ja F. Tuglas, seega Eesti kirjanike paremik.

Väliskirjandusest oli esikohal soome ja inglise oma; kirjani-kest üksikult võttes S. Lagerlöfi, M. Maeterlincki, O. Wilde ja J. Hašeki looming. Lugemistundides leidsid N. Gogoli, J. Semjonovi ja A. Aleksejevi proosa kõrval koha ka A. Puškini ja J. Lermontovi poeemid.

Ülevaade lugemistundides kavas olnud luuletustest ja proosa-~~aladest~~ näitab F. Moori head kirjanduslikku maitset ja suurt tööd nii eesti kui maailma klassika tutvustamisel raadiokuula-
jatele.

3.

Kolmekümnendate aastate alguses said endale eluõiguse a u t o -
r i t u n n i d, kirjanikud ise lugesid katkendeid oma uudisteos-
test. Esinesid A. Mälk miniatuuridega, A. Kivikas väljavõttega
romaanist "Vekslivõltsijad", J. Sütiste, H. Visnapuu, A. Adson
ja E. Hiir luuletustega, A. Jakobson, P. Vallak ja M. Jürna
novellidega, A. Alle ja O. Luts följetonidega. Proosat lugesid
ka J. Kärner, A. Gailit, M. Metsanurk, A. Kirsimägi ja mitmed
teised. Keda kutsuda, seda soovitas Kirjanike Liit.

Miks neljapäeviti (kl. 20.45-21,15) autoritunnid üldse kavas

olid, see selgub ühest "Raadio" toimetuse kirjavastusest:

"See on ju õige, et neidsamu teoseid ja luuletisi, mida autorite tundidel loevad ette kirjanikud ise, võiksid näitlejad ning ilulugejad esitada palju "mõjuvamalt ja ilukõnelisemalt". Kuid väga paljudel on siiski ka huvi kuulata kirjanikke endid ja selleks ongi ringhääling neid mikrofoni ette palunud esitama näiteid endi loomingust. Kui seesugune tutvustamisring läbi, s.o. - kui kõik meie tuttavamad kirjanikud mikrofoni eest läbi käinud, siis tahetavat nende teoseid esitada jällegi peamiselt näitlejate ja ilulugejate ettekandel - lugemistundides."¹

1933.a. suveks oligi esimene seeria autoritunde läbi. Nende korraldamise põhimõtte oli aga igati vastuvõetav ning õige, seejärel võeti Riigi Ringhäälingus nad jälle programmi.

1936.a. astus esimest korda autorite tunnis mikrofoni ette Aino Kallas. Neis saadetes kas kolmapäeva õhtul kell 20.45 või laupäeval kl. 21.10. esinesid veel E. Hiir, H. Visnapuu, M. Metsanurk, K.A. Hindrey, Evald Viskel (E. Jalak), M. Raud, P. Krusten, M. Sillaots, R. Roht, A. Gailit, J. Semper jt.

Kirjanikud ise siiski veel kirjandussaadetega rahul polnud. 21. märtsil 1937 peetud Eesti Kirjanike Liidu peakoosolekul võeti vastu resolutsioon:

"E.K.L. peakoosolek konstateerib, et Riigi Ringhäälingu saatekava kirjanduslik osa ei seisa ülesannete kõrgusel, et pole täidetud antud lubadusi kava ulatuse suhtes, ja avaldab soovi, et Liidu juhatus astuks Riigi Ringhäälingu juures samme selleks, et 1) R.R. saatekava kirjanduslik osa täidetakse kontaktis Kirjanikkude Liiduga ja 2) R.R. võtaks kaalumisele esinemistaskude tõstmise, samuti tehnilise külje (käsikiri!) lihtsustamise."²

¹ "Raadio" nr. 2, 13.I 1933, lk. 16.

² "Looming" nr. 4 1937, lk. 492.

Kuigi saatekavas iseseisvaid autoritunde enam pole, esitavad kolmekümnendate aastate lõpus ringhäälingus oma loomingut sütiste, Peterson-Särgava, Vahtra, Lattik, Mälk, Metsanurk jt.

4.

E e s t i r a a m a t u t e i p r o p a g e e r i t u d mitte üksnes lugemis- ja autoritundides. Seda eesmärki teenisid ka arvukad loengud (peale varemnimetatute olid lektoriteks veel H. Visnapuu ja M. Jürna).

Välismaal tekitasid Gustav Suitsu esperantokeelsed vestlused eesti luulest suurt elevust. Ka esperantokeelses nädalakroonikas levitati kirjandusuudiseid, eriti 1935.a. korraldatud raamatuaasta puhul. Vastukajana saabus kirju kogu Euroopast - Inglismaalt, Jugoslaaviast, Leedust, Norrast, Soomest, Tšehhoslovakiast, Rootsist, Taanist ja mujalt.¹

Raamatuaasta puhul kanti "Estoniast" üle eesti raamatu 400 a. juubeliaktus, vastavad kirjandusõhtud, korraldati loengute seeria eesti kirjandusest ja raamatust (eestvedajaks oli kriitik L. Soonberg). Siis tuleb lisada ka mitmed lugemistunnid ja Joosep Tootsi (Mari Möldre) humoristlik esinemine raamatuaasta teemadel.²

Juba 1934.a. tegi ringhääling algust kirjandusõhtutega uudisteoste tutvustamiseks (teiste seas oli ka Tammsaare "Elu ja armastus"). 1936.a. jaanuaris alustas Tartu Õpetajate Seltsi raamatukogu kirjandusteoste tutvustamist ringhäälingus.

1937.a. novembris alanud kirjandushooaeg tõi iga nädal kavva

¹ Vrd. "Raadio" nr. 3, 17.I 1936, lk. 55.

² Vrd. "Raadio" nr. 30, 6.IX 1935, lk. 233.

kaks kirjandusuudiste veerandtundi. Seda tulebki lugeda aasta tähtsaimaks saavutuseks, et peaaegu kõik kirjastused saatsid ringhäälingule retsenseerimiseks raamatud. Nii pandi alus süstemaatilisele arvustusele.¹

1. detsembril 1937 ühendati kirjanduslikud uudised ja lugemistunnid.

1938.a. detsembris oli järjekordne raamatunädal. Sel puhul korraldati esimene kirjanduslik raadiomõistatus. Raadiokuulajatele koostati viktoriin: esitatud 8 katkendi põhjal tuli nimetada teose pealkiri ja autori nimi. Viktoriinil oli rahvas seas suur menu. Postiga saabus 5000 (!) vastust, neist 40 % täiesti õigeid. Õige vastuse leidmine polnud sugugi kerge, sest etteloetus ei esinenud pea- ega kõrvaltegelaste nimesid. Põhiliselt eksiti vaid Marie Underi luuletusega "Hommikupalve" (kogust "Rõõm ühest ilusast päevast"). Siit järeldus: proosat tunti paremini kui luulet.² Võitjatele jagati välja preemia-tena 60 kirjandusteost.

Saade "Mis raamat see on?" oli vaid osake raamatunädala üritustest. P. Viiding rääkis kirjanduse esiisadest saates "Lugemised peergo valgusel" (vastavad palad A. Vaino esituses), M. Jürna pidas loengu teemal "Naine ja raamat" ja M. Sillaots "Raamatu tähtsusest", A. Lauter esines luulepõimikuga "Raamatute keskel", veel räägiti raamatukogude töö probleemidest. Analoogiliselt kulges raamatunädala tähistamine ka 1939.a. novembris.

¹ Vrd. Valitsusasutiste tegevus 1937/38.a., Tallinn 1938, lk. 36.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1939, lk. 2.

5.

Eespool oli juba juttu F. Moorist, kelle õlul lasus esialgu täielikult kirjandussaadete koostamine. Riigi Ringhäälingus on talle abiks kirjanik Paul Viiding, kes koostas palju saateid, peamiselt eesti kirjanduse suurkujustest - A.H. Tammsaarest ja J. Liivist, J. Sütistest jt. Viiding esines lugemistundides ja oli vajaduse korral reporteriks-ki.

Kolmekümnendate aastate lõpul suurenes kirjandustegelaste osavõtt raadiotööst. S. Lagerlöfi juubeli puhul esines seni mitu kuuldemängu kirjutanud Marta Sillaots, Juhan Liivi puhul magister Villem Altkoa, Aino Kallasest rääkis professor Ants Oras, Paul Rummo koostas mitmeid saateid ja seadis kuuldepilte, Richard Janno pidas loenguid ja õpetas soome keelt. Volde-
mar Mettus pidas aastail 1931-1941 sada loengut ja käsitles muude teemade seas ka hispaania (mitu seeriat Calderonist), hiina, ungari, saksa, Ameerika Ühendriikide ja nõukogude kirjandust.

Ilukirjanduse ettelugejateks olid "Estonia" näitlejad Erna Villmer, Ants Lauter, Albert Üksip ja Sergius Lipp; kõige rohkem aga esines Hugo Laur. Ta luges üksi rohkem kui näiteks Hilda Gleser, Aleksander Rutoff, Arnold Vaino, Enn Toona, Meeta Luts, Johann Tõnson (Juhan Tõnopa) ja Eduard Türk kokku. Hugo Lauri tulekust ringhäälingusse kirjutab "Raadioleht":

"Hugo Laur tegi mikrofoniga esimest korda tutvust siis, kui ringhääling omas "Estonia" teatrimajas ainult paar toakest. Laur luges üht lugemispala. Esimest korda mikrofoni ees esinemine

on nii mõnelgi kangel mehel võtnud laubale hirmuhigi. Hugo Lauril siiski seda ei juhtunud. Tundis end üldiselt palju paremini kui mõni aeg enne seda, mil ta kõneles "His masters Voice" heliplaatidele katkendeid Tammsaare teosest "Tõde ja õigus" ning Raudsepa näidendeist. Hiljem seisis siis Laur Mooriga kahekesi mikrofoni ees. Nad esitasid lõbusaid dialooge, mis raadiokuulajate perele väga meeldisid ja mis olid tänapäeva kuuldemängude eelkäijateks. Kui tulid kuuldemängud, siis esines neiski vahepeal hääle poolest ka kõige kaugemas maa-kolkas tuttavaks saanud Hugo Laur.¹

H. Laur oli juba siis tuntud kui kireglik kirjanduse, eriti luulesõber. Lemmikpalade esitamine ei läinud alati libedalt, nagu ta ise hiljem meenutas:

"...Kodus loed küll poolvalju häälega pala ette ja kõik sobib ka ajaga suurepäraselt. Kuid mikrofoni ees valju häälega lugedes läheb sageli siiski rohkem aega. Siis ei aita muud, kui loe ühe silmaga, kuna teine siis samal ajal "teeb kärbest"/---/ Ühe silmaga ruttad teisest ette ja otsid lauseid, mis on võimalik välja jätta, ilma et seeläbi kannataks kogu sündmustik."²

Suhteliselt harva kuulis kirjandustundides deklamatsiooni; selle peaaegu ainsaks viljelejaks oli Felix Moor (pisut ka draamastuudio õpilased ning näitlejad Erika Torger, Teet Koppel, Lea Raud ja hiljem vaid lauljana tuntud Ott Raukas). Et Moori koormus oli väga suur, siis muutus esitus ühekülgseks.

Positiivset ettevõtmise kilda tuleb paigutada inglisis-, prantsus-, saksa- ja venekeelsed saated eesti kirjandusest. Mary Schneider-Braillard toimetas ja kandis ette F. Tuglase ja A. Kallase proosat, rahvaluulet, G. Suitsu, M. Underi ja H. Visnapuu luulet (osalt autorite endi tõlkes), samuti katkendeid "Kalevipojast". Tävaliselt oli tegemist retsitatsiooniga, s.o. luule- või proosapala loeti ette vastava muusika taustal.

Eespool mainitud nelja võõrkeelt valdas Schneider-Braillard vabalt tänu sellele, et oli sündinud Venemaal ja õppinud Ber-

¹ "Raadioleht" nr. 23, 8.VI 1939, lk. 9.

² Sealsamas.

liinis, isa oli prantslane ja ema taani päritoluga baltlane. Eestis õppis ta ära ka eesti keele. Kuigi M. Schneider-Brail-lard vaimustus eesti luulest, ei riskinud ta kunagi ette kanda armastatud luulet originaalis.¹

Schneider-Brailard tegi kolmekümnendate aastate lõpus ära suure töö eesti kirjanduse tutvustamisel välismaal. Lisaks Eesti ringhäälingule esines ta tihti eesti luuletustega ka välismaa raadios ja isegi Sorbonne'i Ülikoolis. Oma artiklis "Sõna võlu ringhäälingus" ta kirjutas:

"Ringhääling võiks kaasa aidata kõnekunsti uuestisünnile. Ükski vahend ei vasta sedavõrd nõuetele loomingulis-kunstilist sõna mõjule toomiseks, kui ringhääling. Kuigi igalpool ei tun- ta eesti luulet, siis võib Eesti ringhääling saata luulet, ees- ti kultuuri õit, tõlgete kaudu teistes keeltes ja sellega Eestile võita uusi sõpru."²

Kolmekümnendate aastate lõpus olid aktiivsemad esinejad Ruut Tarmo, Hugo Laur, Felix Moor, Ly Lasner ja Mare Leet. Nen- de esituses jõudsid raadiokuulajateni Vargamäe tegelased ja A. Mälgu "Rannajutud", J. Liivi ja J. Parijõe jutud, katkendid K. Hamsuni romaanist "Maa õnnistus" ja Tammsaare uudisteosest "Põrgupõhja uus vanapagan", samuti J. Kärneri romaanidest "Naine vaesest maailmast" ja "Tõusev rahvas".

6.

Milline oli r a a d i o k u u l a j a t e a r v a m u s kirjandussaadetest?

Et rahva seas nende saadete vastu valitses huvi, seda näi- tas juba 1932.a. ankeet. 3071 raadiokuulajat soovisid kirjan- dussaateid senisest rohkem, lisaks soovisid kõneainena kirjan-

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 24, 13.VI 1940, lk. 371.

² "Raadio" nr. 47, 24.XI 1938, lk. 18 ja 24.

dust ja kunsti ligi 4000 kuulajat.

Iga-aastaste ankeetide põhjal püüdis "Raadio-Ringhääling" oma tegevust mõnevõrra suunata. Juba 1932.a. sügisel pidi tööd alustama eesti kirjanduse õpiring; veel kord räägiti sellest 1933.a. veebruaris, kuid päriselt teoks see ei saanudki. Võib-olla ei leidnud ringi juhendaja E. Hubel lihtsalt mahti.

Pärast ringhäälingu riigistamist tehti kirjandussaadete kohta saatekavakomitees suuri plaane:

"Võtta tarvitusele kõik abinõud eesti kirjanduse propageerimiseks raadio kaudu, korraldades lugemistunde, autoritunde, kirjanduslikke vaidlusõhtuid, perioodilisi ülevaateid uudisteostest jne."¹

Ühelt poolt on muidugi positiivne kava saadete arvu suurendada ja nende sisu mitmekesistada. Teiselt poolt tuleb arvestada, et nüüd püüti ka kirjandussaadet senisest hoopis energilisemalt kodanliku ideoloogia teenistusse rakendada. Ametlik nõudmine "positiivse" kirjanduse järele ja demokraatliku, opositsioonilise kirjanduse arengu pärssimine kajastub teatud määral ka saatekavapoliitikas. "Eluläheduse" huvides oli mõeldud ka kirjanike matk Põhja-Eesti tööstusrajooni 1938.a. septembris. Ringhääling palus 3. oktoobril korraga 10 kirjanikku stuudiosse, et need jagaksid oma muljeid. Küllaltki suurt tähelepanu osutati kirjandussaadeteis neile kirjanikele, kes olid saanud presidendi auhinna.

Sellise poliitika vastu ametlikult protesteerida ei saadud. Ka ei korraldanud Riigi Ringhääling enam ankeete. Seda lünka täitis mõnevõrra ajakirja "Looming" ankeet oma lugejate seas 1936.a. kevadel.²

¹ "Raadio" nr. 31, 14.IX 1934, lk. 315.

² Vrd. "Looming" nr. 3 1936, lk. 360.

Küsimuse "Millised soovid on teil ringhäälingu rakendamisel meie kirjanduse teenistusse" vastustest selgus (avaldati ajakirja 1936.a. mai- ja augustikuu numbris), et valitses omajagu rahulolematust kirjandussaadete suhtes. Näiteks soovis Paul Rummo rohkem lugemistunde, intervjuusid, uudisteoste retsensioone.

Ülejäänud lugejad nõudsid ühel häälel, et ringhääling teeks nagu ajakirjanduski operatiivset raamatupropagandat. Seda soovitati teha mitmes vormis: teade uudisteoste ilmumisest, katkendi esitamine, kõned, s.o. analüüs jms. Seejuures soovitati valiku puhul (kas rääkida raamatust tervikuna või mõnest huvitavast kõrvalküsimusest) lähtuda sellest, kuidas on kergem propagandat teha. Ühe võimalusena pakuti ka igakuiste asjatundlike ja erapooletute ülevaadete andmist hiljuti ilmunud teostest.

Suur osa ankeedile vaatajaist leidis, et senised saated olid liiga ühekülgsed. Nõuti reportaaže ja intervjuusid kirjanike kodudest, sõna andmist lugejatele ja kirjastajatele, vesteid, õpiringe, referaate, diskussioone.

Ka leiti, et seni oli ringhäälingu ümber koondunud vaid kitsas ringkond kirjanikke ja sooviti näha kogu kirjanikkonna koostööd raadioga. Kaalukama teose ilmumise puhul sooviti, et igal kirjanikul peaks olema õigus ise oma raamatut kommenteerida või põhjendada.

Niihästi eeltoodud nõudmised kui ka soovid kirjanduskriitiliste ülevaadete järele jäid rahuldamata. Eriti kahju on kaotsiläänud mõttest:

"Võimalust mööda v ä l i s m a a d e ringhäälinguis ettekandeid korraldada eesti kirjanduse ja vaimuelu üle."¹

Haapsalu kirjandussõber J. Lindvers tõi huvitava näite: paljud inimesed ostsid eeskätt neid raamatuid, milledest raadios esitati katkendeid. Ja ankeedi lõppjärelendus oligi selline - raadio on väga mõjuv vahend kirjanduse populariseerimisel, seepärast tuleb sellele rohkem tähelepanu osutada.

Kriitiline suhtumine kirjandussaadetes tuli asjale ka suks, raadiomeestel ei tekkinud enesega rahulolu tunnet. F. Moor käis reportaazi tegemas A.H. Tammsaare ausamba avamiselt Albus (tema esimesi kirjanduslikke reportaaze oli E. Vilde matustelt), kirjanike tööst arhiivides rääkis saade "Ilukirjandus ja arhiiv". Kirjandussaadete maht kasvas tõusvas joonel.

1934.a.	II pool	1,8 %	saatekavast	(23 tundi)
1935.a.		1,73	"	(47.05)
1936		2,08	"	(58.15)
1937		2,55	"	(71.40)
1938		2,77	"	(89,30)
1939		2,59	"	(83.00)

Kokkuvõttes võib nõustuda Tartu ülikooli "Toimetistes" avaldatud mõttega: "Kirjandus- ja kunstiloomingu rahvusvahelise tutvustamise alal on suured teened raadiol."²

Kuigi kirjandussaadetes pakuti ka reaktsioonilist kodanlikku loomingut, oli nende saadete üldine tendents progressiivne ja andis palju rahva kultuuritaseme tõstmisel. Selle perioodi kirjandussaadete uurimine annaks mõndagi kasulikku ka täna-

¹ "Looming" nr. 5 1936, lk. 595.

² "Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis" CXVIII, 5. 1935.

päeva ringhäälingutöös.

9. Laste- ja noortesaated. Kooliraadio

I

Pool aastat pärast regulaarse ringhäälingu algust, 5. mail 1927, andis F. Moor esimese lastetunni. Ta luges ette J. Parijõe jutustused "Katkine kruus" ja "Uued saapad". (Meie omast vanem Ukraina ringhääling sai esimese lastetunniga hakkama hiljem.¹⁾)

Üks kord nädalas toimuv lastetund sai kohe populaarseks. Lapsed saatsid teele kirju, mis olid adresseeritud "raadionule", hiljem lihtsalt "onu Moorile". Nagu F. Moor ise tunnistas, olivat talle kõige rohkem meeldinud tegelda lastesaadetega, seejärel kuuldemängudega ja alles kolmandas järjekorras reportaazidega.²

F. Moorile kirjutajate ja külastajate vanus kõikus 2-9 aasta vahel. Paljudel neist oli soov ka ise esineda ringhäälingus. F. Moor kuulas neid võimaluse korral ja mõnigi pääses edaspidi lastetunde sisustama.

Peagi kasvas lastetundide arv nädalas kahele (teisipäeval ja reedel). Selle arvu edasist suurendamist takistas oluliselt see, et F. Mooril ei jätkunud lihtsalt rohkem aega. Ette rutates võib öelda, et 27. veebruaril 1940 andis ta eetrisse oma 750. lastesaate. Seega vähem kui 13 aastaga 375 täistundi! (Võrdluseks võib öelda, et aastail 1930-1932 oli üldse 273 lastesaadet,

¹ Vrd. "Говорит ССР" № 15 1935, lk. 40.

² Vrd. "Uus Eesti" nr. 111, 24.IV 1937, lk. 7.

kokku 173 tunni ulatuses).

Keegi "-sa" kirjutas retsensiooni ühele F. Moori lastetunnile:

"Felix Moor pidas möödunud nädalal Soome rahvuspüha puhul ühe oma kaunimaid ja haaravamaid lastetunde. Olles päevakohaselt esitanud soome klassilise noorsookirjaniku S. Topeliuse võrratu lastejutu "Mürakaru", seletas ta oma väikestele kuulajatele lihtsates, kuid seda kaunimates sõnades, milline suur püha on sel päeval soome lastel, kui ligidased sugulased on soome lapsed meie lastele, kui tihedad sidemed köidavad mõlemat rahvast kahelpool lahte ja kui väga soome lapsed armastavad oma tuhande-järve kodumaad. Viimast osa illustreerisid suurepäraselt prl. Suuralliku deklamatsioonid soome rahvushümnist. Väga mõjuvaks lõppakordiks sellele, võiks ütelda eesti-soome lastetunnile oli eesti- ja soomekeelne tervitus soome lastele, kellest paljud teatavasti järjekindlalt kuulavad oma tunde ka siitpoolt lahte".¹

Ainsaks abiliseks F. Moorile 30-ndate aastate algul oli Rjurik Esop, kes "Onu X" nime all andis lastele töötunde. Ta õpetas pühapäevaõhtuti poole tunni jooksul kalendri, pildiloto, kodutelefoni, taskuraamatu, kaalude jm. praktiliste asjade tegemist. 1930.a. organiseeris ta lo ja 1931.a. 9 töötundi.

"Raadios" ilmusid ka vajalikud illustratsioonid (sellepärast tuletavadki need töötunnid mõneti meelde Eesti Televisiooni "Lasteekraani" tunde). Algul olid töötunnid mõeldud kõige noorematele, hiljem ka 10-14-aastastele. Tütarlastele õpetati peamiselt käsitööd.

Raadiokontrolör R. Esopi põhitöö koormus kasvas ja sellepärast oli ta 1931.a. sügisel sunnitud loobuma laste töötundidest.²

Saatekavakomitee püüdis omalt poolt lastetundide arvu suurendada, sest selline oli raadiokuulajate nõudmine. 1931.a. ankeedi alusel pidasid sajad inimesed lastesaateid liiga üksluisteks (ka nenditi, et F. Moor killustab end). Huvi lastetundide vastu

¹ "Raadio" nr. 44, 13.XII 1935, lk. 416.

² Vrd. "Sõnumed" nr. 146, 16.VIII 1931, lk. 3.

Rjurik Esop lastele töötunde andmas.

aga kasvas - 1932.a. sooviti neid 1469 korral senisest enam ja 4177 korral vähemalt senisel hulgal.

Esimene nõupidamine peeti ringhäälingu, haridusministeeriumi, Tallinna koolivalitsuse, kohaliku koolinõunikonna, õpetajaskonna, haridusliidu jt. esindajate osavõtul 1932.a. kevadel. Leiti, et lastetunde tuleks korraldada eraldi noorema- ja vanemaerialistele, kusjuures mõnelt poolt soovitati lisaks veel erilisi noorsootunde peajasjalikult algkooli lõpetanuile.

Lastetundiide mitmekesistamiseks soovitati kasutada kohalike koolide abi (laulukoorid, deklamaatorid). Seda mõtet toetasid koolijuhatajad; moodustati isegi vastav organisatsiooniskomisjon.¹ Tuleb aga arvestada, et "Raadio-Ringhääling" oli nõus lastetundi-
de arvu suurendama ainult sel juhul, kui kulutused oleksid jäänud

¹ Vrd. "Raadio"nr. 15, 19.VI 1932, lk. 146.

samaks. (1930.a. eraldati selleks vaid 41 krooni!) Seda näitab ka lastehommikute käekäik (esimene neist oli 24. jaanuaril 1932), milliseid avalike raadioõhtute eeskujul korraldati Tallinna kommertskooli saalis. Et sissetulek polnud küllaldane, siis pärast paari katset lastehommikuid enam ei korraldatud. Õnneks ei juurdunud ka 1932.a. kevadel koolidesse raadio teel antavad hommikupalvused.¹

"Raadio-Ringhäälingus" oli lastesaadete vähesuse kõrval peamiseks puuduseks vanema astme õpilaste huvide ignoreerimine ja naistoimetajate puudumine (tavaliselt tegelevad lastesaadetega naised). Viimased oleksid vähendanud Moori töökoormust ja toonud vajalikku vaheldust.

Riigi Ringhäälingus hakkas lastesaadete arv kasvama. Kui 1927.a. oli 34, 1930.a. - 101, 1931.a. - 90 ja 1932.a. vaid 82 pooletunnilist saadet, siis 1936.a. anti neid 58 tunni 45 minuti (2,1 % saatekavast) ja 1937.a. 69 tunni 5 minuti (2,46 %) ulatuses. Edaspidi kasvas maht veelgi. 1936.a. oli ühel päeval esmakordselt isegi kaks saadet.

Kõrvaldliku perioodi lõpuaastail oli lastesaadete struktuur järgmine (hommikused kooliraadiosaated välja arvatud).

Teisipäeva õhtuti pakuti mudilastele ja lastele kuuldemänge (ka kuuldepilte) või muinasjutte, neljapäeval oli saade mudilastele (laulud, tantsud, jutud); reedel oli tavas tavaliselt kuuldemäng (harvemini lastelaulud või kirjakast koos "päklikoti-ga"), laupäeva õhtupoolel noortesaade (lugemistund). Jõulude ajal oli saateid muidugi tunduvalt rohkem, iga päev kuuldemäng. Saadete algus oli tavaliselt kella 17.05-18.00 vahel.

Mis puutub mõistatustesse (nn. päklikotti), siis algul ot-

¹ Vrd. "Sõnumed" nr. 75, 5.IV 1932, lk. 3.

sis neid laste jaoks ringhäälingupere. Hiljem hakati avaldama laste omaloomingulisi ja vanainimestelt kuulnud mõistatusi.

Lapsed olid üldse agarad kirjutama, noortesaadete üldtoimetaja Jaan Rummo sai 1939.a. vähemalt 30-40 kirja päevas (ta vastas neile ringhäälingu kaudu). Lapsed kirjutasid isegi kuuldemänge. Kuid ei ole teada, et neid oleks kasutatud.¹

Neil aastatel tegeles lastesaadetega Pilvi Toomendi, lastele annas "raadiotädi". "Tädi Pilvi" (P. Toomendi-Üllaste tegutses selle nime all kõige noorematega veel 1944.a.) leidis 1938.a. veebruaris uue mooduse, kuidas lapsi rohkem kirjutama panna. Ringhäälingus hakati sünnipäevi pidama. Kuid peagi jäädi kimpu:

"Saateid kuulavaid lapsi oli 70 000. Aastas on 12 kuud. Seega on siis igas kuus umbes 5833 sünnipäeva! Igas kuus on lastele, mudilastele ja noortele määratud 16 tundi (kooliraadio-saated välja arvatud). Kui me nüüd neid nimesid tahaksime igas kuus ette lugeda, siis jääks igaks tunniks 364 nime. Nimede ettelugemiseks läheb juba 30 minutit ja meil ei jääks isegi "Miki" mängimiseks enam üldse aega üle!"²

Edaspidi pühendati vaid iga kuu viimane lastetund sünnipäevlastele. Siis lauldi laste lemmiklaule, mängiti lemmiklugusid ja sooviti õnne.

Laienes esinejate "geograafiline pind": Tallinna ja Turi raadiojaama kaudu esinesid Tartu, Viljandi ja mitmete teiste linnade lapsed. Väga populaarsed olid sagedased lastetundide tegelased Kotkasilm, kass Ints ja koer Raks, Mürakaru, Miia-Miia Mauda oma Kiisuga, Karukäpp ja poolteiseaastane Peep Täitsamees. Viimase osa mängis Reet Aarma.

Näitlejanna jutustas, et algul polnud tal Peep Täitsamehega sugugi kerge hakkama saada. Peep oli mikrofone ees peaaegu üksin-

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1939, lk. 10-11.

² "Raadioleht" nr. 9, 2.III 1939, lk. 10.

da ja poole tunni kestel pidi ta suu vahetpidamata käima, küll jutustades, küll lauldes. Tänutäheks sai ta lastelt igast Eesti-
timaa kandist tervitusi, joonistusi ja luuletusi.¹

"Raadiolehes" oli nn. "Mudilaste nurk". Seal, nagu tänapäeva "Raadioleheski", toodi ära nädala lastesaated ning avaldati laste joonistusi, fotosid, isegi värse.

1938/39. aastal korraldati ankeet lemmikhelindite väljaselgitamiseks. Laste maitse oli täiskasvanute omast tunduvalt ühtlasem. Peaaegu 100%-line poolehoid kuulus kahele palale (populaarsed tänapäevani!) - Georg Malmsteini "Une-Mati laul" ja "Miki-hiir merehädas".

1939.a. aprillis kutsuti lapsi üles joonistama oma lemmikuid (eriti kuuldemängude kangelasi) ja saatma ringhäälingule.³ Parimad joonistused pandi suvel välja Tartus avatud koolinäituse Noorteraadio osakonnas.

x x x

Alles kolmekümnendate aastate lõpul jõuti arusaamisele, et seni on puudunud saated noortele, neile, keda lastesaated enam ei huvita. (1930.a. oli 21 (10 t. 25 min.) ja 1931.a. vaid 11 noortetundi (5.35). ÜHEÜ-s oli küll raadioharu, kuid koostöö ringhäälinguga puudus.)

Esialgul kutsuti esinema noorsoc-organisatsioonide, kuid esimehe spetsiaalne noorteraadio saade anti eetrisse alles 15. oktoobril 1939.

"Raadiolehes" hakkas küll sama aasta sügisest ilmuma rubriik

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 39, 28.IX 1939, lk. 9.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1939, lk. 10-11.

³ Vrd. "Raadioleht" nr. 17, 27.IV 1939, lk. 12.

"Noortele", kuid päris noortepärast pakuti ikkagi vähe. Nimetatud rubriik asendati peagi uuega "Onu mikrofon pajatab", mis tegi põhiliselt reklaami mudilastele ja lastesaadetele.

II

Juba kolmekümnendate aastate alguses hakkas Eesti avalikkus kooliraadiot taotlema.¹ Igale algkoolile nõuti oma aparati ja leiti, et radiofitseerimine peab algama koolidest.

Saatekavakomitee algatusel kutsuti selleks 4. aprillil 1932 kokku üleriikliku tähtsusega nõupidamine. Nii koolivalitsus kui ka õpetajaskonna esindajad tunnistasid äärmiselt soovitavaks, et vahetevahel korraldataks hommikupooliti ühiseid raadiotunde koolidele.²

Kooliraadiot nõudsid edaspidi nii maa- kui ka linnakuulajad, peale raadioajakirjanduse veel "Postimees", "Õpetajate Leht", "Sõnumid", "Kasvatus" jt. väljaanded. Kuid ikka ja jälle vastas "Raadio-Ringhääling" nendele nõudmistele eitavalt. Ka riik keeldus üritust subsideerimast.

Ainsa katse tegi Tallinna Pedagoogiline Muuseum 17. märtsil 1933. Esimese kooliraadio-ettekande sisuks oli Tallinna õpetaja H. Tehveri loeng R. Scotti reisist lõunanabale.³

Kõigile oli selge, et "Raadio-Ringhääling" polnud huvitatud üritusest, mis ei töötanud tulu ja mis oleks toonud kaasa vaid lisasekeldusi. Muutust võis oodata pärast Riigi Ringhäälingu loomist. Oli ju kõigis arenenud riikides kooliraadio enesestmõistetavaks asjaks. Saksamaal tegutses kooliraadio juba 1926.a. alates, edukalt töötati sel alal ka Prantsusmaal, Itaalias, Inglismaal,

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 3, 22.II 1931, lk. 2.

² Vrd. "Raadio" nr. 15, 9.IV 1932, lk. 146.

³ Vrd. "Raadio" nr. 10, 10.III 1933, lk. 74.

soones ja Skandinaaviamaades. Kõikjal oli kooliraadio eesmärgiks seatud mitte õppetöö asendamine, vaid selle täiendamine.

Otsekui õppetunniks eestlastele korraldas Soome ringhääling 27. aprillil 1935 esimest korda eestikeelse kooliraadiosaate Tallinnast. Poole tunni jooksul esinesid Eesti pealinna õpilased laulude ja deklamatsioonidega. Tallinna raadiojaam millegipärast seda saadet ei transleerinud.¹

Nõudmine kooliraadio järele Eestis üha kasvas. Esialgu leiti, et haridusministeerium peaks hoolitsema saatekava eest (seni oldi seal piiratud vaid iga-aastase ministri kõnega õppeaasta algul). Et odavamalt välja tulla, kavatseti kirjanduslikud ettekanded panna kirjanike õlgadele, poliitiliste sündmuste puhul lasta kõnet pidada riigijuhtidel jne. Kuid põhinõudeks jäi, et kõik koolid tuleb radiofitseerida.

Olukord oli 1936.a. kevadeks järgmine:

"Statistilistel andmetel on meil praegu umbes 1240 algkooli enam kui loo 000 õpilasega, kes moodustavad umbes 3380 klassikomplekti. Kui siia juurde arvata gümnaasiumite ja keskkoolide õpilased, siis saame umbes 120000-se õpilaspere. Kehtiva raadio-määrustiku põhjal on raadioseadmed, mida kasutatakse õppevahenditena ja õpilastel ringhäälingu kuulamiseks, kasutusmaksust vabad. Kahjuks on seni seda soodustust kasutanud ainult 222 kooli, mille hulgas on ainult 5 gümnaasiumi ja 6 keskkooli, kokku umbes 20000 õpilasega. Ringhäälingu abil võiksime pealinnast, kuhu on koondunud kõik meie tähtsamad jõud, hästi korraldatud ja valitud saadetega tuua palju värskust meie koolide õppetöösse."

Kuigi üle tuhande kooli olid veel radiofitseerimata, võis neis koolides, kus raadioaparaadid olid olemas, kasutada ringhäälingu hüvesid väljaspool õppetööd. Seega oli aeg alustada kooliraadio katsesaadetega. See toimuski 1. oktoobril 1936.

¹ Vrd. "Raadio" nr. 16, 18.IV 1935, lk. 124.

² "Raadio" nr. 14, 2.IV 1936, lk. 314.

Riigi Ringhääling laskis trükkida 1936/37. õppeaasta sügissemestril kooliraadio katsesaadete kava, seda levitati üle maa. Ürituste vastu tekkis riigis kohe suur huvi, maal hakati rohkem raadiovastuvõtjaid ostma.

Katseaasta 20 kooliraadiotundi (igast õppeainest vähemalt üks saade) olid mõeldud algkooli vanemate klasside ja täienduskoolide õpilastele.

Saatetunni üksikasjalise käsikirja koostas eriteadlane. Peale viimistlust ja kontrolli tehti reportaaži ettenähtud paigast või hangiti vajalikud heliplaadid. Lõpuks algasid õpetaja juhtimisel õpilastega proovid raadiotunniks.

Kooliraadio korraldajaks sai uus lastesaadete toimetaja Jaan Rummo. Tema muljed esimesest semestrist olid järgmised:

"Et Ringhäälingul oleks ülevaade sellest, kui palju on koole ja õpilasi, kes jälgivad kooliraadiosaateid, paluti kõiki neid saateid jälgivaid koole teatada oma aadressid. Seni on end registreerinud 330 kooli; enamus neist algkoolid. Saadud aadresside järele saatis Riigi Ringhääling koolidele ankeetlehed, millele koolide juhatajad märgivad andmed vastuvõtjate kohta, millega kuulatakse saateid, õpilaste arvu, kes kuulavad saateid, tähelepanekuid õpilaste suhtumisest saadetes, hinnangu saate õnnestumise kohta pedagoogilisest, ettekandelisest ja tehnilisest küljest, soovid edaspidiste saadete suhtes jne. Selliste andmetega täidetud ankeetlehti palus Ringhääling koolidelt i g a kooliraadiosaate kohta.

Koolide väga sooja poolchoiu võitis juba esimene tegelik kooliraadiosaade, mille teemaks oli "Emajõe ööbik" ja mille kavas oli lühike kokkuvõte Lydia Koidula elust ja loomingust, deklatsioon Koidula luuletustest ja lauluettekandeid Koidula sõnadele komponeeritud viisidest. Eesti ja Soome kooliraadio ühissaates hõimupäeva puhul 17. oktoobril... eesti lapsed võisid kuulata soome lapsi ja nende ettekandeid, samuti nagu soome onad eesti lapsi. Saade põlevkivist ja selle saadustest, mis sisaldas selgitava vestluse põlevkivi tekkinisest ja asupaikadest, ebaõnnestus reportaaži osas. Saade "pillist orkestrini" 12. novembril, milles tutvustati sümfooniorkestrit ja selle koosseisu, leidis erilist poolchoidu just maakoolides, mille õpilaste enamus sagedasti pole üldse näinud ega kuulnud orkestris tarvitatavaid pille. Üksmeelse poolchoiu niihästi maa- kui ka linnakoolides võitis 19. novembri saade "Muistsetest eesti linnustest". Õpilased olid põnevusega jälginud prof. Moora seletusi... kõne-

suguse kahtluse ja murega võeti kavasse teema "Mis on õige aeg ja kuidas saame õiget aega?" Teema on kalduvustega abstraktsusesse ja korraldajad kartsid, kas suudetakse leida vahendeid selle läbitöötamiseks vastavalt õpilaste vastuvõtuvõimeile. Saade ise 26. novembril hajutas need kahtlused./---/

Täidetud ankeetlehed näitavad, et koolid suure tähelepanu ja huviga jälgivad kooliraadio arengut ja et nad igasuguste näpunäidetega on valmis kaasa aitama sellele arengule. Praegu ulatub õpilaste arv, kes neid saateid jälgivad, juba 15000-le.¹

1937.a. sügisel andis kooliraadio välja saatekavavihiku kogu poolaasta kohta, mis sisaldas pildimaterjali, eelseletusi ja tööjuhendeid. Esimese semestri saateid oli 14.

Kava trükkisid ära ka "Õpetajate Leht", "Kasvatus", "Eesti Kool", "Haridusministeeriumi Teataja" ja tihti isegi "Postimees" ning "Päevaleht", rääkimata "Raadiost" ja "Raadiolehest". Peale selle levitati neid koolides.

1938.a. kava oli mahukas ja 1939.a. sügisene hõlmas isegi 32 lehekülge, olles seega väärtuslikuks abivahendiks õppetöös. Alates 1. oktoobrist 1938 oligi kooliraadio kavas kaks korda nädalas. (Muide samast aastast on kooliraadiol ka oma vahajasignaal - fanfaarihelid) Kooliraadio kestis tavaliselt kuni 23. maini.

Temaatika oli väga lai. Muusikavallast (meloodia olemusest, Mozartist, A. Lättest, ühislaulude õppimine Riho Pätsi juhatusel), spordist (olümpiamängud, suusatamine jt. spordialad), poliitikast (K. Pätsi ja M. Lutheri elulugu, Soome, Eesti, Läti ja Leedu kodanlike vabariikide aastapäevad, riigikaitse, saated vabadussõjast), kirjandusest (raamatunädal, kirjanike L. Koidula, C.H. Jakobsoni, J. Liivi, W. Jannseni juubel, kuuldemängud M. Ketsanurga, J. Parijõe, A. Hindi, M. Eiseni, A. Mälgu, V. Altoa, ungari noorsookirjaniku G. Tarkasi jt. teoste järgi).

Looduse tundmaõppimisel (puud, kartul, kivisüsi, sirelid, glas,

¹ "Raadio" nr. 51, 17.XII 1936, lk. 1222.

turvas, loomad Alutaguse metsades ja meresügavustes, rändlinnud), kasutati palju kuuldepilte. Ka inglise keelt õpetati kuuldemängude abiga - "Brutus and Mark Antonius", "The Grasshoper and the Ants" jt. Kõige rohkem oli igasuguseid õpetlikke saateid: murretest, ringhäälingust, liivlastest, allveelaevast, arheoloogilistest kaevanistest, koksist, raudteest, liiklusest, trükikunstist, lennundusest, filmist, Šveitsist, Borneost, Islandist, Palestiinast jt. maadest, fotokunstist, paberi ja klaasi valmistamisest jm., rääkimata kuuldepiltidest ajaloolistel teemadel. Viimastest võitis suure populaarsuse magister O. Nuorto seatud "Jüripäeval tõusis Eesti, sakslaste rõhutud muiste".

Koolilapsi mitte ainult ei õpetatud, vaid neid püüti ka kasvatada selliste saadetega nagu karskusest, emadepäevast, kooli lõpetamisest, vanematest, elukutsete valikust (eraldi poeg- ja tütarlastele). Näiteks saates "Uni ei anna uuta kuube" esinesid mikrofoni ees eakad töömehed: 62-aastane sepp Jüri Otu (47-aastase tööstaažiga!), 73-aastane rätsep, peale selle tuletõrjuja, trükistöoline, vedurijuht, perenaine, halastajaõde, politseinik. Näitleja R. Aarna mängis uudishimulikku Antsu, kes oli siduvaks tegelaseks saate käigus. Kogu saade anti eetrisse muidugi heliplaatidelt.¹

Miks kõige noorematele pakuti vähem saateid, seda seletati nii:

"On tõsi, et enamus saateid on määratud 4.-6. õppeaasta õpilastele. Kuid seda on tehtud teadlikult. Kogemused on näidanud, et kooliraadio saated on vanematele õpilastele viljakamad ja tulemusrikkamad kui nooremale määratud saated. Noorematele õpilastele on ka vastava ainese leidmine raskem. Neile saab anda peamiselt sama materjali, mida juba küllaldaselt hulgalt pakutakse lastetundides. Lastesaadete poolt oleme aga nii-kui-nii juba

¹ Vrd. "Raadio" nr. 12, 24.III 1938, lk. 21.

naaberriikidest ees."¹

Jääb vaid arusaamatuks, mispärast kooliraadio tunnid olid erinevatel päevadel ja aegadel.

Selle kohta tuli kurtnisi koolitegelaste ringkonnist, et sel teel kujuneb mõnes aines tundide puudujääk (alustasime tööd ju kindlate saatetundidega nädalas)."²

1940.a. lõpus kavatseti küll muudatust teha, sest ringhäälingul oleks palju parem olnud saateid anda kindlal kellaajal.

Sellal oli kooliraadio muutunud haridussüsteemi lahutamatuks osaks. Seda näitasid ka kuulajate kirjad J. Rummole:

"Saan eriti palju kirju õpilasilt. Õpetajail on nende töökoormatuse juures nähtavasti vähem mahti kirjutada. Õpetajad kirjutavad peamiselt siis, kui on millegi üle kaevata. Kuid ka sääraseid kirju tuleb vähe. Õpilased aga küsivad lisaseletusi, jutustavad oma koolielust ning tänavad meid hea vahelduse eest, mida toob kooliraadio igapäevasesse kooliellu, eriti kaugemates nurkades".³

Juba 1939.a. jaanuaris olid pooled koolidest varustatud raadiovastuvõtjatega, kooliraadio saateid kuulasid regulaarselt 65 000 õpilast. Võrdluseks: Poolas jälgis kooliraadiot vaid 1/4 õpilasi.

"Eesti kooliraadio, mis on oma aastatelt tunduvalt noorem kui Soome kooliraadio, on siiski teinud edukamat arengut. Praegu on Soome koolidest varustatud ainult 47 % raadiovastuvõtjatega ja kooliraadiosaateid korraldatakse ainult rahvakoolidele, mis meie mõiste järgi on algkoolid. Eestis on aga koolidest varustatud raadiovastuvõtjatega üle 50 %, kusjuures sinna hulka kuuluvad ka keskkoolid ja gümnaasiumid. Samuti korraldatakse veel saateid keskaste koolidele."⁴

Muide, 10. oktoobril 1938 algasid meie ringhäälingus esimest korda soome keele tunnid kooliõpilastele. Sidemeid põhjanaabritega oli oodatust vähem, ehkki algul võttis Eesti kooliraadio eeskujuks just Soome oma.

¹ "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1940, lk. 66.

² "Raadioleht" nr. 5, 2.II 1940, lk. 66.

³ Sealsamas.

⁴ "Raadioleht" nr. 26, 29.VI 1939, lk. 5.

Lõunanaabrid lätlased olid juba 1933.a. valmistanud Eesti ringhäälingule eestikeelse noortesaate. Et siitpoolt samaga ei vastatud, jäi üritus soiku. Kuid lätlased kuulasid usinasti kõiki välissaateid ja pärast meie kooliraadio saadete algust teatasid varsti, et parimad noorte- ja kooliraadiosaated olevat Eestis. Lätlased uurisid tähelepanelikult neid saateid ja võtsid sealt vajalikku üle.¹

Muide, Läti kooliraadio toimetaja ja kuuldemängude autor Janis Žigurs kohandas Läti raadiotele ka Eesti kuuldemänge. Ja kui eestlased olid reportaaziretkel Lätis, oli J. Žigurs nende abimehiks. Nii oli lõunanaabritega kooliraadio osas kontakt olemas.

(Leedulastel olid lastetunnid vaid üks kord nädalas, pühapäeviti - tavaliselt kuuldemängud.)²

1940.a. algas kooliraadios kaheksas ja ühtlasi kodanliku perioodi viimane semester. Toimetaja J. Rummo tutvustas semestri saatekava järgmiselt:

"Äsjavalminud kava sisaldab 33 saadet. Keskmiselt tuleb 2 saadet nädalas. Kujunenud olude tõttu jääb ära osa võõrkeele tunde, eriti saksa keele alal. Samuti on vähendatud teisi võõrkeelte saateid. Kitsenenud liiklusolude tõttu tuli katkestada maa- ja metsandlike saadete sari. Kõige rohkem leiab viljelemist kuuldemängu ja kuuldepiltide vorm. Rakendame seda ka ajalooliste ja loodusloolike saadete puhul".³

x x x

Tänapäeval pakutakse lastele kuulamiseks hoopis mitmekesisemaid saateid, rääkimata saateaja kasvust. Kui 1939.a. moodustasid mudilas-, laste- ja noortesaated kokku 64 tundi, siis 26 aastat

¹Vrd. "Raadioteleht" nr. 16, 18.IV 1940, lk. 250-251.

²Vrd. "Raadioteleht" nr. 5, 2.II 1939, lk. 3.

³"Raadioteleht" nr. 5, 2.II 1940, lk. 66.

hiljem oli see arv juba 431, s.o. iga päeva kohta 1 tund ja 11 minutit. Eriti suure hüppe on teinud noortesaated.

Jaan Rummo (vasakul) ja Felix Moor.

10. Põllumajandussaadet

1927.a. septembris olid saatekavas agronoom C. Lõvi loengud heina- ja karjamaade sügisesest väetamisest. Seega leidsid põllumajandussaadet üpris kiiresti endale koha saatekavas, kuid jäid kauaks plaanituiks ja ebahuvitavaiks.

Kuigi 1930. aastal oli põllumajandussaadetid kavas tervelt 69 korral, oli saateaeg kokku vaid 15 tundi ja 10 minutit; 1931.a. olid need arvud vastavalt 89 ja 19 t. 35 min. Et tõsta põllumajandussaadete kvaliteeti, võeti saatekavakomiteesse ka

Talumajanduse Nõuande Büroo sekretär agronoom Saluste ja ka-
va koostamisel hakati arvestama maaelanikkonna nõudeid.

Järgmise aasta septembris algasid põllutöökoja korraldusel
temaatilised vestlused eriteadlastelt, mis kestsid 1933.a. mai-
ni. 1931.a. korraldatud ankeedi järgi (millest võtsid osa põ-
hiliselt linlased) nõudis vaid 69 inimest selle ala saadete
arvu suurendamist, seepärast langes saadete maht 1932.a. 19
tunnile, 1933.a. koguni 17 tunnile (kaasa arvatud informatsioon
turu seisust ja hindadest).

Et aga 1932.a. korraldatud ülemaalise ankeedi järgi soovis
2466 raadiokuulajat põllumajandussaateid endisel hulgal ja
789 inimest senisest rohkem (populaarteadusliku vestlusena
soovisid põllumajanduse kohta käivaid saateid senisel arvu-
l 2136 ja veel rohkem 757 kuulajat), siis siitpeale algas tasa-
pidi jälle tõus. Ankeedi tulemused on seda hinnatavamad, et
6000 vaatajast olid vaid 561 põllumehed.

"Raadio-Ringhäälingu" perioodil peeti põllumajandusest loen-
gud pühapäeva lõuna ajal. Põllumajanduslikke teateid anti
kas puhkepäeval või kolmapäeval kell 19.50 (alles 1934.a. ok-
toobris lisandus pühapäevasele loengule teine samasugune kesk-
nädalal¹).

Temaatika oli küllaltki mitmekesine: õpetlikud lood kartuli-
kasvatusest, maaparandusest, kaseiinist, talumaade korralda-
misest, söödajuurviljast, veiseliha tarvitamisest ja karjamaast.
Kuid puudutati ka üldisemaid probleeme nagu "Maanoored Jakob-

¹ Vrd. "Raadio" nr. 31, 14.IX 1934, lk. 316.

soni jälgedes", "Kevad põllul", "Metsapäev", "Maanoorte elust talvel", käsitleti isegi põllumehesissetulekuid ja taludel lasuvat võlakoormat.

1931.a. anti esimene reportaaž Eesti Põllumeeste Seltsi näituselt Tartus, edaspidi olid need kavas igal aastal.

Raadiokuulaja andis põllumajandussaadetele sellise hinnangu:

"Tähtsaks kavaosaks on põllumajanduslik osa. Talupidajal ei ole võimalust endale soetada vastavat kirjandust, teha katseid ning uurida hindu. Siin pakutakse temale valmis läbitöötatud ja katsestatud materjali, kus ei tohiks enam olla kahtlust. Kõned on harilikult meie parimatelt asjatundjatelt ja antakse aegsasti enne vastavate toimingute sündimist. Talupidaja saab seda väga värskelt, samuti vastavalt konjunktuurile on tal juba võimalik vastavaid samme astuda oma talu- kui ka karjapidamisel."¹

x x x

Riigi Ringhäälingus võttis põllumajandussaadet oma hoolde agronoom Juhan Saarsoo.

Rohkem võeti kavva põllumeest huvitavaid päevauudiseid (näit. uut seadusandluses) ja põllumajanduslikke kõnesid (harilikult hooajalised küsimused nii põllutööde kui talusaaduste turustamise alalt). Kord kuus anti jooksvaid nõuandeid. Lektoriteks olid eriteadlased, teemad valiti välja Põllutöökojas.²

Tartu Ülikooli entomoloogia katsejaam algatas 1934.a. esimestel kuudel (järgmistel aastatel aprillikuust alates) koos taimehaiguste katsejaamaga taimekaitseteadete andmise vastavalt ilmale, mis oli maarahva seas väga populaarne. Sama aasta augustis jõudsid eetrisse aiandussaadet. Neid organiseeris Tallinna Pedagoogiumi aia tegelik korraldaja Evald Tedre, kes andis teateid nädala peale ette.

¹ "Raadio" nr. 15, 13.IV 1933, lk. 125.

² Vrd. Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 38.

1935.a. märtsikuu viimasel nädalal astus tegevusse aianduse õpiring E. Tedre juhtimisel, mis oli väga vajalik. Selle väite kinnitamiseks toogem mõned arvud. Tollal kasvatati 133357 majapidamise kohta maal kapsaid 3207,6 hektaril, porgandeid-kaalikaid 2134,9, kartuleid 4960,6, sibulaid 436,3, kurke 589,1, herneid ja ube 971,7 hektaril. Kokku kasvatati neid kultuure 12 300,2 hektaril, seega iga talu kohta 0,07 ha, mida oli muidugi väga vähe. Samal ajal tuli iga talu kohta 77 viljapuud (!) ja 10-11 pöösast (üldse 2 296 410 viljapuud ja 1 826 132 marjapöösast). Vabarnaid kasvatati 600 000 m²-l, maasikaid 830 000 m²-l.

x x x

Põllumajandussaadetes oli juttu paljust: zootehnikast (piimakarjast, veiste söötmisest), agronoomiast (seemneviljast, kunstväetisest, rukki- ja nisukasvatamisest), majandusküsimustest (kuidas talitada kriisi korral, seemnevilja- ja peekoniturust).

Aiandusest ja kodundusest (marjakasvatamine, viljapuude pritsimine ja paljundamine, aiasaaduste turustamine, mesindus, kangaste kudumine) aitas saateid valmistada Aianduse-Mesinduse Keskselts. 1939.a. anti aianduse- ja mesindusalaseid nõuandeid kuni oktoobri lõpuni igal teisipäeval kell 21.15.

1936.aastast peale hakati eraldi õpetusi jagama põllumeestele, aednikele, metsakasvatajatele. Lektoriteks olid kutse- lised agronoomid ja ülikooli õppejõud. Kujunes tavaks, et põllutöökoja direktor tegi aasta lõpus kokkuvõtte saavutustest.

Kahtlemata aitas ringhääling tõsta Eesti põllumajanduse head nime. Kuid see ei tähenda veel, nagu oleksid kuulajad saadetega alati rahul olnud. Maainimesi huvitas ringhääling kui rahvaülikool - head nõuanded, populaarteaduslikud vestlused, rahvalik muusika; selleni jõuti aga pikkamööda. Ka ei oldud rahul saateagadega, millede määramisel oli arvestatud linlaste soove.

1937.a. suvel anti pärast ilmateadet peaaegu igal öhtul edasi põllumajandussaaduste hinnanoteeringud. Esmaspäeval teatati või, juustu, piima ja kartuli, kolmapäeval lambaliha (iga kuu teisel kolmapäeval metsandustoodete), reedel lina, peekoni, muna ja aedvilja hinnad. Lisaks teadustati noteeringud ka pühapäeval ja kolmapäeval põllumajanduslike turuteadete hulgas.

1938. aastani oli nädalas olnud kaks suuremat saadet, peale selle mõned maainimestele määratud esinemised (eriti agar oli põllutööminister N. Talts). Pärast Türi raadiojaama käikulaskmist kasvas saadete arv nädalas kolmeni (pühapäeval 8.50, kolmapäeval ja reedel 17.50), kusjuures viimane neist kestis ainult 10 minutit. Põllumajandussaateid andis edasi ainult Türi raadiosaatja, Tallinn ja Tartu levitasid sel ajal muusikat.

Põllumajandussaadete kestus kodanlikul ajal ei pikenenudki, küll aga saated mitmekesisustid. Nii toimus iga nädal lühiloeng põllumajanduse päevaküsimustest, tehti suuri sõnu maatöölise haridusliku taseme tõstmisest jne.

Raadioabonentide arv maal oli väike. Nii näiteks 1935.a.

alla 3500 (linna 15 000 vastu), seega iga 100 elaniku kohta vaid üks raadiokuulaja! Kuulajate arv oli suurem vaid Tallinna ja Tartu ümbruses, kus oli rohkem elektrit ja kus katsetati traatringhäälingut.

Asi nihkus paigast alles pärast tuuledünamote jaotamist akulaadimispunktidele, sest maarajoonid olid elektrifitseerimata. Patareivastuvõtjad olid aga küllaltki kallid ja ebakindlad, lisaks kupeldasid kaubaagendid võhikuile kaela praakaparaate.

Sellepärast moodustasid kuulajaskonna maal peamiselt jõukad talupojad, kellele olid ka saated määratud, popsi võisulase peale ei mõelnud keegi. Maaproletariaadi mittearvestamine oli Riigi Ringhäälingu poliitikas täiesti seaduspärane ning eeldustekohane nähtus.

x x x

Andmete puudumisel ei saa võrrelda põllumajandussaadete taset või osatähtsust teiste ringhäälingute omaga. Teada on vaid, et 1938. aastal oli Eesti ses osas Euroopas 11. kohal (arvestusest on välja jäetud Prantsusmaa ja Inglismaa) oma 104 tunniga. Arvesse võeti saated, mille pikkus ulatus 15 minutist täistunnini. Tagapool olid sellised põllumajanduslikud maad nagu Rootsi, Taani, Hollandi, Rumeenia, Bulgaaria, mis on Eestile muidugi tunnustuseks. Ka teistes maailmajagudes polnud näitajad paremad (Aasia parimana oli Jaapanis vastav arv vaid 57 tundi aastas). Andmed puudutavad muidugi ainult kvantiteeti, on võimalik, et lühema saateajaga võidi sisuliselt rohkem anda.

Lõpuks on huvitav märkida, et põllumajandussaadet on peaaegu ainsad, mis pole ligi kolme aastakümne jooksul märkimisväärselt kasvanud - 1966.a. oli neid iga päev kavas 20 minutit, mis teeb aastaks kokku 120 tundi 48 minutit.

11. Spordisaated

Esimese sammu spordisaadete alal tegi raadiotelegraaf. Nimitelt soovis Dublini ajaleht "Daily Express" esimesena teatada Kingstoni regati tulemustest. Seda tegi Marconi; reportaažid tekitasid oma operatiivsusega sensatsiooni.¹

Juba enne Esimest maailmasõda tehti Ameerika Ühendriikides katseid siduda raadiot spordiga. 1920.a. andis üks Detroidi raadiojaamu eetrisse sõnumi pesapallimatšist. Kuid need katsed olid kaugel tõelisest spordireportaažist.

Esimene raadioreportaaž leidis aset New-Jerseys (USA) 1921.a. juulis. Ülekande Dempsey-Carpentier poksivõistlustelt tegi Andrew White. See polnud mitte üksnes esimene spordireportaaž, vaid esimene reportaaž ringhäälingus üldse.²

Ta ise meenutas seda 1957.a. märtsis New Yorgi ajakirjanduses ("Digest")nii:

"See leidis aset laupäeval, 2. juulil 1921, kell 15.16. Poolraskekaalu maailmameister Jack Dempsey ja sama kaalu Euroopameister George Carpentier astusid ringi. Gong kuulutas "sajandi matsi" esimese raundi algust. Ise istun otse ringi ees, suu surutud vastu telefonitoru. Spetsiaalse juhtme teises otsas 2,5 miili kaugusel asetses teine mikrofon, mille

¹ Vrd. Savremena sredstva informacije, Beograd 1960, lk. 137.

² Vrd. "Raadio" nr. 7 1931, lk. 80.

kaudu anti tavalisi kommertssaateid..."¹

Dempsey-Carpentier matsi puhul pandi esmakordselt üles sada valjuhääldajat teatrites ja suurtes hallides - ringhääling teigi nii ka endale reklaami.²

Reportaaži kuulis ka maailmameister G. Carpentier, kes tutvus ameeriklase tööga ja rääkis sellest oma sõbrale Edmond Albert de Orterile. Viimane on esimese spordireportaaži autoriks Euroopas (ja jälle poksist). See oli mais 1923.

Tänapäeva populaarseima spordireportaaži aineks on jalgpall. Autoriõigus kuulub sel alal tuntud tšehhi kommentaatorile Jozef Lauferile, kes 3. oktoobril 1926 jutustas oma kuulajatele Kesk-Euroopa karikamatsist Budapesti MTK ja Praha "Slavia" vahel.³

Nõukogude Liidus toimus esimene jalgpallireportaaž 1929. aastal. Moskva "Dünamo" staadionil kohtusid Moskva ja Leningradi koondmeeskond, kusjuures üheks reportaaži autoriks oli V. Sinjavski.⁴

✕ ✕ ✕

Esimene spordile pühendatud saade Eesti ringhäälingus oli 12. märtsil 1927. H. Tammer pidas poole tunnise loengu kehakultuurist. Kuid spordi osamaht püsis veel kaua aega väga väiksena.

Sellest annab ülevaate alljärgnev:

1930.a. - 13 tundi 30 minutit

1931.a. - 5 tundi 30 minutit

1932.a. - 10 tundi

1933.a. - 5 tundi 30 minutit

¹ Savremena sredstva informacije, Beograd 1960, lk. 137.

² Vrd. The Encyclopaedia Americana, 1944 XXVI, lk. 386.

³ Vrd. Vysilame do eteru, Praha 1963, lk. 33.

⁴ Vrd. "Советский спорт" № 272, 18. XI 1961, lk. 8.

Loomulikult ei rahuldanud sellised kasinad arvud (1930.a. oli 6 ja 1931.a. vaid 3 spordisaadet) spordisõpru. Raadiokuulajate seas 1932.a. korraldatud ankeedi järgi soovis rohkem reportaaže kuulda vähemalt iga neljas abonent ning kõneainena sooviti rohkem sporti ja kehakultuuri 1274 kuulaja poolt.

Kehakultuuri alalt võis eetrist tavaliselt kuulda vaid teateid ja ainult harukordadel reportaazi.

Eesti ringhäälingul puudusid reporterid (see viga oli krooniline, sest veel 1939.a. sügisel Riias toimunud jalgratturite päeva kommenteeris poletunnilises otseülekandes kirjanik Paul Viiding). Seepärast pidi spordivõistlusi kommenteerima Felix Moor.

Eesti esimene spordireportaaž. Vasakult paremale: Ernst Idla, Aleksander Antson ja Felix Moor.

Teda tulebki pidada esimeseks spordireporteriks ringhäälingus. "Tuleristsed" sai ta 20.-21. juunil 1930 Tallinnas peetud Eesti-Läti-Poola kolmikkohtumisel kergejõustikus; teda abistasid Antson ja Idla. (Kuni 1936.a. suveni oli ta selgi alal asendamatu: kergejõustik ja ratsutamine, võimlemine ja spordipeod). Hiljem lepib ta sportlaste "pühapäevaelu" kirjeldamisega: võtab vastu olümpiavõistlejaid ja annab reportaaži nende autasutamisel Kadrioru staadionil, kirjeldab 1937.a. augustis võidukate laskurite saabumist Helsingist ja üheksa kuud hiljem sama ala XI Euroopa meistrivõistluste võitjate austamist. Moori viimane spordireportaaž oli II Eesti mängudelt 18. juunil 1939. Tegelikult peaks siia juurde lisama intervjuud olümpiaatleetide K. Palusalu, A. Neo, N. Stepulovi ja A. Luhaääriga, millised ka heliplaadistati.

1932.a. leiavad endale esmakordselt saatekavas koha spordiuudised. Kolmapäeviti kl. 19.30 tegi "Spordilehe" toimetaja Johannes Pillikse 20 minuti jooksul ülevaate nädala spordisündmustest.

Saade "Sportlikke teateid" asendus 1933.a. teisipäeviti peetavate kõnedega sportlikust kasvatuses. Nende iseloom oli väga erinev - ühelt poolt eksmaailmarekordimehe A. Klumbergi vestlus sportlikest tippsaavutustest, teiselt poolt loeng "Kas spordi ja võimlemise kaudu on võimalik põllutöölise töövõimet tõsta?" Saatesarja iga polnud pikk.

Olukord muutus paremaks seoses ringhäälingu riigistamisega.

"Raadio-Ringhäälingus" abistasid Felix Moori (vasakpoolsel pildil) ka Vardo Holm (hoiab mikrofoni) ja Rjurik Esop (suhtmega).

Kehakultuuri sihtkapitali valitsuse juurde asutati spordipropaganda ja informatsioonibüroo, mis pidi aitama spordisaateid koostada.¹

Et välismaal tegeldi juba ammu hommikvõimlemisega (Nõukogude Liidus korraldas V. Sinjavski esimese võimlemistunni 2. jaanuaril 1929,² Jaapanis tehti sellega algust 1923.a.³), siis alustati meilgi sellega 23. septembril 1934. Algul toimus see vaid kolm korda nädalas (pühapäeviti 8.30-9.00, teisipäeviti ja reedeti 7.00-7.30). Muide, ainsana Euroopa riikidest andis Eesti ringhääling ka puhkepäeval hommikvõimlemist.

¹ Vrd. "Postimees" nr. 299, 1.XI 1934, lk. 3.

² Vrd. М.Глейзер, Радио и телевидение в СССР 1917-1963, Москва

³ Vrd. V. Heuer, XVIII olümpiamängud, Tallinn 1966, lk. 11. 1965, lk. 55.

Kuigi hiljem jäädi peatuma 15-minutilistele saadetele, moodustas võimlemine aastatel 1936 ja 1937 saatekavast 3,6 % (ajaliselt üle 101 tunni), 1935.a. koguni 3,32 %.

1937.a. oli Eesti üks vähestest riikidest, kus pakuti rahvale hommikvõimlemise saateid. Tunnustatud spordimaad USA, Inglismaa, Norra jt. sellega ei tegelnud. Võimlemistunde viis läbi Ernst Idla (abiliseks rootslane Alice Westerblom), kelle psühholoogiliselt õieti ajastatud käsklused "Ärge istuge! Püsti tõusta! Mitte nõjatuda!" jne. olid väga efektiivsed.

1938.a. langes võimlemise osatähtsus 2,63 %-le (86.30). See eest tõi ajakiri "Eesti Võimleja" ära joonised, mis hõlbustasid harjutuste (nende arv ei ületanud üle 10) tegemist. Positiivne oli see, et ootamata uut kursust algajaile, võis igaüks kohe hakata tegema harjutusi, kuna algul toimusid need kahes grupis - algajaile ja edasijõudnuile. Lisaks õpetati ka hingamist. Harjutused olid meestele ja naistele ühised.

Ei tule aga arvata, nagu oleks Riigi Ringhääling andnud raadiovõimlemist huvist asja vastu. Iga võimlemissaate eest maksis Võimlejate Liit 3 kuni 5.50 krooni, seega sai ringhääling ainuüksi 1938. aastal 1250 krooni lisasissetulekut. (Selline suhtumine kehakultuuri polnud erandlik. Kaitseliidule anti valjuhääldajaid tasuta kasutada, talvespordiliit pidi nende eest ringhäälingule aga maksma.)

Kogu kodanliku perioodi jooksul oli põhiliseks ülekandeviks otsereportaaž. Enne magnetofone saabusid kallid heliplaadistantsiseaded, mida esialgu kasutatigi põhiliselt spordi jaoks.

Üks esimesi heliplaate valmis intervjuu tulemusena Tiibetis käinud kuulsa alpinisti Thomas Illioniga 1936.a.

Enne seda, 28. mail 1936 (mõningate andmete järgi 30. mail), valmistati kuulajatele veel üks üllatus: 55 minutit heliplaadi-reportaazi Eesti-Läti jalgpallimaavoistluselt. Feliks Moor jutustab sellest artiklis "Mikrofon seiklemas":

"Otseülekandeks ei antud meile luba, kuna korraldajad avaldasid kartust, et see võiks pidurdada publiku juurdevoolu ja mõjustada kassat./---/ Pidime kogu lõikeaparatuuri staadionile vedama ja seal üles seadma, milleks leidsime sobivaima koha tribüüni all. Voolu saamiseks tuli tõmmata paarisajameetriline juhe lähemasse elamusse, kus üks korteriomaniik osutas meile suurt vastutulelikkust, lubades kasutada elektrivoolu oma möötja kaudu./---/ Reporter algul küll pisut närvises. Oli ju sellelaadilise reporteerimine tallegi esmakordne. Teadmine, et ta võib ennast pärast kuulata, kontrollida ja arvustada, mõjus esimese viie minuti jooksul veidi tagasihoidvalt. Sõnad ei voolanud nagu tavaliselt, sundimatult ja vabalt, vaid oli tunda nagu valiks ja otsiks ta neid, et reportaaz saaks selle tõttu justkui "ilukõnelisem". Kuid õige varsti reporter sai võitu "heliplaadi-palavikust". (Milliseid palavikke küll ei ole ka - "rambipalavik", "mikrofonipalavik" ja nüüd veel "heliplaadipalavik"). Esimene heliplaadireportaaz oli valmis. Selle edasiantõmine ringhäälingu saatekavas oli ettenähtud pool tundi pärast võistluse lõppu. Kiiresti - kiiresti laadisime kogu aparatuuri veokisse ja kihutasime stuudiosse. Saime pisut hinge tagasi tõmmata, kui juba hakkaski eetrit vallutama pool tundi tagasi heliplaadistatud spordireportaaz. Ei möödunud kuigi palju aega, kui helises ringhäälingu telefon ja üks kaunis ärev hääl küsitles, mida me praegusel silmapilgul levitame. Teatasime. Jätsime aga siiski targu nimetamata, et see teostub heliplaatidelt. Küsitlaja ei tahtnud antud vastusega aga kuidagi nõus olla, kinnitades, et ta ise olevat just praegu staadionilt võistluse jälgimiselt koju jõudnud. Suur oli järelepärija üllatus, kui kuulis, et saade antakse edasi heliplaatidelt."1

Samal aastal tekitasid maailma ringhäälingutes elevust Berliini olümpiamängud. Esimaks leidsid Eestiski spordisaated endale koha iga päev kell 22.55. Kooliraadiogi tutvustas nende mängude ideid.

¹ "Raadioleht" nr. 15, 13.IV 1939, lk. 3.

1928. ja 1932.a. olümpiamängudest "Raadio- Ringhäälingus" sisuliselt juttu ei tehtud (viimaste puhul teatati vaid, et Ameerika ringhääling teeb avamisest reportaaži). Ka Berliini olümpiamängud ähvardati maha vaikida, sest 24. märtsil 1936 otsustas raadionõukogu Saksamaale reporterit mitte saata. Nähtavasti kokkuhoiu mõttes, sest lisaks muudele kuludele tuli reporterile maksta saatetunni eest vähemalt 20 krooni. Avalikkuse survele leidsid reportaažid olümpiaadilt siiski aset. Ja tänu neile ülekannetele kasvas Riigi Ringhäälingu reportaažide arv 1936.a. kahekordseks.

Et otseülekanded Berliin-Kaunas-Riia-Tallinn liinil oleksid läinud maksma 10 000 krooni, siis valmistati olümpialinnas heliplaadid ja saadeti lennukiga Tallinna. Tänu sellele, et natsid kasutasid olümpiamänge propaganda tegemiseks, olid eestlaste käsutuses seal tasuta tööjõud, heliplaadid ja nende töötlemise seadmed.

Reporterina tegutses Berliinis tuntud spordiajakirjanik ja Eesti olümpiapropaganda juht O. Lövi, kes andis seal kokku 14 veerandtunnilist saadet (peale selle toimus 24. mail 1936 tunniajaline olümpiasaade). Reportaažid saabusid mängude ava- ja lõputseremoonialt, olümpiakülalt, kõrgushüppest ja kuulitõukest, vasaraheitest, tõstmisest, odaheitest, poksist, maadlusest, korvpallist ning jalgpallist (s.o. põhiliselt Eestile edukatest aladest).

Jänkimees heitis oma artiklis "Suits ja praad" Eesti ajakirjanikele ette, et nad ei osanud läbi näha natsismi. Seal ta mainis meie reporterit, kes rääkis "juhist" ja laskis end raadio-

reportaažides petta välisest efektist.¹

Selline polnud ainult E. Tammlaane arvamus: "Reportaaži alal olid saavutused kõigi püüete peale vaatamata nõrgad. Meenub kõigile Berliini olümpiamängude heliplaadireportaaz: ningi sündmuse kirjeldus sarnanes rohkem ajalooraamatust vanaaja kirjeldusega kui tuhandeid köitva spordisündmuse esitamisele."²

Rekordiliseks kiiruseks tuleb pidada teadet Kristjan Palusalu kahekordseks olümpiavõitjaks tulekust. Kell 20.40 kaikus Deutschland-Halle tervitustest äsja võitjaks tulnud eestlasele, kell 20.45 andis O. Lövi sõnumi telefoni teel edasi ja 20.50 andis Tallinna raadiojaam selle rõõmusõnumi eetrisse. 10 minutit - see on tänapäevalgi kadestatav kiirus!

Berliini olümpiamängudelt andsid reportaaze peale Eesti veel 32 riigi raadiomehed. Esmakorädselt mängude ajaloos võrdsustati raadioreporterit ajalehemeestega: nad said olümpiapassi (see andis õiguse pääseda võistlustele ja mikrofoni juurde), korteri, sõiduhinnaalanduse, soodustusi tolli suhtes jne.

Nende ja teiste reportaazide kaudu oli Oskar Lövi tuntud välismaalgi.

Ise ta kirjutas oma muljetest spordireporterina järgmist:³

"15 aastat ajakirjanikuna nii reporter kui toimetaja olnud, saad mikrofoni ees aru, kui võrd ringhäälingu reportaaz omast kohast on raskem ajalehe omast. Käsikirja kirjutades võid vahest kas või iga lauset parandada, pärast üle lugeda, maha tõmmata, mölgutada, uuesti parandada, siluda, viimistleda jne.jne. Ringhäälingu mikrofoni ees reporteerimisel aga - seal nagu tee toorainest üks-kaks-kolm valmiskaupa, küpseta taignast kohe saia, ilma et taigen õieti saaks ahjus ollagi, anna kohe-kohe puhast manuskripti, pealegi kalligraafilist, see tähendab libastumisteta, kogelemisteta ja õkitamiseta. Felix Moor õpetas: peab oskama "lõugu lõksutada". Heake küll, kui seda natuke suudakski, kuid siis, "lõksutamise ajal", murra pea kiiresti tükkideks, et sul suust läbi mikrofoni kuulajate ette ei sajak üksnes kõlaid. Ning silmad olgu ühtepuhku pungis, muidu jätab kahe silma

¹ Vrd. "Tänapäev" nr. 9 1936, lk. 273.

² "RS" nr. 1, 2.I 1937, lk. 2.

³ "Raadio" nr. 30, 23.VII 1936, lk. 699.

vahele just elevandi."

30. juunil 1936 toimus esimene 70-minutiline ülekanne välismaalt, milleks oli jalgpalli-maavõistlus Eesti ja Leedu vahel (reporter O. Lövi). (Leedu ringhääling tegi sellest matskohtumisest oma esimese spordireportaaži!) Belkääjaks Kaunase 67-minutilisele reportaažile oli Eesti Laskurliidu esimehe O. Sternbecki ülevaade Eesti-Soome laskemaavõistlus est Helsingis. Mõlemad ülekanDED õnnestusid.

Nagu muudelgi aladel, oli 1936. aasta ka spordisaadetes murranguline. Siitpeale kasvas spordisaadete arv ja maht. Peale olümpiasaadete kanti üle Eesti-Läti maavõistlused maadluses ja kergejõustikus, koolinoorte olümpiaad, teatejooksu päev ja võimlemispidustused, Eesti-Soome maavõistlused laskmises ja kergejõustikus, Tallinna "Kalevi" 35. aastapäeva pidu, Eesti meistri-võistlused kergejõustikus, Jüri Lossman pidas loengu maratoni-jooksust. Peaaegu eranditult oli kõigi nende saadete reporteriks Oskar Lövi.

1937. aastast peale kohtame praegu ühe staažikaima spordi-reporteri Heino Mikkini nime, kes andis maikuu Riist nädala jooksul otsereportaaže Euroopa meistri-võistlustelt korvpallis. Ta oli mitme spordiala hea tundja. Suvel tegi Mikkin reportaaže jalgpalli- ja kergejõustikuvõistlustelt, sügisel kommenteeris ta Eesti-Läti maavõistlust maadluses.

Lisaks tavakohastele ülekannetele Balti turniiridelt jalgpallis ja poksis, Eesti-Läti, Eesti-Leedu ja Eesti-Soome maavõistlustelt korvpallis, ujumises, jalgpallis, poksis, maadluses, suusatamises ja kergejõustikus tehti kokkuvõtteid populaar-

semate spordialade olukorrast hooaja jooksul, anti reportaaže Tallinn-Tartu linnavõistlustest korvpallis ja elati kaasa Eesti meistrivõistlustele kergejõustikus, ujumises, ratsutamises ja suusatamises. (Maa- ja linnavõistluste eel avaldas ka "Raadioleht" vastavaid kommentaare, et raadiokuulajail oleks kergem saadet jälgida.)

Nende reportaažide lähtepaikadeks olid Riia, Helsingi, Kau- nas, Kouvala, Tallinn, Kuopio ja Tartu. Reportaažide arv polnud väike, kui arvestada, et kodanlik Eesti pidas 19 korvpalli-, 13 maadlus- ja 9 kergejõustiku maavõistlust ainuüksi Lätiga. Suhteliselt kõige vähem kolmest partnerist võisteldi Leeduga, näiteks kergejõustikus vaid kolmel korral. Seoses talvesõjaga Soome 1939.a. hilissügisest alates spordivõistlusi enam ei korraldanud.

Võib-olla oleks ülekandeid spordivõistlustelt veel rohkemgi korraldatud, kui mitte finantsiline külg poleks seganud. Sellest oli juttu ka Balti ringhäälingutöötajate konverentsil:

"Mõned spordiorganisatsioonid on nõudnud tasu reportaažide eest nende korraldatud võistlustelt. Kõigi kolme maa ringhää- lingute esindajad leidsid üksmeelselt, et seesugused tasunõud- mised pole kuidagi õigustatud, ning pidasid õigeks neid see- pärast mitte rahuldada, vaid kui muud teed ei jää, siis repor- taažist loobuda."

Eespool nimetatud n.-ö. traditsiooniliste saadete kõrval tu- leb nimetada ka teisi, nagu reportaaže Eesti-Saksa maavõistlus- telt poksis (1937), maadluses (1928) ja jalgpallis (1939); Ees- ti-Rumeenia (1937) ja Eesti-Norra (1938) maavõistlustelt jalg- pallis. Viimane ülekanne oli Oslost, veelgi kaugem reportaaž toimus Eesti-Poola poksimaavõistluselt 1938.a. Lodzis.

¹ "Raadioleht" nr. 34, 24.VIII 1939, lk. 2.

1938.a. püüti laiendada senist temaatikat (ainult kaheksa spordiala). 22 suvise otseülekande sekka võeti ka tennis, mootorisport, lennundus, purjesport (Eesti jahtklubi 50.a. juubeliregatt), kusjuures reportaaže anti ka Elvast, Viljandist, Piritalt, Aegviidust. Tänu kaastööliste võrgule jõuti esmakordselt niikaugemale, et kogu riigist saadi sporditeateid.¹

Kodanliku perioodi lõpul propageeris ringhääling energiliselt suusatamist. Lisaks reportaažidele Eesti suusapäevadelt, kaitseliidu suusavõistlustelt ja Tallin-Valkla-Tallinn teate-suusatamiselt korraldati 1939.a. veebruaris ja 1940.a. jaanuaris suusakursused. Eeskujuna saadi tuntud suusamaadest. Kursused kestsid kolm nädalat, iga saate pikkuseks oli veerand tundi.

Kogu kodanliku aja suurimaks spordiürituseks olid 1939.a. juunis korraldatud II Eesti Mängud, mille avapäeval organiseeriti kolm reportaaži; rekordiks oli seegi, et korraga rakendati kolme reporterit: Heino Mikkin, Ago Kask ja Aleksander Illi. Lisaks nimetatutele olid lühemat aega spordireportereiks Arved Ojari (kergejõustik), Paul Viiding (matkamine), Vardo Holm (ratsasport) ja Jaan Rummo (kuuldepildid antiikolümpiamängudest).

Jalgpalli reportaažide pikkuseks oli 50 minutit (tavaliselt teine poolaeg), muude spordialade puhul kõikus see 15-40 minutini. OtseülekanDES sõltus aeg võistluse algusest; heliplaadilt ja magnetofonilindilt anti saateid kella 22-23 paiku. Ka tänapäeval on enam-vähem samad ajad.

Mainida tuleb veel huvitavat saadet, mida võiks eeskujuks võtta tänapäevalgi. Aasta ühel viimasel päeval anti eetrisse spordirevüü, s.o. montaaž aasta tähtsamatest heliplaadile jäädvustatud spordireportaažidest.

¹ Palju tehti juttu laskurite edust Soome ja Luzerni maailma-
Vrd. "Postimees" nr. 145, 29.V 1938, lk. 5.

meistrivõistlustel. Kuid spordipropagandaga liitus siin ka sõjakas šovinism. Näiteks öeldi Argentiina kuju teistkordse võitmise puhul, et see on "tõendus Eesti kaitsevalmidusest ja kaitsevõimetest."¹ Ka matkapropagandat tehti natsionalismi tähe all.

1938.a. Euroopa maadlusvõistluste eel Tallinnas algas raadios spordikõnede sari, mida alustas Spordi Keskliidu esimees K. Terras.

Ka võistlusi kajastas ringhääling väarikalt. Lisaks reportaažidele avamisest ja esivõistluste käigust anti neli korda päevas (kl. 7.20, 18.40, 22.00 ja 23.00) jooksvat informatsiooni. Eesti ringhäälingu operatiivsust märkis isegi välismaa ajakirjandus.

1938.a. tuli juurde uus saatevorm - talispordinõuanded (reedeti kl. 19.05). "Raadioleht" ja "Raadio" avaldasid algajate abistamiseks vastavaid fotomontaaže ja tekste.

Sama aasta detsembris alustati olümpiamedalite omanike esinemiste heliplaadistamist. See korraldati n.-ö. kronoloogilises järjekorras, seega oli esimene M. Klein. Üritus lõppes alles 1939. aastal.

Suurt elevust tekitas 1939.a. jaanuaris alanud Paul Kerese malepartii ringhäälingu nimel (valged malendid) raadiokuulajatega (mustad). Viimased saatsid posti teel oma vastused ja kõige rohkem hääli saanud käik sooritati. Nädalas tehti 2 käiku. Kuigi Keres ise ja teised asjatundjad analüüsisid "Raadiolehe" veergudel objektiivselt partii kulgu (muide, seda ajalehte toimetas korvpallur Aleksander Illi), lõppes kohtumine

¹

ORRKA f. 1093, nim, 1, s.-ü. 24, l. 14.

1. maiks P. Kerese võiduga. Saatesari oli heaks malepropagandaks, kuid samas reklaamis ka suurepäraselt ringhäälingu võimalusi.

Samal aastal rakendati meie ringhäälingu ajaloos esmakordselt lühilainesaatjaid. Nimelt toimusid Tallinnas mitteametlikud Euroopa esivõistlused jääpurjetamises, mille rada kujutas endast võrdhaarset kolmnurka külje pikkusega 5 km. Purjekate kohati sajakilomeetrise tunnikiiruse juures ei võinud neile läheneda, ka oleks terasjalased juhtmed puruks lõiganud. Siis seatigi üles vaatluspunktid kõigi kolme tipu läheduses, kust siis lühilainesaatjatega (ca 80 m) anti andmed keskusse edasi.¹

Kodanliku Eesti viimasteks suuremateks spordisaadeteks olid Aleksander Kase reportaažid "Helsingist "Kuidas Soome valmistub olümpiaks" ja ligi tunniajaline reisikiri Vierumäe spordikeskusest.

Muide, Soome oli meile kogu aeg suureks eeskujuks. Kui Lah-tis toimusid 1938.a. veebruaris maailmameistrivõistlused suusatamises, siis andis A. Kask otse stuudiost teateid edasi. Ka võistluspaigal kuulus üks kuuest ultramoodsast kabiinist Eestile. Lisaks oli iga reporteri käsutuses spetsiaalne auto, millega võis kas või piki rada kihutada, ja mitu kaastöötajat, kes muretsesid igasuguseid andmeid ja abistasid sündmuste jälgimisel.

x x x

H. Mikkin õppis omal käel ära vene keele ja kui 1938.a. algas AVRO maleturniir, kuulas ta Moskva saateid (nõukogude male-saated loeti parimateks maailmas). Seetõttu võidi vaid minut

Vrd. "Raadioleht" nr. 12, 24.III 1938, lk.3-4.

hiljem Tallinnast anda informatsiooni P. Kerese mängust.

Sellest tekkis tüli aferist Ago Kasega, kes pidas end spordis asjatundjaks ja keda soosis K. Kesa. H. Mikkin pidi töölt lahkuma. Kui raadio oli kaks päeva malest vaikinud, saabus "Estonia" majja kuulajatelt kuhi protestikirju ja Mikkin võeti tööle tagasi.

Mis puutub A. Kasesse, siis blameeris viimane end põhjalikult reportaaziga Eesti-Läti kergejõustiku-maavõistluselt 1938.a. juulis. Saade anti eetrisse alles pärast kella 11 heliplaadilt, millele oli tehniku hääl peale jäetud. Üks eksitus järgnes teisele: reporter nimetas kolmandaks jäänud eestlast loom võitjaks, 400 m võitjat nägi ta alles neljandana, kusjuures jookside kirjeldust polnudki. Kõige pinevamal kohal 800 m jooksus, kui rahvas lausa möirgas kaasaelamisest, rääkis A. Kask ilmast...

Reporter tõi finisipaigast eemaloleku põhjuseks soovi kirjeldada vähehuvitavaid alasid või koguni neid, mis polnudki sel päeval kavas (!). Tühja juttu oli palju, reportaaz nõrk.¹

A. Kask põhjendas oma läbikukkumist paar aastat hiljem järgmiselt (ühtlasi on see ainus kirjutis spordireporterite tööst):

"Valisin koha, kust oma arvates oleks pidanud olema kõige parem ülevaade võistluspaiagast. Aga eks korraldajad olid kava pisut muutnud, mõne võistlusala viinud teisele kohale ja mina istusin nagu kotis. Abiline oli ka kadunud, tont teab kuhu. Järgmisel päeval andis ajakirjandus nii kõvasti pihta, et uni oli mitmeks ööks kadunud! Oli üks Tartu mees, kes mu võttis pihtide vahele. Paar päeva hiljem sain Viljandi meeste käest uue sauna. Spordireportaazides nõuab kuulajaskond reporterilt sündmuste forsseerimist. Nõudlik kuulaja on harjunud arvama, et kõik spordisündmused on ääretult põnevad ja reporter peab nendega koos kasvõi märatsema. Muidugi on ju sport üks põnevamaid sündmusi, mis kisub laialdasi masse kaasaelamisele, kuid ega kõik spordisündmused pole ometi pidevalt põnevad. Maadluse ja poksi juures on just kõige igavamad matsid need, mida löövad maha kuulsused. Kui kuulaja istub võistlusel pealtvaataja ridades,

¹ Vrd. "Postimees nr. 200, 27.VII 1938, lk. 6.

on ta nähtuga rahul kui paratamatusega, võibolla laseb vahest sekka ka vilet, kuid kodus raadioaparaadi juures on ta nõudlik. Siis peab võistlus serveeritama talle põnevana ja kui reporter seda ei suuda kõigi pingutuste kiuste, siis on ta loomulikult süüdi. Spordifanaatik tahab, et reporter peab kõike nähtut nimetama superlatiivides ja näiteks jalgpallivõistluse juures kiitma taevani seda meeskonda, kes on tema lemmik. Tavaliselt on selleks oma rahvuse meeskond. Kui reporter seda ei tee ja suhtub asjasse kainelt ja objektiivselt võib ta kergesti "põlu alla sattuda". Leeb ta seda, et meeldida kuulajale, ja ülistab selle lemmikmeeskonda, mängib ta loteriil. Kui võidab kiidetud meeskond, on kõik hästi ja reporter kange mees, aga juhtub, et see meeskond hoopis kaotab, siis kaotab koos sellega ka reporter oma mängu.

Sageli on paljudes maades spordifanaatikud pannud spordireportereile süüks, et nad ei tunne küllaldaselt asja, kui nad omas paremas tahtes on püüdnud spordivõistlust teha arusaadavaks ja vastuvõetavaks laiale massile. Isegi võrdlemisi väikesete kogemustega reporteril on üsna kerge teha sõnade mängu ja loopida võõrkeelseid sporditermineid. Efekt on ju rabav, sest kui inimene ei saa õieti aru sõnade tähendusest, mida teine räägib, peab ta rääkijat ülitargaks. Kui aga reporter teeb selle teene, et tarvitab rahvalikumat keelt ja võimaldab ka vähemteadlikul kuulajal sündmusest aru saada, on ta kaotanud teataval määral autoriteedi. Ta on laskunud kuulajaga ühele tasemele ja omataolist on juba julgem arvustada!"¹

x x x

Riigi Ringhäälingus tegid spordisaated kahtlemata edusamme. Kui "Raadio-Ringhäälingus" oli spordisaateid vaid mõni tund, siis 1938.a. levitati spordisaateid 27 tundi 15 minutit (0,84 % saatekavast) ja reportaaze 21,5 tundi (0,67 %). See tegi kokku juba 48 tundi 45 minutit ehk 1,51 % programmist.

Ometi ei anna see veel kuigivõrd võrrelda Eesti Raadio spordisaadete mahuga. Näiteks oli 1964.a. IV kvartalis spordisaateid iga päev keskmiselt pool tundi. Aastas tegi see kokku 174 tundi 38 minutit.

¹ "Raadioleht" nr. 16, 18.IV 1940, lk. 252-254 ja nr. 17, 25.IV 1940, lk. 267-268.

12. Tervishoiusaated

Tervishoiualased saated Eesti ringhäälingus algasid peaaegu koos ringhäälingu rajamisega. Nimelt peeti ajavahemikus 1926-1931 kõige rohkem raadioloenguid arstiteaduslikel teemadel.

Esimeseks lektoriks oli dr. A. Liin (saade toimus 1927.a. jaanuaris).¹ Järgnesid dr. A. Valdese ja dr. A. Veltmanni iganädalased loengud. 1930.a. võttis selle ala loengute pidamise oma hoolde Eesti Tervishoiumuuseum Tartust (lektoriteks võeti ainult neid, keda muuseum soovitas), mis kestis neljakümnendate aastateni. 1931.a. korraldatud ankeedi järgi selgus, et rahvas soovis veelgi rohkem kuulda tervishoiualaseid saateid, mistõttu 1933.a. oli nädalas juba 1-2 tervishoiuloengut.

Huvitavaid fakte leidub 1932.a. ankeedi vastustes. Nii soovis saateid arstiteadusest ja tervishoiu alalt endises ulatuses 2428 kuulajat, veel rohkemaks avaldasid soovi 2904 kuulajat. Need arvud on parimad näitajad, mida see ringküsitlus üldse andis (ankeedile vastas üldse 4700 raadiokuulajat). Ka karskusteemalisi ettekandeid soovis 2154 kuulajat endisel hulgalt, 678-le oli sellestki vähe.

Et Tartu arstide loengud oli väga populaarsed (kuigi tõmmati kaasa ka Tallinna arste, tegid põhilise töö ära tartlased), siis püüti neile saatekavas leida kindel koht ja aeg. Kolmekümnendate aastate algul levitati vastavalt saateid reedeti

¹ Vrd. "Raadio" nr. 2, 15.1 1927, lk. 29.

kella 19.30-20.05-ni, alates 26. oktoobrist 1934 samal päeval kl. 19-19.30-ni, kuid 1936.a. tuldi jälle endise aja juurde tagasi. 1937.a. kestis saade lsegi kl. 20.40-ni, kuid sama aasta lõpuks tehti uus reform.

Kodanliku aja lõpul toimusid saated regulaarselt teisipäeviti kell 17.50 ja neljapäeviti 19.50 (nn. "Tervise 5 minutit"). 1939.a. sügisest viidi viimased üle esmaspäevale ja neljapäevale kl. 19.10.

Enne sõja puhkemist oli kõige tuntum esineja dr. M. Kask, kelle loengud trükiti ära ka "Raadiolehes". Ta alustas konsultatsioonide andmist 1937.a., need võitsid rahva seas kohe populaarsuse. (Praegu esineb prof. Kask oma "terviseminutitega" "Päevakajas".) Peale tema esinesid sageli veel prof. Valdes, dr. Hunnius jt.

Põhiliselt levitati teadmisi üldisest tervishoiust (kodu osa hügieenis, prillide kandmine, nohu, õhuvannid, angiin), "et rahvale anda ülevaadet arstiteadusest, üksikutest haigustest, kuidas neid ravida ise või millal pöörduda arsti poole"¹.

Detailsemaid loenguid peeti loengusarjades (näit. rääkis dr. med. Lellep vaimutervishoiust, dr. Kirschenberg seksuaalprobleemidest).

Doktor Mihkel Kask 1938.a.

¹ "Raadio" nr. 15, 13. IV 1933, lk. 125.

13. Avalikud raadioõhtud

Avalikud raadioõhtud olid eriti populaarsed o/ü. "Raadio-Ringhääling" perioodil, 1929.a. 28. aprillist alates jõudis vaatajate-kuulajate ette 40 taolist õhtut. Kõrgpunkt oli aastail 1930-1932, mil organiseeriti vastavalt 11, 10 ja 11 kolmetunnilist õhtut.

Kahekümne viiendale, nn. juubeliõhtule 13. veebruaril 1932 oli tung nii suur, et 26. raadioõhtu kujunes lihtsalt eelmise kordamiseks.

Eranditult kõik õhtud korraldati "Estonia" sinises saalis algusega kell 19.35, kusjuures erilise pidulikkusega "avati" (sügisel) ja "suleti" (kevadel) raadiohooaeg.

Et anda paremat ettekujutust raadioõhtust, selleks väljavõte "Raadiost":

"XXIX avalik raadioõhtu töötab kujuneda erakordselt tujuküllaseks, kuna seal vanade tuttavate kõrval leiame jällegi ka mitmeid uusi esinejaid. Viimaste hulka kuulub "Estonia", uus ja H. Raudsepa menükast komöödiast juba paljudele kõige paremast küljest tuttavakssaanud "vedelvorst" A. Vaino ja peale selle veel keegi, keda kümned tuhanded "Päevalehe" lugejad seni ajani püüapäeviti tundma on õppinud nimimärgi all "Eesav Puuslik". Kes see vestekirjanik Puuslik on, seda suurem hulk seni ajani veel ei tea. Kuid nüüdsel avalikul raadioõhtul esineb ta korraga kõigile täies oma olemises oma uute vestetega. Temaga tutvumine õnnestub seekord siiski ainult neile, kes isiklikult kohal, sest kuuldavasti olevat Puuslik hallomehele F. Moorile kategooriliselt ära keelanud mikrofonis tema nime kuuldavaks tegemist. /---/ Retsitaatoritena esinevad veel vanad tuttavad H. Laur ja F. Moor, muusikalises osas aga on kaastegevad Milvi Laid ja Konstantin Savi laulus, August Karjus tsellol, Volfgang Pachla ksülofonil ja ringhäälingu orkester. /---/ Õhtu erakordsuse tõttu pileтите eelmüük kuuldavasti elav, nii et avalikkude raadioõhtute alalistel külalistel põhjust on pääsmete muretsemiseks aegsasti valvel olla. Pääsmed eelmüügil talvalistes kohtades: "Rahvaülikoolis" (Jaani tän.), "Esto-Muusikas", Kapsi ja Ko juures (Harju tän.) ja Ringhäälingu kontoris

"Estonia" teatrimaja III korral."¹

Hea reklaam soodustas avalike raadioõhtute populaarsust. Teiselt poolt tuleb hinnata ka esinejate oskuslikku valikut: lauljad Arder, Runge, Visman, Uuli, Einer, Torokoff-Tildeberg, Michelson, sõnakunstnikud Tõnson, Lipp, Üksip, Parikas ja Teetsov, instrumentalistid Anton, Tuttelberg, Schütz, Kirillovi mandonilistid, Andrea, Krügeri meeskvartett, ringhäälingu orkester, A. Lemba, Aavik, Bulkakovid ekstsentrilistel pillidel, koolinoorsoo segakoor (dirigent Nerep). Esines ka välismaalasi, nagu näiteks "looo häälega mees" George Coston.

32. raadioõhtu oli ebatavaline esiteks selle poolest, et see peeti tütarlaste kommertskooli saalis ja et "kodumaiste kunstnikkude hulgas esinevad ka kaks Soome tuntud kunstnikku, nimelt Soome Operi bariton T. Björkmann Helsingist ja pianist Kosti Vehanen. Muusikalist mitmekesisust pakub Havai trio."²

Tuntud muusikategelane Theodor Lemba retsenseeris "Päevalehes" kiitvalt seda raadioõhtut.³ Raadiosaadete analüüsimine oli kodanliku Eesti päevalehtedes aga harva esinev nähtus.

1933.a. hakkas raadioõhtute arv juba langema. Esimesel poolaastal oli ainult üks.

Raadioõhtute kirjeldus tuletab väga meelde üht populaarset nõukogude televisioonisaadet - "Kutsuvat tulukest". See sarnasus on muidugi raadioõhtutele kiituseks.

13. oktoobril 1934 oli juba Riigi Ringhäälingu esimene avalik õhtu. "Ronni" nime all ilmus "Raadios" kohe ka arvustus:

"Algava raadiohooaja avang avaliku raadioõhtu näol toimus kõigiti väärrikalt. Õhtule oli ilmunud Riigi Ringhäälingu looja - postivalitsuse direktor G. Jallajas, Raadionõukogu liikmed ja teised kõrged külalised. Ka ajakirjanike pere oli esin-

¹ "Raadio" nr. 35, 1.X 1932, lk. 304.

² "Raadio" nr. 41, 12.XI 1932, lk. 352.

³ Vrd. "Päevaleht" nr. 320, 22.XI 1932, lk. 5.

datud. Sissejuhatava kõne sisukalt ja rafineeritult ütles vastse Riigi ringhäälingu vastne juhataja diplomeeritud insener kolonel-leitnant Friedrich Olbrei. Suurendatud ringhäälingu orkestrit juhatasid kordamööda maestro Raimund Kull ja abi-juht Friedrich Nikolai./---/

Mooril oli palju vaeva ning higistamist mikrofoniga. Kui laulis sopran proua Ida Aav-Loo, siis paigutas ta mikrofoni täpselt 4, 29 m laulja häälepaelast. Tenori etteaste puhul oli see kogus 3.125 m. Mõlema solisti dueti puhul oli muudatus mõne millimeetri võrra veel ligemale. Kui aga Moor ise kõneles, siis oli kaugus täpselt ta enda käe pikkus./---/

Teeneline näitleja Paul Pinna esines seekord imitaatorina. Öhtu kava oli kahes osas. Vaheaja täiteks andis raadioonu nr. 2 - Fromhold Holm - "eliplaadi" muusikat./---/ Saal oli publikut tulyil. Tegelastele jagati rohkesti kiitust ja annetati lilli."¹

Sel öhtul esinesid veel R. Palm, H. Laur, H. Anton jt., nemad sisustasid ka järgmise raadioöhtu kava. Ka ülejäärgmisel öhtul - küll alles 15. septembril 1935 - olid peaaegu samad tegelased.

Järgneva aasta jooksul on uuteks nimedeks küll tenor Rudolf Jöks, sopran Elsa Vaarmann-Kaljot, kirjanik August Mälk, keelpillikvartett, Mizzi Möller (Mari Möldre) imiteeris kuulsaid meeleolulauljaid prantsuse, vene, saksa, juudi ja eesti keeles), tsello- ja akordionisolistid jt. vähemtuntud tegelased, kuid üritusel polnud enam endist menu.

26. aprillil 1936 toimunud raadioöhtut reklaamiti kui hooaja viimast. Pärast seda toimus septembris veel vaid üks raadioöhtu ja rohkem juttu nendest enam ei tehtud.

Avalike raadioöhtutest loobumine jättis tühiku ringhäälingu ajaviitesaadetebilanssi ja kuulajad ei olnud rahul:

"Asi on jäetud millegi pärast soiku. Sellelaadilist öhtut võib nimetada tõeliseks ajaviiteks. Kergesisuline muusika vaheldub sõnaliste naljaettekannetega, mis ei nõua kuulajalt väsitavat pingutust jälgimisel, vaid pakuvad talle mugavat meelelahutust. Kas ei võetaks vast saatekava komitees nende öhtute korraldamise küsimus uuesti päevakorradele. Võib olla oleks vast otstarbekohane sellised öhtud korraldada ümber tantsuöhtuks,

¹ "Raadio" nr. 36, 19.X 1934, tagakaas.

kus siis tantsu vaheaegil leiaksid aset igasugused sõnalised ja muusikalised ettekanded. Välismaal, näit. Taanis, Saksas, Inglises jne. praktiseeritakse kaunis laialdaselt selliste õhtute korraldamist. Ka kõrgel kultuuriastmel seisev inimene vajab meelelahutust, vajab ajaviidet, mis viib ta viivukski kõrvale elutõsidusest ja - raskustest."¹

Viimases lauses peitub tükike olulist tõtt kodanliku žurnalistika funktsioonide kohta. Ajaviiteosa ülesandeks ongi lugeja resp. vaataja-kuulaja eemaldamine tõsistele eluprobleemidele mõtlemisest. On muidugi iseasi, kuivõrd teadlikult seda põhimõtet ringhäälingus jälgiti.

Raadioõhtuid tuleb hinnata kahest seisukohast. Esiteks populariseerisid need üritused ringhäälingut, sest kontserdisaalis rahvas sai oma silmaga näha neid, keda ta muidu kuulis vaid raadios - ja veel kõiki kuulsusi korraga. Teiseks pakkusid raadioõhtud tõhusat lisa saatekavale (istus ju enamik raadioõhtutest osavõtjaid ikka aparadi taga), kunstnikud võtsid raadioõhtul esinemiseks kavva palju väärtuslikke uudisteoseid.

Raadioõhtutega paralleelselt toimusid lühikest aega avalikud lasteõhtud (alates 1932.a. jaanuarist) ja avalikud raadiokontserdid.

14. novembril 1929 korraldati esimene avalik raadiokontsert "Estonia" sinises saalis. Orkestrit juhatas Soome ringhäälingu muusikadirektor dr. Toivo Haapanen, solistik oli põhjanaabrite raadio kontsertmeister Krohn.² (Sama aasta detsembris tegi meie orkestri juht A. Krull vastuvisiidi Helsingisse, juhatades kontserti Eesti helitöödest.)

Kahjuks avalike raadiokontsertide traditsioon ei juurdunud.

¹ "Raadio" nr. 5, 1.II 1935, lk. 34.

² Vrd. "Postimees" nr. 313, 17.XI 1929, lk. 6.

Küllap oli üheks põhjuseks liialt väike orkester - maksimaalselt 18 meest (Soomes 22). Kui põhja- ja lõunanaabrid pidevalt suurendasid orkestrit, siis Eestis taheti 1930.a. orkester kahandada jälle 12-meheliseks. Konservatooriumi direktor prof. Tamm ütles äieti, et sellise koosseisuga esinemine oleks olnud tõsise muusika mõnitamine.¹

1931.a. tehti uus katse:

"Ringhääling teeb algust avalikkude raadio-kontsertidega. Edaspidi hakatakse selliseid kontserte korraldama avalikkude raadioõhtude kõrval. Kuna avalikud raadioõhtud on pühendatud rohkem humoristlikele ettekandeile, siis tahab ringhääling pakkuda avalikkude raadiokontsertide korraldamisega tõsist muusikat. Neil kontsertidel esineb ringhäälingu orkester suurendatud koosseisus ja solistid."²

Kuigi orkester hakkas nüüd kasvama, Leedu raadio eeskujul püüti luua sümfoniettkoosseisu, ei saanudki avalikud raadiokontserdid jalgu alla. Hiljem piirduti Harjumäel korraldatavate avalike kontsertide ülekannetega.

14. Reklaam

Valitsuse poolt 1924.a. jaanuaris vastuvõetud "Raadio-ringhäälingute määruse" § 1 märkuses on öeldud:

"Reklaam võib ainult igakordse posti peavalitsuse nõutatud eri loa järele laialilaotatud saada vastava erimaksu eest."³

Ometi ei pidanud osahisus "Raadio-Ringhääling" sellest nõudest kinni, kuigi see esines ka kontsessioonilepingus. 1927.a. aruandest nähtub, et reklaami eest saadi 293 052 marka.⁴

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 323, 26.XI 1930, lk. 4.

² "Raadio" nr. 45, 24.X 1931, lk. 434.

³ ORREFA f. 54, nim. 6, s.-ü. 114, l. 15.

⁴ Vrd. ORREFA f. 54, nim. 6, s.-ü. 204, l. 19.

Muide, riik sai sellest lo § endale, mille tõttu riiklikud organid sellele vastu ei olnud. Küll aga protesteerisid teised:

"Soovitav reklaami raadio kaudu mitte edasi anda - on see läbiviimatu, siis asetada reklaam saatekava lõppu."¹

"Raadioleht" kurjustas kolm aastat hiljem: "Ringhääling rikub lepingut. Kuulajate kannatust proovitakse tüütava reklaamiga".²

Protesteerisid ka mõjukad ajalehed. "Kaja" artikkel kandis pealkirja "Raadioringhääling rikub iga päev lepingut."³ Seal viidati 1928.a. teedeministeeriumi ja "Raadio-Ringhäälingu" vahel sõlmitud lepingule, mille § 7-s oli fikseeritud:

"Ärireklaami levitamine programmina ja programmi vaheaegadel on keelatud väljaarvatud kultuuriliste- ja teadusliste asutuste ja organisatsioonide teadaanded."⁴

Anonüümne artikkel kinnitas, et iga päev loeti programmi vaheajal ette pikk rida ärikuulutusi muusika saatel. Ei puudunud isegi korteristmised ja -pakkumised. "Kaja" teeb järelduse, et kui "Raadio-Ringhääling" ise ei pea seadusandlusest kinni, miks siis "raadiojanesed" seda ei või teha?

Teedeministeeriumis 10. novembril 1931 peetud nõupidamisel nentis Posteli abidirektor P. Etruk, et reklaam on ametlikult keelatud, kuid et "Teadete" all praktiseeritakse seda ikkagi.⁵ Osahisuse esindajad muidugi kaitsesid hästimakstavaid teateid (s.o. reklaami) ja seejärel arutati seda asja veel järgmiselgi nõupidamisel.⁶ O/ü. andis lubaduse, et erakorrespondentsi ja kuulutusi enam ei avaldata,⁷ kuid seda lubadust ei võtnud keegi tõsiselt.

1 "Raadio" nr. 2 1928, lk. 70.
2 "Raadioleht" nr. 17, 26.IV 1931, lk. 2.
3 "Kaja" nr. 187, 14.VIII 1931, lk. 7.
4 ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 11, l. 58.
5 Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 276, l. 11.
6 Vrd. sealsamas, l. 17.
7 Vrd. sealsamas, l. 247.

Isegi ajakirjanduses trükiti ära "Raadio-Ringhäälingu" kuulutused, kus paluti kasutada soodsat reklaamitegemise võimalust.

Võis arvata, et pärast ringhäälingu riigistamist reklaamist loobutakse. Tegelikult seda ei juhtunud. Muutus vaid niipalju, et alates 1. septembrist 1935 levitati reklaami ainult õhtuse saate alguses.¹ 1935.a. plaanceriti juba Riigi Ringhäälingu tulude lahtrisse reklaami eest 5000 krooni. 1937.a. saadi reklaamist 3785 kr.; 1938.a. eelarves oli tulu arvestatud 4000 kr., tegelikult laekus 6102 krooni.

Osatühisuse päevil oli reklaamitasu väiksem kui Riigi Ringhäälingus. 12. jaanuaril 1935 kinnitati raadionõukogus "raadio-reklaami tariifid: üks sõna 10 senti, kuu abonent iga 25-sõnalise reklaami eest üks kord päevas 50 krooni, kaks korda päevas 100 krooni (muud soodustused kaotada)".²

20. juunil otsustas raadionõukogu, et heliplaatide ettekandmise puhul tuleb tingimata nimetada firma.³

Avaldati ka välismaa reklaami: iga minut maksis 10 krooni, pikema reklaami puhul rakendati 30 %-list hinnaalandust (kui üle 30 minuti, siis 33,3 %). Muide, Soome ja Läti ringhäälingus reklaami ei avaldatud.

Kuigi heliplaaditaustal esitatud reklaami osatähtsus aastate jooksul langes, hakates taas tõusma alles Teise maailmasõja eel, oli seda siiski märkimisväärset hulgal kõikudes aastatel 1934-1939 1,68-6,94 %-ni saatekavast (54 kuni 105 tundi).

¹ Vrd. "Raadio" nr. 29, 30.VIII 1935, lk. 226.

² ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 8.

³ Vrd. sealsamas, l. 17.

Riigi Ringhäälingu endine töötaja Valve Esop meenutas, et filmireklaami eest said esietenduse päeval raadioinimesed igale seansile 4 priipääset. Teatrireklaami eest saadi 4 pääset "Estoniasse" ja Töölisteratrisse.

Arvatavasti reklaami arvel oli "Estonia" Valges saalis (restoranis) Riigi Ringhäälingu töötajatel 40 %-line hinnaalandus. Soodustused kehtisid ka ringhäälingu usaldusarstide juures. Arusaadavalt oli selliste tingimuste juures ringhäälingu personal huvitatud reklaamist.

x x x

Raamatus "Monopolid täna" (väljaantud USA-s 1951.a.) on iseloomulik nn. ajakirjanduse vabaduse alaste küsimuste komisjoni kinnitus: "15 reklaamiagentuuri kindlustavad ligi pool sissetulekust kolmele raadiokompaniile. Need agentuurid mitte üksnes ei sõlmi lepinguid, vaid ka koostavad programme, juhivad raadiosaateid. Monopolid määravad, mida nimelt kuuleb raadios ameerika rahvas."¹

Ameerika Ühendriikides on kaubandus- ja tööstuskompaniidel õigus kasutada piiramatus ulatuses reklaami ringhäälingus ja televisioonis. Selleks ostetakse ära kõik saateliigid: uudised, reportaazid, vestlused, kontserdid, kuuldemängud jne.

1949.a. said USA raadiokompaniid saateaja müümisest reklaamile üle 400 miljoni dollari. 1951.a. käsutasid 144 suuremat kompaniid 97 % ameerika ringhäälingusaateid sisemaal just reklaami kaudu.²

Muidugi ei olnud väikeses Bestis radioreklaamist saadav tulu kuigi suur. Reklaami arvel eraldati aga vähem aega väärtus-

¹ Г.Казаков, Советское радио, Москва 1955, lk. 61.

² Vrd. seal samas, lk. 62.

likele saadetele.

Alati polnud tulu otsene. Raadiokuulajate arvu tõstmiseks jagati uutele abonentidele igat tüüpi vastuvõtjaid, heliplaate, tuulegeneraatoreid, antennid jm. esemeid. Kulud kandsid raadio- tehased, kes vastutasuks said kasutada ringhäälingus tasuta rek- laami.

15. Tartu saatekavast

1930/31 aastavahetuseks oli Tartu saatja töötanud üle 2000 tunni, kuid lõviosa moodustas Tallinna transleerimine. Posti- valitsuse telefonivõrku kasutati selleks, et saade jõuaks juht- meid pealinnast Tartu ja vastupidi (nii nagu praegugi töö- tab Tartu saatja).

Insener E. Mägi kurtis halbade liinide üle - kõrvalkõned olid kuulda, sageli saated katkesid. 1931.a. veebruaris tuli liini- rikete tõttu Tartul mitu päeva oma saatekava anda.

Muide, esialgu anti pronkstraadist liinid raadiojaama käsu- tusse vaid kella 19-22-ni, kui sooviti saadet teisel kellaajal anda, siis tuli liinid 12 tundi varem ette tellida. See oli kal- lis: ainuüksi Tartu keskjaama ja raadiosaatja vaheline ühendus läks 1928.a. maksma 1807 krooni.

Ühendusjuhtmed rajati veel "Vanemuisesse", tervishoiumuuseumi ja kino "Gloriasse" (maksid kokku 241 krooni).¹

x x x

Juba 1927.a. otsustas "Raadio-Ringhääling", et Tartu võib anda ka oma kava, eeskätt ülekanDED kirikutest (aastatel 1928-

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 225, l. 25.

1931 kanti meie linnast üle 120 jumalateenistust!), kuid ette oli nähtud ka kõnesid, kontserte, "Vanemuise" etendusi, samuti külalisesinemisi Tallinna stuudios.

Soov laiemal avalikkusel ette tuua kõik tähtsamad riiklikud ja kultuurisündmused oli olemas, kuid tuleb arvestada piiratud tehnilisi ja finantsolusid (honorari ju ei makstud!). 1929.a. võib mainida vaid kohvik "Linda" orkestri kontserte (dirigent Kont), klaveriõhtuid ja Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnana õppejõudude loenguid.

Tänu Evald Mägi entusiasmile (kes leppis isiklikult kokku lektorite ja solistidega) hakkas 30-ndatel aastatel Tartu saatekava täienema.¹

Näiteks kestis 5. septembril 1930 Tartu põllumajandusnäituse puhul ülekanne kella 13-15-ni (avamine, reportaaž ja muusika); kella 19.30-20.00-ni toimus saade näituse teemal. Pooleteisetunnised saated olid kavas ka kahel järgmisel päeval.

Igal sügisel alustati 15. septembril keelte kursustega (inglise, soome saksa), mida kandis üle ka Tallinn. Igal laupäeval võis "Vanemuise" kabareest kella 21.15-23.00-ni kuulata tantsumuusikat; korraldati ka teatriülekandeid jms.

Tartu saatja puhul on tegemist kaht liiki saatekavaga: vääruslikuma sisuga ülekanded Tallinna või Türi suursaatjale ja n.-ö. kohalikud saated.

Esimeste hulka kuulusid regulaarselt vaid jumalateenistuste transleerimine Peetri, Maarja, Pauluse ja Jüri (Georgi) kirikust (kord tehti seda isegi Toomemäelt) ning ilmateated. Ilmajaama sünoptik A. Ohu pidas vahetevahel ka vastavaid loenguid.

¹ Vrd. "Postimees" nr. 235, 31.VIII 1930, lk. 7.

Peale selle oli ülekandeid tähtpäevade puhul ja riiklike organisatsioonide pidustustelt. Kunstilist osa sisustasid peamiselt Tartu koorid, orkestrid ja "Vanemuise" näitlejad. (Tartu stuudiost kasvas välja üks meie tugevamaid sõnakunstnikke - Ed. Türk.)

Tartu saatekava muutus kiiresti populaarseks, seepärast kerkis jälle üles mõte ehitada saatejaam Tartu, Tallinna oma aga jätta abijaamaks. 1934.a. oktoobris tegid Tartu linnavalitsus ja elektrijaam ametliku ettepaneku, kuid tallinlased tulid omalt poolt välja kavaga üldse Tartu jaam ära kaotada, ja kõik jäi vanaviisi.

Sagedane külaline oli Tartus Eesti kõigi aegade kuulsaim reporter F. Moor.

Esimest korda andis F. Moor Tartust reportaazi 28. ja 29. juunil 1930 Tamme staadionilt, kus ta kirjeldas Tartumaa II laulupidu. See foto on tehtud hiljem. F. Moor seisab keskel, temast paremal Eesti Rahva Muuseumi direktor F. Leinbock.

Pidevalt esinesid ringhäälingus Tartu kooliõpilased. Kõige enam saateid tehti muidugi ülikoolist, olgu see siis uusaasta vastuvõtt, külaskäik raamatukokku või lihtsalt raadiokõned. Heliplaadistati üliõpilaslaule.

1938.a. valmis Riigi Ringhäälingu esimene "hõbehall". Esi-
mesed kolm päeva tehti ülekandeid Tartus, siis läks sõit edasi
piki Peipsi randa. Hiljem heliplaadistati Tartu meeslaulupäeva
ning linna- ja maakonna aastapäeva pidustusi. Loengutega esine-
sid ka Riigi Keskarhiivi ja Eesti Rahva Muuseumi töötajad. Sellal
anti oma kava iga päev veerand tundi, kusjuures saateid planeeriti
juba pikema aja peale ette.

Kõik need olid saated, mida võib vaid heaks kiita, Kuid
1937.a. hakati Tartust andma ka venekeelseid saateid, millistel
oli terav poliitiline hoiak. Nimelt olid kolm korda nädalas
toimuvad saated mõeldud piirimail elavaile eestlastele ja vene-
lastele, selleks et nad ei kuulaks Nõukogude Liidu raadiojaamu.
Hinnata tuleb vaid Juri Šumakovi esinemisi eesti kirjandusest.

16. Saateaeg

Vahetult enne ametliku ringhäälingu avamist lubati kava koos-
tada järgmiselt. Kella 18 ilmateade, turu- ja börsiteated; 18,15
päevauudised; 18.40 loeng; 19.10 orkestrimuusika; 19.30 soolo-
ettekanded; 20.00 orkester; 21.00 saatekava lõpp.¹

Nii ta esialgu kujuneski. Selliselt kavandatud saateaega
põhjendati väga lihtsalt: 1) leiti, et sel ajal kuuleb välis-
jaamu raadios halvasti ja 2) mõnevõrra tingis seda teedeminist-
ri ning osaühisuse vahel sõlmitud leping. § 5 nägi ette, et iga
päev oli lubatud saateid anda kella 17-st kuni kella 2-ni öö-
sel (seda ülemmäära ei kasutatud küll kunagi, isegi vana-aasta
õhtul kestis saatekava kella 1-ni).²

Selleks, et muul ajal midagi eetrisse anda, oli vaja eriluba.
Viimase kohta puuduvad küll andmed, kuid oletatavasti selline
luba taotleti, sest 1927.a. kevadel andis Tallinna raadiojaam
oma kava edasi juba kella 16-st alates. Tund aega grammofoni-
muusikat, paus ja kella 18-st alates läks saade vana skeemi jär-
gi.

Peagi tuli aga muudatus, nagu selgub osaühisuse kirjast
Postelile:

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 279.

² Vrd. sealsamas, l. 25.

"Algades 15. aprillist on meil kavatsus Ringhäälingu ettekandeid järgmiselt korraldada: kella 19-21 muusikalised ettekanded; kella 21-21.30 kõned; kella 21.30-22 päevauudised ja ilmateated; pühapäeviti oleks kella 9.30-12.30 jumalateenistuse edasiandmine Kaarli kirikust ja kella 17-18 grammofoni muusika. Igal teisel laupäeval anname kella 18-19.30 jumalateenistust Apostliku usu kirikust Kloostri tänaval. Äripäevadel grammofoni muusikat enam edasi antud ei saa."¹

14. jaanuaril 1928 saatis osatühisus vanal aadressil uue kirja:

"Ringhäälingu juhatus, arvesse võttes kuulajaskonna soove, otsustas eeskavas järgmisi muudatusi ja täiendusi ette võtta: 1) orkestri kontserta anda pühapäeviti kl. 14.30-16 2) teisi-päeviti ja reedeti kl. 16-17 grammofoni muusika 3) laupäeviti antakse eeskava edasi stuudiost k. 19.30-21 ja peale selle Estonia Valgest saalist kuni kella 22.30-ni!"²

Pühapäevane kava algas juba kell 8.30 kontserdiga. Tund aega hiljem või kell 10 algas jumalateenistus Pühavaimu, Jaani või Kaarli kirikust, Kell 18.30 oli kavas kõne, kell 19-21 kontsert, kell 21 päevauudised ja kuulutused.³

Tähelepanekud näitavad, et kui näiteks 1928.a. oli kavas üks pikem kahtunniline orkestrikontsert (pühapäeval ka hommi-kune lisakontsert heliplaatidelt), siis hiljem muusikaliste saadete arv päevas kasvas, kusjuures ühele saatele eraldatud aeg lühenes. Laupäeval ja pühapäeval oli õhtuti tingimata kavas nii vana- kui moodne tantsumuusika, puhkepäeval kell 13.10 oli lõuna- ja kell 16.30 pärastlõunakontsert.

Edaspidi on väga raske isegi trükitud saatekava alusel kindlaks teha muusikasaadete aegu.

1936.a. kohta õnnestus välja selgitada selline jaotus. Pühapäeval: keskpäeval tõsisema sisuga lõunakontsert, kell 18.35 heliplaadimuusika (segakava), kell 20.05 sümfooniakontsert. Esmaspäeval kell 17.30 pakuti heliplaadimuusikat, kell 20.05 tõsisema kallakuga kontsert ja seejärel jälle heliplaadid. Teisipäeval oli kammerkontsert kell 18.35, teise kontserdi aeg kõikus kella 19-22 vahel. Kolmapäeval ja neljapäeval kell 17.30 anti heliplaatidelt kergem muusikat, õhtused kontserdid olid välja kuulutatud väga erineva aja ja sisuga. Reedel olid enam-vähem kindlateks aegadeks kell 19.30 ja 22, kava kõikus aga instrumentaalsoolodest rahvalauludeni ja tantsumuusikast sümfooniანი.

Laupäeval kell 17.30 oli kavas kergem ja 18.30 tõsisem muusika. Kava läks rahva- ja operetimuusikalt üle tantsu- ja (tänapäeva terminoloogia kohaselt)estradiõhtule. Tavaliselt nimetati neid kirevateks õhtuteks ja nad koosnesid põhiliselt muusikast - "Viin, mu unistuste linn", "Rõõmsaid rütme", "Kus on laul ja mäng", "Lõpp hea, kõik hea" (vana-aasta õhtul).

¹ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 200, l. 3.

² Sealsamas, l. 154.

³ Vrd. "Postimees" nr. 137, 21.V 1928, lk. 4.

Mida pikem periood analüüsimiseks võtta, seda suuremaks läheb virvarr saateaegadega. Raske on isegi päevaäde lõikes püüda määrata muusika iseloomu - näib, et süsteemi polnudki.

Esitagem näiteks 1937. aasta. Esmaspäeviti oli kavas heliplaadimuusika, kusjuures skaalasse mahtus nii tõsine kui operetimuusika. Teisipäeviti oli kindlaks saateks vaid "Kuulsaid hääli", teine kontsert oli kas instrumentaalmuusikast või soololauludest. Kolmapäeval ja neljapäeval olid ringhäälingu orkestri kontserdid (asendada võis heliplaadimuusika). Reedel kandis orkester ette eesti heliloomingut või tõsise kallakuga soolopalasid. Laupäeval esitati põhiliselt rahvalikku või operetimuusikat. Pühapäeval oli kava hommikust õhtuni ja seepärast mahtus sinna nii sümfooniad, R.R. orkestri, rahvalikku kui ka heliplaadimuusikat.

Üldistusi teha pole võimalik, sest iga kord võis eeltoodud kava olla ka muudetud, reegleid peaaegu polnud. Üldjoontes püsis selline "struktuur" kodanliku aja lõpuni. 1938.a. muudeti vaid pühapäevaseid aegu: pärast hommikust jumalateenistust oli kavas tõsisem kontsert, siis sõnaline saade, jälle muusika, vestlus ja kella 14-15 kerge lõunamuusika.

Hommikuti anti tööpäevadel kontserte peetegu endisel ajal - kella 7.30-8.15-ni, pühapäeviti kella 8.40-st. 1939.a. sügisel võeti pühapäeval kavva veel teine hommikukontsert kell 8.20. Selles pakuti koraale, orelipalasid ja kirikumusikat.

x x x

Kuulajate kirjade järgi on raske otsustada, olid nad saateajaga rahul või ei, sest tavaliselt avaldati arvamusi ühe teatava saateliigi kohta ja siingi käisid soovid üksteisele risti vastu. Rahul ei olnud vaid maainimesed.

Keegi J.J. Arest kurtis, "et maainimestele ei tulevat ringhääling küllaldaselt vastu saateaja suhtes. Eriti ebasobiv olevat 1/2 16 saateaeg, kuna maal polevat siis kellelgi aega raadiot kuulata."¹

Sama juttu räägib "Hääl maalt" (-aa-):

"Päevauudised huvitavad kõiki raadiokuulajaid. Maarahval aga ei ole aega neid kuulata kella 3 ja 4 vahel. Miks ei võiks neid anda talvel kella 1/2 1 ja suvel 1/2 3? Ja miks ei võiks suvel anda õhtuseid päevauudiseid kella 9 ja 10 vahel, mil ka põllutööline juba töölt koju jõudnud. Praegune päevauudiste saatmise aeg on meile täiesti sobimatu."²

Et kuulajate kirjadele ka reageeriti, seda tõendab artikkel "Saatekava kohandamine maaelanikkude soovidele":

"Nüüd ongi ringhääling otsustanud igapäevasesse saatekavasse juurde võtta ühe pühapäevase pärastlõunase kontserdi kella 16.30-17.30-ni. Äripäevadel saatekava varemini äralõpetamist pole siiani aga otsustatud, kuna see riivaks tugevasti linnekuulajate huviseid, kes kuulavad meelsamini hilja õhtuti. Veel on tulnud maalt sooviavaldusi, et lastetunnid viidaks laupäevalt, mil maakoolide õpilased lähevad koolist koju ja kooliraadio kuulamine neil seega võimata, mõne äripäeva peale. Ka see sooviavaldus on nüüd täitmist leidnud ja lastetunnid peetakse edaspidi teisipäeviti ning reedeti. Ühtlasi, silmas pidades laste-

¹ "Raadio" nr. 5, 30.I 1932, lk. 71.

² "Raadio" nr. 6, 6.II 1932, lk. 78.

vanemate ringkondadest tulnud soove, algavad lastetunnid nüüd-
sest peale varemini, nimelt kell 18.20, et mitte sundida väi-
kesi lapsi ülearu kaua üleval olema.¹

Raadiokuulajad nõudsid ka saatekava pikendamist. Alates 14.
märtsist 1932 antigi õhtust kava 4,5 tundi (kl. 17-21.30), lau-
päeval ja pühapäeval kauemgi.

Kolmekümnendatel aastatel kujunevad välja kaks raadiohooaega:
suvine ja talvine. Esimene neist oli lühem ja algas tavalii-
selt mais (nii oli see kuni 1939. aastani).

1933.a. algas suvine kava millegipärast hiljem, alles 26.
juunil. Saated olid kell 14.30-15.30 ja õhtul kella 20-st ala-
tes, kusjuures maarahva huvides pakuti kogu sõnaline osa kella
21-st 22-ni.

Pärast ringhäälingu riigistamist laienes saadete maht veelgi.
1935.a. oktoobrist hakkas Lasnamäe raadiojaam tööle ka hommi-
kuti. 15. juunil 1936 mindi üle suvisele saateajale (õhtune ka-
va algas kell 18.15). Võrreldes mitme välisriigiga oli Riigi
Ringhäälingu suvine saatekava veel küllaltki sisukas, Leedu
ringhäälingus oli seda päevas vaid paarkümmend minutit.²

Ka 1938.a. algas suvine saatekava juuni teisel poolel (õhtu-
ne kava kl. 18.55). Laste-, muülaste- ja noortesaateid kavva
ei võetud.

Jõulupühade jm. üldriiklike pühade puhul saateajad muidugi
muutusid. 1938.a. jõulude ajal kestsid saated kella 8-24 (vaid
kaks tundi lõunavaheajaga).

Endiselt jäid püsima kaks hooaega, kusjuures talvine algas
sügisel (1937.a. 20. septembril). Saateid hakati eetrisse andma
varem (kl. 17.50) ja lõpetati hiljem. 1938.a. algas talvine
hooaeg näiteks 1. oktoobril. Artiklis "Ringhäälingus algab talve-
hooaeg" kirjutati:

"See sarnaneb üldjoontes möödunud talvisele saatekavale. Saa-
ted algavad nüüd pärastlõunati tund aega varem, kell 16.50, ja
mitmesugused kindlakellaajalised saated, nagu päevauudised, loen-
gud põllumeestele ja perenaistele ning tervishoiust jne. on
viidud jälle varasematele kellaaegadele. Noortesaated selle vas-
tu on pisut hiljem, nimelt kell 18.10, ning seda selleks, et
võimalikult kõigile oleks võimalik neid kuulata, kuna on teada,
et vanadki on üldiselt väga huvitatud neist saadetest. Saateka-
va pikeneb ka pühapäeva-ennelõunati, kestes nüüd kuni kella
15.00-ni."³

1939.a. võeti kasutusele nn. südasuvine ja sügisene saateka-
va. Esimene algas teisel juulil, saateaeg oli suvisest 1 ja
talvisest 2 tundi lühem. Õhtul lõppesid saated küll tavalisel
ajal - kell 23.⁴ Sügisene kava algas 28. augustil. See oli pi-
kem suvisest, äripäeviti algas kava kell 17.45. Lastetunnid ja
kuuldemängud, mida suvel kavas ei olnud, algasid eelmise hooaja-
ga võrreldes samal ajal.

1. oktoobril 1939 alustati talvise saatekavaga. Hommikul võis
raadiot kuulata kella 7-8.20 (8.25), õhtul kella 16.45-23. Püha-
päeval võis pühendada sellele terve päeva (esmakordselt kestis

¹ "Raadio" nr. 8, 20.II 1932, lk. 90+

² Vrd. "Raadio" nr. 27, 2.VII 1936, lk. 629.

³ "Raadioleht" nr. 39, 29.IX 1938, lk. 3.

⁴ Vrd. "Raadioleht" nr. 26, 29.VI 1939, lk. 9.

kava kella 8-23 (laupäeviti 24-ni).

1. mail 1940 algas suvine saatekava. Selline hooajaline jaotus jäi püsima ka esimesel nõukogude võimu aastal.

x x x

Saateid püüti järjestada nii, et kuulajad saaksid läbi võimalikult väikese nupukeeramisega. Kuid niipalju kui oli kuulajaid, niipalju oli ka erinevaid soove, mis raskendas saateagade valikut.

"Kõik - olgu see kuulaja, osakonna toimetaja või esineja - kõik nad soovivad, et nende lemmiksaated oleksid tingimata kella 20.00 ja 21.00 vahel või vähemalt 19.00 ja 22.00 vahel. Meil on aga igapäev saateid ümmarguselt 8 tundi, nõnda et kuidagi ei ühte ega kolmeigi tundi ära ei mahu. Ning paratamatult tuleb jällegi leppida ainikesena võimaliku osalise lahendusega: kõige parematele kuulamistundidele paigutada saated, millel on arvata kõige rohkem kuulajaid, muud jätta aga kas varasematele või hilisematele tundidele."¹

Sellise printsiibi järgi hakati saatekava koostama juba 1937.a. oktoobris.

"Pühapäevaõhtune kava algab nüüdsest peale tund aega varem kui seni, juba kell 16.50, kusjuures kohe alguses on vaheldamisi ligi tund aega tantsu- või kohvikumuusikat, siis mõni huvitavam loeng, edasi suurem grupp mitmesuguseid muusikalisi ettekandeid (RR orkestrilt, solistidelt ja heliplaatidelt), siis lugemistund, milles edaspidi hakkavad sagedamini esinema kirjanikud ise, kes loevad ainult oma uusi, trükis avaldamata teoseid, ning lõpuks vana ja moodne tantsumuusika. - Laupäevaõhtune saatekava on korraldatud nii, et kohe järgmise nädala saatekava ülevaatele ja päevauudistele järgneb välispoliitiline ringvaade ning siis kuni lõpuni mitmesugused ajaviitelised saated. Nende hulgas on, vähemalt ülelaupäeviti, suurem kirev kava, lugemistund, solist ja tantsumuusika. Üldiselt on püütud, niipalju kui seda lubavad mitmesugused tõkestavad asjaolud, üldhuvitavamaid saateid nihutada varasematele õhtutundidele, et neid oleks võimalik suuremal osal kuulajaskonnast kuulata. Nii on kõigepealt ettepoole nihutatud osa RR orkestri kontserte. Samuti on ringhäälingul püüdeks varem anda kuuldemänge."²

x x x

Kui võrrelda saateaegu näiteks Läti ringhäälingu omadega, siis ülesehituselt loomulikult erilist vahet ei ole märgata, küll jäädi aga maha saatekava pikkuselt. Lõunanaabrid pakkusid 1935.a. saatekava tööpäeviti kella 6.55-st kuni 8 või 8.30-ni (meie 7-8.30, alles 1937/38.a. jõuti kella 9.10-ni), kella 12-13 (Eestis selline saade puudus) ja õhtul 17-23 (meil 17-15-22 või 22.30, laupäeviti 23-ni). Pühapäeval andsid lätlased oma kava vahet pidamata kella 24-ni, meil peeti keskpäeval ligi

¹ "Raadiokõht" nr. 11, 16.III 1939, lk. 5.

² "Raadiokõht" nr. 41, 15.X 1937, lk. 19.

2 tundi pausi ja lõpetati kell 23.¹

x x x

Vaheajamärgiks valiti 1938.a. lo sekundit kestev motiiv laulust "Süda tuksub tuks, tuks, tuks...". Helifilmi**ri**balt esitati kõigepealt karjasarve hääl, mille järel mängis tselesta. Plaanis oli ka Tartu saatjale anda oma vaheajamärk.²

Ülal toodud motiiv jäi siiski raadiokuulajale võõraks, sest eetrisse jõudsid vaid proovisaated.

¹ Vrd. "Raadio" nr. 29, 30.VIII 1935, lk. 223.

² Vrd. "Raadio" nr. 13, 31.III 1938, lk. 4.